

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

YÛSUF VE ZELÎHÂ'NIN KARŞILAŞTIRMALI EŞDİZİM İNCELEMESİ

Deniz ŞAHİN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023

YÜSUF VE ZELİHÂ'NİN KARŞILAŞTIRMALI EŞDİZİM İNCELEMESİ

Deniz ŞAHİN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Türk Dili Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023

KABUL VE ONAY

Deniz Şahin tarafından hazırlanan “Yūsuf ve Zelīhā'nın Karşılaştırmalı Eşdizim İncelemesi” başlıklı bu çalışma, 09.06.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

DR. ÖĞR. ÜYESİ IŞIL AYDIN ÖZKAN (Başkan)

DOÇ. DR. F. BİNNUR ERDAĞI DOĞUER (Danışman)

DOÇ. DR. DUYGU ÖZGE GÜRKAN (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof.Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

09/06/2023

[İmza]

Deniz ŞAHİN

¹“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Doç. Dr. Fatma Binnur ERDAĞI DOĞUER** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

[İmza]

Deniz ŞAHİN

ÖZET

ŞAHİN, Deniz. *Yūsuf ve Zelīhā'nın Karşılaştırmalı Eşdizim İncelemesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2023.

Bu tez çalışmasının amacı, Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'ne ait Yūsuf ve Zelīhā adlı eserde geçen eşdizimlilikleri tespit etmektir. Şeyyād Hamza tarafından yazılmış olan Yūsuf ve Zelīhā mesnevisi, Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik özelliklerini taşıması bakımından incelemeye değerdir. Bu tez çalışmasının birinci bölümünde, Eski Anadolu Türkçesinin gelişiminden ve bu dönemin eserleri ile yazarlarından bahsedilmiştir. İkinci bölümde, Şeyyād Hamza'nın hayatı ve tezimizin örneklemini oluşturan Yūsuf ve Zelīhā mesnevisi üzerinde durulmuştur. Tez çalışmamızın üçüncü bölümünde, eşdizimlilik konusunda teorik bilgiler verilmiştir. Dördüncü bölümde; ad+ad, ad+eylem, eylem+eylem, sıfat+ad, zarf+eylem, zarf+sıfat kalıplarıyla kurulan eşdizimlilikler, karma yaklaşım doğrultusunda incelenmiştir. Eşdizimliliklerin oluşmasında bazen anlam bazen de sıklık ölçütü belirleyicidir. Bir metindeki tüm eşdizimliliklerin ortaya çıkarılmasının yolu hem anlam hem de sıklık ölçütünü dikkate almaktır. Bu doğrultuda bu iki ölçütü de birlikte dikkate alan karma yaklaşımı kullanmayı daha işlevsel bulduğumuz için bu yaklaşımı tercih ettik. Bu tez çalışmasında incelenen ana eser olan Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinin yanında, döneme ait diğer eserlerden (Dede Korkut ve Süheyl ü Nev-bahār) de yararlanıldığı için “karşılaştırmalı” ibaresi başlıkta yer almaktadır. Tez çalışmamızın beşinci bölümünde, Eski Anadolu Türkçesinde geçtiği belirlenen eşdizimliliklerin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları, Türkçe Ulusal Derlemi (TUD) üzerinden alınan örneklerle gösterilmiştir. Bu tez çalışması, Batı Türkçesinin eşdizim izleğine Eski Anadolu Türkçesi çerçevesinde katkıda bulunmuştur.

Anahtar Sözcükler

Dilbilim, eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā, Şeyyād Hamza, Eski Anadolu Türkçesi, Batı Türkçesi, derlem dilbilim.

ABSTRACT

ŞAHİN, Deniz. *Comparative Collocation Analysis Of Yūsuf ve Zelīhā*, Master's Thesis, Ankara, 2023.

The aim of this thesis study is to determine the collocations in the work named Yūsuf and Zelīhā belonging to the Old Anatolian Turkish Period. The mathnawi of Yūsuf and Zelīhā, written by Şeyyād Ḥamza, is worth examining in terms of having the characteristic features of Old Anatolian Turkish. In the first part of this thesis, the development of Old Anatolian Turkish and the works and writers of this period are mentioned. In the second part, the life of Şeyyād Ḥamza and the mathnawi of Yūsuf and Zelīhā, which constitutes the sample of our thesis, are emphasized. In the third part of our thesis, theoretical information about collocation is given. In the fourth part; collocations formed with noun+noun, noun+verb, verb+verb, adjective+noun, adverb+verb, adverb+adjective patterns were examined in accordance with the mixed approach. In the formation of collocations, sometimes the criterion of significance and sometimes of frequency is decisive. The way to reveal all collocations in a text is to consider both significance and frequency criteria. In this direction, we preferred this approach because we found it more functional to use the mixed approach, which considers these two criteria together. In this thesis, the phrase "comparative" is included in the title, since other works of the period (Dede Korkut and Süheyl ü Nev-bahār) are also used, in addition to the main work, Yūsuf and Zelīhā mathnawī. In the fifth part of our thesis, the Turkish equivalents of the collocations determined in Old Anatolian Turkish are shown with examples taken from the Turkish National Corpus (TUD). This thesis study has contributed to the collocation theme of Western Turkish within the framework of Old Anatolian Turkish.

Keywords

Linguistics, collocation, Yūsuf and Zelīhā, Şeyyād Ḥamza, Old Anatolian Turkish, Western Turkish, corpus linguistics.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR DİZİNİ.....	ix
TABLolar DİZİNİ.....	x
ÖN SÖZ.....	xi
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ DÖNEMİ VE ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNİN GEÇİRDİĞİ AŞAMALAR.....	4
1.1. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNİN TANIMI VE GENEL ÖZELLİKLERİ.....	4
1.2. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNİN TARİHİ SEYRİ.....	5
1.3. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNİN YAZI DİLİ OLUŞU.....	7
1.4. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ DÖNEMİ'NİN ESERLERİ VE YAZARLARI.....	8
1.4.1. Selçuklu Dönemi Eserleri (XII-XIII. Yüzyıllar).....	9
1.4.1.1. Karışık Dilli Eserler.....	9
1.4.1.2. Selçuklu Dönemi'nin Diğer Eserleri.....	11
1.4.2. Beylikler Dönemi Eserleri (XIII-XIV. Yüzyıllar).....	12
1.4.3. Osmanlı Türkçesine Geçiş Dönemi Eserleri (XV. Yüzyılın İkinci Yarısı).....	14
2. BÖLÜM: ŞEYYÂD HAMZA İLE YÛSUF VE ZELÎHÂ MESNEVİSİ.....	16
2.1. ŞEYYÂD HAMZA'NIN HAYATI VE SANATI.....	16
2.2. YÛSUF VE ZELÎHÂ MESNEVİSİ.....	18
2.3. YÛSUF VE ZELÎHÂ MESNEVİSİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	20
2.4. ŞEYYÂD HAMZA'YA AİT DİĞER ESERLER.....	26
3. BÖLÜM: EŞDİZİMLİLİK KAVRAMI.....	31
3.1. SÖZCÜK BİRLEŞMELERİ.....	31

3.1.1. Sözcük Birleşmelerinin Türkçe Kaynaklara Göre Sınıflandırılması.....	33
3.1.2. Sözcük Birleşmelerinin Yabancı Kaynaklara Göre Sınıflandırılması.....	37
3.1.3. Tezde Dikkate Alınan Eşdizimlilik Konumlandırması.....	42
3.1.4. Cowie Tarafından Yapılan Sözcük Birleşmeleri Sınıflandırmasının İncelenmesi.....	44
3.1.4.1. Serbest Birleşimler (free combinations).....	44
3.1.4.2. Sınırlı Eşdizimlilikler (restricted collocations).....	45
3.1.4.3. Değişmeceli Deyimler (figurative idioms).....	46
3.1.4.4. Saf Deyimler (pure idioms).....	47
3.2. EŞDİZİMLİLİK (COLLOCATION) TERİMİ VE TARİHÇESİ.....	49
3.3. EŞDİZİMLİLİK (COLLOCATION) TERİMİNİN TANIMLARI.....	51
3.4. EŞDİZİMLİLİKLERİ TESPİT ETMEYE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR....	54
3.4.1. Sıklık (Sayısal) Temelli Yaklaşım (frequency based approach)....	55
3.4.2. Anlam Temelli Yaklaşım (significance oriented approach).....	56
3.4.3. Karma Yaklaşım (mixed approach).....	59
3.4.4. Tezde Benimsenen Eşdizimlilik Yaklaşımı.....	60
3.5. EŞDİZİMLİLİKLERİN TESPİT EDİLMESİNDE KULLANILAN ÖLÇÜTLER.....	62
3.6. EŞDİZİMLİLİKLERİN TESPİT EDİLMESİ.....	65
3.7. EŞDİZİMLİLİKLERİN ÖZELLİKLERİ.....	68
3.8. EŞDİZİMLİLİKLERİN TÜRLERİ VE OLUŞMA KALIPLARI.....	71
3.8.1. Sözlüksel Eşdizimlilik (lexical collocations) ve Dilbilgisel Eşdizimlilik (grammatical collocations).....	72
3.8.2. Türkçede Eşdizimliliklerin Oluşma Kalıpları.....	73
3.9. EŞDİZİMLİ YAPILARIN KULLANILDIĞI ALANLAR.....	76
3.9.1. Yabancı Dil Öğretimi / İkinci Dil Öğretimi.....	76
3.9.2. Derlem Dilbilim.....	78
3.9.2.1. Türkçe Ulusal Derlemi (TUD) / Turkish National Corpus (TNC).....	80
3.9.2.2. ODTÜ Türkçe Derlem / METU Turkish Corpus (MTC).....	80
3.9.2.3. 109K104-TÜBİTAK-SOBAG Türkiye Türkçesi Söz Varlığında Sıfatların Eşdizimliliği (Derlem Tabanlı Bir Uygulama).....	81
3.9.2.4. AntConc Programı.....	81

3.10. TÜRKİYE'DEKİ EŞDİZİMLİLİK ÇALIŞMALARI.....	82
3.10.1. Kitaplar / Sözlükler.....	83
3.10.2. Tezler.....	85
3.10.3. Makaleler ve Bildiriler.....	97
3.10.4. Türkiye'deki Eşdizimlilik Çalışmaları Üzerine Değerlendirme.....	107
4. BÖLÜM: YÜSUF VE ZELİHÂ METNİNDE GEÇTİĞİ BELİRLENEN EŞDİZİMLİLİKLER.....	110
4.1. METİNDE GEÇEN EŞDİZİMLİLİKLERİN TESPİT EDİLMESİNDE KULLANILAN YÖNTEM.....	110
4.2. YÜSUF VE ZELİHÂ METNİNDE GEÇEN EŞDİZİMLİLİKLERİN LİSTESİ.....	114
4.2.1. Ad+Ad Kalıbıyla Kurulan Eşdizimlilikler.....	114
4.2.2. Ad+Eylem Kalıbıyla Kurulan Eşdizimlilikler.....	117
4.2.3. Eylem+Eylem Kalıbıyla Kurulan Eşdizimlilikler.....	310
4.2.4. Sıfat+Ad Kalıbıyla Kurulan Eşdizimlilikler.....	320
4.2.5. Zarf+Eylem Kalıbıyla Kurulan Eşdizimlilikler.....	325
4.2.6. Zarf+Sıfat Kalıbıyla Kurulan Eşdizimlilikler.....	337
5. BÖLÜM: YÜSUF VE ZELİHÂ METNİNDE GEÇTİĞİ BELİRLENEN EŞDİZİMLİLİKLERİN TÜRKİYE TÜRKÇESİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI.....	338
5.1. KARŞILAŞTIRMA YÖNTEMİ.....	338
5.2. KARŞILAŞTIRMA LİSTESİ.....	340
5.2.1. A-Z Seslerindeki Eşdizimliliklerin Alfabetik Karşılaştırma Listesi.....	340
5.2.2. X İşareti ile Gösterilen Eşdizimliliklerin Karşılaştırma Listesi.....	380
5.2.3. Türkiye Türkçesindeki Karşılığının Örneğine Derlem Üzerinden Erişilemeyen Eşdizimliliklerin Listesi.....	433
5.2.4. X İşareti ile İfade Edilen ve Türkiye Türkçesindeki Karşılığının Örneğine Derlem Üzerinden Erişilemeyen Eşdizimliliklerin Listesi.....	439
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	447
KAYNAKÇA.....	451
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU.....	475
EK 2. ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU.....	477

KISALTMALAR DİZİNİ

bkz.: Bakınız

EAT: Eski Anadolu Türkçesi

NF: Nehcü'l-Ferâdis

TDK: Türk Dil Kurumu

TS: Türkçe Sözlük

TT: Türkiye Türkçesi

TUD: Türkçe Ulusal Derlemi

t.y.: Tarih yok

vb.: ve benzeri

vd.: ve diğerleri

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Doğan'ın Sözcük Birleşmeleri Sınıflandırması

Tablo 2. Subaşı Uzun'un Deyimsel Birliktelikleri Sınıflandırması

Tablo 3. Eken'in Sözcük Birleşmeleri Sınıflandırması

Tablo 4. Ağca'nın Deyimsel Birliktelikler Sınıflandırması

Tablo 5. Zgusta'nın Sözcük Birleşmelerini Sınıflandırması

Tablo 6. Cowie Tarafından Yapılan Sözcük Birleşmeleri Sınıflandırması

Tablo 7. Howarth'ın Sözcük Birleşmeleri Sınıflandırması

Tablo 8. Van Der Meer Tarafından Yapılan Sözcük Birleşmeleri Sınıflandırması

Tablo 9. Lamiroy Tarafından Önerilen Eşdizimlilik Sınıflandırması

Tablo 10. Benson vd. Tarafından Yapılan Eşdizimlilik Sınıflandırması

Tablo 11. Sözcük Birleşmelerinin Deyimselleşme Aşamalarının Gösterimi

Tablo 12. Metin İçerisinde Tespit Edilen Eşdizimlilik Kalıpları ve Sayıları

ÖN SÖZ

Yūsuf ve Zelīhā mesnevisi hem dil hem edebiyat çalışmalarına kaynaklık etmiş önemli bir eser olma özelliğini taşımaktadır. Şeyyād Hamza tarafından yazılan bu mesnevinin dil çalışmaları açısından asıl önemi, Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik özelliklerini taşıması ve eserin söz varlığının büyük ölçüde Türkçe sözcüklerden oluşmasıdır. Yūsuf ve Zelīhā mesnevisi üzerine gerek dilbilim alanında gerek edebiyat alanında çeşitli çalışmalar yapılmışsa da bu eserin eşdizimliliklerinin tespit edilmesi göz ardı edilmiştir.

Sözcük birleşmelerinin önemli bir kısmını oluşturan eşdizimlilikler, dildeki bazı sözcüklerin beklenenden sık biçimde birlikte kullanımı şeklinde tanımlanabilir. Konuşurlar, sözcükleri bir araya getirerek birlikte kullanabilir. Bazı sözcükler, sıklıkla bazı sözcüklerle birlikte kullanılır. Böylece en az iki sözcükten oluşan eşdizimlilikler kurulur. Eşdizimlilikleri oluşturan sözcükler, birbirini seçmiştir. Eşdizimlilikleri oluşturan sözcükler, rastlantı sayılamayacak sıklıkta birlikte kullanılır. Sıklık, eşdizimliliklerin anlamını belirler.

Eşdizimlilikler, deyimsel birlikteliklerdir. Ancak eşdizimlilikler, deyimleşme sürecinin net olmayan bir basamağında bulunmaktadır. Bu durum, eşdizimliliklerin, serbest sözcük birleşmeleri ve deyimler ile karıştırılmasına yol açmaktadır. Serbest sözcük birleşmelerinden, deyimlere doğru giden bir süreç düşünüldüğünde; eşdizimlilikler bu sürecin orta noktasında yer almaktadır.

Literatür taraması yapıldığında, sözcük birleşmeleri sınıflandırmalarında, eşdizimliliklerin farklı şekillerde sınıflandırıldığı görülmektedir. Eşdizimlilikler, farklı yaklaşımların (sıklık / sayısal temelli yaklaşım, anlam temelli yaklaşım, karma yaklaşım) farklı ölçütleri kullanması ile incelenmiştir. Aynı zamanda eşdizimlilik terimi, farklı alanlarda çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Tüm bunlar, eşdizimliliklerin ortaya çıkarılmasını ve eşdizimliliklerin diğer sözcük birleşmelerinden ayırt edilmesini zorlaştırmıştır.

Batı'da, 1750 yılında Harris tarafından ilk kez eşdizimlilik teriminin tanımlanmasıyla başlayan ve 1951 yılında J. R. Firth'ün eşdizimlilik terimini tamamen dilbilimsel bir terim olarak kullanmasıyla hız kazanan eşdizimlilik duyarlılığının Türkçede kazanılması oldukça gecikmiştir. Türkiye'de, 1988 yılında eşdizimlilik teriminden ilk kez bahseden isim Berke Vardar olmuştur. Türkçenin eşdizimli söz varlığına yönelik duyarlılık ise ancak 2000'li yıllarda oluşmuştur. Bu durum, Türkçenin eşdizimliliklerinin ortaya çıkarılmasını ve Türkçenin eşdizim sözlüklerinin hazırlanmasını engellemiştir. Türkçenin eşdizimliliklerinin bütünüyle ortaya çıkarılması, Türkçenin tarihî dönemlerindeki eşdizimliliklerin de tespit edilmesi ile mümkündür. Bu doğrultuda tezimiz, Türkçenin önemli tarihî dönemlerinden olan Eski Anadolu Türkçesine ait metinlerden Yūsuf ve Zelīhā'yı eşdizimlilik açısından incelemiştir.

Tez çalışmamızın ilk üç bölümünde; sırasıyla, Eski Anadolu Türkçesi, Şeyyād Hamza ile Yūsuf ve Zelīhā mesnevisi, eşdizimlilik hakkında bilgiler verilmiştir. Dördüncü bölümde; ad+ad, ad+eylem, eylem+eylem, sıfat+ad, zarf+eylem, zarf+sıfat kalıplarıyla kurulan eşdizimlilikler, karma yaklaşım doğrultusunda incelenmiştir. Beşinci bölüm, Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde geçtiği tespit edilen eşdizimliliklerin Türkiye Türkçesindeki devamlılığını ve değişimini gösteren bir karşılaştırma listesini içermektedir. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda, Türkçenin tarihî dönemlerinde geçtiği belirlenen eşdizimlilikler, Türkiye Türkçesi ile karşılaştırılmamıştır. Tezimiz, karşılaştırma listesi sunmasıyla, ilk olma özelliği taşımaktadır. Tezimizin başlığında yer alan *karşılaştırmalı* ibaresi, çalışmamızda Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'ne ait birden fazla eserin kullanılmasıyla ve Eski Anadolu Türkçesinde geçen eşdizimliliklerin Türkiye Türkçesindeki durumunun karşılaştırılmasıyla ilgilidir.

Bilgi biriktirmek amacıyla çıktığım bu yolda, bilgisiyle ve olumlu enerjisiyle beni yönlendirerek yolumu aydınlatan tez danışmanım, değerli hocam Doç. Dr. Fatma Binnur ERDAĞI DOĞUER'e; lisans hayatımdan beri bana eşsiz bilgiler kazandıran kıymetli hocalarım Prof. Dr. Nesrin BAYRAKTAR ERTEN'e, Prof. Dr. Emine YILMAZ'a, Prof. Dr. Şükrü Halûk AKALIN'a, Doç. Dr. Duygu Özge

GÜRKAN'a ve tezimi destekleyen Türk Dil Kurumuna sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Türk dilini sevmemi sağlayan, tez sürecim boyunca sorularımı asla yanıtsız bırakmayan ve her zaman bana yeni ufuklar açan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Samet KUMANLI'ya da ayrıca teşekkür ederim. Her daim, verdikleri destekle hayatıma baharı getiren biricik aileme ve sevgili ablama teşekkürü borç bilirim.

Bu tez çalışması; Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Eğitim ve Araştırma Bursları kapsamında verilen Türk Dil Kurumu yüksek lisans bursuyla desteklenmektedir.

Bu tez çalışmasının 5. Bölümünde sunulan örnekler, Türkçe Ulusal Derlemi'nden alınmıştır.

GİRİŞ

Türkçede eşdizimlilik hakkında yapılan çalışmalarda son yıllarda artış gözlemlenmektedir. Bu durum, Türkçede bulunan eşdizimsel söz varlığına yönelik duyarlılığın artmasının bir sonucudur. Türkçede eşdizimlilik çalışmaları, daha çok Türkiye Türkçesi üzerine yapılmıştır. Tarihî metinlerde yer alan eşdizimlilikler yeterince incelenmemiştir. Tarihî metinler üzerine daha çok morfolojik çalışmalar, sözlük ve söz varlığına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Tarihî metinlerin söz varlığını ortaya koyma amacı taşıyan çalışmalarda, eşdizimli yapılar bazen düzensiz şekillerde sunulmuştur bazen de eşdizimli yapılara hiç yer verilmemiştir. Oysaki söz varlığının oldukça büyük bir kısmını eşdizimlilikler oluşturmaktadır. Eşdizimli yapılar, artzamanlı ve eşzamanlı olarak zaman üstü özelliktedir. Bu nedenle Türkçenin tarihî metinlerindeki eşdizim varlığının tespiti, bugünkü yapılar için de eşdizimlilik araştırmalarında faydalı olacaktır.

Şeyyâd Hamza tarafından yazılmış olan Yūsuf ve Zelîhâ mesnevisi gerek dil gerek edebiyat açısından birçok çalışmaya konu olmuştur. Literatür taraması yapıldığında Yūsuf ve Zelîhâ eseri üzerine çeşitli çalışmalar yapıldığı görülse de Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik özelliklerini sergileyen bu eserdeki eşdizimlilikler ortaya konmamıştır. Oysaki Şeyyâd Hamza'nın Farsça etkisinde kalmayıp Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini göstererek sade ve yalın bir dille yazdığı, zengin söz varlığına sahip bu mesnevi dil tarihimiz açısından son derece önemlidir. Yūsuf ve Zelîhâ mesnevisinin eşdizimliliklerinin ortaya çıkarılmaması, bu eserin söz varlığının büyük bir kısmının aydınlatılamaması demektir. Yūsuf ve Zelîhâ'nın Karşılaştırmalı Eşdizim İncelemesi başlıklı bu tezde, bu mesnevideki ad+ad, ad+eylem, eylem+eylem, sıfat+ad, zarf+eylem, zarf+sıfat kalıplarıyla kurulan tüm eşdizimlilikler incelenerek alanyazına sunulmuştur. Böylece bu tez çalışması, Yūsuf ve Zelîhâ mesnevisinin söz varlığının önemli bir kısmını alana kazandırmıştır.

Bu tez çalışmasında amaç, Yūsuf ve Zelīhā eserinde geçen ad+ad, ad+eylem, eylem+eylem, sıfat+ad, zarf+eylem, zarf+sıfat kalıplarıyla kurulmuş tüm eşdizimliliklerin listelenerek ortaya çıkarılmasıdır. Böylece eşdizimliliklerin gerçekleştiği bütün kalıpları örnekleyen kapsamlı veriler elde edilmiştir. Yūsuf ve Zelīhā eserinde geçtiği belirlenen eşdizimliliklerin, Dede Korkut ve Süheyl ü Nevbahār eserlerinde de geçip geçmediğinin karşılaştırılmasındaki amaç, Eski Anadolu Türkçesinin genel eşdizimlilik haritasının sunulmak istenmesidir. Bu sayede sadece Yūsuf ve Zelīhā mesnevisine özgü olan eşdizimlilikler de belirlenmiştir. Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan eşdizimliliklerden Türkiye Türkçesinde hâlâ yaşamaya devam edenlerin tespit edilmesiyle, dilin devamlılığının gösterilmesi amaçlanmıştır. Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan ama Türkiye Türkçesinde kullanımı görülmeyen eşdizimliliklerin tespiti de canlı bir varlık olan dilin ve söz varlığının değişimini göstermiştir.

Bu tezin sınırlılıkları şu şekilde netleştirilebilir: Tezde incelenen ana eser, Şeyyād Hamza tarafından yazılmış olan 1529 beyitlik Yūsuf ve Zelīhā mesnevisidir. Yukarıdaki paragrafta da söylediğimiz gibi tez çalışmamızda, ana eserde geçen eşdizimliliklerin, Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'ne ait diğer eserlerle karşılaştırılması amaçlanmıştır. Karşılaştırma yapabilmek için seçilen eserlerden biri, Eski Anadolu Türkçesinin Beylikler Dönemi'nde yazılan ve destansı halk hikâyelerinden oluşan Dede Korkut Kitabı'dır. Eşdizimlilikleri karşılaştırmak için kullanılan diğer eser ise Eski Anadolu Türkçesinin Beylikler Dönemi'nde Hoca Mesud tarafından kaleme alınan Süheyl ü Nevbahār adlı mesnevidir. Yūsuf ve Zelīhā mesnevisi ile Süheyl ü Nevbahār mesnevisi konu açısından benzerlik göstermektedir. Karşılaştırma için Süheyl ü Nevbahār mesnevisinin seçilmesinin sebebi budur. Dede Korkut eseri ise Eski Anadolu Türkçesine ait eşdizimlilikleri, farklı konudaki bir eserden de karşılaştırmak için seçilmiştir. Böylece Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nin eşdizimlilikleri, geniş bir çerçevede incelenmiştir. Eski Anadolu Türkçesindeki eşdizimliliklerin Türkiye Türkçesindeki kullanımlarının gösterilmesinde ise Türkçe Ulusal Derlemi (TUD) kullanılmıştır.

Bu tezde kullanılan yöntemler şu şekilde sıralanabilir: Eski Anadolu Türkçesi, Yūsuf ve Zelīhā mesnevisi, Şeyyād Ḥamza hakkında verilen bilgiler için literatür taraması yapılmıştır. Eşdizimlilik kavramı hakkında genel bilgilerin verilmesi ve eşdizim konusu üzerine yapılan çalışmaların sunulması için yine literatür taraması yapılmıştır. Bu tezde, karma yaklaşım esas alınarak Yūsuf ve Zelīhā adlı mesnevide geçen eşdizimli yapılar tespit edilmiştir. Bu tez çalışmasında, Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinin 1529 beytindeki tüm eşdizimlilikler etiketlenmiştir. İncelenen ana eserin yanında Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'ne ait başka eserlere de başvurulduğu için karşılaştırma yöntemi kullanılmıştır. Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde geçtiği tespit edilen eşdizimlilikler, Yūsuf ve Zelīhā Metninde Geçen Eşdizimliliklerin Listesi başlığı altında ad+ad, ad+eylem, eylem+eylem, sıfat+ad, zarf+eylem, zarf+sıfat kalıbıyla kurulan eşdizimlilikler şeklinde gruplandırılarak alfabetik olarak listelenmiştir. Tezin sonunda, karşılaştırma yöntemi ile Eski Anadolu Türkçesinde bulunan eşdizimliliklerden hangilerinin Türkiye Türkçesinde de kullanıldığı; hangilerinin Türkiye Türkçesinde kullanımdan kalktığı tespit edilerek Karşılaştırma Listesi'nde verilmiştir. Karşılaştırma Listesi'nde, eşdizimliliklerin Türkiye Türkçesindeki kullanımını göstermek için Türkçe Ulusal Derlemi (TUD) üzerinden alınan örnekler sunulmuştur. Örnek cümlelerin sunulmasının nedeni, eşdizimlilik konusunda bağlam unsurunun belirleyici ve önemli olmasıdır.

Yūsuf ve Zelīhā mesnevisi, Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nde yazılmıştır. Yani bu mesnevi eski yazı ile kaleme alınmıştır. Eski yazıdaki seslerin Türkiye Türkçesindeki karşılıklarını gösterebilmek için bu tezin başlığında transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır.

1. BÖLÜM: ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ DÖNEMİ VE ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNİN GEÇİRDİĞİ AŞAMALAR

1.1. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNİN TANIMI VE GENEL ÖZELLİKLERİ

Orta Asya'da, konuşma dili olarak kullanılan ve zengin sözlü dil malzemesine sahip olan Oğuz ağzı, XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu'da yazı dili özelliği kazanarak gelişmiştir (Akar 2019: 44). XIII.- XV. yüzyıllar arasında oluşan bu tarihî yazı dili, Anadolu'dan Azerbaycan'a; Irak ve Suriye'den Balkanlar'a kadar geniş bir sahada kullanılmıştır (Ercilasun 2015: 438).

Eski Anadolu Türkçesini, XVI. yüzyıldan sonra gelişen Osmanlı Türkçesi ve ardından XX. yüzyılda gelişerek hâlâ yaşamakta olan Türkiye Türkçesi takip etmiştir (Akar 2005: 231). Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi, Türkiye Türkçesi şeklindeki kronolojik sıralama, Batı Türkçesinin gelişim evreleridir.

Eski Anadolu Türkçesi, literatürde farklı adlarla anılmaktadır. Batı Türkçesinin gelişim evrelerini kıstas alan bazı araştırmacılar, *Eski Osmanlıca*, *Eski Türkiye Türkçesi* gibi adlandırmalarla bu dönemden bahsetmiştir. Ercilasun (2015: 430), *Eski Oğuz Türkçesi* adlandırmasını doğru bulurken Gülsevin ve Boz (2019:1) ise bu dönem için *Eski Anadolu Oğuzcası* teriminin kullanılmasını savunmaktadır. Tüm bu adlandırmalar karşılaştırıldığında, bu dönemi belirtmek için en sık kullanılan adlandırmanın *Eski Anadolu Türkçesi* olduğu görülmektedir. Bizce de bu dönem, literatürde yaygınlık kazanmış *Eski Anadolu Türkçesi* terimiyle adlandırılmalıdır.

Eski Anadolu Türkçesi, aynı biçimi ifade eden birbirinden farklı varyantları bünyesinde barındırması bakımından çeşitliliğe sahip dil özelliği sergilemektedir (Akar 2019: 19) (Ercilasun 2015: 430). Aynı sözcüğün ya da aynı zaman ekinin birden farklı biçimle karşılanması, Eski Anadolu Türkçesinin çeşitli ağızlarının

yazı diline de yansımasıyla alakalıdır (Gölsevin ve Boz 2019: 4). Bir dilde birbirinden farklı varyantların oluşması için, yaygın ağızlaşma görülmelidir. Eski Anadolu Türkçesi, ağız çeşitliliğine sahiptir. Buna bağılı olarak da farklı varyantların ortaya çıkması doğal bir sonuçtur.

1.2. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNİN TARİHİ SEYRİ

Tarihî seyri içerisinde Türkçe, yazı dili olarak XI. yüzyıla kadar tek koldan gelişmiştir. Sonrasında ise farklı yazı dilleri meydana gelmiştir. Orta Türkçe Dönemi'nde yazı dili niteliği kazanarak gelişen dillerden biri de Eski Anadolu Türkçesi olmuştur. Orta Türkçe Dönemi'nin batı kolunda yer alan Eski Anadolu Türkçesi, doğudaki Çağatay Türkçesi ve kuzeydeki Kıpçak Türkçesi ile çağdaştır (Akar 2005: 31).

Eski Anadolu Türkçesinin dil özellikleri hakkında bilgi veren ilk kaynak, Kâşgarlı Mahmud tarafından XI. yüzyılda yazılmış olan Divānū Lügātī't-Türk adlı eserdir. Divānū Lügātī't-Türk'te, Oğuzların dili hakkında kayıtların bulunması, hem kalabalık bir boy olduğu bilinen Oğuzların kalabalık nüfusları dolayısıyla konuşur sayılarının fazla olmasıyla hem de dillerinin karakteristik özellikler göstermesiyle ilgilidir (Akar 2019: 37). Divānū Lügātī't-Türk'te, karşılaştırma yöntemi kullanılarak Oğuzların dili hakkındaki karakteristik özellikler kaydedilmiştir.¹

Korkmaz (1974), *Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler* başlıklı makalesinde, Oğuzcaya ait bazı özelliklerin Eski Türkçe Dönemi'nde görüldüğüne değinmiştir. Gürer Gölsevin (1998), *Köktürk Bengü Taşlarındaki Oğuzca Özellikler* başlıklı makalesinde Korkmaz'ın çalışmasını özetleyerek konuya ilişkin yeni bilgilere de değinmiştir. Eski Türkçede bulunan Oğuzca özelliklerin tam olarak ortaya konması, arkaik özelliklerini koruyan bir Oğuz lehçesi olan Halaçça üzerine geniş araştırmaların yapılması sonucunda mümkün olmuştur (Gölsevin 1998: 1). Eski

¹ Detaylı bilgi için bkz: (Akar 2019: 36).

Türkçede hem fonetik açıdan hem morfolojik açıdan hem de söz varlığı düzeyinde Oğuzca özelliklerin bulunduğu tespit edilmiştir.

Eski Türkçedeki Oğuzca belirtilerden biri, kapalı /è/ sesidir. Köktürk Yazıtları'nda bu sesin varlığı tespit edilmiştir. Doğu Türk Lehçeleri sözcüklerde, /i/ sesi kullanırken; Güney-batı Türk Lehçeleri, /è/ sesini kullanmıştır. Kapalı /è/ sesi, bugün Azerbaycan Türkçesi yazı dilinde gösterilmekte ve Anadolu'da bazı ağızlarda da yaşamaktadır. İkinci olarak uzun ünlüler, Köktürk ve Uygur metinlerinde yer aldığı gibi günümüzde Türkmen Türkçesinde korunmaktadır. Gülsevin (1998:2), Halaççada da uzun ünlülerin kararlı şekilde korunduğunu ve bu veri sayesinde, uzun ünlülerin Oğuzca belirti olduğunun kesinleştiğini belirtmiştir. Divānû Lügātî't-Türk'te Oğuzların söz başındaki /y-/ sesini atarak sözcükleri söyledikleri kaydedilmiştir. Bu özellik, günümüzde Azerbaycan Türkçesinde de görülmektedir. Sıralanan bu özellikler, fonetik açıdan tespit edilen özelliklerdir (Korkmaz 1974: 20-24) (Gülsevin 1998: 1-2).

Eski Türkçede morfolojik açıdan tespit edilen Oğuzca özelliklerden biri, ilgi durum eki ile ilgidir. Eski Türkçede ilgi durum eki, iki farklı şekilde sözcüklere eklenmekteydi. İlgi durum eki, ünlü ile biten sözcüklere +nln şeklinde; ünsüz ile bitenlere +ln şeklinde gelmekteydi. Oğuz grubu, bu özelliği kararlı bir şekilde devam ettirmiştir. Eski Türkçedeki gelecek zaman eki -DAçl, Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik gelecek zaman eki olmuştur. Korkmaz (1974: 27)'ın zayıf bir Oğuzca belirti olarak değerlendirdiği -dUk ekinin aslında tam anlamıyla Oğuzca bir belirti olduğu, Gülsevin tarafından ispatlanmıştır. Köktürk Yazıtlarında da Oğuzcada da ortak olarak, olumlu eylemlerde belirsiz geçmiş zaman eki için -mlş eki kullanılırken; olumsuz eylemlerde, olumsuzluk eki -mA'nın ardından belirsiz geçmiş zaman eki olarak -dUk (-ma-duk) getirilmiştir (Gülsevin 1998: 4).

Köktürkçenin söz varlığında da Oğuzca unsurlar bulunmaktadır. Köktürkçede uzun sesli bir *ū* sözcüğü vardır ve "uyku" anlamındaki bu sözcük, aynı anlam içeriğini ve aynı biçimi koruyarak Halaççada kullanılmaktadır. Köktürk Yazıtlarındaki *bul-* eylemi, günümüzde Türkiye Türkçesinde (diğer lehçeler tap-

eylemine kullanıyor); *kentü* dönüşlülük zamiri de Türkiye Türkçesi ve Gagauz Türkçesinde (diğer lehçelerde öz kullanılıyor) varlığını sürdürmektedir (Gülsevin 1998: 5).

Eski Türkçede tespit edilen Oğuzca belirtiler, diğer lehçelerde de görülebilecek özelliklerdir. Buna karşın Oğuzca belirtiler olarak sıralanan bu özellikler, Oğuz lehçelerinde diğer lehçelere oranla daha sık görülmektedir. Eski Türkçe Dönemi'nde Oğuzca, henüz bir yazı dili değildir. Oğuzca sayılan bu özellikler, konuşma dilinin yazı diline yansımış hâlidir. Oğuzca, henüz yazı dili niteliği kazanmamışken de kendinden önceki dönemlerde kullanılan yazı dilinde yer alabilmiştir. Oğuzca yazı dili olduğunda Oğuzlar, konuşma dillerine ait bu özellikleri yazı dillerinde de sıkça kullanmışlardır. Böylece, Oğuzcanın karakteristik özellikleri belirginleşmiştir (Korkmaz 1974: 18).

1.3. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNİN YAZI DİLİ OLUŞU

Oğuzlar, X. yüzyılda Sırderya kıyılarında varlık gösterirken kendi ağızlarına ait bir yazı dilleri yoktu. Bu sıralarda Türk dünyasında, Karahanlı Türkçesi ve Harezm Türkçesi ortak yazı dili olarak kullanılıyordu. Oğuzlar da yazı dili olarak bu ortak yazı dilini tercih etmişlerdir. Oğuzca, bu tarihte henüz bir yazı dili değildir; bu yıllarda Oğuz ağzı, bir konuşma dilidir. Bir konuşma dili olan Oğuz ağzı, oldukça üretken bir durumda sözlü birikim yapmıştır. İşte Oğuzların bu bereketli sözel dil varlığı, ilerleyen zamanlarda Oğuzcanın yazı dili durumuna gelmesine katkı sağlayacaktır (Ercilasun 2015: 432) (Akar 2019: 44).

XI. yüzyılda, Oğuzların göç hareketleri başlamıştır. Oğuzlar, bu göçler sonucunda İran, Irak, Suriye ve Anadolu ile tanışmışlardır. İlk olarak Horasan'da Büyük Selçuklu Devleti'ni kuran Oğuz Türkleri, Arapça (bilim dili olarak) ve Farsçayı (devlet dili olarak) yazı dili olarak kullanmışlardır. Büyük Selçuklu Devleti'nin ardından Anadolu Selçuklu Devleti'ni kuran Oğuzlar da dil politikalarını değiştirmeyerek yazı dili olarak Arapça ve Farsça kullanmayı devam ettirmişlerdir. Büyük Selçuklu Devleti'ni ve Anadolu Selçuklu Devleti'ni kuran

Oğuzların kendi ağızlarına ait bir yazı dili yoktur. Bunun yanında Oğuzlar, Anadolu'ya geldikleri için Karahanlı Türkçesinden uzaklaşmışlardır. Tüm bunlar, her iki Selçuklu Devleti'ni de Arapça ve Farsçayı yazı dili olarak tercih etmeye itmiştir. Bu iki devletin sınırları içerisinde yaşayan halk ise konuşma dili olarak Oğuz ağzını kullanmıştır (Ercilasun 2015: 432) (Akar 2019: 49).

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra başlayan Anadolu Beylikleri Dönemi, Türkçenin yazı dili olmasında son derece etkin rol oynamıştır. Bu dönemde Türkçe, hak ettiği değeri ve ilgiyi görmeye başlamıştır. Karamanoğlu Mehmet Bey'in Türkçeyi resmi dil ilan etmesi, Türkçenin zaferi olmuştur. Ayrıca XI-XIII. yüzyıllar arasında düzenli olarak Oğuz göçü alan Anadolu, kalabalık bir Oğuz nüfusuna yurt olmuştur. Bu süreçlerin sonucunda Oğuzlar, Oğuz ağzı özelliklerini taşıyan bağımsız bir yazı dilini XIII. yüzyılda kurabilmişlerdir (Korkmaz 2013: 88). Önceden sadece konuşma dili olan Oğuz ağzı, XIII. yüzyılda Anadolu'da yazı dili olmuştur. XIII-XV. yüzyıllar arasında kullanılan bu yazı dili, Eski Anadolu Türkçesidir.

Eski Anadolu Türkçesi, Oğuzcanın ilk yazı dili olarak kalmamıştır. Eski Anadolu Türkçesi, birikimlerini kendini takip eden dönemlere aktarabilmiş ve bugünkü Türkiye Türkçesinin, Azerbaycan Türkçesinin, Türkmen Türkçesinin ve Gagauz Türkçesinin temelini oluşturabilmiştir (Gülsevin ve Boz 2019: VII). Türkiye Türkçesindeki morfolojik yapıların birçoğunun temeli, Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nde atılmıştır. Bağımlı, yarı bağımlı ve bağımsız biçimbirimlerde görülen birçok fonetik evrim, bu dönemdeki dilin dış tarihi özelliklerinden kaynaklanarak gelişmiştir.

1.4. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ DÖNEMİ'NİN ESERLERİ VE YAZARLARI

Eski Anadolu Türkçesi Dönemi eserleri, kronolojik olarak Selçuklu Dönemi'ne ait eserler, Beylikler Dönemi'ne ait eserler, Osmanlı Türkçesine Geçiş Dönemi'nde verilen eserler olmak üzere üç grupta incelenmektedir (Akar 2005: 232).

Selçuklu Dönemi'nde XII.-XIII. yüzyılın ilk yarısında verilen eserlerde, Oğuz Türkçesinin dil özelliklerinin yanında Doğu Türkçesinin dil özellikleri de görülmektedir. Bu eserler, Türkoloji literatürüne *Karışık Dilli Eserler* olarak geçmiştir (Korkmaz 2013: 82). Akar (2018: 59) ise bu eserlerde iki ayrı dilin görülmediğine değinmektedir. Bu eserlerde, bir dilin Doğu ve Batı olmak üzere iki ayrı lehçesinin görüldüğünü vurgulamaktadır. Ona göre, bu eserlerin *Karışık Lehçeli Eserler* olarak anılması gerekmektedir. Tezimizin bu bölümünde ilk olarak, tartışmalı bir konu olan *Karışık Dilli Eserler* hakkındaki görüşler ele alınmıştır. Ardından *Karışık Dilli Eserler*, kısaca incelenmiştir. Selçuklu Dönemi'nde verilen karışık dil özelliği taşımayan eserler ise Selçuklu Dönemi'nin Diğer Eserleri başlığı altında alanyazına sunulmuştur.

1.4.1. Selçuklu Dönemi Eserleri (XII-XIII. Yüzyıllar)

1.4.1.1. Karışık Dilli Eserler

XIII. yüzyılın tarihî olayları olan Moğol İstilas ve Haçlı Seferleri, dil tarihini de etkilemiştir. Bu şartlar altında hayatî bir mücadele veren Selçuklular, edebî faaliyetleri ikinci plana atmak durumunda kalmışlardır. Tüm bunlar, bu tarihlerde verilen eserlerin sayısının az olmasına yol açmıştır (Cin 2011: 55) (Tekin 2000: 151). *Behcetü'l-Hadâik, Kitâbü'l-Ferâiz, Kısâ-i Yûsuf, Kudûrî Tercümesi* karışık dil özelliği taşıyan eser örnekleridir (Korkmaz 2013: 82).

Karışık dilli eserlerin meydana gelmesiyle ilgili çeşitli görüşler mevcuttur. Reşit Rahmetî Arat, Zeynep Korkmaz, Mustafa Canpolat gibi Türkologlar karışık dilli eserleri, Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine geçişteki basamakta konumlandırmıştır (Korkmaz 2013: 82). Leylâ Karahan (2013: 220), bu görüşün daha eski zamanlarda tercih edildiğini; günümüzde ise bu görüşü destekleyenlerin azaldığını kaydetmiştir.

Şinasi Tekin (1974: 69-70), karışık dilli eserlerin geçiş ürünleri olduğunu reddetmektedir. Tekin'e göre, Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen yazarlar, iyi

derecede bildikleri kendi şiveleri ile yeni yazı dili olan Eski Anadolu Türkçesini harmanlayarak bu eserleri yazmışlardır. Yani iki lehçenin bir arada kullanılması, yazarların tercihleri ya da zorunlulukları sonucu oluşan, kişisel üslup özellikleridir.

Alman Türkolog Doerfer, kaleme aldığı makalede Oğuzcayı bölümlendirerek, karışık dilli eserlere yeni bir bakış açısı getirmiştir. Onun bakış açısının odak noktasını Horasan Oğuzcası oluşturmaktadır. Doerfer, Horasan Oğuzcasını Batı ve Doğu olarak iki temel bölüme ayırmıştır. Alt bölümlerde bulunan Özbek Oğuzcası ise Batıya ait özellikleri ve Doğuya ait özellikleri bir arada bünyesinde barındırmaktadır. Karışık dilli eserler, Oğuzcanın bu alt bölümünün dil özellikleriyle yazılmıştır (Akar 2019: 61).

Karışık dilli eserlerin dil özellikleri incelendiğinde, Batı Türkçesinde *ol-* biçiminde; Doğu Türkçesinde *bol-* biçiminde kullanılan eylemin her iki biçimle de aynı eserde bazen de aynı sayfada kullanıldığı görülmektedir. Bu ikili kullanımdan dolayı bu eserlerde görülen özellikler, *Olga-Bolga Dönemi* veya *Olga-Bolga sorunu* ibaresiyle de adlandırılmıştır (Akar 2005: 233). Karışık dilli eserlerde, Batı Türkçesinin dil özellikleri ile Doğu Türkçesinin dil özelliklerinin bir arada görüldüğü ikili kullanım örnekleri çok daha fazla sayıdadır (Gülsevin ve Boz 2019: 6).

Behcetü'l-Hadāik, Karışık dilli eserlerin en önemli örneği kabul edilmektedir. Bu eser hakkındaki bilgiler, Yazma Bağışlar Nüshasının bulunması ile netlik kazanmıştır. Dinî-ahlakî nitelikte öğütler içeren bu eserin yazarı, Fahrüddîn bin Mahmūd ibni'l-Hüseyn ibni Mahmūd et-Tebrîzî adını taşımaktadır. Bu eser, 1270-1286 yılları arasında Anadolu'da yazılmıştır (Koç 2011: 167).

Kitābü'l-Ferāiz de karışık dil kullanımının görüldüğü Farsçadan çeviri bir eserdir. Konu içeriği, İslam hukukundaki miras dağıtımı ile ilgilidir. 1343 yılında çevrilmiş bu eserin müstensihî, Miskin Abbas olarak bilinmektedir. Eserin yazarı olan Yakut Arslan'ın, Orta Asya'dan gelerek "Oğuzcayı sonradan öğrenmiş" olduğu düşünülmektedir (Tekin 1974: 60-61) (Akar 2019: 63).

Kıssa-i Yūsuf, Hz. Yusuf peygamberin hayatını anlatmaktadır. Eserin yazarı, Ali'dir. Eserin, 1234 yılında yazıldığı düşünülmektedir (Cin 2004: 54). Eserin nerede yazıldığı belirsizliğini korumaktadır. Caferoğlu (1984: 141), Harezm bölgesinin Oğuzlara ait bir kısmında, eserin yazıldığını tahmin etmektedir.

Kudūrī Tercümesi, karışık dil özelliği gösteren çeviri bir eserdir. Kudūrī'nin *El-Muhtasar* adlı Arapça eseri, Kudūrī Tercümesi adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Kudūrī Tercümesi'nin önemi, Anadolu sahasının ilk fıkıh kitabı ve El-Muhtasar eserinin ilk Türkçe çevirisi olmasından kaynaklanmaktadır (Doğan 2022: 143).

Behcetü'l-Hadāik, *Kitābü'l-Ferāiz*, *Kıssa-i Yūsuf*, *Kudūrī Tercümesi* adlı eserler, karışık dil özelliği sergilemektedir. Sıralanan bu eserlerde görülen ikili kullanımlar, Türkologlar tarafından çeşitli sebeplere bağlanmıştır. Karışık dilli eserler meselesi, Türkoloji'nin tartışmalı bir konusu olma özelliğini hâlâ korumaktadır.

1.4.1.2. Selçuklu Dönemi'nin Diğer Eserleri

Bu başlık altında incelenen eserler, tamamen Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini taşımaktadır. Bu eserlerde, karışık dil özellikleri görülmemektedir.

Mevlānā'nın büyük oğlu Sultan Veled, Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini taşıyan ilk örnekleri vermiştir. Sultan Veled, ağırlıklı olarak Farsça eserler kaleme almıştır. Yazdığı Türkçe şiirler ise Eski Anadolu Türkçesi ile verilmiş mahsullerdir. Eserleri; *Türkçe şiirleri*, *Divan*, *İbtidā-Nāme*, *Rebāb-Nāme* olarak sıralanabilir. Mecdut Mansuroğlu, *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri* adlı eseri yayımlamıştır (Ercilasun 2015: 439). Bu dönemin en büyük şairi sayılan Yunus Emre, çağını aşarak tüm Türk edebiyatının en önemli şairlerinden biri olmuştur. Kendisi, şiirlerinde sade, yalın, akıcı bir Türkçe kullanmıştır. Yunus Emre, onun ardından gelen şairler için önemli bir örnek olmuştur. *Divan ve Risāletü'n-Nushiyye* adlı iki eser ona aittir. Mustafa Tatçı hem Divan hem de öğretici nitelikteki Risāletü'n-Nushiyye üzerine çalışmalarda bulunmuştur (Gülsevin ve Boz 2019: 9).

Şeyyād Hamza'nın hangi yüzyıla ait bir şair olduğu meselesi, tartışmalıdır. Bazı araştırmacılar onun XIII. yüzyılda Anadolu Selçukluları Dönemi'nde yaşadığını söylemektedir (Gülsevin ve Boz 2019: 9). Metin Akar (1987: 9) ise Şeyyād Hamza'nın XIV. yüzyıl şairi olduğunu sağlam kanıtlarla tanıklamıştır. Metin Akar, Şeyyād Hamza tarafından yazılmış bir mersiye'yi çıkış noktası yaparak sorunu çözmüştür. Şeyyād Hamza, Anadolu sahasındaki Türk edebiyatının ilk *Yūsuf ve Zelīhā* mesnevisini yazmıştır (Gülsevin ve Boz 2019: 10). Tezimiz, Şeyyād Hamza'nın Yūsuf ve Zelīhā'sı üzerine olduğu için tezin 2. Bölümünü Şeyyād Hamza'nın hayatı ile Yūsuf ve Zelīhā adlı mesnevisi oluşturmaktadır. 2. Bölümde bu konular detaylı bir şekilde incelenmiştir. 2. Bölümde Şeyyād Hamza ve Yūsuf ve Zelīhā üzerine yapılmış çalışmalara da değinilmiştir.

Hoca Dehhanī'nin 10 tane şiiri bulunmaktadır. Kaleme almış olduğu *Selçuk Şah-nāmesi*, kayıplara karışmıştır (Gülsevin ve Boz 2019: 10). Ahmed Fakih, *Çarhnāme ve Kitabu Evsāfı-ı Mesācidi's-Şerīfe* adlı iki eseriyle döneme katkıda bulunmuştur (Akar 2019: 65).

1.4.2. Beylikler Dönemi Eserleri (XIII-XIV. Yüzyıllar)

XIII. yüzyılda gerçekleşen Moğol İstilasası sebebiyle Oğuzlar, batı yönünde ilerleyerek Anadolu'ya akın etmişlerdir. Böylece, Oğuzların Anadolu'daki nüfusları artmıştır. Kalabalık Oğuz nüfusu, tamamen kendi lehçelerine dayanan bağımsız yazı dillerini yerleştirmiş ve kullanmışlardır. Özellikle Beylikler Dönemi'nde, Türkçeye büyük önem verilmiştir. Türkçe bilinçli bir duyarlılıkla kullanılmaya başlanmıştır. Tüm bunlar, bu dönemde Türkçe eserlerin sayısının artmasını sağlamıştır (Gülsevin ve Boz 2019: 11). XIV. yüzyılın önemli kişiliklerinden biri, Gülşehrî'dir. Gülşehrî, *Feleknāme* gibi bazı Farsça eserler yazdıysa da onun belirgin tercihi Türkçe yazmaktan yanadır. *Mantıku't-Tayr* adlı Türkçe mesnevisi oldukça önemlidir. Bu dönemin Türkçe yazmaya özen gösteren diğer önemli ismi, Âşık Paşa'dır. Âşık Paşa, dinî-tasavvufî bir mesnevi olan *Garīb-nāme* eserinin yazarıdır. Kemal Yavuz, 2001 yılında, eserin günümüz Türkçesine aktarımını da yaptığı bir yayıma imza atmıştır. Onun diğer eserleri *Fakr-nāme*,

Vasf-ı Hâl, Hikâye olarak sıralanabilir. Kul Mesud ise ünlü fabl *Kelile ve Dimne*'yi Farsçadan Türkçeye çevirerek bu dönemde yerini almıştır (Ercilasun 2015: 442-443) (Gülsevin ve Boz 2019: 12).

XIV. yüzyılın ortasında eserler vererek Türkçeye katkıda bulunan bir isim olarak Hoca Mesud karşımıza çıkmaktadır. *Süheyl ü Nev-bahār* adlı romantik içerikli mesnevisi, Farsçadan çeviridir. Hoca Mesud'un yazmaya başladığı bu mesneviyi, yeğeni İzzeddin Ahmed tamamlamıştır. Böylece, 5568 beyitlik bu meşhur mesnevi oluşmuştur. Hoca Mesud'un diğer eseri ise *Ferheng-nāme-i Sā'dī Tercümesi* adını taşımaktadır (Ercilasun 2015: 443-444).

Bu dönemde edebî eserlerin yanında tıp konulu kitaplar da yazılmıştır. Hekim Bereket'e ait *Tuḥfe-i Mübārizī* adlı eser, Anadolu'da yazılan ilk Türkçe tıp kitabı olmalıdır. Eserin yazılış tarihi hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Eserin XIII. veya XIV. yüzyılda yazılmış olduğu düşünülmektedir (Doğuer 2001: 46). Hekim Bereket'e ait diğer eser ise *Hulāsatü't-tıp* adını taşımaktadır. Tıp kitabı olan bu eserin, XIV. yüzyılda yazıldığı sanılmaktadır. Her iki tıp eserinin de Anadolu Beylikleri Dönemi'nde, Aydınoğlu Mehmet Bey'e sunulmak üzere yazılmış olduğu öngörülmektedir (Doğuer 2016: 13-14).

Beylikler Dönemi'nde yapılan *Kur'ân tercümeleri* sayesinde dinî içerikli eserler de meydana getirilmiştir. Bu döneme ait *Kur'ân tercümeleri*, Anadolu bölgesinde Kur'ân'a yönelik yapılan ilk tercümeler olması dolayısıyla önemlidir. Özellikle satırarası tekniğiyle yapılmış olan Kur'ân tercümeleri, daha anlaşılır özelliktedir. Arapça sözcüklere karşılık gelen Türkçe sözcüklerle bire bir yapılan bu tercümeler, Türkçenin dinî terimler alanındaki söz varlığını genişletmiştir (Özkan 2010: 126) (Akar 2019: 88).

Dede Korkut Kitabı, Eski Anadolu Türkçesinin Beylikler Dönemi'nde meydana getirilmiş bir eser olsa da eserin önemi kuşkusuz ki tüm zamanları aşmış ve günümüze kadar ulaşmıştır. *Dede Korkut Kitabı*, Türk dili, edebiyatı ve kültürü hakkında oldukça zengin veriler içermektedir. *Dede Korkut Kitabı*'nın yazarı

hakkında tartışmalar mevcuttur. Bazı araştırmacılar Dede Korkut'u destanın yazarı olarak belirtirken bazı araştırmacılar ise Dede Korkut'un sadece destanın anlatıcısı olduğunu savunur (Seferli 2011: 88). Eser, XV. yüzyılın ikinci yarısında yazıya geçirilmiştir (Gülsevin ve Boz 2019: 14).

1.4.3. Osmanlı Türkçesine Geçiş Dönemi Eserleri (XV. Yüzyılın İkinci Yarısı)

Bu dönemde Ahmedî, *Divan*'ının yanında *İskender-nâme*, *Cemşîd u Hurşîd*, *Tervîhü'l-Ervâh* adlı üç mesnevi yazmıştır. Yazdığı eserlerin hacimli olması ve tercüme boyutunu aşarak telif niteliği kazanmış olması önemlidir. Ahmed-i Dâî, sanatçı kişiliğinin yanında bilim adamlığı vasfı da bulunan üretken bir kişiliktir. *Türkçe Divan*, *Farsça Divan*, *Çeng-nâme*, *Câmasb-nâme Tercümesi* ona ait eserlerdir. Eserlerinden en önemlisi ise *Çeng-nâme* adlı Türkçe mesnevisidir. Hatiboğlu, *Ferâh-nâme* adlı eseriyle; Cem Sultan ise *Türkçe Divan*, *Farsça Divan* ve *Cemşîd u Hurşîd* mesnevisiyle dönemin edebî faaliyetlerine katkı sağlamış kişiliklerdir. Süleyman Çelebi'nin yazdığı *Mevlîd* (*Vesîletü'n-Necat*), günümüzde de sıklıkla okunuyor olması bakımından çok değerli bir eserdir. Dönemin diğer bir kişiliği olan Şeyhî ise *Divan*, hiciv örneği olan *Har-nâme* mesnevisi, aşk konulu *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisi ile karşımıza çıkmaktadır (Gülsevin ve Boz 2019: 15-20) (Ercilasun 2015: 444).

Bu dönemlerin ardından XVI. yüzyılda Osmanlı Türkçesi Dönemi başlamıştır. Osmanlı Türkçesinin ilk dönemleri Eski Anadolu Türkçesi ile aynıyken son dönemleri Türkiye Türkçesi ile aynıdır. 1911'den sonra ise günümüzde de devam eden Türkiye Türkçesi gelişmiştir (Ercilasun 2015: 458) (Akar 2005: 231).

Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nde verilen eserler tematik olarak değerlendirildiğinde, Karışık dilli eserlerin ağırlıkla dinî içerikli olduğu gözlemlenmektedir. Selçuklu Dönemi'nde verilen diğer eserlerde de dinî konular işlenmeye devam edilmiştir. Tezimizin örnekleme olan Şeyyâd Hamza'nın *Yûsuf ve Zelîhâ* mesnevisi ise Anadolu'daki ilk aşk mesnevisi olmasıyla, tematik

bakımdan döneme yenilik katmıştır. Beylikler Dönemi'nde ise tasavvufi içerikteki eserlerin yanında, romantik temalı *Süheyl ü Nev-bahār'a*, *tıp metinlerine* ve *Kur'ân tercümelerine* rastlanması tematik zenginleşmeyi sergilemektedir. Beylikler Dönemi'nde oluşturulan *Dede Korkut Kitabı*'nın destansı halk hikâyelerinde kahramanlık, savaşlar gibi konular işlenmiştir (Akar 2019: 84). Ek olarak *Dede Korkut Kitabı*, Oğuzların inançlarını ve kültürlerini sunarken kadının ailedeki önemi ile toplumdaki yeri ve rolü, aşk gibi temalara da yer vermiştir (Daşdemir 2010: 72). Böylece *Dede Korkut Kitabı*, çeşitli konuları işleyerek Oğuzların yaşantılarını bütüncül bir şekilde ortaya koymuştur. Osmanlı Türkçesine Geçiş Dönemi'nde kaleme alınan eserlerde de yine tasavvuf konusunun ve aşk konusunun ele alınmaya devam ettiği görülmektedir.

2. BÖLÜM: ŞEYYÂD HAMZA İLE YÛSUF VE ZELÎHÂ MESNEVÎSİ

2.1. ŞEYYÂD HAMZA'NIN HAYATI VE SANATI

Şeyyâd Hamza'nın hayatına ilişkin bilgiler, genellikle tahmini çıkarımlara dayanmaktadır. Şeyyâd Hamza'nın doğum yeri ve doğum yılı belirsizdir. Şeyyâd Hamza'nın kızı olan Aslı Hatun'a ait iki adet mezar taşı, Akşehir'deki Nasrettin Hoca Mezarlığı'nda bulunmuştur (Akar 1987: 7-8). Bu taşların bulunduğu bölgeden hareketle, Şeyyâd Hamza'nın Akşehir'de doğduğu ve yaşadığı tahmin edilmektedir. Başka bir olasılık, Şeyyâd Hamza'nın Sivrihisar'da doğduğu ve hayatını sürdürdüğü yönündedir. Nasreddin Hoca'nın Sivrihisar'da yaşadığı bilinmektedir. Lâmiî'nin Letâîf'indeki fıkralara dayanarak, Şeyyâd Hamza ve Nasreddin Hoca'nın tanıştığı kabul edilirse, iki ismin aynı bölgede yaşamış olduğu akla gelmektedir (Eminoğlu 2008: 32).

Şeyyâd Hamza'nın hangi yüzyılda yaşadığı hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Köprülü, Mansuroğlu, İlaydın gibi araştırmacılar, Şeyyâd Hamza'nın XIII. yüzyılda yaşadığını kabul etmişlerdir. Lâmiî'nin Letâîf'inde kaydedilen iki fıkra, Şeyyâd Hamza ve Nasrettin Hoca sohbet etmektedirler. Bu fıkralardaki kayıtlar doğrultusunda, yukarıda sıralanan araştırmacılar, Şeyyâd Hamza ve Nasrettin Hoca'nın aynı yüzyılda yaşadığını düşünmüşlerdir. Bu sebeple Şeyyâd Hamza'yı, XIII. yüzyıla ait bir kişilik olarak görmüşlerdir (Eminoğlu 2008: 30). Metin Akar (1987: 9) ise Şeyyâd Hamza'nın XIV. yüzyılda yaşamış olduğunu, birbiriyle örtüşen iki kanıtı birleştirerek Türkoloji dünyasına sunmuştur. Kanıtlardan biri, iki adet mezar taşıdır. Diğer kanıt, Şeyyâd Hamza'ya ait bir mersiye'dir. Bulunan mezar taşlarından birinde ad bilgileri, diğerinde ise ölüm tarihi mevcuttur. Mezar taşındaki ad bilgileri, mezarın, Şeyyâd Hamza'nın kızı Aslı Hatun'a ait olduğunu göstermektedir. Taşta kızın ölüm tarihi, 749 (Miladi 1348) olarak kayıtlıdır. Şeyyâd Hamza, söz konusu mersiyesinde 1348 yılındaki veba salgınından bahsetmektedir. Bu iki kanıt birleştirildiğinde, kızı da veba salgınında öldüğü için Şeyyâd Hamza, bu mersiye'yi yazmış olmalıdır. Her iki

kanıtta da yer alan 1348 yılı, tesadüfi olarak denk gelmiş olamaz. Tüm bunlar, Şeyyād Ḥamza'nın o yılda hayatta olduğuna işaret etmektedir. Böylece, Şeyyād Ḥamza'nın XIV. yüzyılda yaşadığı ve XIV. yüzyıla ait bir kişilik olduğu yönündeki bilgi, doğruluk kazanmıştır. Geriye dönük en geniş hesaplara bile Şeyyād Ḥamza, XIII. yüzyılın son çeyreği ile XIV. yüzyılın ilk yarısından daha önce yaşamış olamaz (Akar 1987: 9) (Eminoğlu 2008: 30-32).

Şeyyād Ḥamza'nın adında yer alan şeyyād sözcüğünün anlamı için farklı yorumlar yapılmıştır. Şeyyād sözcüğü, sözlükte iki farklı anlamla yer almaktadır. Sözcüğün anlamlarından biri, “sıvacı, kireçli bina yapan” şeklindedir. Sözlükte, sözcüğün ikinci anlamı için “yüksek sesle manzume okuyan, kıssa anlatan” açıklaması verilmiştir. Sözcük, zaman içerisinde anlam genişlemesine uğrayarak “yalancı, şarlatan” anlam içeriğini de karşılamış olmalıdır (Timurtaş 1993: 196-197). Kimi araştırmacılar, Lâmiî'nin Letâîf'inde kaydedilen fıkralarda Şeyyād Ḥamza'nın terbiyesizce konuşmasından yola çıkarak, onun adında geçen şeyyād sözcüğünün “yalancı, şarlatan” anlamına geldiğini savunmuşlardır. Buna karşın Şeyyād Ḥamza'ya ait eserler genellikle tasavvufîdir ve üslubunda yalancılık ile şarlatanlık söz konusu değildir. Diğer bir ihtimalle, Şeyyād Ḥamza kendini övmek için “yalancı, şarlatan” anlamına gelen bu sözcüğü, isminde kullanmış olabilir. Kendini büyük görmemek için böyle lakaplar seçen bazı tasavvuf şairleri vardır (Eminoğlu 2008: 27). Belki de şair, bilinçli bir tercihle bu ironik sözcüğü seçmiş olabilir. Yine de sözcüğün, “yalancı, şarlatan” anlamını sonradan kazanmış olması ihtimali kuvvetlidir. Sözcük, bu anlam içeriğiyle Şeyyād Ḥamza için kullanılmıyor olmalıdır. Nitekim Şeyyād Ḥamza'nın eserleri de onun bu karakterde biri olmadığının göstergesidir. Gezgini bir derviş olduğu düşünülen Şeyyād Ḥamza, Anadolu'yu gezerken yüksek sesle tasavvufî şiirler okuduğu için şeyyād adını taşıyor olmalıdır (Şentürk ve Kartal 2018: 176).

Şeyyād Ḥamza, tüm eserlerini manzum olarak yazmıştır (Eminoğlu 2008: 32). Şeyyād Ḥamza, karma bir sanat anlayışına sahiptir. O, bazı şiirlerinde aruz ölçüsünü; bazı şiirlerinde ise hece ölçüsünü kullanmıştır. Yine de şairin aruz ölçüsünü kullandığı şiirleri, sayıca daha fazladır. Şair gazel, kaside, mesnevi

yazdığı gibi dörtlük kullanarak da şiirler vermiştir (Şahin 2003: 19). Şeyyād Ḥamza, dinî-tasavvufî ve ahlâkî eserler vermektedir. İki gazelinin ise din dışı konuda olduğu görülmektedir (Şentürk ve Kartal 2018: 176). Şeyyād Ḥamza'ya ait olarak günümüze ulaşan bazı şiirler hakkında şüpheler mevcuttur. Özellikle hece ölçüsüyle yazılmış olan bazı şiirlerde, şaire ait olmadığı düşünülen üslup özellikleri dikkat çekmektedir (Timurtaş 1993: 197).

Şeyyād Ḥamza, yetenek bakımından orta derecede bir şair olarak değerlendirilmektedir. Şeyyād Ḥamza, şiirlerini yazarken ileri derecede bir sanat yapma amacı taşımamıştır. Aynı zamanda o, orta tabakada konumlanan karma bir şairdir. Tam bir halk şairi olmasa da bir yanılla halka yaklaşabilmektedir. Öte yandan bu şair, Arapça ve Farsça da bilmektedir (Timurtaş 1993: 197).

XIII. yüzyılın son çeyreği ile XIV. yüzyılın ilk yarısında yaşamış bir kişilik olan Şeyyād Ḥamza'nın ölüm tarihi ve ölüm yeri belirlenememiştir.

2.2. YŪSUF VE ZELĪḤĀ MESNEVİSİ

Şeyyād Ḥamza'nın yazdığı Yūsuf ve Zelīḥā mesnevisi ilk özelliği göstermesiyle, konusunun kutsal kitaba dayanmasıyla, Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik dil özelliklerini sergilemesiyle birçok açıdan önemlidir. Anadolu sahasında ilk defa Şeyyād Ḥamza, mesnevi nazım şeklini kullanarak bir Yūsuf ve Zelīḥā mesnevisi yazmıştır. Ayrıca Şeyyād Ḥamza'nın Yūsuf ve Zelīḥā'sı, Anadolu sahasının ilk aşk mesnevisi olma özelliğini de taşımaktadır (Şahin 2003: 19). Eserin tam adı, *Destān-ı Yūsuf 'aleyhi's-selām ve ḥāzā aḥsenü'l-ḫaṣaṣi'l-mübārek* şeklinde olup "Bu Yusuf aleyhüsselam destanı, mübarek kıssaların en güzeldir" anlamına gelmektedir (Eminoğlu 2008: 39).

Şeyyād Ḥamza, mesnevi nazım şekliyle, aruzun fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün kalıbını kullanarak 1529 beyitlik Yūsuf ve Zelīḥā mesnevisini oluşturmuştur. Yūsuf ve Zelīḥā mesnevisinin konusunun kaynağı, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen Yūsuf kıssasıdır. Şeyyād Ḥamza, esasen Kur'ân-ı Kerîm'deki Yūsuf kıssasından

esinlenerek bu mesnevinin konusunu belirlemiş olmakla birlikte konuya, kendi yorumunu da katmıştır. Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinin konusu, dinî bir aşk hikâyesidir (Şentürk ve Kartal 2018: 176). Dünyanın en güzel insanı olarak anlatılan Yūsuf Peygamber ve Zelīhā'nın aşkı, mesnevinin odak noktasıdır. Bunun yanında mesnevide yalan, rüya, sabır, tevekkül, kavuşma gibi insani meselelere değinilerek konu zenginleştirilmiştir.

Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinin beyitleri incelendiğinde, şairin, okuyuculara seslendiği görülmektedir. Şeyyād Hamza, bazen okuyucuları salavat getirmeye davet etmektedir. Şair, okuyucuları ve dinleyicileri aktif tutma isteğindedir. Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinin beyitlerindeki bu seslenişler, eserin, topluluklarda okunması amacıyla yazıldığını göstermektedir. Eserin anlatımı, şairin okuyuculara seslenmesi ile sıradanlıktan kurtulmuş ve canlılık kazanmıştır (Eminoğlu 2008: 39) (Timurtaş 1993: 197). Hem kutsal bir konuya dayanması sebebiyle hem her insanın yaşadığı kıskançlık, aşk gibi duygulara yer vermesiyle hem de Şeyyād Hamza'nın canlı üslubu sayesinde eser ilgi görmüştür. Öyle ki yazılan diğer Yūsuf ve Zelīhā'larla bir karşılaştırma yapıldığında yine de Şeyyād Hamza'nın Yūsuf ve Zelīhā'sı en başarılısıdır (Dilçin 1946:9).

Yūsuf ve Zelīhā mesnevisi, Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik özelliklerini taşıması bakımından son derece önemlidir. Eserde, sade ve yalın bir dil kullanılmıştır (Akar 2019: 67). Şentürk ve Kartal (2018: 177), bu mesnevinin, sanat kaygısı gözetilmeden ve mümkün olduğunca az edebî sanat kullanılarak yazıldığını vurgulamaktadır. Dilçin (1946: 9), Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinin dili için, bugünkü dilin daha eski hâli diyerek eserin dil tarihimiz açısından önem arz ettiğine değinmiştir. Çünkü bu eserin şairi olan Şeyyād Hamza, Farsça etkisinde kalmayarak Eski Anadolu Türkçesinin dil özellikleri ile eserini oluşturmuştur. Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinin söz varlığında arkaik sözcükler, atasözleri, deyimler ve ikilemeler de bulunmaktadır (Demirci 2011: 1) (Aydoğan ve Akyağın 2020: 14). Tüm bunlar, eserin söz varlığının zengin olduğunu göstermektedir. Eser, dil özellikleri bakımından önemlidir ve incelenmeye değerdir.

Şeyyād Ḥamza'ya ait olan Yūsuf ve Zelīḥā mesnevisinin tek nüshası vardır. Bu yazma nüsha, Türk Dil Kurumu Kütüphanesinde Yz. A. 301/2'de kayıtlı olan Kītāb-ı Güzīde'nin içinde *Dâsītân-ı Yūsuf u Züleyhâ* adıyla bulunmaktadır. Nüshanın yazım özellikleri incelendiğinde, eserin ağırlıkla harekesiz yazıldığı görülmektedir. Mesnevide, vezin hatalarına rastlanmaktadır. Nüshadaki kayıt sayesinde, eserin müstensihinin adına ve eserin tamamlanış tarihine ilişkin bilgilere ulaşılabilmektedir. Eser, Ḥasanoğlu Kāsımoğlu 'Abdu'r-raḥmān adlı müstensih tarafından, 952 (1545) yılında tamamlanmıştır (Eminoğlu 2008: 38) (Taş 2019: 18).

2.3. YŪSUF VE ZELİḤĀ MESNEVİSİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Şeyyād Ḥamza tarafından kaleme alınan Yūsuf ve Zelīḥā mesnevisi hakkında kitaplar, tezler, makaleler ve bildiriler yayımlanmıştır. Tezimizin bu bölümünde, ilk olarak bu mesnevi hakkında yayımlanan kitaplar kronolojik olarak sunulmuştur. Daha sonra bu mesnevi üzerine yapılan tezler, sıralı olarak verilmiştir. Son olarak bu mesneviyi konu edinen makaleler ve bildiriler sıralanmıştır. Bu bölüm, Şeyyād Ḥamza'nın Yūsuf ve Zelīḥā mesnevisini konu edinen çalışmaların derli toplu kaynakçası niteliğindedir. Tezimizde, bu mesnevi üzerine yapılan çalışmaları sunarken, araştırmacıların çalışmalarına verdikleri başlıkları değiştirmeden yazdık. Dolayısıyla bazı başlıklarda transkripsiyon alfabesi görülürken bazı başlıklarda transkripsiyon alfabesinin kullanılmadığı fark edilebilir.

Şeyyād Ḥamza'nın yazdığı Yūsuf ve Zelīḥā mesnevisi üzerine yapılan ilk çalışma, Dehri Dilçin'e aittir. Dehri Dilçin (1946), *Şeyyad Hamza Yusuf ve Zeliha* adlı kitabı yayımlamıştır. Kitabın ön söz kısmında Oğuzların Anadolu'ya akın akın gelişi, Oğuzların sahip olduğu geniş sözlü kültür gibi tarihî konulardan bahsedilmektedir. Kitap, Şeyyād Ḥamza'nın bilinmezliklerle dolu hayatını, mesneviye dair bilgileri, mesnevi metnini de içermektedir. Dilçin, Şeyyād Ḥamza'ya ait Yūsuf ve Zelīḥā mesnevisini, diğer tüm Yūsuf ve Zelīḥā'lardan üstün ve ayrıcalıklı tutmaktadır. Kitap, mesnevinin önemini vurgulaması dolayısıyla

kıymetlidir. Dilçin, karşılaştırma yöntemini kullanarak farklı yazarların aynı adı taşıyan eserlerini de incelemiştir. Bu yönüyle de kitap detaylıdır.

2008 yılında Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf ve Zelîhâ mesnevisi üzerine dört kitap yayımlanmıştır. Osman Yıldız, *Şeyyâd Hamza Yûsuf u Zelîhâ (Destân-î Yusuf) Giriş-İnceleme-Metin ve Dizinler* adlı kitabı; Demirci ve Korkmaz da ortak olarak *Şeyyâd Hamza Yûsuf u Zelîhâ (Giriş-Metin-Günümüz Türkçesine Aktarma-Dizin ve Sözlük-Tıpkıbasım)* adlı kitabı yazmışlardır. İbrahim Taş (2008) ise *Şeyyâd Hamza Yûsuf ve Zelîhâ [Gramer-Metin-Çeviri-Notlar-Sözlük-Dizin-Tıpkıbasım]* adlı eseri yayımlamıştır. Taş, ön söz bölümünde, Dehri Dilçin tarafından yapılan yayımı iyileştirmek amacıyla bu kitabı yazdığını söylemektedir. Bu kitapta sunulan metinde, transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır. Notlar bölümünde, mesnevi metni okunurken yapılan düzeltmeler bulunmaktadır. Taş'ın kitabı, transkripsiyonlu metin barındırmasıyla ve düzeltmeleri sunmasıyla, literatür için oldukça faydalı bir kaynak durumundadır. Sözlük bölümü ve onu takip eden dizin bölümü, hacimlidir. Kaynaklar bölümünün ardından, metnin tıpkıbasımı gelmektedir. Tıpkıbasım, okunaklıdır. Tıpkıbasımın mürekkep özellikleri incelendiğinde, metnin beyaz zemin üzerine siyah renk yazıyla yazıldığı; başlıklarda ve satır arası işaretlerde kırmızı renk mürekkep kullanıldığı görülmektedir.

2008 yılında yayımlanan diğer kitap ise Emin Eminoğlu'nun imzasını taşımaktadır. Eminoğlu'nun *Şeyyâd Hamza Destân-ı Yûsuf* adlı kitabı, Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf ve Zelîhâ'sının dilinin üçte ikisinin Türkçe sözcüklerden oluştuğunu ortaya koymuştur (Eminoğlu 2008: 141). Ortaya koyduğu bu veri dolayısıyla Eminoğlu'nun kitabı, mesneviyi dil yönünden inceleyenler için son derece değerlidir. 2014 yılında, Bill Hickman, Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf ve Zelîhâ mesnevisini İngilizceye çevirerek *Yusuf'un Hikâyesi: Sheyyad Hamza'nın On Dördüncü Yüzyıl Türk Ahlak Oyunu (The Story of Joseph: A Fourteenth-Century Turkish Morality Play by Sheyyad Hamza)* adlı kitabı yayımlamıştır.

Talât Tekin (1951), *XIII. Asır Anadolu Şairlerinden Şeyyâd Hamza'nın Destân-ı Yûsuf Mesnevîsi Üzerinde Dil Tetkikleri* adlı bitirme tezi çalışmasını alana kazandırmıştır. Bahsi geçen bu tezin birinci bölümünde mesnevinin yazım özellikleri, ikinci bölümünde mesnevinin ses bilgisi özellikleri, üçüncü bölümünde mesnevinin şekil bilgisi özellikleri incelenmiştir.

1992 yılında, Stephanie Bowie Thomas, *Şeyyad Hamza'nın Osmanlı Öncesi Destân-ı Yusuf'un Açıklamalı Tercümesi ile İslam Edebiyatında Yusuf Hikâyesi (The Story of Joseph in Islamic Literature with an Annotated Translation of the Pre-Ottoman Destân-ı Yusuf by Şeyyad Hamza)* başlığını taşıyan yüksek lisans tezini yazmıştır. Bu tezde, Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf ve Zelîhâ mesnevisi İngilizceye çevrilmiştir. Söz konusu bu mesnevi üzerine hazırlanan diğer bir yüksek lisans tezi ise Çimen Özçam'ın 1993 yılında yazdığı *Şeyyad Hamza'nın 'Yusuf u Züleyha' Adlı Eserinin Dil Özellikleri* başlıklı çalışmasıdır.

Yûsuf ve Zelîhâ mesnevisi, dil açısından incelendiği gibi bazı tezlerde de edebî açıdan ele alınmıştır. Ramazan Arı (2011), *Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf u Zelîhâ Hikâyesinde Beşerî His ve Hasletler* başlıklı yüksek lisans tezini yayımlamıştır. Mesnevinin olay akışında hissedilen hislerin ve hasletlerin miktarları, pasta grafikleriyle bu tezde verilmiştir. Tuğba Nur Koçaslan (2021) tarafından *Şeyyad Hamza'nın Yusuf u Zeliha Mesnevisinde Rüya Motifi* adlı yüksek lisans tezi yazılmıştır. Yûsuf ve Zelîhâ mesnevisinin kurgusunda, rüya görme motifi ve rüya yorumlama yeteneği belirgin olarak görülmektedir. Bu doğrultuda hazırlanan tezde, rüyanın ne olduğu ile Şeyyâd Hamza'nın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf ve Zelîhâ mesnevisini baz alarak yazılmış makaleler ve bildiriler de bulunmaktadır. Mustafa Aça (2004), *Şeyyad Hamza'nın Yusuf u Züleyha Mesnevisi ile Tatar Türklerinin Yosif Kitabı Üzerine Karşılaştırmalı Bir Bakış* başlıklı makalesini yayımlamıştır. Makalede, bu iki varyant kıyaslanırken aslında Yûsuf Peygamberin hikâyesinin Türk dünyasında ne denli yaygın olduğu da gösterilmiştir. Osman Yıldız (2008), *Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf u Zelîhâ*

Mesnevisinde Oğuz Türkçesine Aykırı Dil Unsurları adlı bildirisini sunmuştur. Bildiride, Yûsuf u Zelîhâ mesnevisinde tespit edilen Oğuz Türkçesine ait olmayan dil özellikleri belirtilmiştir. Bu özelliklerin, müstensihden kaynaklı olarak görülüyor olması ihtimali kuvvetlidir.

İbrahim Taş (2010), *Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf ve Zelîhâ Mesnevisinde Yer Alan Yardımcı Eylemler ve Deyimler* adlı makaleyi yazmıştır. Taş, makalesinde, Eski Anadolu Türkçesinin söz varlığının tamamen ortaya çıkarılması için o dönemin kalıplaşmış yapılarının da ortaya konması gerektiği üzerinde durmaktadır. Bu doğrultuda makale, 'aqlını al-, çok bil-' gibi kalıplaşmış yapıların mesnevide geçtiğini tespit etmiştir.

Ümit Özgür Demirci (2011) ise *Şeyyad Hamza'nın Yusuf u Zeliha'sındaki Bazı İbareler Üzerine* başlıklı çalışmasıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada, Yûsuf ve Zelîhâ mesnevisinde geçen ve farklı araştırmacılar tarafından değişik biçimlerde okunan sözcükler üzerinde durulmuştur. Değişik biçimlerde okunan bu sözcükler, Demirci'nin çalışmasında hem mesnevideki bağlama göre hem de o dönemin söz varlığına göre değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonuç bölümüne göre, okunuşu tartışmalı olan sözcüklerin doğru okunuşları *gönüci*, *gözin az-*, *degmeñüz*, *tañlık* şeklinde olmalıdır. Söz konusu bu çalışma, sözcüklerin doğru okunuşlarını, anlamlarını göz ardı etmeden ve etimoloji destekli olarak sunduğu için önemlidir.

Hülya Aydın (2012), *Yûsuf u Zelihâ'da Rivâyet Sıfat Fiil Ekleri* makalesiyle, Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf ve Zelîhâ mesnevisi üzerine çalışan isimlerden biri olmuştur. Aydın yayımladığı makalesinde, önce, sıfat-fiillerin literatürde kaydedilen tanımlarına değinmiştir. Ardından beyitlerden örnekler sunmuştur. Makaleye göre sıfat-fiil ekleri, bu mesnevide ayıplama, övgü gibi işlevlerde kullanılmaktadır.

Ümit Özgür Demirci'nin (2013) yayımladığı *Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf u Zelihâ'sında Yanlış Algılanan Bir Kelime Üzerine* makalesi, yanlış okunan bir

sözcüğü düzeltmesi sebebiyle önem taşımaktadır. Makale, literatürde *yöne* biçimiyle kabul gören sözcüğün, esasen *yona* olarak okunması gerektiğini sağlam kanıtlarla savunmaktadır. Kabule göre; yön- eylem köküne, -e eylemden eylem yapım ekinin gelmesi ile oluşan sözcük, “yönelmek” anlamına gelmektedir. Demirci, bahsi geçen makalesinde, Türkçenin tarihî seyri içerisinde yönelmek anlamını taşıyan bir yön- eylemine rastlanmadığını belirtmektedir. Bizce de *yönelmek* sözcüğünün kökündeki yön+, ad köküdür. Demirci, *yon-* eyleminin, vahşi hayvanlarla ilgili olarak “saldırmak” anlamında kullanıldığını tespit etmiştir. Bu sözcüğün geçtiği beyitte de kurt sözcüğü vardır. Böylece beyitte, kurdun saldırmasından bahsedildiği açıklığa kavuşmuş olmalıdır.

Serhat Küçük (2014), *Şeyyad Hamza'nın Yûsuf u Zeliha'sındaki Arkaik Unsurlar* makalesiyle literatürde yerini almıştır. Makale, Yûsuf ve Zelîhâ mesnevisinin söz varlığının açığa çıkarılmasını, arkaik unsurlar izleğinde beslediği için alana faydalı bir çalışmadır. Ögey, *eyt-* sözcükleri ve *-UbAn* eki, mesnevinin söz varlığında yer alan arkaik unsurlardan bazıları olarak makalede sunulmuştur. Yûsuf ve Zelîhâ mesnevisinde arkaik unsurların var olması, bu mesnevinin söz varlığının zengin olduğunu ve eserin dil tarihimiz için önemli olduğunu göstermektedir. Makale, mesnevinin zengin söz varlığını kanıtlaması açısından önemlidir.

Şenol Korkmaz ve Türkan Korkmaz Bulut (2017), ortak olarak *Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf u Zelîhâ Mesnevisindeki İkilemeler ve Yinelemeler* başlıklı makaleye imza atmışlardır. Makale, ikileme ve yineleme kavramları hakkında yapılan tartışmaları içerdiği için incelenmeye değerdir. İkilemelerin ve yinelemelerin hangi dilde olduğunun oranı, makalede belirtilmiştir. Bu veri, mesnevinin söz varlığındaki Türkçe sözcük sayısının fazlalığını ortaya koymasıyla dikkate değerdir. Makalede, mesnevide geçen ikilemeler ve yinelemelerden ne kadarının günümüzde de kullanıldığını değinilmiştir. Makale, bu veri sayesinde söz varlığının sürekliliğini göstermiştir.

Sertan Alibekiroğlu ve Sibel Çelik (2018) tarafından yazılan *Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf ve Zelîhâ'sının Söz Varlığına Dair Bir İnceleme* başlıklı makale, mesnevinin söz varlığını aydınlatmaya çalıştığı için dikkatle incelenmelidir. Yazarlar, Eski Anadolu Türkçesinin söz varlığının ortaya çıkarılmasının, Türkiye Türkçesi üzerine yapılan çalışmalara da faydalı olacağına bu makalede değinmişlerdir. Bu makale, mesnevinin söz varlığını tamamen aydınlatmamıştır. Mesnevinin tüm söz varlığının yalnızca bir makale sınırları içerisinde bütünüyle incelenemeyeceği açıktır ve bu normal bir durumdur. Makalede sıralanan söz ve söz öbeklerinin yanında bazı deyimler, ikilemeler, atasözleri, eşdizimli yapılar gibi kalıplaşma dereceleri birbirinden farklı olan diğer sözcük birleşmeleri de mesnevide yer almaktadır. Bizim tezimiz, bu mesnevinin eşdizimli yapılarını açığa çıkararak Yûsuf ve Zelîhâ mesnevisinin söz varlığının ortaya çıkarılmasına katkıda bulunmuştur. Gerek tarihî yazı dilinin yanında günümüz Türkçesine de değinilmesiyle gerek kullanılan yöntem bakımından bu makale kıymetli niteliktedir.

İbrahim Ethem Özkan (2019), yayımladığı *Şeyyad Hamza'nın Yusuf u Zeliha'sındaki Bazı Sözcüklerle İlgili Okuma ve Anlamlandırma Önerileri* makalesinde *güvüncü*, *yöne*, *biz var iken* sözcüklerinin okunuşlarına ilişkin yeni önerilerde bulunmuştur. Özkan'a göre, bu sözcükler sırasıyla *könüci*, *ine*, *biz diriyken* şekillerinde okunmalıdır.

Erol Öztürk (2019), *Nehcü'l-Ferâdis'teki Yûsuf Kıssası ve Şeyyad Hamza'nın Yûsuf u Zelîhâ'sındaki Bazı Dil Özellikleri Üzerine* makalesiyle bu mesnevi üzerine çalışan isimlerdendir. Makalede, Yusuf Peygamberin hayatını anlatan hikâyelerin sayıca çokluğundan bahsedilmiştir. NF'te geçen Yusuf kıssası ile Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf ve Zelîhâ'sı, konunun işlenişi, ses bilgisi, söz varlığı bakımından karşılaştırılmıştır. Ses bilgisi özellikleri karşılaştırılırken, NF'te, Eski Anadolu Türkçesine ait bazı özelliklerin görüldüğü örneklenmiştir. Bu durum, Oğuzların Harezm bölgesini Türkleştirmesinin etkisi doğrultusunda ortaya çıkmış olmalıdır. Bu çalışma, Yûsuf ve Zelîhâ mesnevisinde yalın dil özelliklerinin görüldüğünü, örneklerle bilim dünyasına sunmuştur.

Damla Aydoğan ve Necmi Akyalçın (2020), *Yusuf u Züleyhâ Mesnevisi'nin Kalıp Söz, Deyim, Atasözü, İkileme Bağlamında Söz Varlığı Üzerine Bir İnceleme* başlıklı makaleyi yazmışlardır. Makale, mesnevinin söz varlığının açığa çıkarılması konusunda verimli bir çalışmadır. Makalede sunulan veriler, mesnevinin zengin söz varlığına sahip olduğunu gösteren delillerdir.

Şeyyâd Hamza'nın Yūsuf ve Zelīhā'sı üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde, mesnevinin gerek dil araştırmaları için gerek edebiyat araştırmaları için önemli bir kaynak durumunda olduğu görülmektedir. Mesnevi, içerdiği motifler açısından ve Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik özellikleri bakımından zengin veriler barındırmaktadır. Tezimiz, dilbilim tezi olduğu için Yūsuf ve Zelīhā mesnevinin Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik özelliklerini taşıması, zengin söz varlığına sahip olması, yalın ve sade bir Türkçe ile kaleme alınmış olması bizim için çok önemlidir. *Yūsuf ve Zelīhā'nın Karşılaştırmalı Eşdizim İncelemesi* başlıklı tezimiz, Yūsuf ve Zelīhā eserinin eşdizimlilerini listelerken özelde bu eserin söz varlığının aydınlatılmasına genelde ise Eski Anadolu Türkçesinin söz varlığının ortaya konmasına katkıda bulunmuştur.

2.4. ŞEYYÂD HAMZA'YA AİT DİĞER ESERLER

Şeyyâd Hamza'nın eserleri gerek dil özellikleri bakımından gerek vezin bakımından gerek nazım şekilleri bakımından birbirinden farklı özellikler sergilemektedir. Bazı araştırmacılar, bu durumdan hareketle, bu eserlerin hepsinin Şeyyâd Hamza'ya ait olduğuna dair şüphe duymaktadırlar (Eminoğlu 2008: 32). Eserlerin birbirinden farklı dil özellikleri göstermesi, müstensih kaynaklı olarak meydana gelmiş olabilir. Şeyyâd Hamza'nın, Divan Edebiyatının yanında Halk Edebiyatından da etkilenen bir kişilik olması ihtimali kuvvetlidir. Bu sebeple, eserlerinde kullandığı dil, vezin, nazım şekilleri birbirinden farklılık gösteriyor olmalıdır. Şeyyâd Hamza, sanat anlayışını iki farklı şiir geleneğinden etkilenerek oluşturmuş gibi gözükmemektedir. Şair, zaman zaman Divan Edebiyatı etkisinde; zaman zaman da Halk Edebiyatı etkisinde kalarak eserler kaleme almış olmalıdır. Timurtaş (1993: 197), Şeyyâd Hamza, tam bir halk şairi olmasa da halka

yaklaşabilmektedir; bunun yanında Arapça ve Farsça da bilmektedir demiştir. Timurtaş'ın bu cümleleri, Şeyyād Ḥamza'nın hem Divan Edebiyatından hem de Halk edebiyatından etkilenmiş bir kişilik olduğunu desteklemektedir.

Dāstān-ı Sultān Mahmūd, Şeyyād Ḥamza tarafından yazılmış 79 beyitlik bir mesnevidir. Ahlakî ve tasavvufî mesajlar içeren bu mesnevi, aruz ölçüsüyle fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Şeyyād Ḥamza, bu mesnevisi ile mananın maddeden üstün olduğunu okuyuculara öğretmek istemiştir (Eminoğlu 2008: 33-34) (Gülsevin ve Boz 2019: 10). 1969 yılında Sadettin Buluç, bu mesnevi hakkında, *Şeyyād Ḥamza'nın Bilinmeyen Bir Mesnevisi* adlı yayıma imza atmıştır.

Ahvāl-i Kıyāmet, Şeyyād Ḥamza'ya ait diğer bir mesnevidir. Kıyametin nasıl gerçekleşeceği ve o günde sırasıyla meydana gelecek olaylar, bu mesnevinin konusunu oluşturmaktadır. Konusu itibariyle bu mesnevi, dinî özellik göstermektedir. Ahvāl-i Kıyāmet'in dili, sadedir. Aruz ölçüsünün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün kalıbı, bu mesnevide kullanılmıştır (Şentürk ve Kartal 2018: 178). Bu eserin, Şeyyād Ḥamza'ya aitliği hakkında şüpheler mevcuttur. Bu sebeple bazı kaynaklar, Şeyyād Ḥamza'ya ait eserleri sıralarken onun Ahvāl-i Kıyāmet adlı eserinden bahsetmemektedirler. Metin Akar (1987: 11-12), Milli Kütüphane'de A. 3772'de kayıtlı Ahvāl-i Kıyāmet'in, Şeyyād Ḥamza'ya ait olduğuna yönelik kanıtlar sunmuştur. Bizce de eserin konusu, Şeyyād Ḥamza'nın diğer eserlerindeki konularla uyushmaktadır ve eser Şeyyād Ḥamza tarafından yazılmış olmalıdır. Şeyyād Ḥamza'nın yazmış olduğu bu mesnevi, 289 beyittir (Akar 1987: 11-12).

Mi'rāc-nāme, Şeyyād Ḥamza'nın 545 beyitten oluşan bir mesnevisidir. *Mi'rāc-nāme* mesnevisinin konusu, Hz. Muhammed'in gökyüzüne yükseliş mucizesini anlatmaktadır. Bu mesnevide, aruzun iki kalıbı kullanılsa da çoğunlukla fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün kalıbı görülmektedir. Mesnevide, sade dil kullanılmıştır (Güzelişik 1996: 25-27) (Akar 2019: 67). Gülten Feşel Güzelişik (1996), *Şeyyād Ḥamza Mi'rāc-nāme* başlıklı yüksek lisans tezini bu eser üzerine yapmıştır.

Vefât-ı Hazret-i Muhammed aleyhi's-selâm adlı mesnevi de Şeyyâd Hamza'ya aittir. Mesnevinin konusu, Hz. Muhammed'in ölümüdür. Şeyyâd Hamza tarafından yazılan bu mesneviye, müstensih de eklemeler yapmıştır. Mesnevinin ilk 356 beyti bizzat Şeyyâd Hamza tarafından yazılmıştır. Müstensih ise sonraki 127 beyitlik kısmı yazarak eseri tamamlamıştır (Tavukçu 2010: 105). Bu mesnevi, aruz ölçüsünün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla kaleme alınmıştır (Tavukçu 2009: 598). Mesnevi, sade bir dille yazılmıştır ve çoğunlukla Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik özelliklerini sergilemektedir (Güner 1996: 22-23). Fatma Turhal Güner (1996), eser üzerine hazırladığı *Şeyyâd Hamza'nın "Vefât-ı Hazret-i Muhammed 'Aleyhi's-Selâm" Adlı Mesnevisi* başlıklı yüksek lisans tezini Türkoloji dünyasına sunmuştur.

Şeyyâd Hamza, *Yūsuf ve Zelîhâ*, *Dāstān-ı Sultān Mahmūd*, *Ahvāl-i Kiyāmet*, *Mi'rāc-nāme*, *Vefât-ı Hazret-i Muhammed aleyhi's-selâm* adlı beş mesnevi yazmıştır. Tavukçu (2009: 593), Şeyyâd Hamza'nın edebiyatımızdaki ilk hamse sahibi kişilik olabileceğini dile getirmektedir. Biz de XIV. yüzyılda yaşamış bir isim olan Şeyyâd Hamza'nın, edebiyatımızda ilk hamse sahibi kişilik olma özelliğini taşıdığını düşünüyoruz.

Dinî-tasavvufî şiir akımının önemli isimlerinden olan Şeyyâd Hamza'nın şiirleri de günümüze ulaşmıştır. Şeyyâd Hamza'nın üç şiiri, *Cāmi'ün-Nezāir* adlı mecmuada yer almaktadır. Bu üç ayrı şiir, üç ayrı aruz kalıbıyla yazılmıştır. Üç ayrı şiirin beyit sayısı toplandığında 41 beyitlik veri elde edilmektedir. Mecdut Mansuroğlu (1946), *XIII. Asır Anadolu Türkçesi*, *Şeyyâd Hamza'ya Ait Üç Manzume* adını taşıyan makalesiyle bu üç şiiri yayımlamıştır. Şeyyâd Hamza'nın bir şiiri de *Mecmū'atü'n-Nezāir* adlı eserde bulunmaktadır. Gazel türündeki bu şiir, Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerine ek olarak Doğu Türkçesinde görülen bazı özellikleri de sergilemektedir (Mansuroğlu 1956: 126). Mansuroğlu (1956), *Şeyyad Hamza'nın Doğu Türkçesine Yaklaşan Manzumesi* adlı makalesinde, 9 beyitlik bu gazelin asıl metnini okuyucuya sunarak bu şiirin dil özelliklerini incelemiştir. Şeyyâd Hamza'ya ait iki gazel ise *Bibliothèque Nationale*'daki bir mecmuanın içerisinde. Gazellerden birincisi 5, ikincisi 4 beyittir ve iki gazelden

toplam 9 beyitlik veri toplanabilmektedir. Necmettin Halil Onan (1949), bu iki gazeli *Şeyyâd Hamza'nın İki Yeni Gazeli Dolayısıyla* adını verdiği makalesiyle literatüre sunmuştur. *Bursa Umumi Kütüphanesi*'ndeki bir şiir mecmuasında Şeyyâd Hamza'ya ait beş şiire ulaşılmaktadır. Beş ayrı şiirin toplamı 63 beyittir. Sâdettin Buluç (1956), bu şiirler hakkında *Şeyyâd Hamza'nın Beş Manzumesi* başlıklı makalesini yayımlamıştır. Şeyyâd Hamza, 7'li hece ölçüsüyle lirik bir şiir de yazmıştır. Ölüm konulu bu lirik şiir, 12 dörtlükten ibarettir. Sâdettin Buluç, *Şeyyâd Hamza'nın Lirik Bir Şiiri* adlı makaleyi kaleme almıştır. Bu makalede, Şeyyâd Hamza'nın etkileyici bir dille bu şiiri yazdığı ve ölüm üzüntüsünü hissettirdiği dile getirilmiştir (Buluç 2012: 139). Ankara'da *Milli Kütüphanede* ise 3772 numarada kayıtlı bir mecmuanın içerisinde Şeyyâd Hamza'nın üç şiiri vardır. Şiirlerden birincisi 4, ikincisi 15 beyittir. Üçüncü şiir ise kaside nazım şekliyle yazılmıştır ve 50 beyittir. İşte bu 50 beyitlik kaside, 1348 yılındaki veba salgınından ve ölümden söz etmektedir. Kaside, mersiye özelliği göstermektedir. Bu kaside, şairin XIV. yüzyılda yaşıyor olduğunu kanıtlamasıyla son derece önemlidir. Şair, söz konusu bu kasidede 1348 tarihini kaydetmiştir. Şair kasideyi yazabildiğine göre ve 1348 tarihini kaydedebildiğine göre, 1348 yılında hayattadır. Şairin yaşadığı yüzyıl hakkında çok önemli bir kanıt sunan kaside üzerine, Metin Akar (1986), *Şeyyad Hamza Hakkında Yeni Bilgiler-I* adlı makaleyi yayımlamıştır (Eminoğlu 2008: 34-36) (Taş: 2019: 17). Metin Akar'ın bu makalesi, Şeyyâd Hamza'nın XIV. yüzyılda yaşıyor olduğunu sağlam verilerle kanıtlaması dolayısıyla literatür için dönüm noktası niteliğinde büyük önem taşımaktadır.

Tüm veriler birleştirildiğinde, Şeyyâd Hamza'nın 5 mesnevi yazdığı ve dolayısıyla bir hamse sahibi olduğu görülmektedir. Mesnevilerinin hepsi, yaklaşık 3000 beyit etmektedir. Toplamda Şeyyâd Hamza'nın 15 şiiri tespit edilmiştir. 14 şiir, aruz ölçüsüyle yazılmıştır ve 14 şiirin beyit sayısı toplandığında, sonucun 191 beyit olduğu görülmektedir. Ek olarak şair, bir şiirini de 7'li hece ölçüsüyle yazmıştır ve bu şiir, 12 dörtlükten oluşmaktadır. Şeyyâd Hamza'ya ait elde edilen bu veriler, onun üretken bir şair olduğunu göstermektedir.

Bütün eserler arasından *Yūsuf ve Zelīḥā* mesnevisini tezimizin örnekleme olarak seçmemizin çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Sebeplerden biri, *Yūsuf ve Zelīḥā* mesnevisinin söz varlığının üçte ikisinin Türkçe sözcüklerden oluşmasıdır (Eminoğlu 2008: 141). Aynı zamanda, bu mesnevi, Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik özelliklerini taşımaktadır. Tezimiz dilbilim tezi olduğu için, *Yūsuf ve Zelīḥā* mesnevisinin saydığımız bu dil özellikleri bizim için son derece önemlidir. *Yūsuf ve Zelīḥā* mesnevisindeki eşdizimli yapıların ortaya çıkarılmamış olması, eserin söz varlığının tamamıyla aydınlatılamamasına sebep olmuştur. Tezimiz, bu eksikliği kapatarak eserin söz varlığının açığa çıkarılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

3. BÖLÜM: EŞDİZİMLİLİK KAVRAMI

3.1. SÖZCÜK BİRLEŞMELERİ

Söz varlığı veya *kelime hazinesi*, bir toplumun yazılı ve sözel dilinde yer alan sözcüklerin tümü demektir. Söz varlığı, bir dilin zenginliğini ve geçirdiği aşamaları ortaya koymakla birlikte; o dilin ait olduğu toplumun kültürünü, sosyolojik yapısını, inançlarını da yansıtmaktadır (Aksan 2004: 7-11) (Korkmaz 1992: 100). Dillerin söz varlığında, çeşitli *sözcük birleşmeleri* (*word combinations*) bulunmaktadır. Eşdizimlilikler, sözcük birleşmelerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır (Doğan 2016a: 9). O derecede ki Hill (2000: 53), konuşmada, yazımda karşımıza çıkan her şeyin %70'inin eşdizimliliklerden oluştuğunu vurgulamıştır. Oranın büyüklüğü, eşdizimli yapıların önemine işaret etmektedir. Söz varlığında dikkate değer bir oranı olan eşdizimliliklerin tespiti, bu bakımdan önemli bir meseledir.

Eşdizimlilik (*collocation*), dildeki bazı sözcüklerin birbirini seçerek, beklenenden sık biçimde birlikte kullanımıdır. Sözcüklerin beklenenden sık biçimde birlikte kullanılması, bu sözcüklerin rastlantının ötesinde bir derecede sıklıkla birlikte kullanıldığını göstermektedir. Eşdizimlilik kavramının detaylı tanımlarına, tezin ilerleyen bölümlerinde değinilmiştir.

Eşdizimliliklerin yanında atasözleri, deyimler, ikilemeler, tekerlemeler vb. de sözcük birleşmeleri olarak görülmektedir. Sözcük birleşmelerinin ortak yönü, hepsinin *kalıplaşma* (*formulacity*) özelliği göstermesidir. Buna karşın bu unsurların kalıplaşma dereceleri birbirinden farklıdır (Doğan 2016a: 9-10).

Eşdizimlilikler, atasözleri, deyimler gibi sözcük birleşmelerinin her biri, önceden edinilerek kalıplaşmış bir şekilde zihne yerleştirilmiştir. Yine bu sözcük birleşmelerinin her biri, ifade ve konuşma sırasında daha önceden edinilmiş şekliyle kullanılır. İnsanların zihninde yer alan *zihinsel sözlükte* (*lexicon*), yüksek miktarda sözcük birleşmesi depolanmaktadır (Doğan 2016a: 9). Yani kalıplaşmış

sözcük birleşmeleri, zihinde hazırdır ve kullanım sırasında bu hazır yapılara başvurulur. Daha önceden edinilmiş bu sözcük birleşmelerinin ifade ve konuşmada hazır biçimde kullanılması dilsel bir pratiklik sağlar (Wray ve Perkins 2000: 1).

Diğer diller ve Türkçe arasında karşılaştırma yapıldığında, Türkçenin diğer dillere oranla daha yüksek miktarda kalıp söz barındırdığı tespit edilmiştir (Toklu 2003: 110) (Gökdayı 2011: 662). Bu doğrultuda Türkologlar, Türkçedeki farklı derecede kalıplaşma özelliği gösteren sözcük birleşmelerini birbirinden ayırabilmek için kıstaslar belirlemeye çalışmışlardır. Sözcük birleşmelerinin karakteristik özelliklerini ortaya koymak için belirlenen kıstaslar, çoğunlukla dil dışı özelliktedir. Çünkü kıstaslar, sözcük birleşmelerinin dil dışı ve geleneksel tanımları doğrultusunda belirlenmiştir (Doğan 2016a: 63). Ayrıca belirlenen kıstaslar, bir dilciden ötekine farklılık gösteren tutarsız nitelikteki kıstaslar olmaktan öteye gidememişlerdir. Bir dilcinin atasözü olarak sınıflandırdığı bir söz bir başka dilci tarafından deyim grubuna dahil edilmiştir.

Sözcük birleşmeleri içerisinde deyimisel birliktelikler bulunmaktadır. Eşdizimlilikler, deyimisel birlikteliklerdir. Ancak eşdizimli yapılar, deyimseleşme sürecinin net olmayan bir basamağında bulunmaktadır. Dolayısıyla eşdizimlilikler en çok deyimler ve serbest sözcük birleşimleri ile karıştırılmaktadır (Ayabakan İpek 2019: 13).

Sözcük birleşmelerinin sınıflandırılması konusundaki tutarsızlıklar hakkında pek çok örnek verilebilir. Bu durum, “*Ne tas düşsün ne hamam çınlasın.*” sözü üzerinden örneklenebilir. 2012 yılında Türkologlar arasında, bu sözün atasözü mü yoksa deyim mi olduğu konusunda bir anket yapılmıştır. Sakaoğlu, Zülfikar gibi isimler bu sözün atasözü olduğunu savunmuşlardır. Öte yandan Ercilasun, Parlatır, Kaçalın, Gülensoy gibi dilbilimciler sözün deyim olduğunu söylemişlerdir. Nail Tan (2012), yapmış olduğu bu anketin sonucunu, *Bir Kalıplaşmış Sözle İlgili Sormaca / Anket Ve Sonuçları* başlıklı yazısında duyurmuştur. Sonuçlar, %26’lık kısmın bu sözün atasözü olduğunu düşündüğünü; %71’lik kısmın ise bu söz için

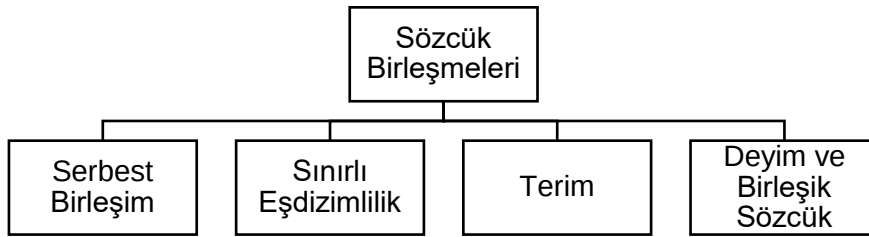
deyim sınıflandırmasını kabul ettiğini göstermektedir (Tan 2012: 93). Albayrak (2012: 73), bu sözün atasözü olduğunu “*Ne Tas Düşsün Ne Hamam Çınlasın.*” *Sözü Yargı Değil midir?* adlı çalışmasında kanıtlamaya çalışmıştır. Özetle, sözcük birleşmelerinin ayırt edici özellikleri netlikle ortaya koyulamamıştır ve net bir sınıflandırma yapılamamıştır.

Tezimizin asıl konusu olan eşdizimli yapıların ayırt edici özelliklerinin belirlenmesi de göz ardı edilmiştir. Bunun sonucunda eylemsel eşdizimlilikler, sık sık deyimler ve birleşik eylemler içerisinde konumlandırılmıştır (Doğan 2016a: 51). Sıfat+ad kuruluşunda olan eşdizimli yapıların da sıfat tamlamaları içerisinde ele alınması, yapılması muhtemel bir hatadır. Örneğin, Türkçe Sözlük’te geçen *doğal gaz* kullanımının sıfat tamlamaları içerisinde sınıflandırılması bir hata olacaktır. Bu yapı, eşdizimlilik olarak belirtilmelidir. Çünkü *doğal* sözcüğünü çıkarıp yerine eş anlamlısı olan *organik* sözcüğünü koyduğumuzda, kalıplaşmış anlam ve kullanım karşılanmamaktadır (Kumanlı 2016: 198). Yani sıfat+ad kalıbıyla kurulmuş eşdizimlilikler, sıfat tamlamasının ötesinde bir noktadadır. Bu kuruluştaki eşdizimli sözcükler, birbirlerinin alışılmış eşleridir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, deyimsel birliktelikler içerisinde yer alan eşdizimlilikler, en çok deyimler ve serbest sözcük birleşmeleri ile karıştırılmaktadır (Ağca 2020a: 174). Çeşitli araştırmacılar tarafından hazırlanan sözcük birleşmeleri sınıflandırmalarında, eşdizimli yapıların nerede konumlandırıldığı aşağıdaki bölümde gösterilmiştir. Tezimiz, öncelikle eşdizimli yapıların konumunu netleştirmiştir. Ardından 3.3. bölümde eşdizimlilik kavramının detaylı tanımları verilmiştir.

3.1.1. Sözcük Birleşmelerinin Türkçe Kaynaklara Göre Sınıflandırılması

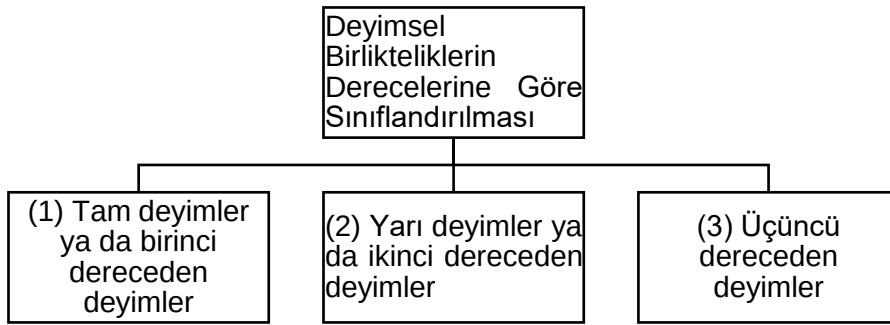
Sözcük birleşmelerini sınıflandıran isimlerden biri Doğan’dır. Aşağıdaki tabloda Doğan’ın sözcük birleşmelerini nasıl sınıflandırdığı sunulmuştur.

Tablo 1. Doğan’ın Sözcük Birleşmeleri Sınıflandırması (2016c: 804).

Subaşı Uzun, deyimsele birliktelikleri derecelerine göre sınıflandırmıştır. Eşdizimli yapılar, deyimsele birliktelikler içerisinde yer aldıkları için tezimizde bu sınıflandırmaya da yer verilmelidir. Subaşı Uzun'un sınıflandırmasına göre, *tam deyimler* ya da *birinci dereceden deyimler* adını verdiği grup, deyimleşme derecesi en yüksek olan saf deyimleri barındırmaktadır. İkinci grup, *yarı deyimler* ya da *ikinci dereceden deyimler* adıyla görülmektedir. Bu grup, orta noktada yer almaktadır. Sınıflandırmanın üçüncü grubunu teşkil eden *üçüncü dereceden deyimler* ise deyimleşme derecesi en düşük olan yapıları içermektedir. Bu üç dereceden sonra, *deyim olmayan yapılar* kısmı gelmektedir. Deyim olmayan yapılar kısmında *ant iç-*, *hararet bas-*, *yemin ver-* gibi örnekler verilmiştir (Subaşı Uzun 1991: 37). Bu örnekler, esasen eşdizimli yapılardır. O yıllarda, dilimizde eşdizimlilik duyarlılığı henüz oluşmamıştır. Dolayısıyla bu sınıflandırmada eşdizimlilik kavramı kullanılmamıştır. Bu sınıflandırmada, eşdizimliliklerin deyimleşme sürecinin net olmayan bir basamağında yer aldığı ortaya çıkarılamamışsa da eşdizimliliklerin, deyimlerden farklı özelliklerinin olduğunun fark edilmiş olması dikkate değerdir.

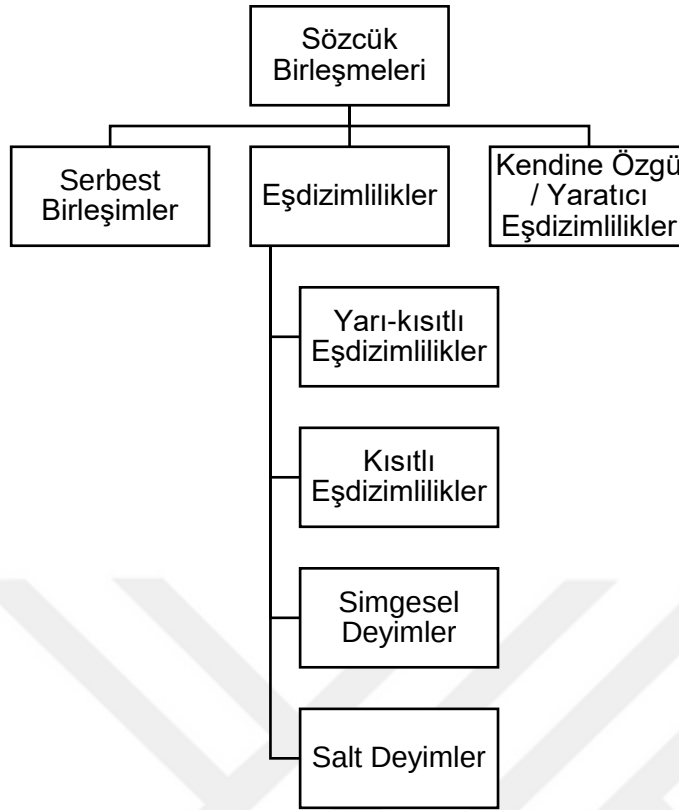
Tablo 2. Subaşı Uzun'un Deyimsel Birliktelikleri Sınıflandırması (1991: 34-36).

Eken'in de sözcük birleşmelerini sınıflandırma konusundaki denemesi dikkate değerdir. Kendisi, sözcük birleşmelerini *serbest birleşimler*, *eşdizimlilikler*, *kendine özgü / yaratıcı eşdizimlilikler* olarak üç ana başlıkta incelemektedir. Eken, eşdizimlilik ana başlığını da dört alt başlığa ayırmıştır. Bu sınıflandırma, eşdizimlilikleri de kendi içerisinde sınıflandıran özelliktedir.

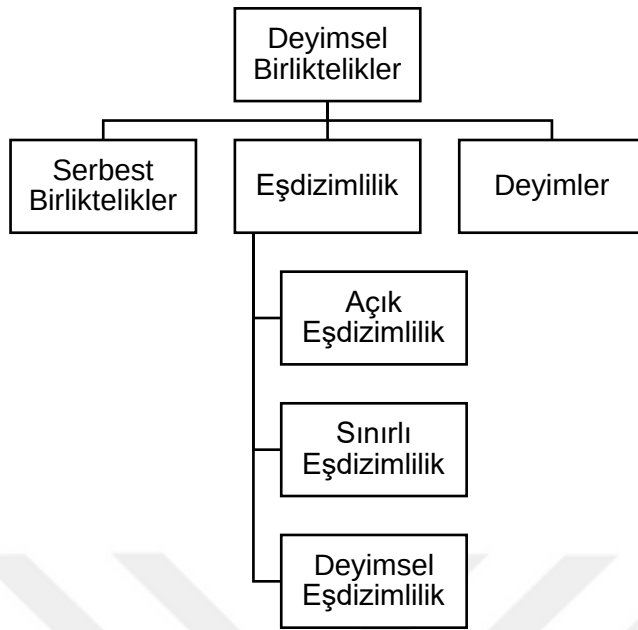
Kendine özgü / yaratıcı eşdizimlilikler ana başlığı; *mavi zaman*, *mor deniz* gibi alışılmamış bağdaşmaları kastetmektedir. Eken'in sınıflandırması, bu türden sözcük birleşmelerini de dikkate aldığı için kapsamlı niteliktedir.

Tablo 3. Eken'in Sözcük Birleşmeleri Sınıflandırması (2015: 111).

Ağca'nın deyimysel birliktelikleri sınıflandırma konusunda yaptığı çalışma da eşdizimlilikleri kendi içerisinde sınıflandırmaktadır. Ağca'nın sınıflandırmasının dikkat çekici bir diğer noktası ise ara gruplar içermesidir. Ara gruptan biri, *açık eşdizimlilik*dir. Açık eşdizimlilik, serbest birliktelikler ve sınırlı eşdizimlilikler arasındaki gruptur. Diğer ara grup ise *deyimysel eşdizimlilik*dir. Deyimysel eşdizimlilik, sınırlı eşdizimlilikler ve deyimler arasındaki gruptur.

Tablo 4. Ağca'nın Deyimysel Birliktelikler Sınıflandırması (2020a: 170).

Ağca'nın Deyimsel Birliktelikler Sınıflandırmasındaki Ana ve Ara Gruplar şu şekildedir (2020a: 170):

Serbest Birliktelikler (ANA GRUP)

Açık Eşdizimlilik (Serbest Birliktelikler ve Sınırlı Eşdizimlilik Arasındaki Ara Grup)

Sınırlı Eşdizimlilik (ANA GRUP)

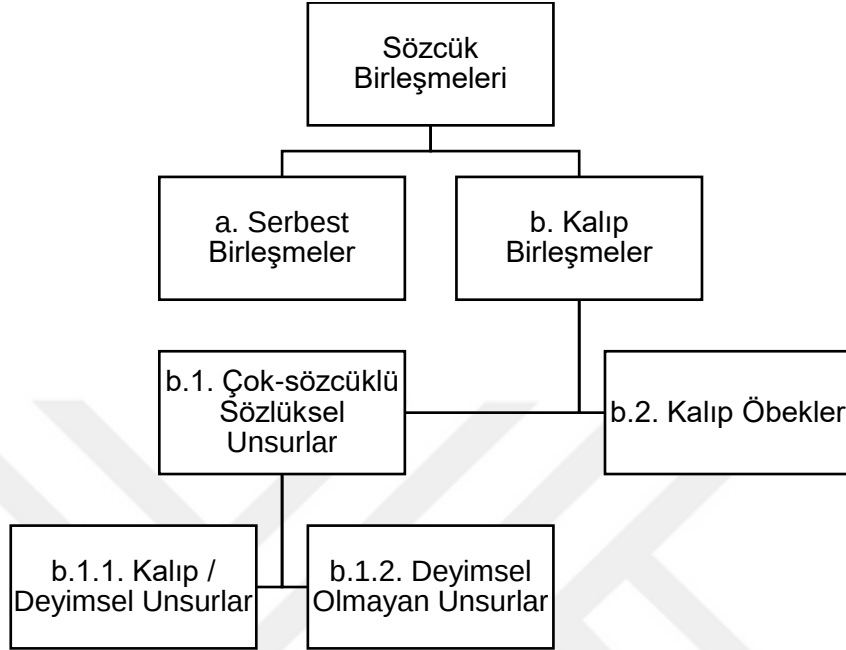
Deyimsel Eşdizimlilik (Sınırlı Eşdizimlilik ve Deyimler Arasındaki Ara Grup)

Deyimler (ANA GRUP).

3.1.2. Sözcük Birleşmelerinin Yabancı Kaynaklara Göre Sınıflandırılması

Zgusta, 1971 yılında sözcük birleşmelerini sınıflandırdığı bir çalışma yayımlamıştır. Zgusta, sınıflandırmasını önce iki ana başlığa ayırmıştır. Bu ana başlıklardan biri *serbest birleşmeler*, diğeri ise *kalıp birleşmeler*dir. Zgusta, kalıp birleşmeleri iki alt başlığa ayırmıştır. İki alt başlıktan biri, *çok-sözcüklü sözlüksel unsurlardır*. Diğer alt başlık, *kalıp öbekler* olarak görülmektedir.

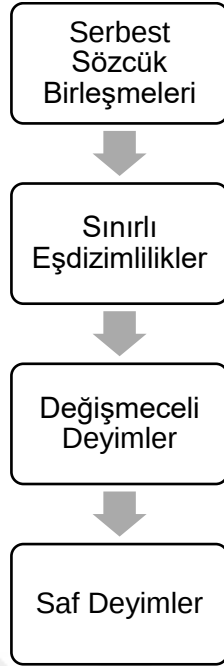
Tablo 5. Zgusta'nın Sözcük Birleşmelerini Sınıflandırması (1971) (Doğan 2016a: 71).

Bu tasnife göre, eşdizimlilikler, *çok-sözcüklü sözlüksel unsurların*, *kalıp / deyimisel unsurlar* adlı kolunda yer almaktadır. Yani Zgusta'nın sınıflandırmasında eşdizimlilikler, b.1.1. başlığı içerisinde konumlandırılmıştır. Ona göre, *kalıp öbekler* (atasözleri, özdeyiş, alıntı), işlevsel ifadelerdir. *Sözlüksel unsurlar* ise işlevsel ifadeler değildir (Doğan 2016a: 72-73).

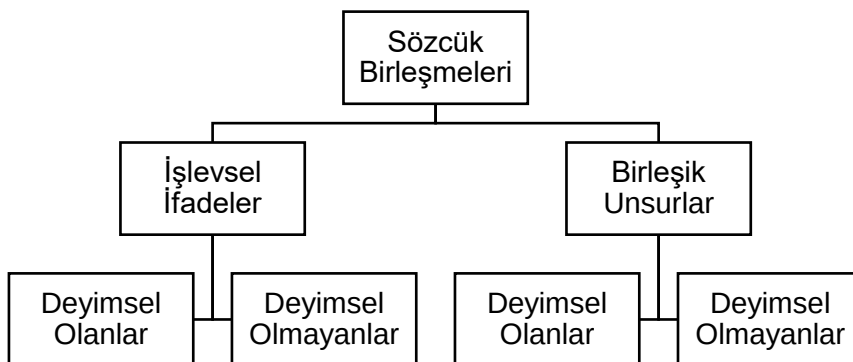
Sözcük birleşmeleri sınıflandırması yapan bir diğer isim, Cowie olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 6. Cowie Tarafından Yapılan Sözcük Birleşmeleri Sınıflandırması (1998: 164).

Sözcük birleşmelerinin sınıflandırması konusunda çalışması bulunan isimlerden biri Howarth'dır. Howarth, sözcük birleşmelerini, 1) *işlevsel ifadeler*, 2) *birleşik unsurlar* olarak iki ayrı kolda sınıflandırmıştır.

Tablo 7. Howarth'ın Sözcük Birleşmeleri Sınıflandırması (1996: 32).

Howarth, *işlevsel ifadeler* (functional expression) kolunu da *birleşik unsurlar* (composite units) kolunu da *deyimisel olanlar* ve *deyimisel olmayanlar* şeklinde ikiye ayırmıştır. Bu sınıflandırmada atasözleri, sloganlar ve vecizeler gibi

birleşimler, *işlevsel ifadeler (functional expression)* adlı kolda konumlandırılmıştır. Howarth'a göre, işlevsel ifadelerin ortak özellikleri cümle uzunluğunda olmaları, edimbilimsel işlevlere sahip olmaları, söylem oluşturmalarıdır (Doğan 2016a: 72).

Bu noktada *söylem* kavramına değinmek faydalı olacaktır. Söylem, farklı araştırmacıların farklı yaklaşımları benimsemesiyle, çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Söylem dil sayesinde aktarılan bilgileri, dil aracılığıyla başlatılan bir iletişimi, dil sayesinde başlatılan bir eylemi ve dilin harekete geçirme işlevini anlatmaktadır. Söylem; bağlam, toplum, kültür ve zihindeki düşüncelerle ilişkilidir. Öyle ki dil olmadan zihindeki düşünceler kendini açık edemez. Bir metin ya da bir konuşma, ortaya çıktığı bağlamın özelliklerini taşır. Ortaya konan bir eylem, bağlamdan bağımsız değildir. Söylem tarafından yaratılan anlamlar, toplumsal uzlaşma sonucunda toplumlarda yerleşerek toplumların düşüncelerini ve iletişim kurallarını oluşturur (Çelik ve Ekşi 2013: 100). Kısacası söylem, toplumsal uzlaşma sağlanmış ve gelenekselleşmiş dilin, toplumsal bağlamlarda kullanılmasıdır (Ercan ve Danış 2019: 546-547). Bir önceki paragrafta geçen söylem, bu paragrafta saydığımız özellikleri taşımakla birlikte Türkçe Sözlük'te kayıtlı olan "Kalıplaşmış, klişeleşmiş söz, ifade" anlamına gelmektedir (TDK 2011: 2151).

Birleşik unsurlar (composite units) adlı kolda ise eşdizimlilikler, birleşik sözcükler, deyimler ve ikilemeler bulunmaktadır. *Birleşik unsurlar* kolunda görülen *deyimisel olanlar* ve *deyimisel olmayanlar* şeklindeki ayırım, deyimiselleşme derecelerinin dikkate alındığını kanıtlamaktadır (Doğan 2016a: 72).

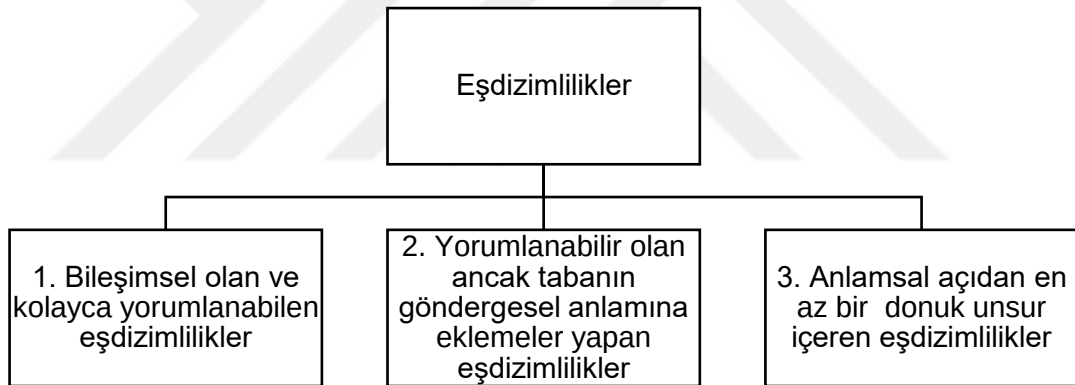
Van Der Meer, sade ve açık bir sınıflandırma ortaya koymuştur.

Tablo 8. Van Der Meer Tarafından Yapılan Sözcük Birleşmeleri Sınıflandırması (1998: 314).

Lamiroy, eşdizimliliği kendi içerisinde üç gruba ayıran bir öneride bulunmaktadır.

Tablo 9. Lamiroy Tarafından Önerilen Eşdizimlilik Sınıflandırması (2016: 13).

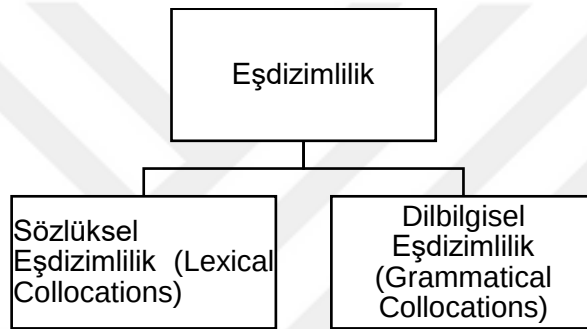

Birinci grupta bulunan eşdizimlilikler, karakteristik özelliğe sahiptirler. Bu karakteristik özellik sayesinde, bu eşdizimliliklerin neyi kastettiği kolayca anlaşılabilir: *to be cold* “soğuk olmak”. İkinci gruptaki eşdizimliliklerin anlamlarında bir özelleşme meydana gelmiş ve yeni bir şeyi temsil etmeye başlamışlardır: *a hot wine* “sıcak şarap”. Bu örnekteki sıcak şarap, sadece sıcak olan bir şarabı anlatmamaktadır. Özelleşmiş anlamıyla sıcak şarap, içerisinde çeşitli baharatlar bulunan ve bir yapılaş tekniği olan özel bir içecek türünün adını

temsil etmektedir. Üçüncü grupta, *blue fear* “mavi korku” örneği verilmiştir. Burada korku sözcüğü gerçek anlamdadır; mavi sözcüğü ise mecaz anlamdadır (Lamiroy 2016: 13).

Benson vd. (2009: xix), eşdizimlilikleri, *sözlüksel eşdizimlilik (lexical collocations)* ve *dilbilgisel eşdizimlilik (grammatical collocations)* olarak iki ayrı grupta sınıflandırmaktadır.

Tablo 10. Benson vd. Tarafından Yapılan Eşdizimlilik Sınıflandırması (2009: xix).

Sözlüksel eşdizimlilik (lexical collocations) ve dilbilgisel eşdizimlilik (grammatical collocations) ayrımının detaylarına, 3.8. Eşdizimliliklerin Türleri ve Oluşma Kalıpları başlıklı bölümde değinilmiştir.

3.1.3. Tezde Dikkate Alınan Eşdizimlilik Konumlandırması

Türkçe kaynaklardaki ve yabancı kaynaklardaki sözcük birleşmeleri sınıflandırmalarına bakıldığında, çeşitli tablolar görülmektedir. Sözcük birleşmeleri (word combinations), farklı derecelerde deyimleşme özelliği göstermektedir. Tezimizin de konusunu oluşturan *eşdizimlilik* kavramı, deyimleşme sürecinin net olmayan bir basamağında yer almaktadır.

Eşdizimliliklerin bulunduğu konumu netleştirmek amacıyla sözcük birleşmeleri sınıflandırmalarını incelediğimiz zaman, çoğu sınıflandırmada ortak olarak

serbest birleşim, eşdizimlilik, deyim olmak üzere üç ayrı gruptan bahsedildiği tespit edilmektedir. Eşdizimlilikler, serbest birleşimlerden ve deyimlerden farklı özellikler sergilemektedir.

Sözcük birleşmeleri sınıflandırmalarının bazılarında eşdizimlilikler kendi içlerinde gruplara ayrılmıştır. Eken (2015: 111), eşdizimlilikleri kendi içerisinde; *yarı-kısıtlı eşdizimlilikler*, *kısıtlı eşdizimlilikler*, *simgesel deyimler*, *salt deyimler* olarak ayırmaktadır. Ağca (2020a: 170) ise eşdizimlilikleri kendi arasında; *açık eşdizimlilik*, *sınırlı eşdizimlilik*, *deyimsel eşdizimlilik* olarak ayırmayı ve açık eşdizimlilik ile deyimsel eşdizimlilik ara gruplarını dikkate almayı önermektedir. Bizce, Ağca'nın sınıflandırmasındaki açık eşdizimlilik ara grubu, serbest birleşimlerden belirgin bir ayrım göstermemektedir. Dolayısıyla açık eşdizimlilik ve serbest birleşimlerin ayrı gruplar olarak değerlendirilmesi net veriler ortaya koymayacaktır. Deyimsel eşdizimlilik ara grubu ise (Cowie'nin tabiriyle değişmeceli deyim) dikkate alınması gereken bir gruptur. Çünkü değişmeceli deyimler hem kendi anlamlarını koruyup hem de mecaz anlam içerirken; tamamen mecazi anlam gösteren saf deyimlerden belirgin farklar sergilerler (Kumanlı 2016: 199).

Zgusta'nın sözcük birleşmeleri sınıflandırması (1971) incelendiğinde, eşdizimliliklerin, *çok sözcüklü sözlüksel unsurlar* ana başlığının alt başlığı olan *kalıp / deyimsel unsurlar* içerisinde konumlandırıldığı görülür. Bu sınıflandırma, eşdizimliliklerin *sözlükselleşmiş (lexicalized)* yapılar olduğunu kaydetmesi bakımından dikkat çekicidir.

Tezimiz, karma yaklaşımı benimsemiştir. Şunu belirtmek gerekir ki, eşdizimliliklerin anlamı sıklık sayesinde oluşmaktadır. Tezimizde incelenen metin, tarihî bir dönem olan Eski Anadolu Türkçesine ait olduğu için eşdizimlilikler bakımından eldeki sıklık verisi az sayıdaki metinle sınırlıdır. Bu nedenle, tarihsel metinlerin eşdizimli yapılarının belirlenmesinde anlam ölçütü de göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla çalışmamızda eşdizimli yapılar belirlenirken bu iki yaklaşım bir arada değerlendirilerek sıklık verisinin yeterli olmadığı noktalarda

(eşdizimliliğin bir kez geçmesi) anlam temelli yaklaşımdan yararlanılmıştır. Tezimiz anlamsal açıdan, Cowie tarafından yapılan sözcük birleşmeleri sınıflandırmasını (1998: 164) dikkate almaktadır. Cowie'nin sözcük birleşmesi sınıflandırması, dört basamaktan oluşmaktadır: Serbest birleşim, sınırlı eşdizimlilik, değişmeceli deyim, saf deyim. Eşdizimlilikler, serbest birleşimler ile saf deyimlerin ortasındaki basamakta yer almaktadır. Bu basamakta bulunan eşdizimliliklerin ayırt edici özelliği şu şekilde netleştirilebilir: Eşdizimli yapılarda bulunan unsurlardan biri mecaz özellikteyken diğer unsur gerçek anlamdadır. Eşdizimlilikler, bu özellikleri ile iki unsuru da gerçek anlamda olan serbest birleşimlerden ve iki unsuru da mecaz anlam taşıyan saf deyimlerden ayrılır (Cowie 1998: 4-5) (Kumanlı 2016: 199).

3.1.4. Cowie Tarafından Yapılan Sözcük Birleşmeleri Sınıflandırmasının İncelenmesi

Yūsuf ve Zelīhā'nın Karşılaştırmalı Eşdizim İncelemesi başlıklı tezimizde, anlamsal açıdan Cowie tarafından yapılan sözcük birleşmeleri sınıflandırması benimsendiği için tezimizin bu bölümünde bu sınıflandırmanın detaylı incelemesine yer verilmiştir.

Tezimizde, *şeffaflık (anlam açıklığı)* ve *donukluk (anlam kapalılığı)* ifadeleri, birleşme türlerinin anlam özelliklerini ifade etmek için; *esneklik* ve *katılık* ifadeleri ise birleşme türlerinin değişmeye izin verip vermediğini belirtmek için kullanılmıştır.

3.1.4.1. Serbest Birleşimler (free combinations)

Serbest birleşimi oluşturan unsurların ikisi de (ikiden fazla unsur varsa unsurların tamamı) gerçek anlamdadır. Serbest birleşimler, esnek yapıdadırlar. Yani birleşmeyi oluşturan unsurlar, sadece birbirleri ile kullanılmazlar. Serbest birleşimde yer alan unsurlar, birbirlerinden başka sözcüklerle de birlikte bulunmaya açıktırlar.

Örneğin *kitap oku-* serbest birleşiminde, her iki unsur da gerçek anlamdadır. *Oku-* eylemi, sadece *kitap* sözcüğü ile kullanılmaz. *Oku-* eylemi; *dergi oku-*, *gazete oku-*, *makale oku-* gibi kullanımlarda görüldüğü üzere *dergi*, *gazete*, *makale* gibi çeşitli adlarla birlikte bulunabilir. *Kitap oku-* serbest birleşiminin diğer unsuru olan *kitap* sözcüğü de sadece *oku-* eylemiyle birlikte kullanılmaz. *Kitap al-*, *kitap yaz-* gibi örneklerde görüldüğü üzere *al-*, *yaz-* eylemleriyle birlikte bulunabilir. Yani, serbest birleşimlerdeki her iki unsur da başka sözcüklerle değişmeye açıktır.

Serbest birleşimlerdeki unsurların başka sözcüklerle değişmesinde, anlambilimsel seçme sınırlılıkları belirleyici rol oynar. Unsurlar, anlamlı birliktelik kurabilecekleri sözcüklerle birlikte bulunmaktadır (Doğan 2015: 74). Örneğin *oku-* eylemi; *dergi*, *gazete*, *kitap*, *makale* gibi okunabilir nitelikteki türlerin adı olan çeşitli adlarla birlikte kullanılır. Buna karşın *oku-* eylemi; *ders*, *eğitim* gibi sözcüklerle birliktelik kuramaz. Özetle, serbest birleşimlerdeki unsurlar, anlam içeriklerine uygun nitelikteki sözcüklerin hepsiyle birlikte kullanılabilir (*Oku-* eyleminin, okunabilir nitelikteki tüm adlarla birlikte kullanılabilmesi gibi ya da *kitap* adının anlamlı birliktelik kurabileceği tüm eylemlerle birlikte bulunabilmesi gibi).

3.1.4.2. Sınırlı Eşdizimlilikler (restricted collocations)

Sınırlı eşdizimliliği oluşturan unsurlardan biri mecaz özellikteyken; diğer unsur gerçek anlamdadır. Eğer eşdizimli yapı, ikiden daha fazla unsurdan oluşuyorsa; unsurlardan en az biri mecaz anlamda, en az biri gerçek anlamdadır. Başka bir ifadeyle, eşdizimlilikler, anlamsal yönden yarı şeffaf özelliktedir (Kumanlı 2016: 199). Eşdizimlilikler, serbest birleşimler kadar esnek bir yapıda değildir. Bununla birlikte, eşdizimlilikler, deyimler kadar katı bir yapıda da değildir. Bu sebeple, eşdizimli yapıyı oluşturan unsurlar, bazen birbirlerinden başka sözcüklerle birliktelik kurabilirken bazen de birbirlerinden başka sözcüklerle birlikte bulunamazlar. Yani eşdizimli yapılardaki unsurlar, değişmeye kısmen açıktır. Eşdizimli yapılardaki unsurlar, *keyfi (arbitrary)* olarak bir araya gelir (Doğan 2015: 75). Bu özelliği taşıyarak eşdizimlilikleri kuran unsurlar, sıklık kazandıkça (yani birbirleriyle sıklıkla kullanıldıkça) *eşdizimsel sınırlılıklar (collocation restrictions)*

çizilir. Sıklık, *eşdizimsel sınırlılıklar* (*collocation restrictions*) oluşturmaktadır (Doğan 2016b: 269) .

Ad+eylem kalıbındaki *denize açıl-* eşdizimliliğine bakarsak; eşdizimli yapıdaki *deniz* sözcüğünün gerçek anlamını koruduğu, *açıl-* eyleminin ise mecaz anlamda olduğu görülmektedir. *Denize açıl-* eşdizimli yapısının anlamı şöyledir: “Kıydan çok uzaklaşmak” (TDK 2011: 627). *Açıl-* eylemi, (*denize açıl-*, *dünyaya açıl-* gibi örneklerde görüldüğü üzere) *deniz* ve *dünya* sözcükleri ile bir araya gelebilir. Öte yandan, *açıl-* eylemi; *göle açıl-*, *dağa açıl-* gibi örneklerdeki *göl* ve *dağ* sözcükleriyle birlikte kullanılmaz. *Açıl-* eyleminin birliktelik sıklığı, *deniz* ve *dünya* sözcükleriyle.

Deniz sözcüğü, *tut-* eylemiyle bir araya gelebilir. (birini) *Deniz tut-* eşdizimli yapısının anlamı, “Deniz taşıtlarında sallantıdan etkilenmek” şeklindedir (TDK 2011: 627). Buna karşın *deniz* sözcüğü, *yakala-* eylemiyle birlikte kullanım sıklığına sahip değildir. *Deniz* sözcüğü, *açıl-* ve *tut-* eylemleriyle birlikte sıklıkla kullanılmaktadır.

Kısacası, sözcükler, seçtikleri bazı sözcüklerle birlikte kullanım sıklığı göstererek eşdizimlilikleri oluşturmaktadır.

3.1.4.3. Değişmeceli Deyimler (figurative idioms)

Değişmeceli deyimler, sınırlı eşdizimlilikler ile saf deyimlerin arasındaki basamakta bulunmaktadır. Değişmeceli deyimler, mecaz anlam taşımakla birlikte gerçek anlamlarını da içerirler. Değişmeceli deyimleri, saf deyimlerden farklı kılan nokta şudur: Değişmeceli deyimler, mecaz ve gerçek anlamı bir arada içerirken saf deyimler ise tamamen ve sadece mecaz anlam taşırlar. Anlamsal açıdan bakıldığında; değişmeceli deyimlerin, saf deyimlerden daha şeffaf olduğu görülmektedir. Bununla birlikte değişmeceli deyimler, anlamsal açıdan, sınırlı eşdizimliliklerden daha donuk özelliktedir (Kumanlı 2016: 199). Değişmeceli

deyimleri oluşturan unsurlar, nadiren değişmeye açıktır. Sınırlı eşdizimliliği oluşturan unsurlar, değişmeceli deyimlere göre, değişmeye daha açıktırlar.

Örneğin *yoldan çık-*, gerçek anlamıyla bir taşıtın gittiği yoldan ayrılması içeriğindedir. *Yoldan çık-*, mecaz anlamıyla ise kabul gören ve doğru bulunan davranışları bırakarak kötü davranışlara yönelmek anlamına gelmektedir. Değişmeceli deyimleri oluşturan unsurların nadiren değişmeye açık olduğunu yukarıda söylemiştik. *Yoldan çık-* yerine *yoldan ayrıl-* yapısı kullanıldığında; *yoldan ayrıl-* ifadesinin, *yoldan çık-* ifadesinin gerçek anlamını yaklaşık olarak karşıladığı görülmektedir. Ama *yoldan çık-* ifadesinin mecaz anlamı, *yoldan ayrıl-* ifadesi ile asla karşılanamaz. Yani bu yapı, değişime kapalıdır.

Değişmeceli deyimleri oluşturan unsurların değişime açık olan nadir örnekleri de vardır. Örneğin, *gözleri yaşar-* yerine *gözleri sulan-* kullanımında bulunduğumuzda, her iki kullanımın da aynı anlam içeriğini karşıladığını görürüz (Doğan 2015: 77).

Değişmeceli deyimleri oluşturan unsurlar, çoğunlukla değişmeye kapalı olur. Bir başka deyişle, değişmeceli deymi oluşturan unsurlarda değişme yapıldığında; gerçek anlam yaklaşık olarak karşılanabilse de aynı mecaz anlamın ifade edilmesi olanaksızdır.

3.1.4.4. Saf Deyimler (pure idioms)

Saf deyimler, sadece mecaz anlam taşımaktadır. Saf deyimleri oluşturan unsurlar, kendi anlamlarını taşımazlar. Bu unsurlar, artık tamamen özelleşmiş bir anlam elde etmiştir. Saf deyimler, anlamsal kapalılığa sahiptir. Saf deyimleri oluşturan unsurların anlamlarına ayrı ayrı bakıldığında, saf deyim anlamına ulaşılamaz. Saf deymi oluşturan unsurlar, tek bir sözcük gibi hareket ederek yeni bir özel anlam kazanmıştır. Saf deyimleri oluşturan unsurlar, değişime tamamen kapalıdır. Tamamen katı özellik gösteren saf deyimlerin hiçbir unsuru değiştirilemez (Kumanlı 2016: 199).

Saf deyimler ve değişmeceli deyimler arasındaki bir fark şudur: Değişmeceli deyimler sahip oldukları mecaz anlamları, gerçek anlamlarına metafor yapılması sonucunda kazanırlar. Yani, değişmeceli deyimlerin gerçek anlamları ile mecaz anlamları arasında ilişki kurularak mecaz anlamları özömlenebilir. Oysa saf deyimler, gerçek anlam taşımazlar. Saf deyimlerin taşıdıkları tamamen mecaz ve özelleşmiş anlamın kaynağı özömlenemez (Doğan 2016a: 142-143).

Örneğin *burnunda tüt-* deyimi, gerçek anlamda burunda tüten bir şeyi anlatmaz. *Burnunda tüt-*, mecaz anlamıyla çok özlenen bir kişi veya çok özlenen bir mekân için kullanılır. Deyimin sahip olduğu bu mecaz anlamı nasıl kazandığı özömlenemez. Değişmeceli deyimler kısmında verdiğimiz *yoldan ık-* örneğinde ise gerçek anlam olarak bir taşıtın yoldan ayrılması ile mecaz anlamda bir insanın doğru ve toplumca kabul gören yoldan sapması arasında ilişki kurulabilir.

Yine *burnunda tüt-* deyimine baktığımızda, *burnunda tüt-* yerine *burnunda kok-* ifadesini kullanamayacağımızı görürüz. Yani saf deyimleri oluşturan unsurlar, değişime tamamen kapalıdır.

Baş göz et- deyiminin de gerçek anlamda baş ve göz organlarıyla ilgili ifade ettiği bir anlam yoktur. Bu deyim, mecaz anlamıyla iki kişiyi evlendirmek anlamına gelmektedir. Deyimin mecaz anlamını nasıl kazandığı, özömlenemez. *Baş göz et-* yerine *baş göz yap-* ifadesini ya da *kafa göz et-* ifadesini kullanamayız. Saf deyimleri oluşturan unsurlardan hiçbiri değiştirilemez.

Cowie tarafından yapılan sözcük birleşmeleri sınıflandırması incelendiğinde, birleşmelerin, deyimelleşme aşamalarının farklı basamaklarında bulunduğu görölmektedir. Aşağıdaki piramitte, sözcük birleşmelerinin deyimelleşme aşamaları gösterilmiştir.

Tablo 11. Sözcük Birleşmelerinin Deyimselleşme Aşamalarının Gösterimi.

Yukarıya doğru gidildikçe kalıplaşma derecesi artmaktadır. Saf deyimler, kalıplaşma derecesinin en yüksek olduğu birlikteliklerdir. Yukarıya doğru gidildikçe, şeffaflık (anlamsal açıklık) azalmaktadır. Saf deyimler, donukluğu (anlamsal kapalılığı) en yüksek olan sözcük birleşmeleridir. Yukarıya doğru gidildikçe, birleşmeyi oluşturan unsurların değişime açıklığı azalmaktadır. Saf deyimler, değişime tamamen kapalıdır. En alt basamakta yer alan serbest birleşimler ise esnek yapıdadırlar. Yani, serbest birleşimi oluşturan unsurlar, değişmeye açıktır. Serbest birleşimler ile saf deyimlerin ortasındaki basamakta bulunan eşdizimlilikler, anlamsal açıdan yarı şeffaf özelliktedirler. Eşdizimlilikleri oluşturan unsurlar, değişmeye bazen açıktır.

Tezimizin buraya kadar olan kısmında, eşdizimli yapıların sözcük birleşmeleri içerisindeki konumu netleştirilmiştir. Aynı zamanda, eşdizimli yapıların diğer sözcük birleşmelerinden farkı açıklanmış ve örneklendirilmiştir. Tezimizin devamı, tamamen eşdizimlilik konusu üzerinde durmuştur.

3.2. EŞDİZİMLİLİK (COLLOCATION) TERİMİ VE TARİHÇESİ

Collocation teriminin kökeni, Latince “birlikte” anlamına gelen *col-* (*con-*) ve “yerleşmek” anlamına gelen *-locare* sözcüklerinin birleşmesine dayanmaktadır. Bu birleşimden oluşan *collocare* sözcüğü, “yan yana yerleşmiş” anlamına gelmektedir (Nesselhauf 2004: 2).

İngilizce *collocation* terimi, Türkçede *birliktelik* (Aksan 1999: 75) ve *eşdizimlilik* (Vardar 2002: 94) terimleriyle karşılanmıştır. *Eşdizimlilik* şeklindeki adlandırma daha çok tercih edilmiştir ve literatürde bu konu üzerine yapılan çalışmalarda yaygınlıkla *eşdizimlilik* teriminin kullanıldığı görülmektedir. Aynı zamanda Türkçede terim için *eşdizim*, *eşdizimli*, *eşdizimlik*, *eşdizimlilik*, *eşdizimli yapı*, *eşdizimli sözcükler* gibi çeşitli adlandırmaların kullanıldığı gözlemlenir.

Dilbilimde *collocation* (*eşdizimlilik*) terimi, ilk kez 1750 yılında Harris tarafından kullanılmıştır. Harris tarafından ilk kez bahsedilen terim, yalnızca *dilbilgisel eşdizimlilikleri* (*grammatical collocations*) kastedecek şekilde kullanılmıştır (Bartsch 2004: 28-29). Yani 1750’de Harris bu terimi kullanırken *sözlüksel eşdizimlilikleri* (*lexical collocations*) göz ardı etmiştir. Palmer ise 1938 yılında yazdığı *A Grammar of English Words* sözlüğünde *eşdizimlilik* terimini kaydetmiştir (Ayabakan İpek 2019: 13). Palmer, *eşdizimlilik* terimini, ikinci dil öğretimi açısından ele almıştır (Sel 2020: 18). *Eşdizimlilik* teriminin tam anlamıyla dilbilimsel bir terim olarak kullanılması, 1951 yılında İngiliz dilbilimci J. R. Firth sayesinde gerçekleşmiştir. 1951 yılında yayımladığı *Modes of Meanings* makalesinde Firth, *eşdizimlilik* terimini ilk kez tamamen dilbilimsel yönden ele almıştır (Firth 1957: 194-195). Ardından, Batı’da dilbilimcilerin bazıları Firth ile aynı yaklaşımı benimseyerek bazıları da farklı yaklaşımlarla *eşdizimlilik* konusu üzerine çalışmışlardır.

Batı’da 18. yüzyılda bahsedilmeye ve araştırılmaya başlanan *eşdizimlilik* teriminin, Türkçede araştırılmaya başlanması 20. yüzyıla dek geciktirilmiştir. Türkiye’de *eşdizimlilik* teriminden ilk kez bahseden isim, Berke Vardar’dır. Vardar, 1988 yılında yazdığı *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü* eserinde, *eşdizimlilik* terimini Türkiye’de Türkçe bir kaynakta ilk kez sunması bakımından önemlidir (Kırmızı 2018: 84). Türkçede *eşdizimlilik* terimine ve *eşdizimli* söz varlığına duyarlılık gösterilmesi ise ancak 2000’li yıllarda mümkün olmuştur.

Batı'da ve Türkiye'de *eşdizimlilik* konusu üzerine yapılan çalışmalara, tezin ilerleyen bölümlerinde detaylı olarak değinilmiştir. Bu kısım, sadece *eşdizimlilik* terimini ve terimin Batı'da ve Türkiye'de ortaya çıkış tarihini incelemiştir.

3.3. EŞDİZİMLİLİK (COLLOCATION) TERİMİNİN TANIMLARI

Eşdizimlilik (collocation), dildeki bazı sözcüklerin beklenenden sık biçimde ve rastlantısal olmayarak birlikte kullanımıdır. Tanımda geçen *rastlantısal olmayarak* ibaresi, sıklığın rastlantının ötesinde bir noktada olduğunu ifade etmektedir. Bazı sözcükler, sıklıkla bazı sözcüklerle birlikte kullanılır. Böylece, en az iki sözcükten oluşan eşdizimlilikler meydana gelir. Türkiye Türkçesinde kullanıldığı tespit edilen eşdizimlilikler; *Osmanlı tokadı, çifte kumru, doğal gaz, kara para, süt mısır, süzme yoğurt, toz şeker, yasak meyve; denize açıl-, felç in-, hayata bağla-, umut bağla-* şeklinde örneklendirilebilir.

Eşdizimlilik (collocation) terimi, farklı alanlarda farklı yaklaşımlarla incelenmiştir ve çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Bu durumun sonucu olarak literatürde, eşdizimlilik teriminin net ve tek bir tanımı ortaya konmamıştır. Tezimiz, bu kısımda, eşdizimlilik (collocation) teriminin önemli tanımlarını sunmuştur. Tezimizin ilerleyen bölümlerinde, eşdizimlilik (collocation) konusunu inceleyen alanlara değinilmiştir.

Eşdizimlilik (collocation) terimini 1750'de ilk kez kullanan isim olan Harris, eşdizimliliği, "sözcüklerin dizimine ilişkin çizgisel oluşum özelliği" şeklinde tanımlamıştır (Palmer 1933) (Kırmızı 2018: 78). Tanımda geçen *çizgisellik* ifadesi, Saussure'ün dil göstergeleri hakkındaki tespitleriyle ilişkilidir. Bu göstergelere göre, "yatay sütunlar dilin sıralama, düşey sütunlar dilin seçme eksenini gösterir" (Güven 2018: 62). Bu doğrultuda dikey ve yatay eksenin *çizgisellik* özelliğiyle ilişkili olarak eşdizimlilikler (collocations) oluşmaktadır. Bir sözcüğün birliktelik kurabileceği diğer sözcük veya sözcükler, bu eksenlerdeki ölçütlere göre belirlenir (Eken 2016: 29).

Eşdizimlilik (collocation) terimini, tamamen dilbilimsel yönden ele alan Firth'ün eşdizimlilik tanımı önemlidir. Çünkü onun tanımı, eşdizimlilik (collocation) konusundaki çalışmaların temelini oluşturmaktadır. Firth bir sözcüğün anlamının anlaşılması, o sözcüğün birlikte kullanıldığı diğer sözcüklerle mümkündür, demektir (Doğan 2015: 72). Yani bir sözcüğün anlamının anlaşılabilmesi, o sözcüğün eşdizimlileri sayesinde gerçekleşmektedir. *Dark night* (karanlık gece) örneğine bakarsak; *night* (gece) sözcüğünün anlamlarından birine, onun eşdizimlisi olan *dark* (karanlık) sözcüğü sayesinde ulaşabiliriz. Aynı şekilde, *dark* (karanlık) sözcüğünün anlamlarından birini de eşdizimlisi olan *night* (gece) sözcüğü ile elde edebiliriz. Birbirlerinin anlamlarını belirleme konusunda, eşdizimlilikleri oluşturan unsurlar karşılıklı bir ilişki içerisindedir (Firth 1957: 196). Bir sözcüğün anlamı açıklanırken, açıklamada, o sözcüğün eşdizimlisi ile ilgili bir anlam da bulunur (Ayabakan İpek 2019: 14). Firth, bazı sözcüklerin beklenenden sık biçimde birlikte kullanılması sonucunda eşdizimli yapıların oluştuğunu söyler. Ona göre, bir sözcüğün eşdizimlileri, o sözcüğü sıklıkla birlikte kullanmaya alıştığımız diğer sözcüklerdir (Çetinkaya 2009: 198). Eşdizimlilikler, bu sözcüklerin bir araya gelmesiyle kurulur. Firth, eşdizimliliklerin anlamının soyutlama yoluyla oluştuğunu ve eşdizimliliklerin, özel bir dilbilimsel düzey olan *eşdizimsel düzeyde* (collocational level) ortaya çıktığını vurgulamaktadır (Firth 1957: 196) (Doğan 2016a: 21). *The silent night* (sessiz gece), *deep repentance* (derin pişmanlık) gibi örnekler de Firth'ün (1957) çalışmasında sıraladığı eşdizimlilik örnekleridir.

Firth'ün takipçileri olan dilbilimcilerden Halliday ve Sinclair, eşdizimliliklerin hangi mesafe sınırlarında oluşabileceklerini belirlemeye çalışmaları bakımından literatür için önemli isimlerdir. Eşdizimliliği “sözcüklerin birlikte bulunma eğilimi” şeklinde tanımlayan Halliday, bir metnin farklı cümlelerinde ve paragraflarında bulunan iki sözcük arasında eşdizimlilik oluşabileceğini söylemektedir (Halliday 1966: 156) (Eken 2016: 32). Sinclair (1991: 170), eşdizimliliği “bir metinde kısa bir mesafe içerisinde iki veya daha fazla sözcüğün birlikte kullanılması” olarak açıklamıştır. Sinclair, eşdizimlilik oluşturan iki sözcük arasında “en fazla 4 sözcük” olabileceğini söyleyerek, Halliday'e göre mesafe sınırlarını kısaltmıştır.

Halliday ve Sinclair, eşdizimlilik konusunun terminolojisini oluşturup yerleştirmiştir. Bu terminoloji üç terimden oluşmaktadır: *düğüm (node)*, *eşdizim (collocate)*, *mesafe (span)*. Esas sözcük *düğüm (node)* terimiyle; esas sözcüğe belirli bir mesafede bulunarak onunla birliktelik kuran sözcük *eşdizim (collocate)* terimiyle; eşdizimlilerin arasında yer alan diğer sözcüklerin sayısı ise *mesafe (span)* terimiyle ifade edilmiştir (Doğan 2016a: 22). Terimlerden anlaşıldığı üzere eşdizimliliği oluşturan iki sözcük (veya ikiden fazla sözcük) yan yana olmak zorunda değildir. Firth, eşdizimliliği oluşturan her iki unsuru birbirinin eşdizimlisi kabul ederken; Halliday ve Sinclair, unsurlardan birini *düğüm (node)* sözcük, ötekini ise *düğüm* sözcüğün eşdizimlisi olarak kabul etmektedir.

Ayrıca Sinclair, eşdizimliliklerin tespit edilmesi amacıyla *bağımlı dizin / uyumluluk (concordance)* adlı bir bilgisayar programı tasarlamıştır. Çalışkan (2020: 38), *uyumluluk (concordance)* için “belli bir sözcüğün kendisinden önce ve sonra gelen sözcüklerle oluşturduğu bağlam” tanımlamasını yapar. Tanım, eşdizimlilerin oluşumu konusunda, Sinclair’in *bağlam* unsurunu dikkate aldığını göstermektedir. Sinclair (1991: 170), eşdizimlilik oluşturan iki sözcük arasında en fazla kaç sözcük olabileceğini söyleyerek, kastettiği *bağlam* sınırlılıklarını net bir şekilde belirtmiştir.

Halliday ve Sinclair tarafından yerleştirilen eşdizimlilik terimlerini örnekleyerek konuyu daha anlaşılır kılabiliriz. Mesela, *doğal gaz* eşdizimli yapısını incelersek; *doğal*, *düğüm (node)* sözcüktür. *Gaz*, *düğüm* sözcüğün eşdizimlisidir (*collocate*). *Kara para* eşdizimli yapısında da *kara*, *düğüm (node)* sözcüktür. *Para*, *düğüm* sözcüğün eşdizimlisidir (*collocate*). *Düğüm (node)* sözcük, anlamın oluşmasında belirleyicidir.

Hoey tarafından yapılan tanım, eşdizimliliklerin rastlantı sonucu oluşmadığını vurguladığı için önemlidir. Bu tanıma göre eşdizimlilik, olağandan sık biçimde birlikte kullanılan sözcükler arasında gerçekleşen ilişkidir (Hoey 1991: 6-7). Van Der Meer (1998: 315), eşdizimliliği oluşturan unsurların birbirini seçtiğini belirtmesiyle önemli bir noktaya işaret etmektedir.

Collocation terimini, eşdizimlilik adıyla Türkçeye kazandıran ve yine eşdizimlilik terimini ilk kez Türkçe bir kaynakta tanımlayan isim Vardar'dır. Tanıma göre eşdizimlilik, "iki ya da daha çok sayıda dil biriminin genellikle aynı dizimlerde yer alması" şeklinde açıklanmıştır (Vardar 2002: 94-95). Özkan'ın eşdizimlilik tanımı, eşdizimli yapıların gerçekleşme koşullarına değindiği için dikkate değerdir:

"Genel bir ifadeyle dilde anlam gerektirdiği sürece herhangi bir dil birimi başka bir dil birimiyle bir araya gelebilir, birlikte kullanılabilir. Bu anlamda, dizimsel olarak gerçekleşen ilk olgu birliktelik kullanımıdır. Diğer taraftan bu birliktelik kullanımları sıklığa bağlı olarak dilde yüksek bir dağılıma sahipse ve bu dağılım oranı anlamlı bir farklılaşma olarak karşımıza çıkıyorsa eşdizimli yapılar ortaya çıkar. Bu ortaya çıkışta anlamlı sözcük birliklerinin oluşması gerekir" (2007: 32).

Çalışkan (2020: 38)'in eşdizimlilik tanımı, "iki sözcüğün belli bir sözcük aralığında tesadüfi olmayacak sıklıkta birlikte kullanımı" olarak kaydedilmiştir. Tanımlarda ifade edildiği üzere, birliktelik kullanımı, eşdizimliliğin gerçekleşmesinin ilk koşuludur. Eşdizimli yapılarda önem taşıyan diğer bir nokta ise sıklıktır. Birliktelik ve sıklık, eşdizimli yapıların oluşma koşuludur.

3.4. EŞDİZİMLİLİKLERİ TESPİT ETMEYE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

Eşdizimlilikler hakkında çeşitli tanımlar yapılmıştır ve eşdizimliliklerin tespit edilmesi konusunda farklı ölçütler kullanılmıştır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak birbirinden farklı eşdizimlilik yaklaşımları ortaya çıkmıştır. Eşdizimlilikler ile ilgili ortaya çıkan iki farklı yaklaşım, belirgin şekilde kabul görmüştür. Yaklaşımlardan biri, *sıklık (sayısal) temelli yaklaşımdır (frequency based approach)*. Diğeri ise *anlam temelli yaklaşımdır (significance oriented approach)*. Eşdizim hakkında temel anlayışlar, *sıklık (sayısal) temelli yaklaşım* ve *anlam temelli yaklaşım* olmakla birlikte hem sıklık hem de anlam temelli yaklaşımın ortak olarak kullanıldığı *karma yaklaşım* da bulunmaktadır. Bu bölümde sırasıyla *sıklık (sayısal) temelli yaklaşım*, *anlam temelli yaklaşım*, *karma yaklaşım (mixed approach)* hakkında bilgiler verilmiştir.

3.4.1. Sıklık (Sayısal) Temelli Yaklaşım (frequency based approach)

İngiliz dilbilimi geleneğine dayanan *sıklık (sayısal) temelli yaklaşım*ın en önemli temsilcisi Firth olmakla beraber, Halliday ve Sinclair gibi dilbilimciler de Firth'ün takipçileri olmuştur. *Sıklık (sayısal) temelli yaklaşım*, sözcüklerin sık olan birliktelik kullanımlarını tespit etmeyi amaçlar. *Sıklık (sayısal) temelli yaklaşımda*, eşdizimlilik (collocation) üzerine odaklanılır ve *birliktelik* ile *sıklık* ölçütleri kullanılarak eşdizimlilikler tespit edilir (Doğan 2015: 72).

*Sıklık (sayısal) temelli yaklaşım*ın en önemli temsilcisi olan Firth, eşdizimlilikleri oluşturan sözcüklerin *karşılıklı gerektirme / çağrıştırma* özellikleri taşıdığını ifade etmektedir. Eşdizimliliği oluşturan unsurlardan birini duyduğumuzda / okuduğumuzda, onun eşdizimlisini duymayı / okumayı bekleriz. Bu, sıklıkla ilişkili bir durumdur. Çünkü bir unsuru, hangi unsur ile sıklıkla kullanmaya alıştıysak, o unsurlar birbirlerini çağrıştırır. Firth'ün eşdizimlilikler ile ilgili dikkate aldığı diğer özellikler, *birliktelik* ve *sıklıktır* (Kurtoglu 2016: 54).

*Sıklık (sayısal) temelli yaklaşım*ın diğer bir önemli temsilcisi olan ve eşdizimlilik konusunun terminolojisini yerleştiren Halliday, eşdizimlilikleri belirleme konusunda, oran ve olasılık hesabının dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Halliday, eşdizimliliklerin, sayısal verilerle tespit edilebileceğini dile getirmektedir. Ona göre, eşdizimlilikler, “bir y sözcüğünün görülme olasılığının, x sözcüğünün varlığı tarafından artırılma derecesi” ile tespit edilmelidir (Halliday 2004: 11). Bu ifadesi, onun *sıklık (sayısal) temelli yaklaşım*ını ortaya koymaktadır. Mesela *yüz-* eyleminin geçtiği bir metinde, *deniz* sözcüğünün görülme olasılığı (*denizde yüzmek*) artmaktadır.

Sinclair, eşdizimliliklerin tespit edilmesi amacıyla *bağımlı dizin / uyumluluk* (*concordance*) adlı bir bilgisayar programını tasarlamıştır. Bunun yanında, *OSTI* (*Office of Scientific and Technical Information*) ve *COBUILD* projelerini hazırlamıştır (Eken 2016: 32). Günümüzde de derlem dilbilim ve bilgisayarlı dilbilim aracılığıyla eşdizimli yapıların sıklıkları hakkında sayısal verilerin elde

edildiği göz önünde bulundurulduğunda onun bu adımları önemlidir. Sinclair *sıklık, kısıtlılık, keyfilik, nedensizlik* ölçütlerini kullanarak *rastlantısal (casual) eşdizimlilikler* ve *anlamlı eşdizimlilikler* şeklinde bir ayrıma gitmiştir. *Anlamlı eşdizimlilikler*, olağandan sık birlikte kullanılmaktadır ve *keyfi (arbitrary)* sınırlılıklar göstermektedir. İncelenen metinde bir kez geçtiği tespit edilen eşdizimlilikler ise sıklık ölçütünü sağlamayan *rastlantısal (casual) eşdizimlilikler*dir. Sinclair'ın anlamlı eşdizimlilikler tanımına göre, *sıklık*, eşdizimliliklerin anlam kazanmasında belirleyicidir (Doğan 2016a: 22-23).

Görüldüğü üzere Firth, Halliday ve Sinclair, ortak olarak *sıklık* ölçütünü kullanarak *sıklık (sayısal) temelli yaklaşım* doğrultusunda eşdizimlilikleri değerlendirmiştir.

Sıklık (sayısal) temelli yaklaşım, derlem dilbilim ve bilgisayarlı dilbilim aracılığıyla veriler elde etmektedir. Günümüzde, eşdizimliliklerin tespiti için bilgisayar ve teknoloji sayesinde derlemler geliştirilmiştir. *Türkçe Ulusal Derlemi (TUD)*, *ODTÜ Türkçe Derlem* geliştirilen önemli derlemler arasındadır. Bu gelişmeler, derlem dilbilim çalışmalarının artmasını ve istatistiksel dil verilerinin ortaya konmasını sağlamıştır. Eşdizimlilikler hakkında sayısal verilerin elde edilmesi, dillerin eşdizim izleklerinin sayısal veri zemininde somutlaşmasına katkı sağlamaktadır.

3.4.2. Anlam Temelli Yaklaşım (significance oriented approach)

Rus dilbilimi geleneğinden beslenen *anlam temelli yaklaşım*ın temsilcileri, Cowie ve Mel'çuk olarak karşımıza çıkmaktadır. *Anlam temelli yaklaşım* tek bir sözcük birleşmesi türüne odaklanmaz. Bu yaklaşım, bütün sözcük birleşmelerini inceleyerek eşdizimliliklerin diğer sözcük birleşmelerinden farkını belirlemeyi amaçlar. Literatür taraması yapıldığında, *anlam temelli yaklaşım* için aynı zamanda *deyimbilimsel yaklaşım (phraseological approach)* adlandırmasının da kullanıldığı görülmektedir. Söz konusu bu yaklaşımda, sözcük birleşmelerinin her birinin deyimleşme sürecinin farklı basamaklarında bulunduğu düşünülmektedir. Bu düşüncenin bir yansıması olarak *deyimbilimsel yaklaşım (phraseological approach)* adlandırması doğmuştur.

Anlam temelli yaklaşım, diğer sözcük birleşmelerini de inceleyerek eşdizimliliklerin karakteristik özelliklerini ortaya çıkarmak istediği için bu bölümde diğer sözcük birleşmelerinden de bahsedilmiştir. Amacımız, eşdizimliliklerin karakteristik özelliklerini belirginleştirmektir.

Sözcük birleşmelerini sınıflandırmaya ve sözcük birleşmelerinin farklarını ortaya koymaya yönelik hem Türkiye’de hem Batı’da çalışmalar yapılmıştır. Türkiye’deki ve Batı’daki sınıflandırma çalışmaları tezimizin 3.1.1. Sözcük Birleşmelerinin Türkçe Kaynaklara Göre Sınıflandırılması, 3.1.2. Sözcük Birleşmelerinin Yabancı Kaynaklara Göre Sınıflandırılması başlıklı bölümlerinde tablolaştırılarak gösterilmiştir. Farklı sınıflandırma çalışmalarında, aynı sözcük birleşmesi türünün farklı sınıflarda ele alındığı görülmektedir. Sınıflandırmalardaki bir diğer sorun ise aynı sözcük birleşmesi gruplarının farklı adlarla ifade edilmiş olmasıdır. Bu sınıflandırmalarda kullanılan kıstaslar da birbirinden farklıdır. Tüm bunlar, sözcük birleşmeleri sınıflandırmalarının netleştirilememesine yol açmıştır.

Tüm incelemeler sonucunda, sözcük birleşmelerini iki ayrı grupta sınıflandırmak doğru olacaktır. Gruplardan biri *cümle düzeyinde birleşmeler*; diğeri *sözcük düzeyinde birleşmeler* olarak netleştirilebilir. *Cümle düzeyindeki birleşmeler*; “özdeyişler, deyişler, sloganlar, kalıp sözler” olarak sıralanabilir. *Sözcük düzeyindeki birleşmeler*, söz öbeklerinden oluşmaktadır. Eşdizimlilikler, *sözcük düzeyindeki birleşmeler* arasında yer almaktadır (Doğan 2015: 73).

Cümle düzeyindeki birleşmeler içerisinde yer alan *kalıp sözler* terimiyle nelerin kastedildiği açıklanmalıdır. *Kalıp sözler*, toplumsal uzlaşma sonucu gelenekselleşmiş ve değiştirilmeden kullanılan sözcüklerdir. Anlık ruh hâllerini belirten ifadeler (*Aman tanrım!*), beddualar (*Ağzından od çıksın.*), dualar (*Allah analı babalı büyütsün.*), temenniler (*Rabbim korusun.*), mektup başlangıçları (*Sevgili anneciğim...*), bayram tebrikleri (*Bayramınız mübarek olsun.*) kalıp sözlerdir (İmer vd. 2011: 165) (Demirci 2021: 242).

Eşdizimlilikler, *sözcük düzeyindeki birleşmeler* arasında yer almaktadır. Anlam temelli yaklaşım doğrultusunda eşdizimlilikleri sınıflandıran Cowie'nin sözcük birleşmeleri sınıflandırması, tezimizin 3.1.4. Cowie Tarafından Yapılan Sözcük Birleşmeleri Sınıflandırmasının İncelenmesi başlıklı bölümünde detaylarıyla sunulmuştur.

Anlam temelli yaklaşımın diğer önemli ismi olan Mel'çuk, Cowie'nin sözcük birleşmeleri terimi yerine, *söz öbekleri (phrasemes)* terimini kullanmaktadır. Mel'çuk, *söz öbeklerini (phrasemes)*, *edimbilimsel öbekler (pragmatic phrasemes)* ve *anlambilimsel öbekler (semantic phrasemes)* şeklinde ikiye ayırmaktadır (Eken 2016: 39). *Edimbilimsel öbeklerin*, edimbilimsel işlevleri bulunmaktadır.

Edimbilim, iletişim sırasında kullanılan cümleler ile konuşurun / yazarın ne demek istediği ve konuşurun / yazarın bu cümleleri neye göre seçtiği sorularıyla ilgilenir. Edimbilim, bağlam unsurunu dikkate almaktadır. Edimbilim, dil ve bağlam arasındaki ilişkiyi dikkate alarak “dilbilimsel yapılarla bu yapıların kullanıcıları arasındaki ilişkileri (Yule 1996:4)” konu edinmektedir (Kansu Yetkiner 2009: 1-2). Konuşurun / yazarın kullandığı dil, bağlama göre belirlenmektedir. Dolayısıyla bağlam, ortaya çıkan iletişimi de etkilemektedir. Aynı zamanda konuşur, bir tümceyi kurarken soru sormak, tehdit etmek, harekete geçmek gibi edimleri edinmektedir. Mesela konuşur, “*Sana gününü gösteririm.*” gibi bir ifadeyle dili kullanırken tehdit etmek edimini gerçekleştirmektedir (Huber 2008: 183) (Eyri 2014: 56-57). *Edimbilimsel öbeklerin*, bu şekilde edimbilimsel işlevleri vardır.

Mel'çuk, *anlambilimsel öbekleri*; *eşdizimlilikler (collocations)*, *yarı deyimler (quasi idioms)* ve *deyimler (idioms)* olarak üçe ayırmaktadır. Mel'çuk, eşdizimli yapıları formüle etmesiyle literatüre önemli bir bilgi kazandırmıştır. Mel'çuk tarafından ortaya konan bu formüle göre; bir dil unsuru, diğer dil unsurlarından sadece biri ile birlikte kullanıldığında belirli bir anlamı ifade ediyorsa, eşdizimli yapılar meydana gelmektedir (Mel'çuk 1998: 30). Yani, söz konusu bu dil unsuru, diğer unsurlarla birlikte kullanıldığında bu anlamı ifade edemez.

Tezimizin 3.1.2. Bölümünde yer verdiğimiz sözcük birleşmeleri sınıflandırmalarından, Howarth'a ait olan sınıflandırma (1996) ve Benson vd.ne ait olan sınıflandırma (2009) da *anlam temelli yaklaşım* doğrultusunda yapılmıştır.

*Anlam temelli yaklaşım*la hareket ederek eşdizimlilikleri tespit eden araştırmacılar, eşdizimlilikleri oluşturan unsurlar arasında dilbilgisel bir ilişki olmasını ve sözcüklerin anlamsal boyutlarını dikkate almaktadır. *Anlam temelli yaklaşım*da sözcük birlikteliklerinin farkları, *anlamsal şeffaflık / donukluk* ve *değiştirilebilirlik (yerine koyabilirlik)* ölçütleri kullanılarak belirlenmektedir (Doğan 2015: 73).

3.4.3. Karma Yaklaşım (mixed approach)

Karma yaklaşım, hem sıklık (sayısal) temelli yaklaşımı hem de anlam temelli yaklaşımı birlikte kullanarak eşdizimlilikleri tespit ettiği için bu adı taşımaktadır. Kjellmer, Mitchell, Nesselhauf, Stubbs, Greenbaum gibi isimler *karma yaklaşımı* benimseyen araştırmacılarıdır.

Kjellmer, esasen sıklık (sayısal) temelli yaklaşımı benimsemiştir. Onun eşdizimlilik tanımında gördüğümüz “(bir metin derlemi içerisinde) aynı biçimde birden çok kez ortaya çıkan” ifadeleri, sıklık (sayısal) temelli yaklaşımı dikkate aldığını göstermektedir. Bu eşdizim tanımının devamında geçen “dilbilgisel olarak iyi biçimlenmiş” ifadeleri ise Kjellmer’ın anlam temelli yaklaşımı da kullandığını sunmaktadır (Kjellmer 1987: 133). Kjellmer, deyimler ve eşdizimlilikler arasındaki farkın ortaya konmasının güçlüğünden bahseder. Ek olarak Kjellmer’a göre, deyimler ve eşdizimlilikler arasındaki farkın ortaya çıkarılması gerekli değildir. İşte bu görüşü, Kjellmer’ı, sadece anlam temelli yaklaşımı destekleyen araştırmacılardan ayırmaktadır. Çünkü anlam temelli yaklaşım, deyimler de dahil olmak üzere tüm sözcük birleşmelerini ele alarak, eşdizimliliklerin ayırt edici noktalarını tespit etmeyi amaçlamaktadır (Aksu Kurtoğlu 2015: 42-43).

Nesselhauf, aslında anlam temelli yaklaşımı baz almaktadır. Nesselhauf, eşdizimliliklerin tespitinde sıklık ölçütünü de kullanmasıyla ve derleme başvurusuyla, sıklık (sayısal) temelli yaklaşımdan da etkilenmiştir (Doğan 2016a: 23).

Mitchell, sıklık (sayısal) temelli yaklaşımı esas almaktadır. Bunun yanında, Mitchell, eşdizimlilikleri oluşturan unsurlar arasında dilbilgisel ilişki olmasını dikkate almasıyla ve eşdizimliliklerin anlambilimsel boyutlarını göz önünde bulundurmasıyla, anlam temelli yaklaşımla hareket etmektedir. Mitchell, eşdizimliliklerin “alışılmış” yapılar olduğunu söylemektedir. Bir yapının alışılmış olması, o yapının sıklıkla kullanıldığını ifade etmektedir. Bu durumda Mitchell, “alışılmış olma” ölçütünü kullanarak sıklık (sayısal) temelli yaklaşımı dikkate almıştır (Mitchell 1971: 54).

Görüldüğü üzere, *karma yaklaşımı* benimseyen araştırmacılar, sıklık (sayısal) temelli yaklaşımdan da anlam temelli yaklaşımdan da belli miktarlarda etkilenmiştir. Bu araştırmacılar, hem sıklık (sayısal) temelli yaklaşımın kullandığı ölçütlerden bazılarını hem de anlam temelli yaklaşımın kullandığı ölçütlerden bazılarını harmanlayarak eşdizimlilikleri tespit etmeyi amaçlamaktadır. Nation (2001: 327-328) tarafından sıralanan eşdizimliliklerin tespit edilmesinde kullanılan ölçütler, karma yaklaşımı açıkça göstermektedir. Ona göre; birliktelik, sıklık, dilbilgisel açıdan iyi biçimlenmiş olma, eşdizimsel özelleşme gibi ölçütler kullanılarak eşdizimlilikler tespit edilmelidir. Bu ölçütlerden birliktelik ve sıklık, sıklık (sayısal) temelli yaklaşımda kullanılan ölçütlerdir. Dilbilgisel açıdan iyi biçimlenmiş olma ve eşdizimsel özelleşme, anlam temelli yaklaşımda dikkate alınan ölçütlerdir. Bizce tarihî bir metindeki eşdizimliliklerin tümünü ortaya çıkarmak için en uygun yaklaşım, *karma yaklaşımdır*.

3.4.4. Tezde Benimsenen Eşdizimlilik Yaklaşımı

Yûsuf ve Zelîhâ'nın Karşılaştırmalı Eşdizim İncelemesi başlıklı bu tezde, karma yaklaşım kullanılmıştır. Tezimizde bu yaklaşımı benimsememizin en önemli

sebebi, incelediğimiz metnin tarihî bir dönem olan Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'ne ait olmasıdır. Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'ne ait metin sayısı sınırlıdır. Bu durum, eşdizimlilikleri, sıklık (sayısal) temelli yaklaşım doğrultusunda sıklık verisi bakımından belirlememizi zorlaştırmaktadır. Yūsuf ve Zelīhā metninin küçük hacimli (1529 beyit) sayılabilecek nitelikte olması da eşdizimliliklerin sıklıklarının teyit edilmesini sınırlamaktadır. Bu nedenle, Yūsuf ve Zelīhā metninin eşdizimli yapılarının belirlenmesinde anlam temelli yaklaşım doğrultusunda anlam ölçütünden de yararlanılmıştır.

Tezimizde, sıklık (sayısal) temelli yaklaşım (frequency based approach) öncelikli olarak kullanılmıştır. Bu yaklaşımı öncelikli tutmamızın sebebi, modern dil anlayışı ile uyumlu özellikte veriler tespit etmek istememiz olmuştur. Modern dil anlayışına göre, dilde *kullanım (language using)* ve dolayısıyla sıklık esastır. Bu nedenle, bu tezde sıklık (sayısal) temelli eşdizimlilik yaklaşım öncelikli tutularak eşdizimli yapılar belirlenmiştir.

Sıklık ölçütü kullanılmadan eşdizimli yapıların tespit edilmesi doğru değildir. Sıklık, anlamın oturmasında bir gösterge olmasıyla büyük önem taşımaktadır. Buna ek olarak sıklık, eşdizimsel sınırlılıkları (collocation restrictions) oluşturmaktadır. Tüm bunlar, sıklık (sayısal) temelli yaklaşımın (frequency based approach) önemini sunmaktadır.

Yukarıdaki paragrafta da söylediğimiz gibi, eşdizimliliklerin anlamları sıklık sayesinde oluşmaktadır. Bir başka ifadeyle, sıklık arttıkça anlam katılaşmaktadır. Dolayısıyla sıklık temelli yaklaşımı ve sıklık ölçütünü kullanmak, eşdizimliliklerin anlamsal özelliklerinin göz ardı edildiği anlamına gelmez.

Tezimizde, Yūsuf ve Zelīhā eserinin 1529 beytindeki tüm eşdizimlilikler karma yaklaşım doğrultusunda incelenmiştir. Çalışmamızda, eşdizimli yapılar belirlenirken sayısal (sıklık) temelli yaklaşım ve anlam temelli yaklaşım bir arada değerlendirilerek sıklık verisinin yeterli olmadığı noktalarda anlam temelli yaklaşım kullanılmıştır. Yūsuf ve Zelīhā eserinde tespit ettiğimiz eşdizimliliklerden

döneme ait diğer eserlerde de kullanılanlar, Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nde yazılmış diğer eserlere (Dede Korkut, Süheyl ü Nev-bahār) başvurularak belirtilmiştir. Döneme ait başka eserlerde de bulunduğu belirlenen eşdizimliliklerin, hangi eserlerde ortak olarak geçtiği tezde verilmiştir. İncelenen eserin yanında Eski Anadolu Türkçesine ait başka eserlere de başvurulduğu için karşılaştırma yöntemi kullanılmıştır. Böylece, tezimiz, özelde Yūsuf ve Zelīhā'nın genelde ise Eski Anadolu Türkçesinin sıklıkla kullanılan eşdizimli yapılarını literatüre kazandırmıştır.

Şunu belirtmemiz gerekir ki: Türkiye Türkçesine ait metinler üzerinde eşdizimlilik araştırmaları yapılırken, sıklık (sayısal) temelli yaklaşımın kullanılması daha uygundur. Nitekim tespit edilen eşdizimliliklerin sıklıklarını teyit edebilecek ve karşılaştırabilecek kadar fazla metin de sözlü veri de bulunmaktadır. Ayrıca sıklık (sayısal) temelli yaklaşım (frequency based approach) kullanılarak eşdizimli yapıların tespit edilmesi ile sayısal veriler elde edilecektir. Böylece, eşdizimli yapıların sayısal verilerinin sunulması, çalışmaların bilimsel yönünü zenginleştirerek eşdizim izleğinin sayısal veri zemininde somutlaşmasına katkı sağlayacaktır. Ama tezimizde incelenen metin, tarihî döneme ait ve küçük hacimli sayılabilecek özelliktedir. Dolayısıyla bizim tezimiz için karma yaklaşımın kullanılması daha uygundur.

3.5. EŞDİZİMLİLİKLERİN TESPİT EDİLMESİNDE KULLANILAN ÖLÇÜTLER

1. Birliktelik: Eşdizimliliklerin oluşmasının ilk koşulu, birliktelik kullanımıdır (Özkan 2007: 32). Bir dil birimi başka bir dil birimiyle birlikte kullanılır. Böylece, en az iki sözcükten oluşan eşdizimli yapılar kurulmuş olur. Eşdizimli yapıları oluşturan bu sözcükler, birbiriyle yan yana olmak zorunda değildir. Eşdizimli yapıları oluşturan sözcüklerin arasına başka sözcükler girebilir.

2. Sıklık: Sıklık (sayısal) temelli yaklaşım, eşdizimliliklerin tespit edilmesinde sıklık ölçütünü kullanır. Eşdizimlilikleri oluşturan sözcükler, rastlantısal olarak

birlikte kullanılmazlar. Eşdizimli yapılar, rastlantı sayılamayacak derecede sıklıkla birlikte kullanılan sözcüklerden oluşmaktadır (Sinclair 1991: 179) (Çalışkan 2020: 69). Kimi zaman eşdizimli yapının sadece birden sık görülmesi sıklık ölçütü için yeterli sayılmıştır. Buna karşın eşdizimli bir yapının sıklığının, tüm metne oranla belirlenmesi gerektiğini savunanlar da olmuştur.

Eşdizimliliklerin sıklıkları, araştırmacı tarafından hesap yapılarak belirlenebilir. Bunun yanında, bilgisayar ve teknoloji aracılığıyla geliştirilen derlemelerden faydalanılabilir. Derlem dilbilim ve bilgisayarlı dilbilim, eşdizimliliklerin sıklıklarının tespit edilmesini ve eşdizimlilikler hakkında sayısal dil verilerinin ortaya çıkarılmasını sağlamaktadır. Ek olarak derlem dilbilim ve bilgisayarlı dilbilim, hacim olarak büyük bir metindeki eşdizimliliklerin belirlenmesi gibi konularda araştırmacıların işini kolaylaştırmaktadır.

Dil, bir kullanımdır. Sıklık da kullanımı ortaya koymaktadır. Dolayısıyla sıklık, eşdizimliliklerin tespit edilmesinde göz ardı edilmemesi gereken bir ölçüttür. Sıklık, gerek anlamın oturmasında bir gösterge oluşuyla gerek eşdizimsel sınırlılıkları (collocation restrictions) çizisiyle son derece önemli bir ölçüttür. Tezimiz, tüm bunları dikkate alarak, sıklık (sayısal) temelli yaklaşımı ve sıklık ölçütünü öncelikli tutmuştur.

3. Dilbilgisel Biçimlenmişlik: Dilbilgisel biçimlenmişlik, anlam temelli yaklaşımı özümseyenler tarafından son derece önemli bir ölçüt olarak kabul edilmektedir.

Sıklık (sayısal) temelli yaklaşıma göre eşdizimlilikler, sözcüklerin sıklıkla birlikte kullanılmalarıyla oluşan sözlüksel kalıplardır. Bu yaklaşımda, dilbilgisel kalıplar ayrı tutulmuştur. Anlam temelli yaklaşım ise eşdizimliliklerin dilbilgisel ve sözlüksel kalıplarını ayırmamaktadır. Anlam temelli yaklaşımda, eşdizimlilikleri oluşturan unsurlar arasında dilbilgisel yönden iyi biçimlenmiş bir ilişki vardır (Doğan 2016a: 100).

4. Genelleşme: Genelleşme, bir dildeki yeni oluşmuş sözcüklerin ya da sözcük birleşmelerinin, toplumsal uzlaşma sağlanarak bilindik unsurlar hâline gelmesidir (Bauer 1983: 48).

Sözcükler ve sözcük birleşmeleri, sıklıkla kullanıldıkça bilindik unsurlar hâline gelirler ve toplumun diline yerleşirler. Aynı şekilde bilindik hâle gelen dil unsurları, toplum tarafından sıklıkla kullanılmaya devam edilir. Bir sözcüğün / sözcük birleşmesinin genelleşmesi, o unsurun kullanım sıklığıyla ilişkilidir.

5. Anlam Açıklığı / Kapalılığı (Anlamsal Şeffaflık, Donukluk): Söz konusu bu ölçüt, anlam temelli yaklaşımda önem taşımaktadır. Anlamsal şeffaflık, sözcük birleşmelerini oluşturan unsurların gerçek anlam ya da mecaz anlam içermesiyle ilgilidir (Doğan 2015: 73).

Serbest birleşimleri oluşturan unsurların her biri gerçek anlamdadır. Bu durumda, anlam açıktır. Sözcüklerin taşıdıkları bireysel anlamlardan, sözcük birleşmesinin anlamına ulaşılabilir. Saf deyimleri oluşturan unsurların her biri mecaz anlamdadır. Anlam, kapalıdır. Saf deyimleri oluşturan unsurların taşıdıkları bireysel anlamdan, deyim bütünü anlamına varılması olanaksızdır. Saf deyimler, özelleşmiş bir anlam içeren yapılardır.

Özetle, anlamsal açıklığı (şeffaflığı) en fazla olan sözcük birleşmesi türü, serbest birleşimlerdir. Anlamsal kapalılığı (donukluğu) en fazla olan sözcük birleşmesi türü, saf deyimlerdir. Eşdizimlilikler, anlamsal olarak yarı şeffaf özellikleriyle, serbest birleşimlerin ve deyimlerin ortasında yer alırlar.

6. Değiştirilebilirlik (Yerine Koyabilirlik): Değiştirilebilirlik, sözcük birleşmelerini oluşturan unsurların, başka unsurlarla değişmeye açık olup olmadığını denetler. Sözcük birleşmesi değişmeye açıksa, sözcük birleşmesini oluşturan unsurların yerine başka sözcükler koyulabilir. Serbest birleşimleri oluşturan unsurların tamamı değişime açıktır, değiştirilebilir. Yani serbest

birleşimleri oluşturan unsurlar yalnızca birbirleriyle kullanılmaz; birbirlerinden başka sözcüklerle de birlikte bulunabilirler. Saf deyimleri oluşturan unsurlar, değişmeye kapalıdır. Saf deyimleri oluşturan unsurlardan birinin çıkarılıp yerine başka bir sözcüğün getirilmesi mümkün değildir. Eşdizimli yapıyı oluşturan unsurlar, bazen birbirlerinden başka sözcüklerle birliktelik kurabilirken bazen de birbirlerinden başka sözcüklerle birliktelik kuramazlar. Eşdizimli yapılardaki unsurlar, değişmeye bazen açıktır (Doğan 2015: 75).

Sıfat+ad kalıbında oluşan eşdizimliliklerde, düğüm sözcük çıkarılıp yerine düğüm sözcüğün eş anlamlısı olan sözcük koyulmaya çalışıldığında bile eşdizimli yapıda bozulma olmaktadır. Bu durum, eşdizimliliklerin değişme kısıtlılıklarını kanıtlamaktadır.

Karma yaklaşım doğrultusunda hazırlanarak literatüre sunulmuş olan tezimizde, yukarıda açıklanan ölçütlerden birliktelik, sıklık ve dolayısıyla genelleşme, anlam açıklığı / kapalılığı ölçütleri kullanılmıştır. Ayrıca seçme ölçütü (yardımcı eylemlerle kurulmuş eşdizimlilikler dışında) de tezimizde göz önünde bulundurulmuştur. Sıklık ölçütünün eşdizimliliklerin anlamlarını oluşturduğu ve sıklık arttıkça anlamsal katılmanın da arttığı tezimizde dikkate alınmıştır.

3.6. EŞDİZİMLİLİKLERİN TESPİT EDİLMESİ

Tezimizin yukarıdaki bölümlerinde eşdizimlilik hakkındaki yaklaşımlar ve ölçütler incelenmiştir. Araştırmacılar, benimsedikleri yaklaşımlar doğrultusunda ölçütler kullanarak eşdizimlilikleri saptamaktadır. Bu bölümde, hangi yaklaşımda eşdizimli yapıların hangi ölçütlerle ve yöntemlerle belirlendiği örneklendirilmiştir. Böylece okuyucular, tezimiz aracılığıyla teorik bilginin yanında uygulamalı örnekleri de edinebilecektir.

Eşdizimli yapıları sıklık (sayısal) temelli yaklaşım doğrultusunda tespit etmek isteyen bir araştırmacı, örneklemini oluşturan metindeki eşdizimlilikleri kendisi sayarak belirleyebilir. Bu noktada, hesaplamaları kendi yapacak olan

araştırmacının bireysel dikkati yüksek olmalıdır. Nitekim, metindeki eşdizimliliğin kaç defa geçtiğini (sıklığını, frekansını) belirleyecek olan araştırmacının kendisidir. Bu yöntem, hacimce küçük metinlerde tercih edilebilir. Eğer ki araştırmacı büyük hacimli bir metni sıklık (sayısal) temelli yaklaşımı özümseyerek inceleyecekse derlemlerden ve yazılımlardan faydalanabilir. Türkçe Ulusal Derlemi (TUD) ve ODTÜ Türkçe Derlem, Türkçe üzerine yapılan eşdizimlilik araştırmalarında kullanılabilir. Bu derlemlerin yanında, AntConc yazılımı da tercih edilebilir. Hacimce küçük bir metin inceleniyor olsa da metin içerisinde frekans alınamayan fakat eşdizimli olduğu düşünülen yapıların sıklığının kontrolü konusunda, bahsi geçen bu derlemlerden / yazılımdan faydalanılabilir. Türkçe Ulusal Derlemi (TUD), ODTÜ Türkçe Derlem ve AntConc yazılımı, tezimizin 3.10. Bölümünde anlatılmıştır. Örneğin, Türkiye Türkçesinde ad+eylem kalıbıyla oluşmuş *umut bağla-* eşdizimliliğinin sıklığı, örneklem metin içerisinde sayılarak bulunabilir. Bu eşdizimlilik, derlemlerde / yazılımda aratılarak uygulamaların sunmuş olduğu sayısal bilgilerin sonucunda tespit edilebilir. Sıfat+ad (*kara para, toz şeker*) kalıbında oluşan eşdizimlilikler de aynı yöntemlerle saptanabilir. Ayrıca burada, bazı sözcüklerin bazı sözcüklerle birlikte kullanım sıklığına sahip olduğuna değinmek gerekmektedir. Mesela *kara para* örneğinden yola çıkacak olursak; *para* sözcüğü, *kara* sözcüğünün eş anlamlısı olan siyah sözcüğü ile kullanım sıklığına sahip değildir. Lakin *kara* ve *para* sözcüğünün sıklıkla birlikte kullanılması sonucu *kara para* eşdizimli yapısının dile yerleştiği, genelleştiği görülmektedir. Öte yandan *toz şeker* örneğini ele aldığımızda; *toz* sözcüğü, *şeker* ile aynı kıvamda olan tuz sözcüğü ile kullanım sıklığı göstermemektedir. Buna karşın *toz* sözcüğü *şeker* sözcüğüyle birlikte kullanım sıklığına sahiptir. Bu iki sözcük sıklıkla birlikte kullanılmış, *toz şeker* eşdizimli yapısı dile yerleşmiş ve genelleşmiştir. Aynı şekilde *bağla-* eylemi ve *umut* adı birlikte kullanım sıklığı sergilemektedir. Kısacası, bazı sözcükler bazı sözcükleri seçer ve birbirini seçen bu sözcükler, rastlantının ötesinde bir derecede sıklıkla birlikte kullanılır. Eşdizimlilikler, böylece konuşurların diline yerleşir ve bu yapılar dilde sıklıkla kullanılmaya devam edilir.

Sıklık (sayısal) temelli yaklaşımı kullanarak eşdizimli yapıları sunacak araştırmacıların sıklık olarak neyi kastettiklerini belirtmeleri gerekmektedir. Bu noktada, incelenen metnin hacmi de dikkate alınmalıdır. Kimi araştırmacılar, metin içerisinde birden fazla kez görülen eşdizimliliklerin sıklık ölçütünü karşıladığını kabul etmektedir. Kimi isimler ise eşdizimli yapıları belirlerken bu yapıların, daha yüksek sıklıkla metinde geçmesini beklemektedir. Biz tezimizde, sıklık ölçütünü karşılamayan eşdizimlilikleri anlam temelli yaklaşıma başvurarak belirledik. Çünkü bizim tezimizde incelediğimiz Yûsuf ve Zelîhâ eseri, tarihî bir metin olduğu için metin içerisinde bir defadan fazla kullanılmayan eşdizimlilikler bulunmaktadır. Tezimizde incelediğimiz metnin hacmini ve metnin Türkçenin tarihî bir dönemine ait olduğunu dikkate alarak, tezimizde karma yaklaşımı kullanmayı doğru bulduk. Aksi hâlde, metinde geçen eşdizimliliklerin bazıları göz ardı edilmiş olacaktı.

Sıklık ve anlam arasındaki ilişki üzerinde önemle durmak gerekmektedir: Eşdizimliliklerin anlamları, sıklık sayesinde oluşmaktadır. Anlamsal açıdan eşdizimliliklerin ayırt edici özelliği; bir unsurun gerçek anlamda, bir unsurun mecaz anlamda olmasıdır. Mesela *sözünü kes-* eşdizimliliğinde, *söz* sözcüğü gerçek anlamdayken; *kes-* eylemi ise mecaz anlamdadır.

Eşdizimlilikleri, anlam temelli yaklaşım odağında belirlemek isteyen bir araştırmacı, elbette anlam açıklığı / kapalılığı (anlamsal şeffaflık, donukluk) ve değiştirilebilirlik (yerine koyabilirlik) ölçütlerini kullanacaktır. Örneğin *ad+eylem* kalıbında kurulan *umut bağla-* eşdizimliliğini, anlam temelli yaklaşımla inceleyelim. Eşdizimliliğin ilk unsuru olan *umut* sözcüğü, gerçek anlamdadır. İkinci unsur, *bağla-* eylemi ise mecaz anlamdadır. Böylece, *umut bağla-*, bir unsur gerçek bir unsur mecaz anlam gösteren bir yapı olarak eşdizimliliklerin karakteristik özelliği olan yarı şeffaf yapıyı sergilemektedir. Bu yapı, eşdizimlilik örneği olarak kabul edilir. Şimdi, sıfat+ad kalıbında meydana gelmiş yapılar olan *kara para*, *süt mısır*, *toz şeker* örneklerini sırasıyla anlam temelli yaklaşımı kullanarak ele alalım. *Kara para* örneğinde, düğüm (node) sözcük olan *kara* sözcüğünü çıkarıp yerine eş anlamlısı olan siyah sözcüğünü getirdiğimizde,

eşdizimliliğin anlamında bozulma olmaktadır. Sadece *kara* ve *para* sözcüklerinin birlikte kullanılmasıyla ortaya çıkan bir anlam söz konusudur. Dolayısıyla *kara para*, eşdizimliliktir. *Süt mısır* örneğine baktığımızda, *süt* ile aynı kıvamda olan diğer içecek adları (kahve, ayran vb.) ile *mısır* sözcüğü birlikte kullanıldığında özel bir anlam oluşmamaktadır. Yalnızca *süt* ve *mısır* sözcüğünün birlikte kullanılmasıyla oluşmuş özel bir anlam görülmektedir. Bu durum, *süt mısır* örneğinin eşdizimlilik olduğunu kanıtlamaktadır. *Toz şeker* örneği ele aldığımızda; *şeker* ile aynı kıvamlarda olan tuz sözcüğü ile *toz* sözcüğünün birlikte kullanılması özel bir anlam meydana getirmeyecektir. Ama *toz* ve *şeker* sözcüğünün birlikte kullanılması, şeker ürününün kıvamını anlatmaktadır. Tüm bunlar, *toz şeker* örneğinin eşdizimlilik olduğunu sunmaktadır.

3.7. EŞDİZİMLİLİKLERİN ÖZELLİKLERİ

Eşdizimlilikleri oluşturan unsurlar, birbirlerinin alışılmış eşleridir. Yani eşdizimliler birbirini çağırıştırır. Bir sözcüğe maruz kaldığımızda, o sözcüğün eşdizimlisini düşünürüz. Eşdizimliliği kuran unsurlar, birbirlerini seçer ve gerektirir.

Eşdizimlilikler, önceden yaratılarak *zihinsel sözlükte (lexicon)* depolanır. Bu demek oluyor ki, eşdizimli yapılar zihinde hazırdır ve kullanımda (ifade ve konuşmada) da bu hazır yapılara başvurulur (Doğan 2016a: 9). Önceden yaratılmış ve kullanıma hazır nitelikteki eşdizimlilikler, dilsel pratiklik sağlar. Çünkü konuşur ya da yazar, iki ya da daha fazla sözcüğü birleştirmek için yeniden bir üretim yapmak zorunda kalmaz. Zihninde daha önceden yarattığı, öğrendiği, ezberlediği birbirini bütünleyici nitelikteki iki veya daha fazla sözcükten oluşan eşdizimli yapılar depolanmış durumdadır. Konuşur / yazar, bu hazır yapıları kullanır. Eşdizimlilikler, toplumsal uzlaşma ve kullanım sıklığı sonucunda, konuşurların dillerine yerleşmiş ve gelenekselleşmiş yapılardır. Eşdizimli yapıları oluşturan unsurların değiştirim kısıtlılığı, anlam bilimsel olarak açıklanamaz. Bu kısıtlılık, eşdizimliliklerin “kısıtlı uzlaşmaya dayalı ve nedensiz” oluşlarıyla ilgilidir (Doğan 2016a: 18). Kumanlı (2016: 198), eşdizimliliklerin sıklık sayesinde ayırt

edici özelliklerini kazandıklarını ifade eder. Yani kısıtlılıkların oluşmasında sıklık belirleyicidir.

Eşdizimli yapıların oluşumu şu formülle özetlenebilir: $X=A.B$. Eğer, $A.B=X$ yapmıyorsa, bu yapı eşdizimli değildir. Ek olarak $A.B.Y$ 'de $A.B$ 'nin sonucu değişmiyorsa, Y eşdizimli değildir. Bu formülün anlaşılması için tez metnimizden bir örnek verecek olursak, *şalavāt vēr-* eşdizimli bir yapıdır. *Hoş şalavāt vēr-* şeklindeki yapıda bulunan *hoş* sözcüğü, $A.B$ 'nin sonucunu değiştirmemektedir. Yani *hoş* sözcüğü, formüldeki Y 'dir ve Y eşdizimli yapıya dahil edilemez. Nitekim *hoş* sözcüğünü çıkarıp yerine *arı* sözcüğünü koyup, *arı şalavāt vēr-* de diyebiliriz. *Hoş* ve *arı* sözcükleri, eşdizimli yapıya dahil edilemez.

Eşdizimliliklerin, *sözcük biçimi (word form)* olarak mı yoksa *sözlük birimi (lemma)* olarak mı tespit edilmesi gerektiği meselesi ise farklı görüşlerle açıklanmıştır. Sinclair (1991: 28), *drive (sürmek)* sözcüğünün sözlük birimi (lemma) olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, sözcüklerin ek almış ve çekimlenmiş biçimleri, ana ögelerin sözcük biçimleridir (örneğin *driven "sürmüş"*, *drive* sözcüğünün sözcük biçimidir) (Kırmızı 2018: 82). Sinclair, genellikle *drive* gibi ana ögelerin sözlüklerde kaydedildiğine değinir (Sinclair 1991: 41). Sinclair'in bu görüşleri doğrultusunda eşdizimlilik örneği verecek olursak, *ders ver-* sözlük birimi ana öge olarak *dersi veril-*, *dersini ver-* gibi sözcük biçimlerini altında barındıracaktır. Firth, eşdizimliliklerin, sözcük biçimleri (word forms) olarak tespit edilmesi gerektiğini söyleyerek; her bir biçimi, farklı eşdizimli yapılar olarak değerlendirmektedir (Eken 2016: 32). Bu görüşe göre, *ders ver-*, *dersi veril-*, *dersini ver-* birbirinden farklı eşdizimli yapılardır.

Eşdizimlilik hakkında tartışmalı olan bir diğer konu ise yardımcı eylemlerle kurulan yapıların eşdizimlilik sayılıp sayılamayacağı hakkındadır. Türkçede *ol-*, *et-*, *kıl-*, *eyle-* şeklinde gördüğümüz yardımcı eylemler, her adla birlikte kullanılabilir. Eşdizimlilikte ise eşdizimli yapıyı kuran iki (ya da daha fazla) sözcüğün, diğer sözcüklere oranla sıklıkla birbirini seçmesi gerekmektedir. Yardımcı eylemler, her adla birliktelik kurabildikleri için seçme ölçütünü

karşılamadıkları saptanmaktadır. Tezimizde, yardımcı eylemlerle kurulduğu tespit edilen eşdizimlilikler, sıklık gösteriyorsa listeye eklenmiştir. Aksi takdirde, sıklık ölçütünü ve bazı yapıları göz ardı etmemiz gerekecekti. Bunun yanında, yardımcı eylemlerle kurulan eşdizimliliklerden anlamında mecazlaşma olanlar da tezimizde verilmiştir (*arı ol-* “günahlardan arınmış olmak” gibi). Yardımcı eylemlerle kurulan eşdizimlilikleri tezimize almamızın bir diğer sebebi, bu eşdizimliliklerin anlamsal olarak farklı kategoriler kazanıyor olmasıdır. Örneğin, *şalavāt vēr-* “salavat getirmek”, din ile ilgili bir eşdizimliliktir. *Kuşluk ol-* “kuşluk vakti olmak”, anlamsal açıdan zaman ifade eden bir eşdizimliliktir. Öte yandan *mağbūn ol-* “kandırılmış olmak”, duygu ifade eden bir eşdizimliliktir. Eğer ki bu eşdizimlilikleri sunmasaydık, metnin söz varlığını tam anlamıyla aydınlatmamız imkânsızlaşacaktı.

Sözlükler incelendiğinde, eşdizimlilikler ve birleşik sözcükler arasındaki ayrımın net olmadığı fark edilmektedir. Aynı yapı, bazı sözlüklerde birleşik sözcük olarak görülürken bazı sözlüklerde eşdizimlilik olarak kaydedilmiştir. Birleşik sözcük, “yeni bir kavramı karşılamak için iki veya daha çok kelimenin Türkçenin söz kalıplarına uygun belirli yollarla bir araya getirilmesi ile kurulmuş söz birliği” şeklinde tanımlanmaktadır (Korkmaz 2017: 94). Diğer bir kaynaktaki birleşik sözcük tanımı ise şu şekildedir: “Bir kavram ya da nesneyi karşılamak amacıyla, anlam değerlerini yitiren iki veya daha çok sözün birleştirilmesi ile oluşturulan yeni sözlerdir” (Karaağaç 2013: 207). Eşdizimliliklerin birleşik sözcüklerden ayrılan özellikleri şu şekilde özetlenebilir: “Birleşik sözcükler, kurdukları birlikteliklerle bir kavrama ad olup yeni bir üretim yaparken; eşdizimli birliktelikler yeni bir kavram adı oluşturmaz, yeni bir üretim yapmaz” (Sel 2020: 37).

Bazı birleşik sözcükler ve eşdizimlilikler ise sözlüklerde hiçbir şekilde kaydedilmemiştir (Doğan 2016a: 148-149). Bu durum, sözlükselleşme kavramının, farklı araştırmacılar tarafından farklı yaklaşımlarla ele alınması ve kavramın çeşitli şekillerde anlaşılması ile de ilişkilidir (Sarı 2015: 85-86). Bunun yanında, çeşitli sözlükselleşme türlerinin bulunması da durumun netleştirilmesini zorlaştırmaktadır. Hangi unsurların sözlüğe alınıp hangi unsurların sözlüğe

alınamayacağı netleştirilememiştir. Sözlükselleşme, “bir bağlı biçim biriminin asıl biçim birimi hâline gelmesi, bir söz dizimi biriminin kalıplaşarak ve anlam daralmasına uğrayarak, bir sözlük birimi hâline gelişi”dir (Karaağaç 2013: 784). Bauer (1983), sözlükselleşmenin şu üç aşamada gerçekleştiğini dile getirmektedir: Yeni oluşum, genelleşme, sözlükselleşme. *Yeni oluşum*, konuşurun, ihtiyaç duyduğu anda kendini ifade edebilmek amacıyla, zihninde hazır olarak bulunan sözcük ve sözcük birlikteliklerini değil de; yeni sözcük yapma yöntemlerini kullanarak oluşturduğu üretimlerdir. Eşdizimlilikler, bu aşamayı geçmiş gelenekselleşmiş ve genelleşmiştir. *Genelleşme*, toplumsal uzlaşma sonucunda bir sözcük birleşmesinin toplumda yerleşmesi ve tanıdık bir sözlük unsuru hâline gelmeye başlamasıdır. Bu aşamadaki bir sözcük birleşmesi, toplumdaki herkes tarafından aynı anlamla anlaşılmaktadır. Farklı şekillerde tanımlanan *sözlükselleşme* ise yeni oluşum ve genelleşme aşamalarını tamamlayan sözcük veya sözcük birleşmesinin, çeşitli sözlükselleşme türleri sonucunda sözlüğe girmesidir (Doğan 2016a: 77-83).

Eşdizimliliklerin hepsi genelleşmiştir. Buna karşın eşdizimliliklerin hepsi aynı derecede ve aynı şekilde sözlükselleşmez. Eşdizimliliklerin bazılarının sözlükte yer alırken (*doğal gaz, dubleks daire, kara para, süt mısır, süzme yoğurt, toz şeker, yasak meyve*); bazılarının sözlükte bulunmaması bundan kaynaklanmaktadır. Eşdizimlilikler, sözlükselleşmeye meyilli yapılardır diyebiliriz. Sözlükte yer alan eşdizimliliklerin de farklı sözlükselleşme türlerinden geçerek sözlükte yer almış olabilecekleri unutulmamalıdır (Doğan 2016a: 91).

Bir dilin eşdizimlilikleri, o dilin özel türdeki sözlüklerinde yer almalıdır. Yani eşdizimlilikler, özel türdeki sözlüklerde sunulması gereken yapılardır.

Bir dilin herhangi bir döneminde görülen eşdizimlilikler, o dilin diğer dönemlerinde de görülebilir (Firth 1957: 196). Yani, bir dilin tarihî dönemlerindeki eşdizimliliklerinin tespiti ile dilin güncel eşdizimliliklerinin tespiti birbiriyle ilişkilidir.

3.8. EŞDİZİMLİLİKLERİN TÜRLERİ VE OLUŞMA KALIPLARI

3.8.1. Sözlüksel Eşdizimlilik (lexical collocations) ve Dilbilgisel Eşdizimlilik (grammatical collocations)

Bazı sözcükler, bazı sözcüklerle veya dilbilgisel yapılarla sıklıkla birlikte kullanılabilir. Böylece, *sözlüksel eşdizimlilik (lexical collocations)* ve *dilbilgisel eşdizimlilik (grammatical collocations)* türlerinde oluşan eşdizimler kurulur. Bu bölümde, önce İngilizcede tespit edilen *sözlüksel eşdizimlilik (lexical collocations)* ve *dilbilgisel eşdizimlilik (grammatical collocations)* kalıplarına değinilmiştir. Ardından, Türkçede *sözlüksel eşdizimlilik (lexical collocations)* ve *dilbilgisel eşdizimlilik (grammatical collocations)* türlerinin sınırları meselesinden bahsedilmiştir.

Howarth (1998) tarafından yapılan sınıflandırmada *dilbilgisel bileşikler (grammatical composites)* ve *sözlüksel bileşikler (lexical composites)* şeklinde gördüğümüz ayrım (Aksu Kurtoğlu 2016: 43), Benson (2009) vd. tarafından ortaya koyulan sınıflandırmada *sözlüksel eşdizimlilik (lexical collocations)* ve *dilbilgisel eşdizimlilik (grammatical collocations)* adlarıyla görülmektedir. Benson, *sözlüksel eşdizimlilik (lexical collocations)* ve *dilbilgisel eşdizimlilik (grammatical collocations)* türlerini İngilizce merkezli incelemiştir. *Sözlüksel eşdizimlilik (lexical collocations)*; ad, sıfat, zarf, eylem türündeki sözcüklerin birlikte kullanılmaları ile oluşur. *Sözlüksel eşdizimliliklerin* oluşma kalıpları; “sıfat+ad, ad+eylem, ad+of+ad, zarf+sıfat, eylem+zarf” şeklindedir. *Dilbilgisel eşdizimlilik (grammatical collocations)*; ad, sıfat, eylem türündeki baskın sözcükler ile yan cümle, edat, mastar gibi unsurların birlikte kullanılmaları sonucunda kurulur. *Dilbilgisel eşdizimlilikler*; “ad+edat, ad+to+mastar, ad+that cümlesi, edat+ad, sıfat+edat, sıfat+to, sıfat+that cümlesi” kalıplarında meydana gelmektedir (Benson, Benson ve Ilson 2009: xix).

Benson, *dilbilgisel eşdizimliliklerden* ziyade, *sözlüksel eşdizimliliklerin* öğrenilmesinin daha kolay olduğunu vurgulamaktadır. *Sözlüksel eşdizimlilikler*, dil kullanımı sırasında konuşura pratiklik sağlar (Ayabakan İpek 2019: 16). Bir metnin detaylı incelenmesiyle doğru orantılı olarak, o metinde geçen farklı

kalıplardaki *dilbilgisel eşdizimlilik*lerin tespit edilme oranı artacaktır. *Dilbilgisel eşdizimlilik*lerin daha zor öğrenilmesi veya belirlenmesi, çok çeşitli kalıplarla kurulabilmelerinden kaynaklanmaktadır (Ağca 2020b: 85).

Türkçede *dilbilgisel eşdizimlilik*ler “adların adlara, adların eylemlere, sıfatların adlara” bazı edat ve durum eklerinin kullanılarak bağlanması sonucunda meydana gelmektedir (Doğan 2016a: 29). Bunun yanında, *Türkçede sözlüksel eşdizimlilik* (*lexical collocations*) ve *dilbilgisel eşdizimlilik* (*grammatical collocations*) arasındaki ayrım net değildir. Bu durum, Türkçede adların, durum eki kullanılmadan eylemlere bağlanamamasından kaynaklanmaktadır. Ad+eylem şeklinde oluşan eşdizimli yapıların bazıları sözlüksel eşdizimlilik kalıbında olsalar da dilbilgisi dışı özellik sergilemektedir. Mesela, *denize açılmak* eşdizimli yapısında *deniz* adı, yönelme durum ekinin kullanılmasıyla *açıl-* eylemi ile birliktelik kurmuştur. Bu yapı, dilbilgisel eşdizimlilik örneğidir. Diğer yandan, *sözünü tut-* örneğine bakarsak söz adının, belirtme durum eki aracılığıyla *tut-* eylemiyle birlikte kullanıldığını görürüz. Bu durumda, bu yapının dilbilgisel eşdizimlilik türünde kabul edilmesini bekleriz. Fakat *sözünü tut-* yapısı, belirtme durum ekinden önce iyelik eki de almıştır. **Sözü tut-*, sözlüksel eşdizimlilik türünde bir örnek olarak gözüke de bu kullanım, dilbilgisi dışıdır (Doğan 2016a: 30). Tüm bunlar, Türkçede *sözlüksel eşdizimlilik* (*lexical collocations*) ve *dilbilgisel eşdizimlilik* (*grammatical collocations*) ayrımının sınırlarını çizmeyi zorlaştırmaktadır.

İngilizcede ve Türkçede tespit edilen *sözlüksel eşdizimlilik* (*lexical collocations*) ve *dilbilgisel eşdizimlilik* (*grammatical collocations*) kalıplarının birbirinden farklılık göstermesi, dillerin kendilerine has yapısal ve anlamsal özellikler taşıması dolayısıyladır. İncelenen her ayrı dil, kendine has özellikleri doğrultusunda veriler sunacaktır (Ayabakan İpek 2019: 18).

3.8.2. Türkçede Eşdizimliliklerin Oluşma Kalıpları

Yukarıdaki bölümde de bahsedildiği gibi Türkçede adlar, durum ekleri kullanılmadan eylemlere bağlanamadığı için Türkçede *sözlüksel eşdizimlilik* ve *dilbilgisel eşdizimlilik* arasında net şekilde bir ayrıma gidilememektedir. Bu sebeple biz, bu iki eşdizimlilik türünün tek başlık altında ele alınmasını doğru bulduk.

Ağca (2020b: 82), Türkçenin *sözlüksel eşdizimlilik* kalıplarını şu şekilde sıralamıştır:

- 1) ad + eylem
- 2) zarf + eylem
- 3) eylem + eylem
- 4) ad + ad
- 5) sıfat + ad
- 6) niteleyici söz + ad
- 7) zarf + sıfat

Doğan (2019a: 539), Türkçenin *dilbilgisel eşdizimlilik* kalıplarını, tamamen *dilbilgisel eşdizimlilikleri* incelediği çalışmasında sunmuştur:

- 1) ad + eylem
 - a) ad + durum eki + eylem
 - b) yan cümle + eylem
- 2) edat + eylem
- 3) ad+ ad
- 4) ad + sıfat
- 5) edat + sıfat
- 6) ad + edat
- 7) yan cümle + ad
- 8) ad + zarf

Dilbilgisel eşdizimlilik, birbirinden farklı çok sayıda çeşitli kalıpla kurulabilir. Ek olarak Türkçenin tarihî bir dönemine ait bir metinde, Türkiye Türkçesinden oldukça farklı *dilbilgisel eşdizimlilik* kalıpları karşımıza çıkabilir (Ağca 2020b: 85).

Özkan (2011: 27) da eşdizimliliklerin oluşma kalıplarını örnekler vererek aşağıdaki gibi ele almıştır:

- 1) zarf + eylem (*açıkça söyle-*)
- 2) sıfat + ad (*güzel sanatlar*)
- 3) niteleyici söz + ad (*bir güzel*)
- 4) eylem + ad (*çıkamaz sokak*)
- 5) eylemsi + eylem (*dönüp bak-*)
- 6) ad + edat (*senin gibi*)

Özkan'ın 4) eylem+ad şeklinde ele aldığı kalıp, Ağca tarafından sıfat+ad ilişkisinde değerlendirilmiştir. Bizce de bu şekilde oluşan kalıpların sıfat+ad kategorisinde kabul edilmesi daha doğrudur. Diğer yandan, Özkan'ın 5) eylemsi+eylem kalıbında ele aldığı eşdizimlilik örneklerini, eylem+eylem kalıbında kabul eden çalışmalar bulunmaktadır. Bizce, bu şekilde kurulan eşdizimli yapılar, eylemsi+eylem kategorisinde konumlandırılmalıdır.

Türkçede *sözlüksel eşdizimlilik* ve *dilbilgisel eşdizimlilik* sınırlarını tam olarak belirgenleştiremediğimiz için Türkçenin eşdizimli yapılarının oluşma kalıplarını genel bir sınıflandırmayla vermek daha doğru olacaktır. Öyle ki Doğan (2016: 28) kalıpları bu yaklaşımla vermiştir:

- 1) ad (=tümleç) + eylem (*cinayet işle-, ilgi çek-*)
- 2) ad (=özne) + eylem (*fırtına çık-, yağmur yağ-*)
- 3) sıfat + ad (*derin nefes, keskin viraj*)
- 4) zarf + eylem (*çat kapı gel-, soğuk davran-*)
- 5) zarf + sıfat (*çok şiddetli, oldukça zor*)

Yūsuf ve Zeliḥā'nın Karşılaştırmalı Eşdizim İncelemesi başlığını taşıyan tezimizde, eserin 1529 beytinde geçen ad+ad, ad+eylem, eylem+eylem, sıfat+ad, zarf+eylem, zarf+sıfat kalıplarıyla kurulmuş tüm eşdizimli yapılar sunulmuştur. Böylece, eşdizimliliğin gerçekleştiği bütün kalıpları örnekleyen kapsamlı veriler, tezimiz aracılığıyla literatüre kazandırılmıştır.

3.9. EŞDİZİMLİ YAPILARIN KULLANILDIĞI ALANLAR

Eşdizimlilik, dilbilimi alanının yanında yabancı dil öğretimi / ikinci dil öğretimi ve derlem dilbilim alanındaki çalışmalarda da ele alınan bir konudur.

3.9.1. Yabancı Dil Öğretimi / İkinci Dil Öğretimi

Yabancı dil öğretimi veya ikinci dil öğretimi, eğitim-öğretim planında eşdizimliliklerden faydalanan bir alandır. Yabancı dil öğretimi veya ikinci dil öğretimi gerçekleştiren bir öğrencinin eşdizimliliklerden haberdar olması ve eşdizimlilikleri öğrenmesi, öğrenciye kullanımda (ifade ve konuşmada) akıcılık ve pratiklik sağlayacaktır. Çünkü öğrenci, hangi sözcüğü hangi sözcükle birlikte kullanması gerektiğine dair yeni bir üretim yapma zahmetinden kurtulacak ve alışılmış eşleriyle birlikte hazır olarak bulunan eşdizimliliklere başvuracaktır. Eşdizimlilikler, bir dilde sıklıkla kullanılan hatta bu sıklık sayesinde ayırt edici özelliklerini kazanan unsurlar oldukları için, eşdizimlilikleri bilen bir öğrenci dilin güncel söz varlığına karşı yabancılık çekmeyecektir. İkinci dil öğrencilerine öğretilecek eşdizimlilikler, sıklık ölçütü göz önünde bulundurularak belirlenmelidir. Sıklıkla kullanılan eşdizimliliklerin öğrencilere kazandırılması öncelenmelidir.

Eşdizimliliklerin edinimi, öğrenciye ciddi yararlar sağlamaktadır. Lakin ikinci dil öğrenimi sürecinde en fazla hata yapılan ve en çok zorlanılan nokta, eşdizimli yapılardır (Dudley and Evans 1994) (Ayabakan İpek 2019: 13). Hill (2020: 49), iletişimsel edinç kavramının dikkate alındığı gibi eşdizimsel edinç kavramının da dikkate alınması gerektiğini ifade eder. Ona göre, öğrencilerin eşdizimsel edinçlerinin olmaması, öğrencilerin dilbilgisel hatalar yapmalarına sebep

olmaktadır. Eşdizimlilik bilgisi eksik olan bir öğrenci, söyleyeceklerini ifade edeceği eşdizimlilikleri kestirememektedir. Bunun sonucunda da öğrenci, söylemek istediği ifadeler için daha uzun ve dilbilgisel olarak hatalı yapılar kullanmaktadır. Elbette öğrencilerin eşdizimlilik konusunda zorlanması bir nedeni de eşdizimli yapıların bir unsurlarının mecaz anlam taşımasıdır. Öğrencilerin, ana dilleri olmayan bir dildeki mecaz anlamları kavraması zordur. Eşdizimli yapıların diller arasında bire bir çevrilmesinin çok zor olduğu da unutulmamalıdır (Kumanlı 2016: 198). Öğrenci, ana diline tam olarak çevrilemeyen eşdizimlilikleri anlamakta kuşkusuz zorlanacaktır. Bir başka problem ise ikinci dil öğrencisinin bir sözcüğün eşdizimlisini bilememesi sonucunda o sözcüğü, yanlış bir sözcükle birlikte kullanmasından doğmaktadır. Örneğin, *hüzün çok-* (*Ansızın üzerime bir hüzün çökmüştü.*) kullanımını bilmeyen bir ikinci dil öğrencisi, **hüzün gel-* (*Ansızın üzerime bir *hüzün geldi.*) şeklinde yanlış bir kullanımda bulunabilir. Diğer bir örnekle, *hararet bas-* (*Hava çok sıcak olduğu için beni hararet bastı.*) eşdizimli yapısını bilmeyen bir öğrenci, **hararet gel-* (*Hava çok sıcak olduğu için bana *hararet geldi.*) ifadesiyle yanlış bir kullanım sergilemiş olur.

İkinci dil öğretimi alanında, eşdizimlilik sözlüklerinin kullanılması yararlı olacaktır. Aynı zamanda, hangi bağlamda hangi sözcüklerin hangi sözcüklerle birlikte kullanıldığı, öğrenciye sunulmalıdır. İngilizcede *The LTP Dictionary of Selected Collocations* (Hill and Lewis 1997), *Oxford Collocations Dictionary* (Oxford 2002) eşdizimlilik konusunda hazırlanmış özel sözlüklerdir. Türkçede ise eşdizimlilikler, genel sözlük türünde olan Türkçe Sözlük'te kimi yöntemlerle sunulmaya çalışılmıştır. Buna karşın Türkçe için de hem Türkiye Türkçesinin hem de Türkçenin tarihî dönemlerinin eşdizimliliklerini sunan özel alan sözlüklerinin yazılması gerekmektedir. Türkçenin eşdizim sözlüğünün hazırlanması, Türkçenin eşdizimliliklerini ortaya çıkaracağı gibi Türkçenin ikinci dil olarak öğretilmesi faaliyetlerini de hızlandıracaktır. Bülent Özkan'ın (2020) *Türkiye Türkçesinde Ön Adlarla Adların Birliktelik Kullanımı ve Eş Dizimi Sözlüğü* adlı çalışması, bu noktada önemli bir adım sayılmaktadır.

3.9.2. Derlem Dilbilim

Eşdizimliliklerin tespiti için bilgisayar ve teknoloji sayesinde *derlemler* geliştirilmiştir. *Derlem (corpus)*, bir dilin yazılı ve sözlü kullanımlarına dair veriler içeren; bilgisayar tarafından işletilerek dilbilimsel ölçütler doğrultusunda içerdiği metin parçalarından örnekler sunabilen bir depodur (TDK 2011: 637) (Özkan 2013: 153). McEnery ve Wilson (2001: 1), *derlem dilbilimde (corpus linguistics)*, gerçek hayattaki dil kullanımı örneklerinden hareket edilerek çalışmalar üretildiğini kaydetmiştir. Hatta durum, “Derlem dilbilimciler, gerçek dili inceler; diğer dilbilimciler sadece kahve masalarında oturur ve çılgın, imkânsız cümleleri düşünürler” şeklinde abartılmış bir cümleyle ifade edilmiştir (McEnery ve Wilson 2001: 1). Asıl vurgulanmak istenen, derlemlerde *dilin kullanım (language using)* verilerinin bulunuyor olmasıdır.

Modern dil anlayışına göre, *dilde kullanım (language using)* ve dolayısıyla sıklık esastır. Bir üstteki paragrafın son cümlesi dikkatle okunduğunda, derlem ve sıklık arasındaki ilişki açıkça görülmektedir. *Derlemler* sayesinde, dilin sıklıkla kullanılan sözcükleri açığa çıkarılır. Eşdizimlilikler, sıklık sayesinde ayırt edici özelliklerini kazanan yapılar oldukları için *derlemler*, eşdizimli yapıları tespit etmede ana kaynak olarak kullanılmaktadır. *Derlemler*, *bağlamli dizin (concordance)* işlevleriyle de oldukça önem taşımaktadır. Bir sözcüğün hangi sözcük veya sözcüklerle birlikte kullanıldığını sunmanın yanında *bağlamli dizin (concordance)* işleviyle *derlemler*, söz konusu sözcüğün hangi bağlamda kullanıldığını da gösterir. *Derlemler* sayesinde istatistiksel dil verilerine ulaşılmaktadır. Böylece dillerin eşdizimlilikleri, bilimsel ve somut verilerle ortaya çıkarılabilmektedir. Aynı zamanda *derlemler*, geniş yelpazede metinler içeren depolar oldukları için *derlemde* aratılan bir sözcüğün birlikte kullanıldığı tüm sözcük birliktelikleri belirlenebilmektedir. Bu sayede, araştırmacının dikkatinden kaçabilecek tüm birliktelikler ya da araştırmacının kendi hesaplamalarıyla sıklığını yanlış belirleyebileceği eşdizimlilikler, *derlemler* sayesinde hatasız şekilde ve hızlıca saptanmaktadır.

Derlemlerin geliştirilmesi, derlem dilbilim (corpus linguistics) çalışmalarının artmasını ve istatistiksel dil verilerinin ortaya konmasını sağlamıştır. Sıklık, bir dildeki kullanım (language using)dır. Derlem dilbilim (corpus linguistics) de gerçek dil kullanımlarıyla ilgilenmektedir. Derlem dilbilim, gerçek dil kullanımını incelemesi ve örneklemesiyle, dil gerçeklerinin formüle edilmesini sağlar. Böylece, derlemler, dilde sıklıkla (tekrar tekrar) kullanılan yapıları kanıtlar ve ortaya çıkarır (Tognini- Bonelli 2001: 2).

Tezimizde, eşdizimliliklerin tümü, derlem veya yazılım programı kullanılarak tespit edilmemiştir. Bunun nedeni, tezimizin Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'ne ait bir metin üzerine olmasından kaynaklanmaktadır. Tamamen Türkiye Türkçesine ait bir metni inceleyen bir tezde, tüm verilerin derlemden elde edilmesi daha uygun olacaktır.

Tezimiz, Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'ne ait bir metnin eşdizimli yapılarını incelemektedir. Bu noktada farklı bir dil dönemi, bağlam, anlam gibi çok sayıdaki değişkeni dikkate almak gerekir. Teknolojiyi, bu tip algoritmalara uyarlamak zordur. Bu kadar çok değişkeni dikkate alacak bir teknolojik programın (derlem veya yazılım) kurulması zor bir işlemdir. Dolayısıyla tezimizin tamamen bir derlem veya yazılım programına dayanarak veri elde etmesi, verimsiz olacaktır. Tezimizde, birden fazla kullanılan eşdizimliliklerin sıklık kontrolünü yapmak amacıyla yazılım programına (AntConc) başvurulmuştur. Eski Anadolu Türkçesinde bulunan eşdizimliliklerden hangilerinin Türkiye Türkçesinde de kullanıldığı; hangilerinin Türkiye Türkçesinde kullanımdan kalktığı verilirken ise tezimiz, Türkçe Ulusal Derlemi'nden (TUD) yararlanmıştır.

Türkçe Ulusal Derlemi (TUD) ve ODTÜ Türkçe Derlem, dilimizin söz varlığı için geliştirilen önemli derlemler arasındadır. Bahsi geçen bu derlemlerden Türkçe Ulusal Derlemi (TUD), Türkiye Türkçesinin eşdizimli söz varlığına dair verileri de içermektedir. Ayrıca AntConc yazılımı, sıklık verilerini sunduğu için eşdizimlilik konulu çalışmalarda tercih edilebilir. Bu doğrultuda aşağıda Türkçe Ulusal Derlemi (TUD), ODTÜ Türkçe Derlem, Türkiye Türkçesi Söz Varlığında Sıfatların

Eşdizimliliği (Derlem Tabanlı Bir Uygulama), AntConc yazılımı hakkında kısa bilgiler verilmiştir.

3.9.2.1. Türkçe Ulusal Derlemi (TUD) / Turkish National Corpus (TNC)

Türkçe Ulusal Derlemi (TUD), 50 milyon sözcükten oluşmaktadır. TUD, ana hatlarıyla Britanya Ulusal Derlemi (British National Corpus) yapısının model alınmasıyla tasarlanmıştır. Bunun yanında, Türkçenin yapısal ve anlamsal özellikleri doğrultusunda değişiklikler yapılmasıyla TUD özelleştirilmiştir. TUD, 1990-2013 yılları arasını kapsayan bir derlemidir. Türkiye Türkçesinin çeşitli alanlarındaki (kurgusal düzyazı, doğa ve temel bilimler, uygulamalı bilimler, toplumbilimleri, dünya sorunları, ticaret ve finansman, sanat, düşünce ve inanç, serbest) çeşitli türlerden (roman, kısa öykü, şiir, tiyatro) yazılı ve sözlü veriler içermekte olan TUD, bu veriler doğrultusunda örnekler sunmaktadır.²

TUD, tek bir sözcüğü sorgulamaya olanak sağladığı gibi çok sözcüklü ifadeleri (eşdizimlilik vb.) de sorgulayabilmektedir. TUD kullanan araştırmacı, istediği ölçüte göre (yayın yılı, alan, cinsiyet vb.) daraltma yaparak, arattığı sözcük veya çok sözcüklü ifadeler (eşdizimlilik vb.) hakkında veriler elde edebilir. TUD, araştırmacılara, istenilen ölçütler sınırlarında araştırma yapma olanağını tanımaktadır. Aynı zamanda TUD, bağlamli dizin işlevine sahiptir. Tezimiz için asıl önemli nokta ise TUD'un eşdizimlilik listelerini çıkarabilmesidir (Aksan ve Demirhan 2014: 281). TUD, bir sözcüğün birliktelik kurduğu sözcükleri veya dilbilgisel yapıları, sıklık ölçütünü dikkate alarak hesaplamaktadır. Araştırmacı, sorguladığı sözcüğün +5, - 5 mesafe uzaklığındaki sözcüklerle kurduğu eşdizimliliklere TUD'un sunduğu liste sayesinde ulaşabilmektedir (Aksan ve Demirhan 2014: 285).

3.9.2.2. ODTÜ Türkçe Derlem / METU Turkish Corpus (MTC)

² Derlem hakkında bilgi için bkz. Erişim adresi: <https://www.tnc.org.tr/tr/derlem-hakkinda/amac/> (Erişim tarihi: 19.10.2022).

ODTÜ Türkçe Derlem, 2 milyon sözcükten meydana gelmektedir. Bu derlem, 1990 sonrası yazılı Türkçe örnekleri bünyesinde barındırmaktadır. ODTÜ Türkçe Derlem'in sözcük yelpazesi 10 farklı türden oluşmaktadır. Bir kaynaktan en fazla iki örnek alınarak derlem oluşturulmuştur.³ Aynı zamanda ODTÜ Sözlü Türkçe Derlemi, 1 milyon sözcük içeren bir veritabanı olarak hazırlanmıştır. Bir tarafta Türkiye Türkçesinin yazılı söz varlığı; diğer tarafta Türkiye Türkçesinin sözlü kullanımları, bu derlemler sayesinde bütünleyici bir şekilde araştırmacılara sunulmaktadır.

3.9.2.3. 109K104-TÜBİTAK-SOBAG Türkiye Türkçesi Söz Varlığında Sıfatların Eşdizimliliği (Derlem Tabanlı Bir Uygulama)

Türkiye Türkçesi Söz Varlığında Sıfatların Eşdizimliliği adlı derlem, Türkiye Türkçesinin sıfat+ad kalıbıyla kurulmuş eşdizimli yapılarını içermektedir. Bu derlem, Güncel Türkçe Sözlük'te bulunan sıfat sözlükbirimlerin, ad sözlükbirimlerle kurduğu eşdizimlilik ilişkilerini açığa çıkarmayı amaçlamaktadır. Dile getirdiğimiz bu amaçla kurulan derlem, sıklık temelli yaklaşım doğrultusunda sıfat+ad kalıplarında oluşan eşdizimliliklerini listelerken; aynı zamanda Türkçenin sıfat, ad ve ad, sıfat izleğini ortaya çıkarmaktadır (Özkan 2020: 13). Bülent Özkan'ın (2020) *Türkiye Türkçesinde Ön Adlarla Adların Birliktelik Kullanımı ve Eş Dizimi Sözlüğü* adlı çalışması, TÜBİTAK'ın öncülük ettiği bu derlemdeki veriler ışığında kaleme alınmıştır. Özkan tarafından yazılan *Türkiye Türkçesinde Ön Adlarla Adların Birliktelik Kullanımı ve Eş Dizimi Sözlüğü* adlı eser, Türkçenin eşdizimli söz varlığı hakkında özel alan sözlüklerinin yazılması gerektiğini gösteren önemli bir örnektir.

3.9.2.4. AntConc Programı

AntConc yazılımı, kolaylıkla indirilebilir ve kullanımı hızlıca öğrenilebilir bir programdır. AntConc yazılımına, üzerinde çalıştığımız metni yüklediğimizde; bu

³ Derlem hakkında bilgi için bkz. Erişim adresi: <https://ii.metu.edu.tr/metu-corpora-research-group> (Erişim tarihi: 20.10.2022).

yazılım metnin uyumluluk analizini (concordance analysis), sözcük listesini (word list), eşdizimliliklerini (collocates) çıkarabilmektedir. Bu yazılım, aratılan anahtar sözcüğün hangi sözcüklerle birlikte kullanıldığını (eşdizimli yapıları) listelenirken sıklık verilerini de sunmaktadır. Aratılan sözcük hakkında edinmek istediğimiz bilgileri oldukça hızlı listelemesiyle bu yazılım oldukça kullanışlı ve pratiktir. Yazılımın uyumluluk analizi (concordance analysis) işlevine sahip olması, aratılan sözcüğün bağlam içerisindeki kullanımlarına ulaşılmasını sağlamaktadır (Çalışkan 2018: 20).

Yūsuf ve Zelīhā'nın Karşılaştırmalı Eşdizim İncelemesi adını verdiğimiz tezimizde, eşdizimliliklerin sıklığını teyit etmek için AntConc yazılımına başvurduk. Tezimiz, Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'ne ait Yūsuf ve Zelīhā metni üzerine olduğu için yazılıma metni yüklediğimizde bazı karakter bozulmaları olduğunu gördük. Bu nedenle, eşdizimlilikleri tamamen yazılıma bağlı kalarak tespit etmedik. Sadece eşdizimliliklerin sıklığını kontrol etmek amacıyla AntConc yazılımından yararlandığımızı söyleyebiliriz.

3.10. TÜRKİYE'DEKİ EŞDİZİMLİLİK ÇALIŞMALARI

Türkçede bulunan eşdizimsel söz varlığına yönelik duyarlılık 2000'li yıllarda artmıştır. Türkiye'de eşdizimlilik çalışmaları, Batı'ya göre oldukça geç başlamıştır. Türkçenin eşdizimli söz varlığını açığa çıkartmaya yönelik kitaplar, tezler, makaleler ve bildiriler yayımlanmıştır. Buna karşın Türkçenin eşdizimliliklerini gösteren özel türde, kapsamlı sözlüklerin eksikliği açıkça görülmektedir.

Türkiye'de yapılan eşdizimlilik konulu çalışmaların bazılarında yukarıda bahsettiğimiz derlem (Türkçe Ulusal Derlemi, ODTÜ Türkçe Derlem vb.) ve bazı yazılım programları (AntConc vb.) kullanılmıştır. Bazı çalışmalarda ise derlem kullanılmaksızın, araştırmacıların dikkati doğrultusunda eşdizimlilikler saptanmıştır. Sıklık temelli yaklaşımı benimseyerek yapılan çalışmalarda, çoğunlukla bir derleminden faydalandığı görülmektedir. Tezimizin bu bölümünde, önce Türkiye'de eşdizimlilik konusunda yazılan kitaplar / sözlükler, ardından bu

konuda kaleme alınan tezler, sonrasında makaleler ve bildiriler kronolojik şekilde çalışmaların içeriklerinden kısaca bahsedilerek verilmiştir. Tezler kısmında, eşdizimlilik konusunu yabancı dil öğretimi / ikinci dil öğretimi açısından inceleyen çalışmalara da yer verilmiştir. Bu hareketimizde amaç, eşdizimlilik konusunun kullanıldığı tüm alanları açığa çıkarmak ve eşdizimlilik meselesinin çeşitli alanlarda kullanılan son derece önemli bir konu olduğunu göstermektir.

3.10.1. Kitaplar / Sözlükler

Türkiye’de eşdizimlilik üzerine yapılan ilk çalışma, terimi tanımlamaya yönelik olmuştur. Berke Vardar (1988), 1988 yılında ilk basımını yaptığı *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğünde* eşdizimlilik terimini tanımlamıştır. Bu çalışma, eşdizimlilik terimini Türkçe bir kaynakta ilk kez sunmasıyla oldukça önemlidir.

İlyas Göz (2003) tarafından kaleme alınan *Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğü*, yazılı metinlerden alınan 1 milyon sözcüğü içermektedir. Sözlük, önce alfabetik sırayla, ardından sıklık sırasıyla sözcük listelerini sunmaktadır. Bu eser, Türkçenin ilk yazım sıklığı sözlüğü olmasıyla dikkate değerdir.

Gül Şen ve Emine Dedeoğlu (2010), *İngilizce-Arapça-Türkçe Eşdizim* adlı yayıma imza atmıştır. Eser; tıp, politika vb. alanlarda sıklıkla kullanılan eşdizimli yapıları, İngilizce ve Arapça cümlelerle örneklemekte ve eşdizimliliklerin Türkçe karşılığını da vermektedir. Eserin yazılmasındaki asıl amaç, Arapça öğrenen kişilere, bu dilin eşdizimliliklerinin kazandırılmasıdır.

Bülent Özkan (2011), *Türkiye Türkçesinde Belirteçlerle Fiillerin Birlikte Kullanılması ve Eş Dizimlilikleri* adlı eseri yayımlamıştır. Söz konusu bu eser, Türkiye’de derlemden yararlanılarak ortaya koyulan ilk eser olma özelliğini taşımasıyla son derece önemlidir. Eser; Giriş, Kuramsal Açıklamalar ve Araştırmalar, Yöntem, Sözlük, Sonuç olmak üzere beş bölümden ve Genel Sıklık Dizini, Dizin, Kaynaklar kısmından oluşmaktadır. Özkan’ın eseri, Türkiye

Türkçesinin zarf+eylem kalıbındaki eşdizimliliklerini sunarken; Türkiye Türkçesinin zarflar ve eylemler arasındaki ilişki izleğini de göstermektedir.

Nihal Çalışkan (2014) tarafından yazılan *Yüksek Sıklıktaki Adlar: Zaman Sözcük Biçimi Üzerine Derlem Temelli Bir İnceleme* adlı kitap, sıklık ölçütünün önemini gösteren bir çalışma olmasıyla önem taşımaktadır. İlk basımı 2014 yılında gerçekleştirilen bu kitap; Giriş, Yöntem, Sözcük Sınırlarını Aşan Birimler, “Zaman” Sözcük Biçiminin Odtü Türkçe Derlem ve Türkçe Ulusal Derleminde Görünümü, Değerlendirme ve Sonuç adlı beş bölümden ve kaynaklar ile dizin kısmından oluşmaktadır. Yazar, ön söz kısmında derlemlerden ve derlem dilbilimden bahsetmektedir. Bu kısımda, derlem dilbilim çalışmalarının yabancı literatür odaklı olduğunu dile getiren yazar, bu konuda Türkçe bir metin üzerinde çalışmanın getirdiği zorluktan söz etmektedir. Çalışkan, adeta terimleri Türkçeye uyarlayarak yeni bir dil oluşturduğunu ifade etmektedir. Kitabın “Zaman” Sözcük Biçiminin Odtü Türkçe Derlem ve Türkçe Ulusal Derleminde Görünümü adlı bölümü, bu derlemlerde yapılan aratmaları görsellerle sunmuştur. Bu noktada kitap, bu derlemleri kullanacak araştırmacılar için bir rehber niteliği kazanmıştır.

Nuh Doğan (2016a), *Türkiye Türkçesinde Fiillerin Eşdizimleri* adını verdiği kitabını yayımlamıştır. Kitap; Kuramsal Hazırlık, Deyim Bilimi, Türkçede Fiillerin Eşdizimleri başlıklarıyla üç ana bölüm olarak kurgulanmıştır. Kitap bu bölümlerden sonra, sonuç ve kaynakça kısımları ile devam etmektedir. Doğan, giriş bölümünde, Türkçenin eşdizimliliklerinin ortaya çıkarılmasının gerek söz varlığı açısından gerek sözlükçülük açısından önemli bir mesele olduğuna değinmektedir. Kuramsal Hazırlık bölümünde ise eşdizimliliğin tanımı, ayırt edici özellikleri, eşdizimlilik yaklaşımları detaylı bir şekilde aktarılmıştır. Bu bakımdan bu kitap, eşdizimlilik konusunda çalışma yapacak araştırmacıların başvuru kaynağı olacaktır. Kitapta yer alan Deyim Bilim bölümü, özellikle anlam temelli yaklaşımı özümseyerek eşdizimlilik çalışmaları gerçekleştirecek araştırmacılar tarafından dikkatle incelenmeye değerdir. Doğan, bu kitabıyla Türkiye Türkçesinin eylemlerinin kurduğu eşdizimlilikleri literatüre kazandırmıştır.

2019 yılında eşdizimlilik konusundaki çalışmalara katkıda bulunan bir isim de Meltem Ayabakan İpek olmuştur. Ayabakan İpek'in (2019) *Türkçe Sözlük'te Eşdizimli Ögelerin Sunumu ve Görünümleri* adlı bu kitabı; sırasıyla Giriş, Kuramsal Çerçeve, Veri Oluşturma Süreci ve Verilerin Çözümlemesi, Sonuç ve Öneriler bölümlerini barındırmaktadır. Sonrasında kitap, kaynaklar kısmıyla devam ederek sonlanmaktadır. Ayabakan İpek, ön sözde, eşdizimli sözcüklerin sözlükler aracılığıyla öğrenilebileceğini dile getirmektedir. Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere, Türkçenin eşdizimli söz varlığını aydınlatan sözlüklerin yazılması bir zorunluluktur. Aynı zamanda kitap, eşdizimli sözcüklerin Türkçe Sözlük'te nasıl verilebileceğine yönelik öneri teklifi sunmasıyla faydalı niteliktedir.

Bülent Özkan (2020), *Türkiye Türkçesinde Ön Adlarla Adların Birliktelik Kullanımı ve Eş Dizimi Sözlüğü -Derlem Tabanlı Bir Uygulama* adlı çalışmaya imzasını atmıştır. Çalışma; Giriş, Yöntem ve Uygulama, Bulgular, Sonuç ve Tartışma şeklinde dört bölümden oluşmaktadır. Ardından Güncel Türkçe Sözlük'te bulunan sıfat+ad kalıbındaki eşdizimlilikler, alfabetik şekilde sözlük kısmında verilmiştir. Özkan, bu çalışmasının giriş bölümünde, Türkçenin eşdizimliliklerini içeren özel türde ve kapsamlı bir sözlük olmadığına işaret etmiştir. Türkçenin eşdizimli söz varlığının ortaya konması için özel türde ve kapsamlı sözlüklerin yazılması gerektiği açıktır. Yazar, bu konuya değinerek Türkçenin söz varlığı için son derece önemli bir eksikliği belirtmiştir. Özkan'ın *Türkiye Türkçesinde Ön Adlarla Adların Birliktelik Kullanımı ve Eş Dizimi Sözlüğü -Derlem Tabanlı Bir Uygulama* adlı çalışması, özel türde eşdizimlilik sözlüklerinin hazırlanması yönünde atılan önemli bir adım niteliğindedir. 1008 sayfalık bu çalışma, kapsamlı olmasıyla da değerlidir.

2020 yılında eşdizimlilik konusunda yazılmış bir diğer eser olarak Cengiz Aytmatov'un *Birinçi Mugalim Adlı Eserinin Bağlam-Eşdizim-Sıklık Sözlükleri* karşımıza çıkmaktadır. Eser, Cüneyt Akın'a aittir. Akın (2020), eserde geçen eşdizimli yapıların örneklerini vermiş ve sıklık sözlüğünü oluşturmuştur.

3.10.2. Tezler

2001 yılında, Sinem Eker, *Yabancı Dilde Eşdizimlilik Yetisinin Gelişimi (Development Of Collocational Competence In A Second Language)* adlı yüksek lisans tezini yazmıştır. 2004 yılında, Derya Adalar, *Anadili Olarak Arapça ve Türkçenin Öğretimde Kullanılan Metinlerin Karşılaştırılması: Bir Eşdizimsel Örüntüleme Çözümlemesi Örneği* adlı yüksek lisans teziyle literatüre katkıda bulunmuştur. Senem Soyer ise 2006 yılında, *Arapça - Türkçe Çevirilerde Sözcük ve Kalıplaşmış İfadeler Düzeyinde Eşdizimlilik Sorunları ve Çözüm Önerileri* adlı yüksek lisans teziyle karşımıza çıkmaktadır.

Bülent Özkan (2007), *Türkiye Türkçesinde Belirteçlerin Fiillerle Birlikte Kullanımları ve Eşdizimliliği* adını verdiği doktora tezini alanyazına sunmuştur. Bu tez, Türkçede zarf+eylem kalıbıyla kurulmuş eşdizimli yapıları incelemiştir. Özkan'ın tezi, derlem tabanlı yöntemle hazırlanan ilk çalışma olması sebebiyle ayrıcalıklı bir noktada yer almaktadır. Aynı zamanda bu tez, 2011 yılında *Türkiye Türkçesinde Belirteçlerle Fiillerin Birlikte Kullanılması ve Eş Dizimlilikleri* adıyla kitap hâline getirilmiştir. Kitabın detaylarından 3.10.1. Bölümde bahsedilmiştir.

2008 yılına geldiğimizde, Gökhan Şimşek (2008) tarafından *Kelime Öğretiminde Etkili Bir Yol: Eşdizim (An Effective Way Of Teaching Vocabulary: Collocations)* adlı tez çalışmasının hazırlandığını görürüz. Söz konusu bu yüksek lisans tezi, adından da anlaşılacağı üzere, eşdizimliliklerle sözcük öğretimi gerçekleştirmenin yararlı olup olmadığını 79 öğrenci üzerinden incelemektedir.

Kayıtlar, Seda Öztuna'nın (2009) *Girdi Akışı (Input Flood) ve Olumsuz Kanıt (Negative Evidence)'In Make / Do Eşdizimlerini Öğrenmedeki Etkisi: İngilizce Eğitimi Alan 7. Sınıf Türk Öğrencileriyle Yapılan Bir Çalışma (Effects Of Input Flood And Negative Evidence on Learning Of Make / Do Collocations: A study With Seventh Grade Turkish EFL Students)* başlıklı yüksek lisans tezini yazdığını göstermektedir. Bu tez, İngilizceyi yabancı dil olarak öğrenen Türk öğrencilerin eşdizimlilikleri oluştururken 'make' ve 'do' eylemlerini birbirlerinin yerine kullanmaya yatkın oluşlarından yola çıkarak kaleme alınmıştır.

2010 yılına dair literatür taraması yapıldığında, eşdizimlilik konulu 3 adet tez tespit edilmektedir. Hawraz Q. Hama, *Koya Üniversitesi'nde Yabancı Dil Olarak İngilizce Öğrenen Öğrenciler Tarafından Yapılan Eşdizimlilik Hatalarının Temel Kaynakları* (Major Sources Of Collocational Errors Made By EFL Learners At Koya University) adlı yüksek lisans tezini İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi bünyesinde yazmıştır. Ferda İlerten (2010), *İkinci Dilin Birinci Dildeki Eşdizimsel Bilgi Üzerine Etkisi: Türkçe'nin Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Durumu Üzerine Vaka Çalışması* (L2 Influence On L1 Collocational Knowledge: The case of Turkish in the USA) başlıklı yüksek lisans tezini alanyazına kazandırmıştır. İlerten, ikinci dilin birinci dile olan etkisini eşdizimlilikler üzerinden araştırmıştır. Bu tez, toplumdilbilim ile ilgili noktaları da göz önünde bulundurduğu için incelemeye değerdir. Bu yılda yazılan üçüncü tez, Ersen Vural'a aittir. Vural'ın (2010) *İngilizcenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Fiil+İsim Eşdizimliliklerinin Tasarlanmış ve Rastlantısal Olarak Öğretimi* (Explicit And Incidental Teaching Of English Verb-Noun Collocations In An Efl Context) başlıklı doktora tezi, yabancı dilde eşdizimlilik öğretiminin tasarlanmış şekilde mi yoksa rastlantısal şekilde mi daha kalıcı olarak gerçekleştirildiğini incelemektir.

2012 yılında, Ali Bıçkı, *İngilizce Eşdizimli Sözcüklerin İkinci Dil Olarak İngilizce Öğrenen Yetişkin Türkler Tarafından Edinimi* (Acquisition Of English Collocations by Adult Turkish L2 Learners) başlıklı doktora teziyle; Seher Çiçek ise *İlköğretim 7. sınıf Öğrencilerin Anlatısal Metin Yazma Becerilerinde Eşdizimsel Örüntüleme Görünümleri* adlı yüksek lisans teziyle literatüre katkıda bulunmuştur.

2013 yılı verileri, Dilara Özlem Güneren'in *Fransızca Kalıp İfadelerin (Atasözü, Deyim ve Eşdizimli Sözcüklerin) Türkiye'de Fransızca Dil Sınıflarında Öğretimi* (L'enseignement des expressions figées en classe de FLE en Turquie) adlı yüksek lisans tezinin; Eser Ordem'in *İngilizcede Yazılı Akademik Türlerde Sözcük Eşdizimlilikleri* (Lexical Collocations (Verb+Noun) Across Written Academic Genres In English) başlıklı doktora tezinin ve İbrahim Üstüenalp tarafından kaleme alınan *İngilizce Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin İngilizce Yazılı Anlatı Metinlerinde Kullandıkları Fiil ve İsimden Oluşan Eşdizimli*

Sözcüklerin Hata Türleri ve Hata Kaynaklarının Analizi (An Analysis Of Verb+Noun Collocational Error Types And Error Sources In Written Narrative Texts Of Students Majoring In English) adlı yüksek lisans tezinin eşdizimlilik konulu olduğunu göstermektedir.

2014 yılında yazılan eşdizimlilik konulu tezleri taradığımızda, bu konuda 3 adet tez saptanmaktadır. Tezlerden biri, Nazife Duygu Bağcı'ya ait *İngilizce'yi 2. Dil Olarak Öğrenen Türk Üniversite Düzeyi Öğrencilerinin Algılama ve Üretme Seviyesindeki Eşdizim Bilgisi (Turkish University Level EFL Learners' Collocational Knowledge At Receptive And Productive Levels)* adlı yüksek lisans çalışmasıdır. Diğer tez, Şeyma Gülsüm Önder'in *Arap Dilinde Eşdizim* başlığını taşıyan yüksek lisans çalışmasıdır. Önder (2014), eşdizimliliğin, dilbilimin bütün dallarıyla ilişkili bir konu olduğuna değinmesiyle eşdizimliliklerin önemini başarıyla dile getirmiştir. Üçüncü tez ise Seda Öztuna'ya ait *Katılım Yükü Varsayımının Yabancı Dilde Eşdizimli Sözcük Öğretimindeki Rolü: İngilizceyi Yabancı Dil Olarak Öğrenen Üniversite Hazırlık Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma* adlı doktora tezidir. Öztuna (2014), eşdizimli sözcük ediniminin nasıl daha verimli hâle getirilebileceğini çeşitli testler kullanarak araştırmıştır.

Maysoon Alsarray (2015) tarafından *Türkçe Ulusal Derlemi'nde Yüksek Sıklıkta Kullanılan Adların Eşdizimlilikleri* tezi yazılmıştır. Alsarray, *an, ay, gece, gün, saat, yıl* sözcüklerini yüksek lisans tezinde incelemek üzere seçmiştir. Bu sözcüklerin kurduğu eşdizimlilikler, derlem aracılığıyla sıklık oranlarına da değinilerek tezde verilmiştir. Sıklığın dikkate alınması, tez çalışmasını önemli kılmıştır. Sıklık verilerinin tablolarla sunulması, tez verilerini somut bir zemine oturarak verilerin anlaşılır nitelikte olmasını sağlamıştır. Anlamanın da göz önünde bulundurulması, tezin detaylı bir inceleme yaptığını kanıtlamaktadır.

Meltem Ayabakan (2015), *Türkçe Sözlük'te Eşdizimli Ögelerin Sunumu ve Görünümleri* başlığını taşıyan yüksek lisans tezini kaleme almıştır. Bu tez, 2019 yılında kitap hâline getirilmiştir. Söz konusu tez, İngilizcede hazırlanan eşdizimlilik sözlüklerini inceleyerek Türkçe Sözlük'te eşdizimliliklerin nasıl gösterildiğini ve

hangi yöntemlerle gösterilebileceğini ele almıştır. Tezde, eşdizimliliğin sözlükçülük açısından ele alınması ve karşılaştırma yönteminin kullanılması son derece önemlidir.

2015 yılına ait eşdizimlilik konulu tezler arasında, Neticeyi Tayyibe Eken'in *Anlatı Metinlerinde Sözcük Birliktelikleri: Türkçe Üzerine Eğitim-Öğretim Ortamları Hedefli Gözlemler* başlıklı doktora tezi ve Gizem Mutlu'nun *Eşdizimlilik Bilgisi ve Algısı: İngilizceyi Yabancı Dil Olarak Öğrenen Türk Öğrencilerin ve Türk İngilizce Öğretmenlerinin Durumu* (Knowledge And Perceptions Of Collocations: The Cases Of Turkish EFL Students And Teachers) adlı yüksek lisans tezi; Özlem Aksu Kurtoğlu'nun *Türkçede Ad-Eylem Eşdizimliği İçin İstatistiksel ve Anlamsal Ölçütler Temelinde Derlem-Çıkışlı Bir Ulamlama* adlı doktora tezi bulunmaktadır.

Muhammet Kurt (2016), *Arapça Yazılı Basında Yer Alan Spor Metinlerindeki Eşdizimsel İfadelerin Sınıflandırılması* adını verdiği yüksek lisans tezini literatüre kazandırmıştır. Kurt, verilerini gazetelerden tespit etmiştir. Bu doğrultuda belirlenen eşdizimlilikler, skor ile ilgili eşdizim örnekleri (*gollü beraberlik*); transfer ile ilgili eşdizimler (*sözleşme uzat-*) vb. şeklinde gruplandırılmıştır. Gazeteler, bir dilin kullanımını ve dolayısıyla sıklıkla kullanılan sözcüklerini barındırdığı için bu tezin gazete metinleri üzerine çalışması önemli bir harekettir. Cüneyt Demir'in imzasını taşıyan *Akademik Metinlerde Sözcüksel Eşdizim, Kaçınma ve Vurgulama Yeterliliği: Bir Karşılaştırma Çalışması* (Lexical Proficiency Of Collocation, Boosting, And Hedging In Academic Discourse: A Comparative Study) adlı doktora tezi de 2016 yılında yazılmıştır.

2017 yılında eşdizimlilik konulu çalışmalara katkıda bulunan isimlerden biri Aslı Nur Akkoyunlu olmuştur. Akkoyunlu'nun yüksek lisans tezi, *İngilizce Öğretmeni Adaylarına Yönelik Çeviri Derslerinde Eşdizimliliklerin Veri-Yönlendirmeli Öğrenme ile Öğretimi* (Teaching Collocations Through Data-driven Learning Activities In a Translation Course For Prospective Efl Teachers) başlığını taşımaktadır. Nihal Çakmak Bilgili (2017) tarafından hazırlanan yüksek lisans çalışması ise *Japoncadaki 'Hairu' Eyleminin Eşdizimli Yapılarının Türkçedeki*

Görünümleri adını taşımaktadır. Bu çalışmada, Japoncada *hairu* (*gir-*) şeklindeki eylemin kurduğu eşdizimliliklerin, Türkçede hangi eylemlerle karşılandığı araştırılmıştır. Çalışmada karşılaştırma yönteminin kullanılması önemlidir.

Muhammed Sayid Özcan da eşdizimlilik konusunda yüksek lisans tezi kaleme alan diğer bir isimdir. Özcan'ın (2017) *Mobil Ortam Yazılımlarının Dil Eğitiminde Kullanımı: Eşdizimsel Kelime Öğretimi Örneği* tezi, içinde bulunduğumuz teknoloji çağının vazgeçilmez uygulaması olan mesajlaşma uygulamasının, eşdizimsel söz varlığının öğretiminde kullanılabileceğini kanıtlamıştır. Bu tez, eşdizimliliklerin öğretilmesi konusunda farklı bir yöntem önermiş olmasıyla alanda öncü niteliktedir.

2017 yılında, Fırat Erikli, *Almanca Karşılıklarıyla Türkçe Bir Eşdizim Sözlüğünün Hazırlanması Üzerine Türk Sözlükbilimine Katkı (Zur erstellung eines Türkischen kollokationswörterbuches mit Deutschen äquivalenten ein beitrag zur Türkischen lexikographie)* başlıklı doktora tezini; Yeşim Karadavut (2017) ise *Eşdizimli Sözcükleri Dikkate Alan Sözcük Öğretimi / Öğrenimi. Almanca Öğrenen İleri Düzeydeki Türk Öğrencilerde Üretken Sözcüksel Edinci Geliştirme (Wortschatzdidaktik Unter Besonderer Berücksichtigung Der Kollokationen. Erweiterung Der Produktiven Lexikalischen Kompetenz Bei Fortgeschrittenen Türkischen Deutschlernern)* adını verdiği doktora tezini Almanca olarak yazmıştır.

2018 yılında eşdizimliliği, birinci dil ile ikinci dil ilişkisi açısından inceleyen bir doktora tezi Hakan Cangır'a aittir. Cangır (2018), tezini *İki Dillilerin Zihin Sözlüğünde Gerçekleşen Birinci ve İkinci Dildeki Eşdizimli Sözcük İşleme İlişkisinin İncelenmesi (Investigating The Relationship Between L1 And L2 Collocational Processing In The Bilingual Mental Lexicon)* başlığıyla literatüre sunmuştur. Bu yılda eşdizimlilik konusuna yüksek lisans teziyle veriler sağlayan diğer bir isim Müjde Demiray'dır. Demiray'ın (2018) *Pygmalion ve Hortlaklar'ın Eşdizimsel Okunması (A Collocational Reading Of Pygmalion and Ghosts)* adını taşıyan İngilizce olarak yazdığı tezi, iki tiyatro metni üzerinden eşdizimli yapıları

tespit etmesiyle ilgi çekicidir. Nitekim, tiyatro metinleri üzerinde eşdizimliliklerin tespit edilmesi yönünde fazla sayıda çalışma yoktur. Hazırlanan diğer bir yüksek lisans çalışması, Sevim Denk'in (2018) *Eşdizimlilik ve Kürtçe Sözlükte Eşdizimli Öğelerin Görünümleri* tezidir. Bu tez, bağlam unsurunu dikkate alarak önemli bir noktayı göz önünde bulundurmıştır. Bilge Merve Karadağ (2018) *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Eşdizimlilik* başlıklı tezinde, yabancı dil öğrencilerine öğretilmesi amaçlanan sözcüklerin, derlemler aracılığıyla çıkarılan sözcük sıklıkları listeleri doğrultusunda belirlendiğini ifade etmektedir. Sıklık, öğretilecek sözcüklerin seçilmesinde ve eğitim-öğretim sürecinin planlanmasında etkili bir faktördür. Böylece tez, sıklık ölçütünün eşdizimlilik öğretimindeki önemini göstermiştir.

Yudum Kırmızı (2018) tarafından *Garibnâme'de İnsan Vücuduyla İlgili Adların Eşdizimlilikleri ve Kavramlaştırma-Yüz, Beñiz, Rûy, Surat Örneği-* başlığıyla literatüre sunulan doktora tezi, dikkatle incelenmelidir. Kırmızı, seçtiği metinden saptadığı eşdizimlilikleri, dilin yerleşmiş metaforlarıyla açıklamaya çalışmasıyla ve anlam değişimlerini de konu edinmesiyle çalışmasına karakteristik bir özellik katmıştır. 2018 yılının başka bir yüksek lisans tezi de Serkan Turan'ın imzasını taşımaktadır. Turan'ın (2018) *Türkçede Eşdizimli Eylemlerin Altulam Özellikleri ve Bu Özelliklerin Türkçe Eğitim-Öğretim Ortamlarına Aktarılması* başlıklı tezinin çıkış noktası, Chomsky'nin (1981) önerdiği *Rol Kuramı (Theta Theory)* olmuştur. Tez, eşdizimli yapıların alt ulamlarını belirlemesiyle, eşdizimlilik konusunda yapılacak sonraki çalışmalar için fikir verici bir çalışma niteliğindedir. Öyle ki literatür taraması yapıldığında eşdizimlilik konulu tezlerde eşdizimliliklerin genelde sözlük şeklinde sıralandığı görülmektedir. Turan tarafından yazılan tez ise üzerine çalışılmamış bir konuya değinmesiyle önem taşımaktadır. 2018 yılında, Daban Saber Qader de *EFL (Yabancı Dil Olarak İngilizce) Öğrencilerinin Konuşma Yeteneklerinin Geliştirilmesinde Sözlüksel Eşdizimlerin Öğretiminin Rolü (The Role Of Teaching Lexical Collocations In Raising EFL Learners' Speaking Fluency)* adlı yüksek lisans tezini hazırlamıştır.

2019 yılında eşdizimlilik konusu üzerine yazılan tezlerden biri, Özlem Aktaş'a aittir. Aktaş (2019), *Türkiye Türkçesinde İsimlerin Fiillerle Kurduğu Eşdizimler (İ-Ö Maddeleri Örneği)* başlıklı yüksek lisans tezinde *kıskançlık besle-*, *lükse boğ-* gibi eşdizimlilikleri tespit etmiştir. Bu tezde *namaz kıl-*, *ibret ol-* şeklinde yardımcı eylemlerle kurulan yapılar da eşdizimlilik olarak kabul edilmiştir. Bizce, bu harekette bir sorun yoktur. Şehide Cengiz Arslan (2019), *Arap Basınında Eşdizimsel İfadeler* adlı yüksek lisans tezinde, siyaset haberlerinden derlenen eşdizimler (*demeç ver-*); sağlık haberlerinden derlenen eşdizimler (*kemik erimesi*) vb. gruplandırmalarıyla tespit ettiği eşdizimli yapıları sıralamıştır.

2019 yılında, Burcu Yıldız Durmuş, *Açık ve Örtük Öğretimin Ortaokul Öğrencilerinin Eşdizimlilik Bilgisi Üzerine Etki Farkı (The Differential Effect Of Explicit And Implicit Instruction On Secondary School Learners' Collocational Knowledge)* başlığını taşıyan yüksek lisans tezini; Sevgi Gülçin Güler, *Hedef Dilde Alt Yazılı Otantik Videoların Yabancı Dil Eğitimi Bağlamında Eşdizimli Sözcük Öğrenimi ve İçerik Kavramaya Etkisi (The Effect Of Authentic Captioned Videos On Learning Collocation And Content Comprehension In Foreign Language Education Context)* adlı yüksek lisans tezini yazmıştır. Aynı yılda, Zekeriya Hamamcı ise *İngilizce Öğretiminde Biçim Odaklı Modellerin Eylem-Ad Eşdizimli Sözcük Öğrenimine Etkisi* adlı doktora teziyle adını bu konuda çalışanlar arasına eklemiştir.

2019 yılındaki tezleri araştırmaya devam ettiğimizde, Özgün Aslı Özdağlı'nın ortaya koyduğu *Politik Söylemde Eşdizimsel Örüntüler: Parti Programları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Durum Çalışması* tezi, konusu bakımından ilgi çekicidir. Özdağlı (2019), yüksek lisans tezinde, politik alanda sıkça kullanılan bazı sözcüklerin kurduğu eşdizimlilikleri dört siyasi partinin kullanımları doğrultusunda karşılaştırmalar da yaparak belirlemiştir. Tez, istatistiksel verileri sütun grafikleriyle sunarak verilerin anlaşılır nitelik kazanmasını sağlamıştır. 2019 yılında, Umut Muharrem Salihoğlu, *Çevre Mühendisliği Öğrencilerinin Teknik Eşdizimleri Öğrenimi Üzerine Derleme Dayalı Bir Çalışma (A Corpus Informed Study On Learning Technical Collocations By Environmental Engineering*

Students) adını verdiği doktora tezini; Gülşah Sobucalı, *Eşdizimlilik Öğreniminde Anlam-Odaklı ve Biçim-Odaklı Öğretim Yöntemlerinin Etkilerinin Karşılaştırılması (The Comparative Effects Of Meaning-focused And Form-focused Instruction On L2 Collocation Learning)* başlığıyla yazdığı yüksek lisans tezini literatüre sunmuştur.

Sema Yakasız (2019), *Türkiye Türkçesinde İsimlerin Fiillerle Kurduğu Eşdizimler (Türkçe Sözlük'teki P-Z Madde Başları)* adlı yüksek lisans tezinde *parfüm sık-, veto ye-* gibi eşdizimlilik örneklerini sunmuştur. Sehla Betül Durceylan Yiğit de *İngilizce Öğretmenliği Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Yabancı Dildeki Kelime Bilgileri ile Üretimsel ve Algısal Eşdizim Bilgileri Arasındaki İlişki (The Relationship Between 4th Year ELT Students' Vocabulary Size And Receptive And Productive Knowledge Of Collocations In L2)* adlı yüksek lisans teziyle 2019 yılında eşdizimlilik konusu üzerinde çalışan isimlerdendir.

2020 yılı tez kayıtları incelediğinde, eşdizimlilik konusuna dair çalışmaların arttığı görülmektedir. 2020 yılında, Ahmet Aktürk, *Yabancı Dil Olarak İngilizce Öğrenen Türk Üniversite Öğrencilerinin Zihinsel Sözlüklerindeki Eşdizimli Kelime Öncelemesinin İncelenmesi (Investigation Of Collocational Priming In Tertiary Level Turkish EFL Learners' Mental Lexicon)* adlı yüksek lisans teziyle; Enes Balı, *Medya Arapçasında Siyaset Konulu Eşdizimler (Örnek ve Çözümlemeleri)* başlıklı yüksek lisans teziyle; Ural Bozoğlu, *İngilizcenin Yabancı Dil Olarak Öğretildiği Ortaokul Ortamlarında Eşdizimliliklerin Öğretimi Üzerine Bir Çalışma (A Study On Teaching Collocations (Verb+noun) In A Secondary School EFL Context)* başlıklı yüksek lisans teziyle konuya katkıda bulunmuştur. Sevcan Bayraktar Çepni'nin 2020 yılında yazdığı doktora tezi, *Eşdizimliliklerin Veri Yönlendirme Öğrenme Yaklaşımı ile Öğretilmesi: İki Yöntemin Karşılaştırılması (Teaching Collocations Through Data-driven Learning: Comparison Of Two Approaches)* adını taşımaktadır. Aynı yılda, İzel Işık da *Yabancı Çocuklara Türkçe Öğretiminde Eşdizimli Sözcük Öbeklerinin Belirlenmesi* adını verdiği yüksek lisans teziyle alana katkı sağlamıştır. Yine 2020 yılında, Begüm Sarıdede

ise *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Yabancıların Eşdizimsel Örüntüleri Algılamaları* adlı yüksek lisans çalışmasını literatüre sunmuştur.

Mustafa Ağca (2020b), *Eski Türkçe Metinlerde Sıfatların Eşdizimliliği* başlıklı doktora tezine imza atmıştır. Söz konusu bu tez, eşdizimlilikleri anlam temelli yaklaşım doğrultusunda belirlemiştir. Aynı yılda, Harun Cuci, *Maytrisimit Eşdizim Sözlüğü* adlı yüksek lisans tezini yazmıştır. Cuci (2020), tezini sıklık temelli yaklaşımı benimseyerek hazırlamıştır. Bu tez, sıklık temelli yaklaşımı kullanarak eşdizimlilikleri belirleyecek olan araştırmacılar için önemli bir başvuru kaynağı niteliğindedir. Bu yılda doktora tezi hazırlayan isimlerden bir diğeri de Pınar Sel'dir. Sel (2020), *Runik Harfli Metinlerde Eşdizimlilik* tezini, anlam temelli yaklaşım doğrultusunda yazmıştır. Ağca, Cuci ve Sel tarafından yazılan bu tezler, eşdizimlilik konusunu Eski Türkçe metinler üzerinde ele aldıkları için çok önemli çalışmalardır. Çünkü Türkçede eşdizimlilik konusunda yapılan tezler genelde Türkiye Türkçesine yöneliktir. Sıraladığımız bu üç tez ise Türkçenin son derece önemli bir dönemi olan Eski Türkçe Dönemi'ndeki eşdizimli söz varlığını aydınlatmayı amaçlamış ve bu doğrultuda veriler sunmuştur.

2020 yılında eşdizimlilik konusunu Türkiye Türkçesinde inceleyen araştırmacılardan biri, Hacer Selçuk olmuştur. Selçuk (2020), *Türkiye Türkçesinde İsimlerin Fiillerle Kurduğu Eşdizimler (A-H Maddeleri Örneği)* başlıklı yüksek lisans tezinde, anlam temelli yaklaşımı dikkate alarak *albenisine kapıl-, denize düş-* gibi eşdizimlilikleri ortaya çıkartmıştır.

2021 yılında yazılan eşdizimlilik konulu tezlerden bazıları şöyle sıralanabilir: Mehmet Tamer Aksungur, *İkinci Dil İngilizce Olarak Eşdizimliliklerin Grafik Düzenleyiciler Vasıtasıyla Açık Olarak Öğretimi (The Explicit Teaching Of L2 English Collocations Through Graphic Organizers)* (yüksek lisans tezi); Ömer Çelebi, *Abdullah b. Revaha'nın Şiirlerinde Eşdizimler* (yüksek lisans tezi); Zeynep Özdem Ertürk, *Türkiye'de Üniversite Düzeyinde İngilizce Öğrenen Öğrencilerin Algısal ve Üretimsel Eşdizim Bilgisine Etki Eden Faktörler (Factors Affecting*

Receptive And Productive Knowledge Of Collocations Of Tertiary Level Learners Of English In Turkey (doktora tezi).

Nurdan Emlik (2021), *Kutadgu Bilig'deki Fiillerin Eşdizim Sözlüğü* başlığıyla yüksek lisans tezini hazırlamıştır. Çalışma, Kutadgu Bilig gibi başyapıt niteliği taşıyan bir eserin eşdizimliliklerini sunduğu için ve Türkçenin tarihî döneminin eşdizimsel söz varlığına katkıda bulunduğu için önemlidir. *Sır aç-* “*sırrın açığa çıkması*”, *beğüklük al-* “*büyüklik bulmak*” tezde sunulan eşdizimlilik örnekleridir.

Alper Kılıçoğlu (2021) da *Türkiye Türkçesindeki Duyu Fiillerinin Eşdizimliliği* çalışmasını yüksek lisans tezi olarak yazmıştır. Tez, sıklık temelli yaklaşımın ve anlam temelli yaklaşımın bir arada kullanılması sebebiyle önemlidir. Böylece tez, karma temelli yaklaşımı esas alarak hazırlanacak çalışmalar için bilgi verici nitelik kazanmıştır. Kılıçoğlu’nun tezi, bizim için de yol gösterici olmuştur. *Sözü çiğne-*, *gururuna dokun-* tezde listelenen eşdizimlilikler arasındadır.

Bir başka araştırmacı Gamze Say (2021), *Nehcü'l- Ferâdîs'te Eşdizimlilik* adlı yüksek lisans tezini, anlam temelli yaklaşım odağında ortaya koymuştur. Say tarafından yazılan bu tez, Türkçenin tarihî dönemlerinden olan Harezmi Türkçesi Dönemi’ndeki eşdizimlilikleri inceleyerek alana katkı sağladığı için kıymetlidir. Tez, Harezmi Türkçesi ve Harezmi Türkçesiyle yazılan diğer eserler hakkında da bilgiler içerdiği için detaylıdır. Say, NF’te geçtiğini tespit ettiği eşdizimlilikleri, mental süreçleri ifade eden eşdizimler (*qulaq tut-* “*kulak vermek*”); fiziksel ve biyolojik durumları ifade eden eşdizimler (*âhir nefesi çıq-* “*son nefesi çıkmak*”) vb. şeklinde gruplandırarak vermiştir.

2022 yılına geldiğimizde, literatürde kayıtlı yüksek lisans tezlerinden birinin Selin Demir’e ait olduğunu ve tezin *İngilizcenin Yabancı Dil Olarak Öğretildiği Ders Kitaplarındaki Sözcük Eşdizimlerinin Derlem Temelli Karşılaştırmalı Bir Analizi* (A Comparative Corpus-based Analysis Of Lexical Collocations In The Efl Coursebooks) adını taşıdığını görmekteyiz. 2022 yılında yazılmış yüksek lisans tezlerinden biri, Hatice Akyol’un imzasını taşımaktadır. Akyol (2022), *Altun*

Yaruk'taki Fiillerin Eşdizim Sözlüğü başlıklı bu tezinde *ton açın-* “*elbise çıkarmak*”, *et'özleri alangur-* “*vücudu zayıflamak*” gibi eşdizimlilikleri sunmuştur. Tez, Eski Uygur Türkçesi Dönemi'ne ait bir metin olan Altun Yaruk örnekleminde eşdizimlilikleri tespit ettiği için dikkate değerdir. Türkçenin tarihî dönemlerindeki eşdizimli söz varlığının tespiti, kuşkusuz ki bugünkü eşdizimlilik çalışmaları için de veri sunacaktır.

Kübra Elmalı (2022), *Eski Türkçe Köñül Sözcüğü ve Eşdizimliliği* başlıklı yüksek lisans tezini hazırlamıştır. Tez, Eski Türkçe hakkında içerdiği bilgilerle ayrıntılı bir çalışma niteliğindedir. *Köñül* sözcüğünün kurduğu eşdizimlilikler *busuş köñül kod-* “*kederli gönül koy-*”, *köñül ber-* “*gönül ver-*” şeklinde örneklendirilebilir. Tez, saptadığı eşdizimliliklerle, *köñül* sözcüğünün geniş bir kullanım alanı olduğunu göstermiştir. Tezde saptanan *köñül kod-*, *köñül ber-* yapıları; Türkiye Türkçesinde de gönül koy-, gönül ver- şekilleriyle yaşamaktadır. Bu bakımdan tezde tespit edilen veriler, eşdizimliliklerin devamlılığını kanıtlamaktadır. Aynı zamanda bu tez, bir sözcüğün eşdizimliliklerini sadece tek bir metin üzerinden değil; birden fazla metin üzerinden incelediği için dikkate değerdir.

Süheyl ü Nev-bahār'daki Fiillerin Eşdizim Sözlüğü adlı yüksek lisans tezi, Merve Girgin'in imzasını taşımaktadır. Girgin (2022), sıklık temelli yaklaşımı esas alarak *borca bat-* “*çok fazla borcu olmak*”, *cānına kaşd eyle-* “*(birini veya kendini) öldürmek istemek*” gibi eşdizimlilikleri tespit etmiştir. Girgin, Türkçenin son derece önemli bir tarihî dönemi olan Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'ne ait bir metin üzerinde çalışmıştır. Bizim tezimiz de Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'ne ait metinleri incelediği için Girgin'in tezi, çalışmamıza fayda sağlayan bir tez olmuştur. Onun tezinde tespit ettiği *borca bat-*, *çare bul-* vb. örnekler Türkiye Türkçesinde de kullanılmaya devam edilen eşdizimlilik örnekleridir.

Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'ne ait metinler üzerinde az sayıda çalışma yapıldığı açıktır. Biz, Eski Anadolu Türkçesine ait Yūsuf ve Zelīhā mesnevisindeki eşdizimsel söz varlığının ortaya çıkarılmadığını gördük ve bu metindeki eşdizimlilikleri aydınlatarak alana katkıda bulunmayı amaçladık. Bizim

hazırladığımız *Yūsuf ve Zelīhā'nın Karşılaştırmalı Eşdizim İncelemesi* başlıklı bu tez, Yūsuf ve Zelīhā mesnevisindeki eşdizimlilikleri, karma yaklaşım doğrultusunda belirlemiştir. Tezimizin sonunda, karşılaştırma yöntemi kullanılarak Eski Anadolu Türkçesindeki eşdizimliliklerden hâlâ Türkiye Türkçesinde yaşamaya devam edenlerin tespit edilmesiyle, veriler güncel nitelik kazanmıştır. Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan ama Türkiye Türkçesinde kullanımdan kalkan eşdizimliliklerin tespiti de canlı bir varlık olan dilin ve söz varlığının değişimini göstermiştir.

3.10.3. Makaleler ve Bildiriler

Semiramis Yağcıoğlu (1999), *Gazete Köşe Yazılarında Eşdizimsel Örüntüleme ve İdeoloji* makalesinde, haberler ve ideoloji ekseninde eşdizimlilikleri incelemiştir. Selver Taşıgüzel (2004) ise *İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarında Öğretici Nitelikteki Metinlerdeki Eşdizimsel Örüntülemelerin Görünümü* adlı makalesinde, eşdizimliliklerin metindeki düzeni ve bütünlüğü sağladığına değinerek eşdizimliliklerin işlevlerini ortaya koymuştur.

Derya Adalar (2005), yayımladığı *Arapça ve Türkçe Ders Kitaplarındaki “Yardımlaşma” ve “Arkadaşlık” Konulu Metinlerin Karşılaştırılması: Bir Eşdizimsel Örüntüleme Çözümlemesi Örneği* makalesinde, farklı ülkelerde kullanılan ama aynı konuları işleyen metinlerin eşdizimlilik örüntülerini incelemiştir. Çalışma, karşılaştırma yöntemini kullanması bakımından önemlidir. Yazar, Arapça kaynakların Türkçeye çevrilmesiyle eşdizimlilikleri karşılaştırmıştır. Bu noktada, eşdizimliliklerin diller arasında tam olarak çevrilmesinin zor olduğu unutulmamalıdır.

Selma Elyıldırım (2007), *Gazete Dilinde Kullanılan Eşdizimlilikler* bildirisini hazırlamıştır. Elyıldırım, verileri nitel ve nicel yönleriyle bütüncül bir şekilde analiz etmiştir. Bildirinin asıl önemli yanı, bazı gazetelerin on yıl önceki baskılarında geçen eşdizimlilikleri ile bildirinin hazırlandığı yılki baskılarında kullanılan

eşdizimliliklerinin karşılaştırılması olmuştur. Böylece, eşdizimliliklerin tarihî seyri ve güncel durumu gözlemlenmiştir.

Şahru Pilten (2008), *Eş Dizimlilik Özellikleri Bakımından Türk dilinde “Temiz” Sözcükleri* makalesini yazmıştır. Pilten, Eski Türkçede *arığ* biçimiyle görülen sözcüğün eşdizimliliklerini araştırmıştır. *Kirsiz arığ* “kirsiz, arı”, *arığ aş* “temiz yiyecek” makalede sunulan eşdizimlilik örnekleridir.

Bayram Çetinkaya’nın kaleme aldığı *Eşdizimli Sözlükler* makalesi oldukça önemlidir. Çetinkaya (2009), İngilizcenin yaygın kullanılan bir dil olmasıyla doğru orantılı olarak İngilizcenin eşdizimlilik sözlüklerinin sayısının fazla olduğundan bahsetmektedir. Yazar, Türkçe için de eşdizimlilik sözlüklerinin yazılması gerektiğini vurgulamaktadır. Türkçenin eşdizimlilik sözlüklerinin oluşturulması, yabancılara Türkçe öğretimi alanında faydalı olacaktır (Çetinkaya 2009: 204). Çünkü bir dili öğrenen yabancılar, o dildeki bir sözcüğün hangi sözcükle / sözcüklerle birlikte kullanıldığını bilememektedir. Yazarın bu konulara değinmesi makaleyi son derece önemli kılmıştır. Bu makalenin işaret ettiği noktalar, dikkate alınmalıdır ve bu konuda gereken çalışmalar başlatılmalıdır. Yine Bayram Çetinkaya (2010), *Eşdizimli Sözlükler ve Türkçenin Eşdizimli Sözlüğü* bildirisini Türkoloji alemine sunmuştur. Bu bildiri de aynı konuları işlemektedir.

Sevil Altıkulaçoğlu (2010), *Yabancı Dil Sınıflarında Eşdizimli Sözcük Öğretimi ve Anadilinin Rolü* adlı makaleyi yayımlamıştır. Makale, yabancı dil öğretimi sürecinde, öğrencilere eşdizimli sözcüklerin öğretilmesinin önemine değinmektedir. Öğrenmek istediği dilin eşdizimli sözcüklerini öğrenen bir kişi, o dili akıcı bir şekilde kullanabilir ve metinleri zorlanmadan anlamlandırabilir.

Bakırlı ve Düzdemir (2010), *E. Hemingway’in “Farewell to Arms” Adlı Romanında “Savaş” Olgusuna Bakış Açısını “Eşdizimlilik” Çerçevesinde Saptamaya Yönelik Bir Uygulama Çalışması* adlı makaleyi ortak olarak yazmışlardır. Makale, dilbilimsel bir konu olan eşdizimliliği ve eşdizimlilik verilerini, romanın türünü kanıtlama konusunda kullanmasıyla ilgi çekicidir.

Bülent Özkan (2010), *Türkçenin Öğretiminde Sıfatların Eşdizim Sözlüğü: Yöntem ve Uygulama* makalesini yayımlamıştır. Özkan'ın yayımladığı bu makale, özel türdeki eşdizim sözlüklerinin hazırlanması konusunda önemli bir adım niteliğindedir. Söz konusu bu makale, gerek Türkçenin sıfat+ad kalıbındaki eşdizimliliklerini aydınlatmasıyla gerek Türkçenin söz varlığını ortaya çıkarmasıyla gerek Türkçenin sıfatları ve adları arasındaki ilişkinin haritasını göstermesiyle oldukça önemlidir.

Yeter Torun (2011), *Dede Korkut Hikâyelerinde Barınma ile İlgili Sözler ve Bu Sözlerin Birliktelik Kullanımları Üzerine* adlı makalesinde *çadır dik-, oba kon- vb.* eşdizimlilikleri tespit etmiştir. Tazegül Demir (2012), *İlköğretim Sekizinci Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Hikâye Metinlerinde Yer Alan Değer Unsurlarının Eşdizimsel Örüntüler Açısından Görünümleri* başlıklı makalesinde, değerlerin aktarılması ile eşdizimli yapıların kullanımları arasındaki ilişkiyi incelemektedir.

Bülent Özkan, 2012 yılında *Türkiye Türkçesinin Eşdizim Sözlüğü* bildirisini sunmuştur. Özkan (2012), planlanan sözlükte; eylem, zarf, sıfat, ad eşdizimliliklerinin hepsinin derlem aracılığıyla tespit edilmesini amaçlamıştır. Bu bilgiler, kapsamlı bir sözlüğün oluşturulacağını düşündürmektedir. *Türkiye Türkçesinin Eşdizim Sözlüğü*'nün hazırlanması, bir ilk olduğu için konusu itibariyle bu bildiri önem taşımaktadır.

Bilge Öztürk ve Özge Can (2013), *Özelleştirme ve Borsa: Gazete Haber Metinlerinde Eşdizimsel Örüntüler Üzerine Bir Uygulama* adlı makalede, ideolojik eğilimlerin kullanılan eşdizimlilikleri etkilediği fikrini, iki farklı gazete üzerinden incelemektedir. Eşdizimliliklerin bu özelliklerine değinmesiyle makale, ilgi çekicidir.

Esra Lüle Mert (2013), *İlköğretim 6, 7 ve 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Öykü Metinlerindeki Değerlerin Eşdizimli Sözcükler Bağlamında İncelenmesi* makalesinde, öğrencilere aktarılması hedeflenen değerlerin

eşdizimsel örüntülerle ilişkisini araştırmıştır. Çalışma, kullanım sıklığını esas alarak verileri sunmaktadır.

2013 yılının bir ürünü olarak, Eser Ördem'in *Yabancılar Türkçe Öğretiminde Leksikal Yaklaşım: Bir Eşdizimlilik Çalışması Modeli* adlı makalesi önemlidir. Ördem (2013: 909), yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilere, tek tek sözcüklerin değil; sözcük birlikteliklerinin öğretilmesini önermektedir. Bunun sonucu olarak öğrenci, hangi sözcüğü hangi sözcükle birleştireceğini düşünmeyecek ve kullanımda pratiklik kazanacaktır. Makale, öğrencilerin sözcük birlikteliklerini öğrenirken ezberle değil; uygulamalarla öğrenmelerini vurgulamasıyla da dikkate alınmalıdır. Bizce de bu yöntem, eşdizimlilik öğretimini hızlandıracak niteliktedir.

Bülent Özkan'ın çalışmalarından biri olan 2013 tarihli *Yöntem ve Uygulama Açısından "Türkiye Türkçesi Söz Varlığının Derlem Tabanlı Sözlüğü"* makalesi, Sözlükbilimin tarihî gelişimini ve derlemlerin önemini anlatmasıyla ehemmiyet taşımaktadır. Günümüzde, teknolojinin gelişmesinin bir getirisi olarak dil çalışmalarında derlemler tercih edilir olmuştur. Kuşkusuz ki derlemler, doğru nitelikte ve hızlı bir şekilde dil verileri elde etmemizi sağlamaktadır. Özkan (2013: 149), Türkiye Türkçesinin söz varlığının, derlem temelli şekilde sunularak güncel nitelik kazanması gerektiğini dile getirmektedir. Onun bu cümleleri, Türkoloji aleminin dikkatini çekmelidir.

Özge Can ve Bilge Öztürk (2014), *Eşdizimlilik: Kanser ve Aids Sözcükleri Üzerinde Bir Uygulama Çalışması* başlıklı makaleyi kaleme almışlardır. Makale, sadece *kanser* ve *Aids* sözcüklerinin unsuru olduğu eşdizimlilikleri sunmamıştır. Aynı zamanda, bu konular anlatılırken sıklıkla kullanılan eşdizimlilikler de makalede verilmiştir (*azgelişmiş ülkeler* vb.). Tuğba Çelik (2014) ise *Füruzan'ın Öyküleri ya da Kadınların Tarafı Bir Eşdizimsel Çözümleme Örneği* makalesinde, Füruzan'ın *Kuşatma* öyküsündeki eşdizimlilikleri belirlemiştir. *Çamaşır as-, düğümlemiş varis* eşdizimliliklerinin bu öyküde geçtiği kaydedilmiştir.

2014 yılının bir başka makalesi, *Yazınsal Metinlerde Boyut Sıfatlarının Eşdizimsel Görünümleri* ise Çıkrıkçı ve Arıca Akkök tarafından yazılmıştır. Çıkrıkçı ve Arıca Akkök (2014), bu makalede, sıfat+ad kalıbında kurulan eşdizimlilikleri sunmaktadır. Bizce, boyut sıfatlarıyla (*büyük, küçük* vb.) kurulan bazı yapılar, yalnızca sıfat tamlamasıdır. Her sıfat tamlamasının eşdizimlilik kabul edilmesi mümkün değildir. Ceren Kayaselçuk (2014), *Sıradışı Eşdizimlilik: Zaman Sözcüğü Üzerine Derlem Temelli Bir İnceleme* bildirisini hazırlamıştır. Kayaselçuk, *zaman* sözcüğünün kurduğu sıradışı eşdizimlilikleri (*zaman perdesi, zaman yit- vb.*) saptamıştır. Bildiri, konusu itibarıyla ender niteliktedir.

Nuh Doğan (2015) yayımladığı *Türkçe Sözlük'te Fiilisel Eşdizimlilik* başlıklı makalesinde, ad+eylem kalıbında oluşan eşdizimliliklerin Türkçe Sözlük'te karışık şekillerde sunulduğuna değinmiştir. Doğan, eşdizimliliklerin karakteristik özelliklerinin dikkate alınmasına ve bu doğrultuda eşdizimliliklerin, diğer sözcük birleşmelerinden ayırt edilerek sözlüklerde sunulmasına teşvik etmektedir.

Özlem Aksu Kurtoğlu (2016), *Öğretim Düzleminde Bütünleyici Bir Yaklaşım Savunusuyla Eşdizimliliğe Kuramsal Bir Bakış* adlı makalesinde, eşdizimliliklerin belirlenmesinde ve öğretilmesinde hem sıklık temelli yaklaşımın hem de anlam temelli yaklaşımın bir arada kullanılması gerektiği üzerinde durmaktadır. Meltem Ayabakan (2016), *Sözlükbilim Terminolojisinde Eşdizim-Eşdizin Farkı* başlıklı bildirisinde, bu iki terimin tanımları ve farkları üzerinde yoğunlaşmıştır. Gülşah Bulut (2016), *Sıradışı Eşdizimlilik: Göz Sözcüğü Üzerine Derlem Temelli Bir İnceleme* adlı makalesinde *sinek gözü* vb. eşdizimlilikleri saptamıştır.

2016 yılında makale / bildiri kategorisinde Nuh Doğan'a ait iki çalışma bulunmaktadır. Doğan (2016b), *Türkçe Öğrenci Sözlüklerinde Eşdizimlilik Bilgisi* makalesinde, okul sözlüklerinin ve öğrenci sözlüklerinin eşdizimli sözcükler konusunda eksikleri olduğunu aktarmıştır. Bu durum, ana dili konuşurları için de Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenler için de eşdizimsel söz varlığının ediniminde sorunlara yol açmaktadır. Elverişsiz nitelikteki bu sözlükler, eşdizimlilik duyarlılığını kazanmalıdır. Doğan (2016c) diğer bir çalışması olan

Türkçe Sözlük'te Sıfatların Eşdizimlilik Bilgisi bildirisinde, Türkçe Sözlük'te sıfatların kurduğu eşdizimliliklerin birleşik isim olarak verildiğine değinmiştir. Ardından, sözlük hazırlayanlara, eşdizimliliklerin sözlüklerde nasıl verileceğine dair tavsiyelerde bulunmuştur. Bu tavsiyeler, sözlüklerde eşdizimliliklerin elverişli bir şekilde sunulması yönünde önemlidir.

Necibe Tayyibe Eken (2016) yazdığı *Eşdizimlerin Saptanmasına ve Betimlenmesine Yönelik Kuram ve Yaklaşımlar* başlıklı makalesinde, eşdizimliliklerin tespit edilmesinde kullanılan farklı yaklaşımlardan ve bu yaklaşımların kullandığı ölçütlerden bahsetmektedir. Eken'in yazdığı bu makale, Türk dili üzerine yapılan eşdizimlilik araştırmalarının artmasına teşvik etmesiyle araştırmacıları olumlu yönde harekete geçirmektedir.

2016 yılının önemli bir çalışması, Mustafa Samet Kumanlı'nın yazmış olduğu *Türkçe Sözlük'te Eşdizimliliklerin Gösterilişi* adlı makaledir. Kumanlı (2016), makalesinde eşdizimliliklerin karakteristik özelliklerini çok net ifadelerle vermiştir. Bu yönüyle makale, oldukça anlaşılır nitelikte bilgiler içermektedir. Makalenin diğer önemli yanı, Türkçe Sözlük'ün on birinci baskısında, (olanakların izin verdiği ölçüde) eşdizimliliklerin sunulduğuna dikkat çekmesidir. Kumanlı, Türkçe Sözlük'te eşdizimli yapıların hangi yöntemlerle sunulduğunu örnekleyerek vermiştir. Makale bu yönüyle ise bu sözlükteki eşdizimlilikleri bulmak isteyenler için bir rehber niteliğindedir.

İncelemeye devam ettiğimizde, Kumova Metin ve Karaoğlu (2016) tarafından yazılmış olan *Türkiye Türkçesinde Eşdizimlerin İstatistiksel Yöntemlerle Belirlenmesi* başlıklı makaleyi görürüz. Makale, Türkçede eşdizimlilikleri belirlemeye uygun istatistiksel yöntemleri ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Makale, eşdizimlilik alanındaki çalışmalarda çok değinilmeyen bir konudan bahsetmesiyle önemlidir.

2017 yılında eşdizimlilik konulu dört bildiri ve üç makale tespit edilmiştir. Aksan ve Demirhan'ın (2017) ortak imzasını taşıyan *Bakmak Eylemi ve Söylem İşlevleri:*

Eşdizimlilik Örüntülerinin Gösterdikleri adlı makale, *bak-* eylem kökünün ve ek almış çeşitli şekillerinin hem sıklık hem de söylem özelliklerini incelemektedir. Makalenin söylem özelliklerini de ele alması, alan için oldukça önemli bir hareket sayılmalıdır. Çünkü literatür taraması yapıldığında, eşdizimlilik konulu çalışmalarda söylem konusunun ve işlevlerinin detaylı ele alınmadığı fark edilmektedir. Ayabakan ve Elmas (2017), *Yabancı Dil Öğretimi Kitaplarında Eşdizimli Sözcüklerin Sunumu* bildirisiyle karşımıza çıkmaktadır. Bildiri, bir dilin öğretiminde, eşdizimli sözcüklerin oldukça önemli rol oynadığına işaret etmektedir. Bildiri, eşdizimli sözcüklerin öğrencilere kazandırılmaması konusundaki sorunun çözümü için uygulamalı etkinlikler yapılmasını önermektedir. Eşdizimliliklerin öğretimi konusunda bu öneri kesinlikle dikkate alınmalıdır.

2017 yılında hazırlanmış bildirilerden biri olan *Çok Anlamlılık ve Eşdizimlilik Bağlamında Çık- Eylemi*, Nesrin Bayraktar'ın imzasını taşımaktadır. Bayraktar (2017), Türkçe sözcüklerin anlam özelliklerini ele almasıyla ve sözcüklerin çok anlamlılık özelliğini nasıl edindiklerini aktarmasıyla bildirisinde oldukça önemli konulara değinmiştir. Çalışma, *Güncel Türkçe Sözlük'te* ve *Büyük Türkçe Sözlük'te çık-* eyleminin kurduğu eşdizimlilikleri ve bu eşdizimliliklerin anlam içeriklerini, anlaşılır nitelikte sunmuştur. Çalışmanın önemli diğer bir yanı ise hangi anlamın kaç kullanımda geçtiğini göstermesidir. Böylece, kullanım da çalışmada göz ardı edilmemiştir.

Erkan Hirik (2017: 72), *Türkiye Türkçesi Duyu Fiillerinde Anlam ve Kelime Sıklığı İlişkisi* başlığını verdiği makalesinde, bir sözcüğün kullanım sıklığı arttıkça doğru orantılı olarak o sözcüğün çok anlam kazanması da artmaktadır demektedir. Makale, sıklık ve çok anlamlılık arasındaki doğru orantılı bu ilişkiyi sunmasıyla çok önemlidir. 2017 yılında verilmiş bir makale de Seçil Hirik'in çalışmasıdır. Hirik (2017), *İstemsel Eşdizimlilik ve Kiplik İlişkisi: Tahmin Kiplikleri Örneği* makalesinde, kiplik terimi üzerinde durmaktadır. Çalışma, eşdizimlilik alanında önemli bir açığı tamamlamıştır.

Özlem Aksu Kurtoğlu (2017), *Türkçede Ad-Eylem Eşdizimliği İçin İstatistiksel ve Anlamsal Ölçütler Temelinde Derlem Çıkışlı Bir Umlama* bildirisiyle eşdizimlilik çalışmalarına destek olmuştur. Çalışmada, katkısız eylem teriminden bahsedilmesi ve eylemlerin işlevleri üzerinde durulması önemlidir.

Göksel Sert (2017) tarafından sunulan *Türkçe Eşdizimlilik Çalışmalarında Terminoloji Sorunu* bildirisi önemlidir. Bildiri, eşdizimlilik konusundaki terminolojide, aynı terimin birbirinden farklı adlandırmalarla ifade edildiğini işlemektedir. Bu bildiride, bir terimin hangi araştırmacı tarafından nasıl adlandırıldığı karşılaştırılarak tablolarla sunmuştur. Yazar, terminolojideki bu karışıklığın çözülmesi için tavsiyelerde bulunmaktadır.

2018 yılında eşdizimlilik konusunda kaleme alınmış bir bildiriden ve iki makaleden bahsedebiliriz. Habibe Yazıcı Ersoy (2018) tarafından hazırlanmış olan *Orhun Yazıtlarında Eşdizimlilik* bildirisi, Türkçenin en eski yazılı belgelerinde kullanılan eşdizimlilikleri incelediği için son derece önemlidir. Türkçenin tarihî dönemindeki eşdizimli söz varlığının tespit edilmesi, geçmişten günümüze dek dilimizin eşdizim izleğinin ve eşdizim haritasının çıkarılmasını sağlayacaktır. Bildiride, *emgek kör- “zahmet görmek”, eb bark “ev bark”* gibi eşdizimlilikler sıralanmıştır.

Ece Korkut (2018), *Eşdizimlilik, Sıklık ve Bağlam Açısından İnsana Verilen Genel Adlar: Bir Kişi-Bir Kimse* başlığını verdiği makaleyi kaleme almıştır. Makalenin önemli yanı, eşdizimliliklerin tespitinde, sıklık ölçütünü dikkate alması ve bağlam unsurunu göz önünde bulundurmasıdır. Sonuçlar, kullanılan eşdizimliliklerin seçiminde bağlam unsurunun belirleyici olduğunu göstermektedir. Diğer yandan Esra Lüle Mert (2018), *Sabahattin Ali’nin Üç Öykü Yaşar Kemal’in Kalemler Adlı Çocuk Yapıtlarındaki Değerlerin Eşdizimli Sözcükler Bağlamında İncelenmesi* makalesini literatüre sunmuştur. Yazar, eşdizimliliklerin, değer aktarımındaki görevlerini araştırarak eşdizimliliklerin önemli bir işlevini aydınlatmıştır.

2019 yılında eşdizimlilik üzerine yazılmış iki bildiri ve yedi makale, bu paragraftan itibaren incelenecektir. Mustafa Ağca (2019), *Tarihî Metinlerin Anlaşılması ve*

Aktarımında Eşdizimlilik Bilgisinin Önemi bildirisini Türkoloji alemine sunmuştur. Bildiri, tarihî metinlerin tam olarak, doğru ve pratik şekilde anlaşılması için tarihî metinlerde geçen eşdizimliliklerin günyüzüne çıkarılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bizce de Türkçenin tarihî dönemlerine ait metinlerdeki eşdizimli söz varlığının ortaya çıkarılması hem tarihî dönemin dil özelliklerini gösterecek hem de Türkiye Türkçesinin eşdizimlilik çalışmalarına fayda sağlayacaktır. Öte yandan Şehide Cengiz Arslan (2019), *Dilin Anahtar Yapıları Eşdizimler ve Arapçada Eşdizim* makalesinde; eşdizimliliklerin ana dili öğreniminde, ikinci dil öğretiminde, çeviri çalışmalarında belirgin önem taşıdıklarını anlatmaktadır.

Nihal Çalışkan'ın yayımladığı *Yüklem Konumundaki Sıfatlar ile Fiilimsi Tamlayıcıları Arasındaki Eşdizimlilik İlişkileri* (2019b) ve *Yabancı Dil Sınıflarında Tümleç Yan Cümlelerinin Öğretimi: Eşdizimlilik ve Semantik Eğilimler Merkezli Bir Yaklaşım* (2019a) makaleleri, Türkçenin eşdizimlilik haritasına eylemsiler ve yan cümleler açısından katkıda bulunmuştur.

Nuh Doğan, 2019 yılında bir bildiri ve bir makale yayımlamıştır. Doğan (2019a: 536), *Türkçede Dil Bilgisel Eşdizimlilik* bildirisinde, dilbilgisel eşdizimlilik ve sözlüksel eşdizimlilik arasındaki ayrımın net olmadığını anlatmaktadır. Doğan'ın (2019b) makalesi ise *Yabancılar Türkçe Öğretiminde Eşdizimsel Farkındalık ve Öğrencilerin Eşdizim Yeterlikleri* adını taşımaktadır. Makale, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin yazımda eşdizimlilikleri kullanamadığını göstermektedir.

Ayşe Eda Gündoğdu, 2019'da iki makale yazmıştır. Gündoğdu (2019a), *Eşdizimlilik Görünümleri Dilde Bilişsel Yapılanmaya İlişkin Ne Söyler? Türkçede 'Aşk, Sevgi, Sevda' Sözcüklerinin Derlem Temelli İncelenmesi* başlığını taşıyan çalışmasında, birbirlerinin yerine kullanılabilen sözcüklerin, çoğunlukla birbirinden farklı sözcüklerle eşdizimli yapılar oluşturduğunu tespit etmiştir. Çalışma, bu bilgilerle eşdizimliliklerin önemli özelliklerine değinmiştir. Gündoğdu'nun (2019b) ikinci makalesi, *Türkçede Metin Türünün Eşdizimlilik ve Anlam Tercihi Görünümlerine Etkisi: 'Geniş' Sıfatı Örneği* adıyla karşımıza

çıkılmaktadır. Bu makale ise metin türü ve eşdizimlilik arasındaki ilişkiyi incelemektedir.

Olena Kozan (2019), *Dil Dizgesinde Eşdizimlilik: Öğretim Odaklı Dilbilimsel Betimleme Örneği* başlıklı makaleyi yazmıştır. Kozan (2019: 264), anlambilimsel açıdan sözcükselleşme aşamalarında sıklık ölçütünün birincil olmadığını belirtmektedir. Bizce, sıklık arttıkça anlamsal katılma artmaktadır ve sıklık sayesinde anlam oluşmaktadır.

2020 yılına geldiğimizde, eşdizimliliğe dair üç makale çalışmasından söz edebiliriz. Enes Balı ve Musa Yıldız (2020), *Arapça Fiil+İsim Birlikteliğindeki Eşdizimlerde Fiilin Türkçeye Aktarımında Farklı Anlamlar Kazanması Üzerine Bir Değerlendirme* adlı makaleyi yazmışlardır. Makale, öğrenmeyi amaçladığımız dilin eşdizimliliklerinin, ana dilimize bire bir çevrilemeyeceği konusunu işlemektedir. Ancak öğrenmeyi amaçladığımız bir dili tam olarak öğrenmemiz, o dilin eşdizimliliklerini de kazanmamızla gerçekleşebilir. Makalenin işlediği konuyu örneklerle sunması ve eşdizimliliklerin önemini net bir şekilde anlatması önemlidir.

2020 yılına ait inceleyeceğimiz diğer bir makale, eşdizimlilik konusunda başarılı ve önemli çalışmaları olan Nuh Doğan'a aittir. Yazar, *Türkçede Sözcük ve Dil Bilgisi İlişkisi: Dil Bilgisel Eşdizim Kalıpları* çalışmasında, dilbilgisel eşdizimliliğin çok çeşitli kalıplarla kurulabileceğini ifade etmektedir. Durum böyle olsa da yazar, bu kalıpların anlama ya da işleve göre sınıflandırılabilirliğini dile getirmektedir (Doğan 2020: 1956). Bizce de sınıflandırma yapıldığı takdirde, Türkçenin dilbilgisel eşdizimlilik haritası daha anlaşılır bir hâl alacak ve Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrenciler de bu konuyu daha kolay öğrenebileceklerdir. Doğan'ın bu makalesi, yazarın 2019 yılındaki *Türkçede Dil Bilgisel Eşdizimlilik* bildirisinde verdiği bilgileri tamamlayıcı niteliktedir.

Yeter Torun Öğretmen (2020) tarafından yayımlanan *Türkiye Türkçesinde Üzere Edatının Eşdizimlilik Özellikleri Bağlamında Görünümleri* başlıklı makale, işlevi

dikkate aldığı için önemlidir. Yazar, Türkçenin işlek bir edatı olan *üzere* edatının gerçekleştirdiği eşdizimliliklere ve bu edatın eşdizimli yapılardaki işlevlerine odaklanmıştır.

2021 yılına geldiğimizde, B. Tahir Tahiroğlu tarafından *Derlem Dilbilim Açısından Edip Cansever, Cemal Süreya ve Turgut Uyar'ın Söz Varlığında Sözcük Sıklığı ve Eşdizimlilik* makalesinin yazıldığını görürüz. Tahiroğlu'nun (2021) sıklık ölçütünü kullanması, bahsi geçen bu şairlerin bütün şiirlerini kapsayan bir derlemenden hareket etmesi, son derece önemli ve bütüncül bir çalışma yöntemidir.

Çalışmaları taramaya devam ettiğimizde, Yeter Torun Öğretmen'in ve Esin Al'ın (2021) *Türkiye Türkçesinde 'Birik-' Ve 'Topla-' Fiillerinin Eşdizimlilik Açısından Görünümleri* başlıklı makaleye imza attığını görürüz. Makalenin sonucu, *birik-* ve *topla-* eylemlerinin ve bu eylemlerin biçimlerinin, yakın anlam taşımalarına rağmen farklı sözcüklerle eşdizimlilik oluşturduklarını ispatlamıştır. Makale, yakın anlamlı olan iki eylemin birbirinden farklı sözcükleri seçip gerektirdiğini gösterdiği için önemli bir noktaya değinmiştir.

3.10.4. Türkiye'deki Eşdizimlilik Çalışmaları Üzerine Değerlendirme

Türkçede bulunan eşdizimsel söz varlığına yönelik duyarlılığın artmasının bir sonucu olarak, Türkçede eşdizimlilik hakkında yapılan çalışmalarda son yıllarda artış gözlemlenmektedir. Türkçede eşdizimlilik çalışmaları, daha çok Türkiye Türkçesi üzerine yapılmıştır. Tarihî metinlerde yer alan eşdizimliliklerin tespit edilmesi, ihmal edilmiştir. Eşdizimli yapılar, artzamanlı ve eşzamanlı olarak zaman üstü özelliktedir. Bu nedenle Türkçenin tarihî metinlerindeki eşdizim varlığının tespiti, bugünkü eşdizimlilik araştırmaları için de veri sağlayacaktır. Tüm bunlar doğrultusunda tezimiz, Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'ne ait Yūsuf ve Zelīhā eserinde bulunan eşdizimli yapıları tespit etmeyi amaçlamıştır. Böylece, Yūsuf ve Zelīhā'nın bütün eşdizimsel söz varlığı ortaya çıkarılmıştır. Yūsuf ve Zelīhā eserindeki eşdizimliliklerin tespiti, hem Eski Anadolu Türkçesinin söz varlığına yönelik hem de Türkiye Türkçesinin söz varlığına yönelik katkısıyla

ilerde yapılacak çalışmalara da kaynak olacaktır. Genel anlamda ise Batı Türkçesinin eşdizim izleğine Eski Anadolu Türkçesi çerçevesinde yarar sağlayacaktır.

Tarihî dönemlerdeki eşdizimliliklerin tespiti, hem bugün de devam eden eşdizimlilikleri göstererek dilin devamlılığını ortaya koyacaktır hem de bugün kullanılmayan yapıları sunarak dilin tarihî değişimini gösterecektir. Özetle, Türkçenin tarihî dönemlerine ait metinlerde geçen eşdizimliliklerin belirlenmesi oldukça önemli bir meseledir. Çünkü Türkçenin eşdizimlilik haritasının bütün bir şekilde çizilmesi, tarihî dönemdeki eşdizimliliklerin de saptanmasıyla mümkündür.

Eşdizimlilik üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde fark edilen diğer bir nokta ise eşdizimliliğin yabancı dil öğretimi ve öğrenimi alanında son derece önemli bir konu olduğudur. Yabancı dil öğretimi ve öğrenimi alanında eşdizimlilik hakkında hazırlanmış çalışmaların sayısı kayda değerdir. Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde de eşdizimliliklerden faydalanılması gerekmektedir. Elbette ki bunun için de Türkçenin eşdizimliliklerinin düzenli ve elverişli yöntemlerle sözlüklerde sunulması şarttır.

Türkçede eşdizimlilik hakkında yapılan çalışmalar incelendiğinde, Türkiye Türkçesine ve Türkçenin tarihî dönemlerine yönelik eşdizimlilik sözlüklerinin eksikliği açıkça görülmektedir. Oysaki Türkçenin eşdizimli yapıları hem Türkiye Türkçesinin hem Türkçenin tarihî dönemlerinin söz varlığının aydınlatılması için dikkatle incelenmelidir. Ayrıca Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesinde de öğrencilere, Türkçenin güncel eşdizimli yapılarının kazandırılması bir zorunluluktur. Saydığımız bütün bu sebepler, Türkiye Türkçesine ve Türkçenin tarihî dönemlerine ait özel türde ve kapsamlı eşdizimlilik sözlüklerinin hazırlanması gerektiğini kanıtlamaktadır.

Sonuç olarak; kitaplarda, tezlerde, makalelerde genellikle Türkçenin sınırlı sayıdaki eşdizimliliklerinin incelendiği görülmektedir. Bu duruma şu şekilde bir

özüm getirilebilir: Örneğın Eski Türkçe Dönemi'ne ait farklı çalışmalarda belirlenen eşdizimlilikler, Eski Türkçenin Eşdizim Sözlüğü başlıklı özel türdeki bir sözlükte toparlanabilir. Aynı şekilde, Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'ne ait çeşitli araştırmacılar tarafından tespit edilen eşdizimlilikler, Eski Anadolu Türkçesinin Eşdizim Sözlüğü adını taşıyan özel türdeki bir sözlükte sunulabilir. Kısacası, Türkiye Türkçesinin ve Türkçenin tarihî dönemlerinin eşdizimsel söz varlığı, özel türdeki sözlüklerde kapsamlı olarak verilmelidir.

4. BÖLÜM: YŪSUF VE ZELĪHĀ METNİNDE GEÇTİĞİ BELİRLENEN EŞDİZİMLİLİKLER

4.1. METİNDE GEÇEN EŞDİZİMLİLİKLERİN TESPİT EDİLMESİNDE KULLANILAN YÖNTEM

Yūsuf ve Zelīhā'nın Karşılaştırmalı Eşdizim İncelemesi başlıklı tezimizde, İbrahim Taş tarafından yazılmış olan *Yūsuf ve Zelīhā [Gramer-Metin-Çeviri-Notlar-Sözlük-Dizin-Tıpkıbası]* adlı kitabın 2019 yayımı temel kaynak olarak kullanılmıştır. İbrahim Taş'ın hazırladığı bu kitap üzerinden çalışmamızın nedeni, kitabın; metin, çeviri, notlar, sözlük, dizin ve okunaklı bir tıpkıbasıdan oluşan titiz ve detaylı bir çalışmanın ürünü olmasıdır. Tezimiz, tespit ettiği verilerle Türkçenin önemli bir tarihî dönemi olan Eski Anadolu Türkçesine katkıda bulunmayı amaçladığı için tamamen Türkçe unsurlardan oluşmuş eşdizimlilikler ve en az bir unsuru Türkçe olan eşdizimlilikler tezimizde sunulmuştur. Tüm öğeleri yabancı kökenli sözcüklerle oluşmuş eşdizimliliklere tezimizde yer verilmemiştir. Şeyyād Hamza'ya ait Yūsuf ve Zelīhā metninde geçtiği belirlenen eşdizimlilikler, tezimizde; ad+ad, ad+eylem, eylem+eylem, sıfat+ad, zarf+eylem, zarf+sıfat kalıpları altında alfabetik olarak listelenmiştir.

Yūsuf ve Zelīhā, incelemekte olduğumuz ana eser olduğu için bu eserde tespit edilen eşdizimlilikler madde başı olarak sunulmuştur. Madde başı olan eşdizimliliğin, Dede Korkut ve Süheyl ü Nev-bahār eserlerinde görülüp görülmediği; görülüyorsa hangi şekillerde görüldüğü paragraf içerisinde belirtilmiştir.

Tezimizde; ad+ad, eylem+eylem, sıfat+ad, zarf+eylem, zarf+sıfat kalıplarında oluşmuş eşdizimlilikler listelenirken, madde başının karşısında, bu eşdizimliliklerin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları verilmiştir. Sıralanan bu kalıplarla (ad+ad, eylem+eylem, sıfat+ad, zarf+eylem, zarf+sıfat) kurulan eşdizimlilikler, birbirleriyle sıkça kullanılan sözcüklerle oluşmuş eşdizimliliklerdir.

Bu kalıplarla kurulan eşdizimliliklerin anlamları açıktır. Eylem+eylem kalıbıyla kurulan eşdizimliliklerin bazıları, anlamsal açıdan bir araya gelmeye uygun nitelikteki eylemlerin birlikte kullanılmasıyla oluşsa da bu eşdizimliliklerin anlamları açıktır. Ad+eylem kalıbında kurulan eşdizimlilikler listelenirken, madde başının karşısında eşdizimliliklerin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları; bir alt satırında ise eşdizimliliklerin anlamı verilmiştir. Anlamsal açıdan baktığımızda, ad+eylem kalıbında kurulan eşdizimliliklerin bir ögesi mecaz anlam taşıdığı için bu kalıpla oluşmuş eşdizimliliklerin anlamlarının verilmesi bizce bir gerekliliktir.

Tezimizde, karma yaklaşım kullanılmıştır. Bu yaklaşımı özümsememizin asıl nedeni, tezimizde incelediğimiz metnin (Yûsuf ve Zelîhâ) Türkçenin önemli bir tarihî dönemi olan Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'ne ait olmasıdır. İncelenen metnin tarihî bir döneme ait olması ve küçük hacimli (1529 beyit) sayılabilir nitelikte olması, eşdizimliliklerin sıklıklarının kontrol edilmesini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, tarihî metinlerin eşdizimliliklerinin belirlenmesinde anlam ölçütü de dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla çalışmamızda eşdizimlilikler belirlenirken sıklık (sayısal) temelli yaklaşım ve anlam temelli yaklaşım bir arada kullanılarak sıklık verisinin yeterli olmadığı noktalarda anlam temelli yaklaşımdan yararlanılmıştır.

Tezimiz, özel çerçevede Şeyyâd Hamza'ya ait Yûsuf ve Zelîhâ metninin eşdizimliliklerini belirlemeyi amaçlarken; genel çerçevede ise Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nin eşdizimliliklerine ışık tutmayı planlamıştır. Bu doğrultuda, Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nde yazılmış önemli eserlerden *Dede Korkut Kitabı*'na (Sadettin Özçelik'e ait kitap üzerinden) ve *Sûheyl ü Nev-bahâr mesnevisine* (Özkan Ciğa'ya ait yüksek lisans tezi üzerinden) başvurulmuştur. Tezimizde, bu noktada karşılaştırma yöntemi kullanılmıştır. Böylece, Yûsuf ve Zelîhâ metninde geçen eşdizimliliklerden hangilerinin ortak olarak diğer eserlerde de yer aldığı aydınlatılmıştır. Öte yandan, hangi eşdizimliliklerin yalnızca Yûsuf ve Zelîhâ metnine özgü olduğu açığa çıkarılmıştır.

Yûsuf ve Zelîhâ'nın Karşılaştırmalı Eşdizim İncelemesi adlı tezimizde kullanılan yöntemler genel hatlarıyla yukarıda sıralanmış olmakla birlikte, eşdizimlilikleri

belirlerken ve listelerken tez çalışmamızda kullandığımız yöntemlerin detayları aşağıdaki paragraflarda örneklerle verilmiştir.

Yūsuf ve Zelīhā metni içerisinde bir eşdizimliliğin değişkenli hâlleri mevcutsa, tezimizde bu eşdizimlilik X işareti ile ifade edilmiştir. Örneğin *X'e secde kıl-* eşdizimliliği, metin içerisinde hem *Çalab'a secde kıl-* hem de *Hak'a secde kıl-* şeklinde görülebilmektedir. Bu eşdizimlilikte X yerine, *Çalab'a* ve *Hak'a* sözcüklerinden her ikisi de gelebilir. X, değişkenleri ifade eder. Bu eşdizimliliğin değişken unsurları, *Çalab'a* ve *Hak'a* sözcükleridir.

Metin içerisinde bir eşdizimlilik hep aynı şekilde geçiyorsa, yani eşdizimliliğin değişkenli hâlleri metin içerisinde görülüyorsa, tezimizde bu eşdizimlilik direkt olduğu gibi alınmıştır. Örneğin, metin içerisinde *Tanrı'dan rahmet én-* eşdizimliliğinin değişkenli bir kullanımına rastlanmamıştır. Bu eşdizimlilik, metin boyunca yalnızca *Tanrı'dan rahmet én-* olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla bu eşdizimlilik tezimizde *X'den rahmet én-* olarak alınmamıştır. Bu eşdizimlilik, direkt *Tanrı'dan rahmet én-* olarak listeye eklenmiştir.

Tespit edilen eşdizimliliklerde özel adlar (Yūsuf, Zelīhā, iblīs vb.) veya zamirler (bize, size vb.) bulunuyorsa, bu eşdizimliliklerdeki özel adlar ve zamirler X işareti ile verilmiştir. Örneğin *Yūsuf'un şifātına 'āşık ol-* eşdizimliliği, tezimizde *X'e 'āşık ol-* şeklinde verilmiştir. Buradaki X, herhangi bir özel ad olabilir; X değişken unsurdur. Diğer bir örnek olarak, *bize 'ibret yét-* eşdizimliliği, listemizde *X'e 'ibret yét-* şeklinde sunulmuştur. X, burada zamir kadrosundan herhangi biri olabilir; yani değişken unsurdur. Bu eşdizimlilikleri X işareti ile göstermemizin sebebi, özel adların ve zamirlerin değişebilir olmasıdır.

Yukarıdaki paragraflarda da söylediğimiz gibi, Yūsuf ve Zelīhā metni içerisinde değişkeni olan eşdizimlilikler, listemizde X işareti ile gösterilmiştir. Yūsuf ve Zelīhā metni içerisinde değişkeni olmayan eşdizimlilikler, direkt olduğu gibi listeye alınmıştır. Yūsuf ve Zelīhā eserinde tespit edilen eşdizimliliklerin, Dede Korkut ve Süheyl ü Nev-bahār eserlerinde hangi şekillerde görüldüğü ise paragraf

içerisinde verilmiştir. Örneğin, ana eserimiz olan Yūsuf ve Zelīhā'da *cān(ı) gevdeden uç-* şeklinde bir eşdizimlilik vardır. Süheyl ü Nev-bahār eserinde ise *cānı teninden uç-* şeklinde bir eşdizimlilik vardır. Bu eşdizimlilik, tezimizde *cānı X'den uç-* olarak sunulmamıştır. Çünkü ana eserimiz olan Yūsuf ve Zelīhā'da, eşdizimliliğin değişkeni mevcut değildir. Bu durumlarda, eşdizimliliğin Yūsuf ve Zelīhā'da görülen şekli madde başı (*cān(ı) gevdeden uç-*) olarak alınmıştır. Eşdizimliliğin diğer eserlerde görülen şekli ise (*cānı teninden uç-*) paragraf içerisinde belirtilmiştir. Kısacası, yalnızca incelediğimiz ana eser olan Yūsuf ve Zelīhā mesnevisi içerisinde, eşdizimliliklerin değişkenli hâlleri varsa bu eşdizimlilikler X işareti ile gösterilmiştir. Metinler arasında görülen değişkenler, tezimizde X işareti ile sunulmamıştır.

Metin içerisinde *beni āzād eyle-* ve *ḳurdı āzād ét-* gibi eşdizimlilikler geçmektedir. Bunlar, tezimizde *X'i āzād eyle- ~ X'i āzād ét-* şeklinde verilmiştir. Nitekim bu yapılar, aynı eşdizimliliğin türevleridir. Çünkü *X'i āzād eyle-* ve *X'i āzād ét-* yapıları arasında bir farklılık yoktur.

Tezimizde, Yūsuf ve Zelīhā metnine özgü eşdizimlilikler de sunulmuştur. Bu eşdizimlilikler, Yusuf kıssasında anlatılan olaylara yapılan telmihten kaynaklı eşdizimliliklerdir. Örneğin, *‘Ād ḳuyusu*, *ḳurd avla-* vb. metne özgü eşdizimliliklerdir.

Daha önce de söylediğimiz gibi *ol-*, *ét-*, *ḳıl-*, *eyle-* gibi yardımcı eylemlerle kurulan eşdizimlilikler, eğer sıklık gösteriyorlarsa ya da anlamsal olarak mecazlaşma varsa bu eşdizimlilikler tezimizde verilmiştir. Bu hareketimizde amaç, sıklıkla tekrar edilen eşdizimliliklerin sırf yardımcı eylemlerle kurulmalarından dolayı es geçilmemesinin gerekmesidir. Yardımcı eylemler (*ol-*, *ét-*, *ḳıl-*, *eyle-*), çok sayıda unsurla eşdizimlilik kurabildiği için yardımcı eylemlerle kurulan eşdizimliliklerin her biri ayrı madde başı olarak sunulmuştur. Tezimizde, *ḳal-* eylemi de bu grupta değerlendirilmiş ve bu eylemle kurulan eşdizimliliklerin de her biri ayrı madde başı olarak verilmiştir. Yardımcı eylemlerle kurulan eşdizimlilikler X işareti ile gösterilseydi; *arı ol-*, *‘āşık ol-*, *āzād ol-* vb. birçok eşdizimliliğin X *ol-* şeklinde verilmesi gerekirdi. Çok sayıda yapı söz konusu olduğu için eşdizimliliklerin X

işareti ile sunulması karışıklıklara sebep olurdu. Buna karşın yardımcı eylem olmayan diğer eylemlerle kurulan eşdizimlilikler, X işareti ile ifade edilmiştir. Nitekim, bu eylemlerin birlikte kullanılabileceği adlar zaten kısıtlıdır.

Sayıdığımız bu yöntemleri kullanarak tespit ettiğimiz eşdizimlilikler, bir sonraki bölümde sırasıyla ad+ad, ad+eylem, eylem+eylem, sıfat+ad, zarf+eylem, zarf+sıfat kalıpları altında alfabetik olarak listelenmiştir.

4.2. YÛSUF VE ZELÎHÂ METNİNDE GEÇEN EŞDİZİMLİLİKLERİN LİSTESİ

Bu bölümde, Yûsuf ve Zelîhâ metninde geçtiği belirlenen eşdizimlilikler, madde başı olarak sunulmuştur. Sonrasında, Dede Korkut ve Süheyl ü Nev-bahâr eserleriyle de karşılaştırma yapılarak eşdizimliliğin ortak olarak görülüp görülmediğine değinilmiştir.

4.2.1. Ad+Ad Kalıbıyla Kurulan Eşdizimlilikler

Ad+ad kalıbıyla kurulan eşdizimlilikler sunulurken madde başı olarak kaydedilen eşdizimliliğin karşısına, eşdizimliliğin Türkiye Türkçesindeki karşılığı yazılmıştır. Ardından, eşdizimliliğin diğer iki eserde görülüp görülmediği aydınlatılmıştır. Daha sonra, madde başındaki eşdizimlilik, Yûsuf ve Zelîhâ eserinden alınan bir beyitle örneklendirilmiştir. Listede bulunmayan seslerde (örneğin b, c vs.) eşdizimlilikler tespit edilememiştir. Bu sebeple, bu sesler listede yer almamaktadır.

‘a

‘Âd kuyusu: Peygamber Kuyusu.

Söz konusu bu eşdizimlilik, Dede Korkut ve Süheyl ü Nev-bahār eserlerinde geçmemektedir. Bu eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā metnine özgü bir eşdizimliliiktir.

167. *Ken ‘ān éllerinde gördüm dér özüm*

‘Ād kuyusunda görürem kend’özüm (Taş 2019: 136).

d

dün gün ~ dün ü gün: Gece gündüz.

Dün gün ve *dün ü gün* eşdizimlilikleri, Süheyl ü Nev-bahār eserinde de geçmektedir. Dede Korkut eserinde ise *dünli günli* şeklinde “geceli gündüzlü” anlamına gelen bir eşdizimlilik bulunmaktadır.

270. *Bir begi vardı anuñ büte tapar*

Dün ü gün Tanrı déyü anı öper (Taş 2019: 150).

f

firāk odı: Ayrılık ateşi.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā metninde bulunmaktadır.

1384. *Ya ‘kūb eydür bilmedüm firāk odın*

Şimdi bildüm çünkü taddum ben tadın (Taş 2019: 298).

h

Hak Çalab: Cenâb-ı Allah.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā metninde geçmektedir.

535. *Géçdi bir sâ‘at yine ıaşd eyledi*

ıaı Çalab gör kudretinden n’eyledi (Taş 2019: 184).

ıaı Tanrı: Cenâb-ı Allah.

ıaı Tanrı eşdizimliliği, Yūsuf ve Zelīhā eseri ile Süheyl ü Nev-bahār eserinde ortak olarak görölmektedir. *ıaı Te‘āla* şeklindeki eşdizimlilik de “Cenâb-ı Allah” anlamıyla Dede Korkut ve Süheyl ü Nev-bahār eserlerinde geçmektedir.

566. *ıanukluk vërdürdi ıaı Tanrı anı*

Daıı tevbe kılmaduı-mı sen seni (Taş 2019: 188).

ıasret odı: Hasret ateşi.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā metninde bulunmaktadır.

1085. *Bir ıoyınca baıayım aılayayım*

ıasret odıyla cānum daılayayım (Taş 2019: 258).

ıayvān denizi: Canlı denizi.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā metninde geçmektedir.

801. *Getüre ıayvān denizinde yuya*

ıamu çirki daıı bunlardan yuya (Taş 2019: 220).

‘ışk odı: Aşk ateşi.

Bahsi geçen bu eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā ile Süheyl ü Nev-bahār eserlerinde ortak olarak görülmektedir. Dede Korkut eserinde ise bu eşdizimliliğe rastlanmaz.

338. Āh éder artar anuñ ‘ışkı odı

Artuğ olur ağlamağı feryādı (Taş 2019: 158).

4.2.2. Ad+Eylem Kalıbıyla Kurulan Eşdizimlilikler

Tezimizde, ad+eylem kalıbında oluşan eşdizimliliklerin karşısında, eşdizimliliğin Türkiye Türkçesindeki karşılığı verilmiştir. Bir alt satırda ise madde başı olan eşdizimliliğin anlamı verilmiştir. Bu kısımda eşdizimliliklerin anlamını sunmamızın nedeni, anlam temelli yaklaşıma göre ad+eylem kalıbında oluşan eşdizimliliklerin bir ögesinin mecaz anlam taşımasıdır. Madde başında incelenen eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā eserinden alınan bir beyitle örneklendirilmiştir.

Yūsuf ve Zelīhā, incelemekte olduğumuz ana eser olduğu için bu eserde tespit edilen eşdizimlilikler madde başı olarak sunulmuştur. Madde başı olan eşdizimliliğin, Dede Korkut ve Süheyl ü Nev-bahār eserlerinde görülüp görülmediği; görülüyorsa hangi şekillerde görüldüğü paragraf içerisinde belirtilmiştir.

Bu bölümde madde başı ve alt madde olarak verilen eşdizimlilikler, şu şekilde seçilmiştir: Örneğin *kira ver-* kullanımında, *kira* temel biçimi sözlükbilimde sözlükbirim olarak adlandırılır.⁴ Çalışmada bu türden ögeler, sözlükbilimsel yönden ele alınarak sözlükbirim olarak adlandırılmıştır. Sözlükbirim, “bir tek anlambirimden oluşan sözlüksel birim”dir (Koç 1992: 250). Sözlükbirimler temel ögeler oldukları için sözlükbirimlerle kurulan eşdizimlilikler, çalışmada madde başı olarak değerlendirilmiştir. Her temel biçim işlendikçe dilbilgisel değişke

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: (Vardar 2002: 184-185).

oluşturur. Sözlükbirimlerden gramer yükü taşıyarak oluşturulmuş sözcükbiçimler ile kurulan eşdizimliliklerin ise (örneğin *kiraya ver-* örneğinde *kiraya* unsuru sözcükbiçimdir) alt madde olarak verilmesi uygun görülmüştür.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde, ad+eylem kalıbında kurulmuş bir eşdizimliliğin yalnızca olumsuz şekli bulunuyorsa; bu eşdizimlilik, listeye olumsuz şekliyle alınmış ve eşdizimliliğin tanımı olumsuz tabana göre yapılmıştır. Yūsuf ve Zelīhā eserinde, bir eşdizimliliğin hem olumlu hem olumsuz şekli tespit edilmişse; bu eşdizimlilikler, önce olumlu sonra olumsuz tabanlı şekliyle yan yana listeye alınmıştır. Eşdizimliliğin tanımı ise olumlu taban baz alınarak yapılmıştır. Yūsuf ve Zelīhā eserinde olumlu şekli bulunan bir eşdizimliliğin, Dede Korkut veya Süheyl ü Nev-bahār eserlerinde olumsuz şekli mevcutsa, bu durum madde başında değil; paragraf içerisinde belirtilmiştir.

Ad+eylem kalıbında oluşan eşdizimlilikleri sunarken dikkate aldığımız bir diğer nokta şudur: Eğer eşdizimlilik bütünleşmişse, bu yapı olduğu gibi verilmiştir. Örneğin, *cānı çıkmāğa éve-* “ölmeye can atmak” bütünleşmiştir. Bu sebeple eşdizimlilik, *cānı çıkmāğa éve-* şeklinde listeye eklenmiştir. Bazı eşdizimliliklerde ise yeterince veri saptanamaz. Örneğin, *korğudan cānı titre-* sürekli *korğudan cānı titre-* olarak geçmemektedir. Eşdizimliliği, *korğudan cānı titre-* şeklinde almamız için yeterli veri yoktur. Aynı zamanda, bu eşdizimlilikteki *korğudan* unsurunun değişkeni de metin içerisinde bulunamamıştır. Bu durumlarda, eşdizimliliğin kesin olan kısmı (yani bu örnek için: *cānı titre-*) listeye alınmıştır.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *öginē šarāb-dāruḡ Yūsuf düş-*, *ögünḡden ne geç-* şekillerinde görülen eşdizimlilikler, *öge X düş-* ve *ögden X geç-* olarak listeye eklenmiştir. X işareti, özel adların ve zamirlerin değişken kısımlarını formüle etmek için kullanılmaktadır. *Öginē* unsurundaki iyelik ekinin eşdizimliliğe dahil edilmeme nedeni, eşdizimliliğin her zaman üçüncü teklik kişi iyelik eki almamasıdır. Bu kısım, farklı kişilere göre farklı iyelik ekleri (birinci teklik kişi, ikinci teklik kişi vb.) alabilir. Aynı şekilde *ögünḡden* unsurundaki iyelik eki de eşdizimliliğe

dahil edilmemiştir. Bunun da nedeni, bu kısma farklı kişilere göre iyelik eklerinin getirilebilmesidir.

Eğer ki *gözden yaş ak(it)*- gibi bir eşdizimlilik hem bu şekliyle hem de *gözden sél gibi yaş ak(it)*- şekliyle metin içerisinde görülüyorsa, söz konusu eşdizimlilik, *gözden (sél gibi) yaş ak(it)*- şeklinde gösterilerek listeye alınmıştır.

Eylemlere gelen eklerden parantez içerisinde yazılanlar, eşdizimliliğin hem o ek ile hem de o ek olmadan alınabileceğini ifade etmektedir. Örneğin, *gün aç(ıl)*- eşdizimliliği hem *gün aç-* hem de *gün açıl-* şeklinde alınabilir. Yani (ıl)- şeklindeki gösterim, eki ifade etmektedir. Parantez içerisinde gösterilen ekler, eşdizimliliğe dahil edilebilir ama bu eklerin eşdizimliliğe dahil edilmemesi de yanlış olmaz. Adlara gelen bazı ekler de (+ı, +ler vb.) parantez içerisinde gösterilmiştir. Bunun nedeni, eşdizimliliğin hem o ek dahil edilerek hem de o ek dahil edilmeden alınabilmesidir. Öte yandan adlara gelen bazı eklerin eşdizimliliğe kesinlikle dahil edilmesi, anlamsal açıdan gereklidir. Anlamsal açıdan eşdizimliliğe dahil edilmesi gerekli olan ekler, parantez içerisinde değil; direkt sözcüğe bitişik şekilde verilmiştir (örneğin *bahāsını al-* “değerini almak”).

a, ‘a

‘aceb ƙal- Şaşakalmak.

Bir durum karşısında çok şaşırmak, duruma inanmakta zorlanmak.

Süheyl ü Nev-bahār adlı eserde aynı anlamı taşıyan *‘aceb ol-* şeklindeki eşdizimlilik görülmektedir. Dede Korkut eserinde ise böyle bir eşdizimlilik görülmemektedir.

555. *Yūsuf eydür güci yéter ol Çalab*

Söylede bunu ƙalasın sen ‘aceb (Taş 2019: 188).

‘acebe kal-: Şaşakalmak.

Bir durum karşısında çok şaşırmak, duruma inanmakta zorlanmak.

Süheyl ü Nev-bahār eserinde aynı anlamı taşıyan *‘acāyibe kal-* şeklindeki eşdizimlilik geçmektedir. Dede Korkut eserinde, böyle bir eşdizimliliğe rastlanmamıştır.

423. *Şöyle bézed’ anı n’ déyem saña*

‘Acebe kaldı gören batdı taña (Taş 2019: 170).

‘aceb kıl-: Şaşakalmak.

Bir durum karşısında çok şaşırmak, duruma inanmakta zorlanmak.

Süheyl ü Nev-bahār adlı eserde aynı anlamı taşıyan *‘aceb ol-* şeklindeki eşdizimlilik görülmektedir. Dede Korkut eserinde ise bu eşdizimlilik görülmemektedir.

379. *Çünkü gördi Yūsuf’ı kıldı ‘aceb*

Hem şatun almağlığa kıldı taleb (Taş 2019: 164).

acı tıyuma-: Acı duymamak.

Acıyı hissetmez hâle gelmek.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde geçmektedir.

591. *Ellerin tıograduğın bilmediler*

Hod kesilen acısın tıymadılar (Taş 2019: 192).

‘āciz ol-: Aciz olmak.

Güçsüz, çaresiz olmak. Zor bir durumda kalmak.

Eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā ile Süheyl ü Nev-bahār'da *āciz ol-* şeklinde; Dede Korkut'ta ise *āciz kal-* şeklinde aynı anlamları taşıyarak kaydedilmiştir.

385. *‘Āciz oldı ol Kōtīfar söyledi*

Ĥaznede daĥı mālum kalmadı (Taş 2019: 164).

adını an-: Adını anmak.

Bir kimseyi hatırlamak. Bir kimsenin adıyla bir eyleme başlamak.

Madde başında kaydedilen eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde karşımıza çıkmaktadır.

1242. *Ya ‘kūb eydür adını anġıl başın*

Şonra andan vaşf kıl gözüm yaşın (Taş 2019: 278).

‘ādil olma-: Adil olmamak.

Adaletli olmamak, hakka ve hukuka aykırı davranmak.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā eserinde bulunmaktadır.

1174. *Suçluyı tutan gerek kim kınaya*

Suçsuzı kınayan ‘ādil olmaya (Taş 2019: 270).

‘afv kıl-: Affetmek.

Bir durumu veya bir kimseyi bağışlamak.

Eşdizimlilik, *kıl-* yardımcı eylemi ile yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde görülmektedir. Süheyl ü Nev-bahār'da eşdizimliliğin '*afv eyle-*', '*afv ét-*' kullanımları mevcuttur. Dede Korkut eserinde, bu eşdizimlilik görülmez.

1321. *Yūsuf eydür suçunuz bağışladum*

Kıldum 'afv ben size hoş işledüm (Taş 2019: 290).

āh eyle- ~ āh ét- ~ āh kıl-: Ah etmek.

Üzüntüyle iç çekmek, yakarmak.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *āh eyle-*, *āh ét-*, *āh kıl-*; Dede Korkut eserinde *āh eyle*, *āh ét-*; Süheyl ü Nev-bahār eserinde ise sadece *āh eyle-* şeklinde aynı anlama gelen eşdizimlilikler geçmektedir. Türkiye Türkçesinde *ah et-*, "bir kimseye beddua etmek" anlam içeriğine de sahiptir.

52. *Ya 'kūb eşitdi anı āh eyledi*

Turdı yerinden eşit kim n'eyledi (Taş 2019: 120).

'aklı yārī kıl-: Akli yardım etmek.

Bir kimseye, aklının ve mantığının yol göstermesi.

İncelenen eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā eserinde geçmektedir.

1060. *Ger kılur-ısa saña 'akluñ yārī*

İmdi eşit ol Yūsuf peygāmberi (Taş 2019: 254).

Allāh'dan X dile-: Allah'tan (bir şey) dilemek.

Allah'tan bir şey dilemek, istemek.

Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde, *Allāh'umdan seni görem diledüm* beytinde görülen bu eşdizimliliğin değişkeni, metin içerisinde tespit edilememiştir. Ama *seni görem* yerine başka bir ad ya da ad grubu getirilebilir. Bu kısım, eşdizimliliğin değişken unsurudur. Dolayısıyla istisna yapılarak eşdizimlilik *Allāh'dan X dile-* şeklinde alınmıştır. Diğer iki metinde, bu eşdizimlilik görülmez. Yūsuf ve Zelīhā metninde, bu eşdizimliliğin türevi olarak *Taḥrī'dan X dile-* eşdizimliliği de bulunmaktadır. Bahsi geçen bu türev, t maddesinde sunulmuştur. Madde başındaki eşdizimliliğin türevi olan *Taḥrī'dan X dile-* eşdizimliliğinin değişkenleri, metin içerisinde belirlenmiştir. Bu veriler de madde başındaki eşdizimliliğin X işareti ile sunulmasını desteklemektedir.

119. *Allāh'umdan diledüm seni görem*

Bin iki yüz yıl ğam u ğuşşan yêrem (Taş 2019: 128).

and iç-: Ant içmek.

Söz vermek, yemin etmek.

Bu eşdizimlilik, incelediğimiz her üç eserde de *and iç-* şeklinde ve aynı anlamı taşıyarak geçmektedir.

86. *And içdün anduḡı nêçün sıduḡ*

Yêg-idi-key anduḡı sımayaduḡ (Taş 2019: 124).

andi sı-: Andını, yeminini bozmak.

Sözünü, yemini bozmak; sözden ve yeminden caymak.

Bu eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā ile Süheyl ü Nev-bahār eserlerinde aynı şekilde ve aynı anlamla ortak olarak kullanılmıştır.

86. *And içdün anduñ néçün sıduñ*
Yég-idi-key anduñ sımayaduñ (Taş 2019: 124).

aradan götür-: Aradan çıkartmak, ortadan kaldırmak.

Bir kimseyi öldürmek, yok etmek.

Bu eşdizimlilik, aynı şekilde ve aynı anlamla Yūsuf ve Zelīhā, Dede Korkut ve Süheyl ü Nev-bahār eserlerinin her üçünde de bulunmaktadır.

36. *Bilelüm aḥvālın anuñ belgölü*
Götürelüm aradan fitne kılu (Taş 2019: 118).

arı ol-: Temiz olmak.

Suçlardan, günahlardan arınmış ve temiz bir durumda olmak.

İncelenen eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā ile Süheyl ü Nev-bahār metinlerinde aynı şekilde ve aynı anlam içeriğiyle karşımıza çıkmaktadır. Dede Korkut metninde, söz konusu bu eşdizimlilik görülmemektedir.

264. *Ḳamu ĩmān getürüp oldı arı*
Begnediler ol Yūsuf peygāmbere (Taş 2019: 148).

aşşı kııl-: Kâr etmek.

Bir şey üzerinden kazanç, fayda sağlamak.

Madde başındaki eşdizimliliğin sadece Yūsuf ve Zelīhā metninde geçtiği tespit edilmiştir.

670. *‘Arab eydür bir yük aldum şatun*
Aşşı kıldı bir Mıṣrī kızıl altun (Taş 2019: 202).

‘āşık ol-: Âşık olmak.

Aşk duygusu hissetmek; tutku ve sevgi duymak.

Bu eşdizimlilik, aynı şekilde ve aynı anlam içeriğiyle Yūsuf ve Zelīhā eseri ile Süheyl ü Nev-bahār eserinde ortak olarak geçmektedir. Dede Korkut eserinde, bu eşdizimliliğe rastlanmaz.

433. *Zelḥā eydür yā şanem anla ḥālüm*
‘Āşık oldum göynürüm tutgıl elüm (Taş 2019: 170).

ayık ol-: Kendine gelmek.

Bir durumun, eylemin, sürecin farkında olmak.

Ayık ol- eşdizimliliği sadece Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde geçmektedir.

865. *Tevbe kılsun sözine olsun ayık*
Ḥācib oldur Yūsuf’a bilsün bayık (Taş 2019: 228).

ayruḳ çāre ḳalma-: Başka çare kalmamak.

Başka çarenin olmaması.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde görülmektedir.

507. *Yūsuf'a dēr kalmadı ayruḡ çāre*

Ḳapu bağlandı Yūsuf kanda vara (Taş 2019: 180).

āzād ol-: Azat olmak. Özgür olmak.

Tutsaklıktan kurtulmak. Hür kalmak.

Yūsuf ve Zelīhā, Dede Korkut, Süheyl ü Nev-bahār eserlerinin hepsinde ortak olarak *āzād ol-* şeklindeki eşdizimlilik yer almaktadır. Ayrıca Dede Korkut eserinde eşdizimlilik, *eyle-* yardımcı eylemi ile *āzād eyle-* şeklinde de görülmektedir.

797. *Gele Muḥammed bularuḡ ḳatına*

Dēye āzād olduḡuz ümmetine (Taş 2019: 220).

a‘zāları titre(ş)-: Uzuvarı titre(ş)mek.

Korku, heyecan vb. duygulara kapılmak ve bundan dolayı titremek.

Madde başındaki eşdizimlilik, bir tek Yūsuf ve Zelīhā metninde kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte görülen *heybetinden* unsuru, eşdizimliliğin değişkeni gibi gözükmektedir. Buna karşın metin içerisinde *heybetinden* unsuru yerine getirilebilecek başka bir kullanım tespit edilememiştir. Bu sebeple eşdizimliliğin sadece asıl kısmı olan *a‘zāları titre(ş)-* listeye eklenmiştir.

1315. *Heybetinden a‘zāları titreşür*

N‘edelüm dēr ḳamu ṭurdi söyleşür (Taş 2019: 288).

‘azm ḳıl-: Kararlı olmak.

Bir şeyi gerçekleştirme niyetinde olmak. Bir şeyi gerçekleştirmeye karar vermek.

Eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā metninde ‘*azm kıl-*’ şeklinde; Süheyl ü Nev-bahār’da ise ‘*azm ét-*’ ve ‘*azm eyle-*’ şeklinde kullanılmıştır. Dede Korkut metninde, bu eşdizimliliğe rastlanmaz.

680. *Aldı ol demlūcı ‘Arab eline*

‘*Azm kıldı gitdi kendü yolına* (Taş 2019: 204).

b

bağlu ol-: Bağlı olmak.

Bir kimsenin duygu, düşünce yönlerinden bir kimseyi benimsemesi ve ona yakınlık beslemesi.

Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde *bağlu ol-* eşdizimliliği mevcuttur. Süheyl ü Nev-bahār mesnevisinde ise *bağlu ol-* eşdizimliliği, yönelme durum eki almış bir sözcükle birlikte *yile bağlu ol-* şeklinde “(bir şeye) bağlı olmak” anlamıyla kullanılmaktadır. Dede Korkut hikâyesinde ise bu eşdizimliliğe rastlanmaz.

887. *Bağlu oldum seni Tanrı eyleyü*

Hātūn-iken ben Mısır’da tanılayu (Taş 2019: 232).

bahā kes-: Paha biçmek.

Birine veya bir şeye değer, paha biçmek; ne kadar olduğunu belirlemek.

İrdelenen eşdizimliliğin bir tek Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

380. *Keṭīfar söyler bezergān ḥocaya*
Kes bahāsın kuluṇı eyt nēceye (Taş 2019: 164).

baḥtlu X tıy-: Talihli (bir şey) duymak.

Talihli, mutlu edici ve güzel bir şey duymak.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde görülmektedir. Eserde *ne* soru zamiri ile birlikte kullanılan (*baḥtlu ne tıyduṇ*) eşdizimlilik, zamirin değişken olması sebebiyle X işareti ile gösterilmiştir.

77. *Yahūd' eydür neye güldüṇ key ulu*
Eyt baṇa bildür ne tıyduṇ baḥtlu (Taş 2019: 124).

bāzar kıl-: Pazarlık etmek.

Alacağı şeyin değeri konusunda satıcıyla anlaşmaya çalışmak.

Eşdizimlilik, *bāzar kıl-* şeklinde sadece Yūsuf ve Zelīhā metninde kaydedilirken; Süheyl ü Nev-bahār eserinde ise *şatu bāzār ét-* eşdizimliliği “alışveriş yapmak” anlamıyla bulunmaktadır. Dede Korkut metninde, bu şekilde bir eşdizimlilik kaydedilmemiştir.

221. *Ḳul mısın eyt baṇa sen dēr selīm*
Aṇa lāyık bāzarumı kılayım (Taş 2019: 142).

beṇzi gül-: Yüzü gülmek.

Mutlu bir ruh hâlinde olmak.

Madde başında kaydedilen eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā eserinde geçmektedir.

343. *Oyanu gelür Zelīhā uyḥudan*

Benzi güler olur emīn kayḡudan (Taş 2019: 158).

benzi şaru ol-: Yüzü sararmak.

Hastalık veya üzüntü gibi bir duygu dolayısıyla kişinin yüzünün renginin sararması.

Bu eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā ile Süheyl ü Nev-bahār'da aynı şekilde ve aynı anlamla ortak olarak görülmektedir. Dede Korkut hikâyesinde, bu eşdizimliliğe rastlanmaz.

453. *Dāya eydür yā kızum dön bir bërü*

Neden oldu göreyüm benzüñ şaru (Taş 2019: 174).

benzi şol-: Yüzü solmak.

Hastalık veya üzüntü gibi bir duygu dolayısıyla kişinin yüzünün renginin soluk bir ton alması.

Benzi şol- şeklindeki eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde yer almaktadır. Süheyl ü Nev-bahār eserinde ise aynı anlama gelen *yüzi şol-* eşdizimliliği tespit edilmiştir. Dede Korkut eserinde, bu eşdizimlilik kullanılmamıştır.

1070. *Kim bular şūrete ol-dem baḳışur*

Benzi şolar kamu ḳorḳar titreşür (Taş 2019: 256).

buhtān kıl-: Yalan söylemek.

Doğruluğu ve gerçekliği olmayan nitelikte sözler söylemek, bilgiler vermek.

Söz konusu eşdizimliliğin sadece Yūsuf ve Zelīhā eserinde görüldüğü belirlenmiştir.

157. *Eytdi yā Ya 'kūb nebīsīn sen oyan*

Kılmaya peygāamberler buhtān (Taş 2019: 134).

buyruğ ét- ~ buyruk ét- ~ buyruk ol-: Emir vermek.

Emir, buyruk vermek.

Yūsuf ve Zelīhā'da *buyruğ ét-*, *buyruk ét-*, *buyruk ol-* şekillerinde görülen eşdizimlilik, Dede Korkut ve Süheyl ü Nev-bahār eserlerinde ise *buyruk ol-* şeklinde kullanılmıştır. Aşağıda örnek olarak sunulan beyitteki *ḳamumuza* unsuru, eşdizimliliğe dahil edilmemiştir. Çünkü bu eşdizimlilik, her zaman yönelme durum eki alan bir değişken unsurla birlikte kullanılmamaktadır. Bu eşdizimliliğin sadece asıl kısmı madde başına eklenmiştir.

33. *Eytdiler sulṭān olursa ol bize*

Buyruğ édiser durur ḳamumuza (Taş 2019: 118).

buyruğda bulın-: Emirde bulunmak.

Bir kimseye, bir emir vermek; emirde bulunmak.

İncelenen bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā metninde geçmektedir.

4. *Ol Raḥīm'dür raḥmet éder ḳulına*

Şol kula kim buyruğında bulına (Taş 2019: 114).

büt yon-: Put yontmak.

Çeşitli toplumlarda, inançları gereği tahta ve taşın şekillendirilmesiyle meydana getirilen nesneyi yapmak.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā metninde görülmektedir. Yani bu kullanım, metne özgü bir eşdizimlilik olma özelliği taşımaktadır. Bu kullanımı eşdizimlilik listesinde sunmamızın sebebi, *yon-* eyleminin *büt* sözcüğü ile kullanım sıklığı göstererek büt sözcüğünü seçmiş olmasıdır.

266. *Çünkü Yūsuf yüzini gördi bular*
Yūsuf'a benzedü bir büt yondılar (Taş 2019: 148).

bütün eyle- ~ bütün ol-: Bütün olmak.

Sağlam ve tam hâlde olmak. Sağlam duruma getirmek.

Söz konusu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā eserinde geçmektedir.

444. *Zelhā eydür bildür imdi Tanrı'ya*
Bütün ola bu şanem gérü oña (Taş 2019: 172).

c

cān élt-: Can almak.

Bir kimsenin canını alarak kişiyi öldürmek.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde görülmektedir. Türkiye Türkçesinde *can al-* deyim olarak değerlendirilse de Eski Anadolu Türkçesi şartlarına göre *cān élt-* kullanımı, tezimizde eşdizimlilik olarak kabul edilmiştir.

1447. *Eytdi Ya 'kūb vakit oldı gitmege*
Gelüp 'Azrā'il cānuḡı éltmege (Taş 2019: 306).

cān ısmarla-: Can vermek.

Bir kimsenin canını teslim etmesi; kişinin ölmesi.

Eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā eserinde *ısmarla-* eylemi ile birlikte kurulmuştur. Türkiye Türkçesinde *can ver-* deyim olarak değerlendirilse de *cān ısmarla-* kullanımı, Eski Anadolu Türkçesi şartlarına göre tezimizde eşdizimlilik olarak kabul edilmiştir.

1448. *Bu Mışır yérün degüldür turmağıl*
Var ataḡ katına cān ısmarlağıl (Taş 2019: 306).

cāna od ur-: İçine ateş düşmek.

İçinde yoğun bir şekilde acı ve hüzn hissetmek.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā eserinde kaydedilmiştir. Türkiye Türkçesinde *içine ateş düş-* deyim olarak kabul edilse de *cāna od ur-* kullanımı, Eski Anadolu Türkçesi şartlarına göre tezimizde eşdizimlilik olarak kabul edilmiştir.

525. *Söyler eydür bir od urduḡ cānuma*
Gel bérü dér bir dem otur yanuma (Taş 2019: 184).

cānı çık-: Canı çıkmak.

Canın bedenden çıkması ve ölmek.

Eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā eseri ile Süheyl ü Nev-bahār eserinde *cānı çık-* şeklinde ortak anlam içeriğiyle görülmektedir. Dede Korkut eserinde ise böyle bir eşdizimlilik tespit edilmemiştir. Türkiye Türkçesinde deyim olarak kabul edilen *canı çık-*, Eski Anadolu Türkçesi şartlarında eşdizimlilik olarak gözükmektedir. Bu nedenle bu kullanım, tezimizde eşdizimlilik olarak değerlendirilmiştir.

306. *Kim vērūr bir altunı görür anı*

Altunı yok hasedden çıkar cānı (Taş 2019: 154).

cānı çıkmağa éve-: Ölmeye can atmak.

Çok şiddetli şekilde ve hemen ölmek istemek.

Madde başındaki eşdizimliliğin bir tek Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde görüldüğü belirlenmiştir. Burada eşdizimliliği *cānı éve-* olarak almamamızın sebebi, *cānı çıkmağa éve-* eşdizimliliğinin bütünleşmiş olmasıdır. Türkiye Türkçesinde *can at-* deyim olarak değerlendirilse de *cānı çıkmağa éve-* kullanımı, Eski Anadolu Türkçesi şartlarına göre tezimizde eşdizimlilik olarak kabul edilmiştir.

1459. *Sini tamām kazdılar şöyle ki var*

Ya 'kūb'un ol cānı çıkmağa éver (Taş 2019: 308).

cānı dağla-: Yüreğini dağlamak.

Yüreğinde çok şiddetli bir şekilde acı hissetmek.

İncelenen eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde tespit edilmiştir.

1085. *Bir toyınca bakayım ağlayayım*
Hasret odiyula cānum dağlayayım (Taş 2019: 258).

cān(ı) gevdeden çık-: Can bedenden çıkmak.

Ölmek, ruhunu teslim etmek.

Bu eşdizimliliğin yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde geçtiđi tespit edilmiştir.

1463. *Şundi anı Ya ‘kūb’a içsün dēyü*
Cānı gevdeden çıkup uçsun dēyü (Taş 2019: 308).

cān(ı) gevdeden uç-: Can bedenden uçmak.

Can bedenden çıkmak ve ölmek.

Eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā metninde *cānı gevdeden uç-* şeklindeyken; Süheyl ü Nev-bahār metninde *cānı teninden uç-* şeklindedir. *Gevdeden* ve *teninden* unsurları, eşdizimliliğin değişkeni olmakla birlikte her iki eşdizimlilik de ortak olarak aynı anlama gelmektedir. İncelemeler, Dede Korkut’ta bu eşdizimliliğin kullanılmadığını kanıtlamaktadır.

124. *Bunı dēr Yūsuf’ı öper kucar*
Düşer ölür cānı gevdeden uçar (Taş 2019: 130).

cānı kork-: İçi ürpermek.

Korku içerisinde olmak.

Eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā metninde *cānı kork-*; Süheyl ü Nev-bahār metninde *cānı kork-* şeklinde aynı anlamla bulunmaktadır. Dede Korkut metninde, söz konusu eşdizimlilik geçmemektedir.

639. *Çün eşitdi anı korkdı cānı*

Eytdi görmedüm yalan dēdüm anı (Taş 2019: 198).

cānı sev-: İçi ısınmak.

Bir kimseye yakınlık duymak ve kişiden hoşlanmak.

Madde başında kaydedilen eşdizimliliğin sadece Yūsuf ve Zelīhā eserinde geçtiği tespit edilmiştir. Türkiye Türkçesinde *içi ısın-* deyim olarak değerlendirilse de *cānı sev-* kullanımı, Eski Anadolu Türkçesi şartlarına göre tezimizde eşdizimlilik olarak kabul edilmiştir.

174. *Bir kul alasın ucuz anda şatun*

Görklü ola imrene seve cānuḡ (Taş 2019: 136).

cānı sevin-: İçi rahatlamak.

İçindeki dert, sıkıntı hissinden kurtularak içini sevinç ve rahatlama hissini kaplaması.

Bahsi geçen eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā metni ile Süheyl ü Nev-bahār metninde aynı anlam içeriğinde ortak şekilde kullanılmıştır. Dede Korkut metninde, bu eşdizimlilik görülmez. Türkiye Türkçesinde *içi rahat et-* deyim olarak değerlendirilse de *cānı sevin-* kullanımı, Eski Anadolu Türkçesi şartlarına göre tezimizde eşdizimlilik olarak kabul edilmiştir.

922. *Bir ‘aceb söz daḡı geldi uş yine*

Şalavât vérelüm cānumuz sevine (Taş 2019: 236).

cānı titre-: Canı titremek.

Çok şiddetli seviyede korkmak.

Bu eşdizimlilik, bir tek Yūsuf ve Zelīhā eserinde karşımıza çıkmaktadır.

210. Dillerince korkudurlar oğlanı

Korkusından Yūsuf'un titrer cānı (Taş 2019: 142).

cānı toy-: Canı doymak.

Ruhu, doyuma ulaşmak.

Yūsuf ve Zelīhā içerisinde *cānı toy-* eşdizimliliği görülürken; Dede Korkut eserinde ise *karnı toy-* “karnı doymak” kullanımı görülmektedir. Süheyl ü Nevbahār incelendiğinde bu şekilde bir eşdizimlilik görülmemektedir.

840. Bu halāyık ayda bir göre seni

Toyup anuñ diñlene cānı teni (Taş 2019: 226).

cānı X'e fidā kııl-: Canını (bir şeye) feda etmek.

Bir kimse veya bir şey uğruna ölmek.

Eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā metninde *cānı buña fidā kııl-* şeklinde görülmektedir. Eşdizimlilikteki *buña* zamiri yerine, başka bir zamir de gelebilir; bu unsur değişkendir. Bu doğrultuda eşdizimlilik *cānı X'e fidā kııl-* şeklinde ele alınmıştır. Benzer olarak *cānı fidā eyle-* şeklindeki eşdizimlilik, Süheyl ü Nevbahār

metninde geçmektedir. Eşdizimlilik, her iki metinde de aynı anlama gelmektedir. Dede Korkut metni incelendiğinde bu eşdizimlilik görülmez.

597. *Eytdiler lāyık imiş sevmeklige*
Cānı buña fidā kılmaklige (Taş 2019: 192).

cānı X'e var-: Ruhu (bir yere) teslim olmak.

Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde, *cānı Ḥaḳ'a var-* “Ruhun, bedenden çıkıp Allah’a ulaşması; ölmek” anlamındaki eşdizimlilik vardır. Bu eşdizimliliğin sadece Yūsuf ve Zelīhā eserinde görüldüğü belirlenmiştir. Öte yandan yine Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde, *cānı uçmağa var-* “Bir kimsenin cennete ulaşması; mekânının cennet olması” anlam içeriğindeki eşdizimlilik geçmektedir. Bu eşdizimlilik de yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde bulunmaktadır. Eşdizimliliğin madde başında X işareti ile ifade edilmesinin nedeni, X yerine, *Ḥaḳ'a* ve *uçmağa* adlarının gelebilmesidir. Bunlar, değişkenlerdir. Değişkenlere sahip olan bu eşdizimlilik *cānı X'e var-* şeklinde listeye alınmıştır.

1075. *Yēdi kurd anı cānı vardı Ḥaḳ'a*
Anı anduḳ bu şūretlere baḳa (Taş 2019: 256).

cānı X'i sev-: Canı (birini) sevmek.

Birine karşı sevgi duygusu hissetmek.

Madde başındaki eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde kaydedilmiştir. Eserde *seni* zamiri ile birlikte kullanılan (*cānı seni sev-*) eşdizimlilikte, zamirin olduğu kısım değişkendir. Dolayısıyla bu eşdizimlilik *cānı X'i sev-* şeklinde listeye eklenmiştir.

897. *Yoluña gitdi-y-ise mālum benüm*

Seni sever dün ü gün cānum benüm (Taş 2019: 234).

cevr ét-: Zulüm etmek.

Cezalandırmak gibi bir amaçla bir kimseye zulüm uygulamak.

Taramalar, bu eşdizimliliğin sadece Yūsuf ve Zelīhā adlı eserde geçtiğini kanıtlamaktadır.

607. Yūsuf'ı kor Zelhā zindāna gider

Yatsun anda déyüben ol cevr éder (Taş 2019: 194).

cōmerdlık kıl-: Cömertlik etmek.

Karşılıksız olarak maddi, manevi iyilik ve bağış yapmak.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *cōmerdlık kıl-* şeklinde geçen eşdizimlilik, Süheyl ü Nevbahār eserinde ise *cōmerdlık ét-* şeklinde kullanılmıştır. Dede Korkut eserinde, böyle bir eşdizimliliğe rastlanmaz.

1419. Kıla cōmerdlık kıyāmetde Çalab

Kulların bağışlaya ol ferd Rab (Taş 2019: 302).

Ç

Çalab X'in ög-: Allah'ın (birini, bir şeyi) övmesi.

Bir şeyin ya da bir kimsenin Allah tarafından yüceltilmesi; övülen kişinin takdir edilmesi.

Bu eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā ile Süheyl ü Nev-bahār metinlerinde aynı şekilde ve ortak anlam içeriğiyle kullanılmıştır. *Çalab Yūsuf'un görkin öv-* eşdizimliliğinde, *Yūsuf'un görkin* unsuru değişkendir. Eşdizimliliğin X işareti ile ifade edilmesinin sebebi budur. Dede Korkut metninde ise bu eşdizimlilik kullanılmamıştır.

110. *Okur-iken bilmiş-idi ol meger*

Yūsuf'un görkin Çalab aña öger (Taş 2019: 128).

çāre kıl-: Çare olmak.

Bir derde derman bulmak. Bir soruna çözüm bulmak.

Madde başındaki eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā eserinde *çāre kıl-* şekliyle; Dede Korkut eserinde *çāre ol-* şekliyle; Süheyl ü Nev-bahār'da ise *çāre eyle-*, *çāre ét-*, *çāre kıl-* şekilleriyle kaydedilmiştir.

460. *Zelhā eydür hele kılğıl bir çāre*

'Işık odına düşdüm uş ben bī-çāre (Taş 2019: 174).

çirkīn iyisin koy-: Kötülük kokusunu yaymak. Kötülük yaymak.

Kötülüğü, zararlı alışkanlıkları topluma yaymak.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā metninde kaydedilmiştir. *İyisin koy-*, mecaz anlam kazanmıştır.

993. *Kendü çirkīn iyisin diler kıya*

Yūsuf'un iysini bunlardan yuya (Taş 2019: 246).

d

da‘vet eyle- ~ da‘vet kıl-: Davet etmek.

Bir grubu, topluluğu bir inancı ve düşüncüyü tanımaya ve kabul etmeye çağırmak.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā metninde kullanılmıştır. Metin içerisinde geçen eşdizimliliklerden biri *saḡa da‘vet eyle-*, öteki *ḡalkı da‘vet kıl-* şekillerindedir. *Da‘vet eyle- ~ da‘vet kıl-*, farklı değişkenlerle birlikte kullanılsa da aynı eşdizimliliğin türevleridir. Dolayısıyla bu eşdizimliliklerin sadece asıl kısımları listeye alınmıştır.

1476. *Geldi peygāberlık saḡa ṡur örü*
Eyle da‘vet ḡalkı saḡa bildürü (Taş 2019: 310).

delü ol- : Deli olmak.

Aklını ve mantığını yitirmek. Bilincini kaybetmek ve sağlıklı düşünememek.

Eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā eserinde *delü ol-*; Dede Korkut eserinde *delü ol-*; Süheyl ü Nev-bahār eserinde de *delü eyle-*, *delü ol-*, *delü kıl-* şekilleriyle kaydedilmiştir.

573. *Ḳul seven kişi meger delü ola*
Kend’özin ḡula véren ölü ola (Taş 2019: 190).

destür ol-: İzin ver(il)mek.

Bu eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā ile Süheyl ü Nev-bahār eserlerinde ortak anlamda ve ortak şekilde kullanılmıştır. Dede Korkut eserinde ise aynı anlamı taşıyan *destür vér-* eşdizimliliği bulunmaktadır.

190. *Oldı destür ṡur yapuṡ bu urḡana*

Çık kuyudan tesbîh eyle Sübhân'a (Taş 2019: 138).

devlete ér(iş)-: Mutluluğa er(iş)mek, saadete er(iş)mek.

Mutluluğu bulmak; mutluluğa ulaşmak.

Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde *devlete ér(iş)*- eşdizimliliği bulunmaktadır. Dede Korkut hikâyesinde *murāda maqşūda ér(iş)*- “muradına, isteğine ulaşmak”; Süheyl ü Nev-bahār mesnevisinde *ṭapuṇa ér(iş)*- “huzuruna ulaşmak” eşdizimlilikleri mevcuttur.

636. *Diñlenesin batasın bol ni'mete*
Hoşluğ-ıla erişesin devlete (Taş 2019: 198).

devlete teg(in)-: Mutluluğa ermek, saadete ermek.

Kişinin, mutluluğu bulması; mutluluğa ulaşması.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā eserinde görülmektedir.

1110. *Çünki Bünyāmīn girür ol ḥalvete*
Kardaşın görür teginür devlete (Taş 2019: 262).

dil sakla-: Dil saklamak.

Bir kişi ya da bir konu hakkında konuşmaktan kaçınmak.

Taramalar, bu eşdizimliliğin bir tek Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde bulunduğunu kanıtlamaktadır. *Ġıybet étmekden* unsuru, eşdizimliliğe dahil edilmemiştir. Çünkü eşdizimliliğin ayrılma durum eki alan değişkenle kullanıldığına dair yeterli veri yoktur. Bu nedenle eşdizimliliğin asıl kısmı listeye eklenmiştir.

578. *Ġıybet étmekden dilünüz saklañuz*

Yoħsa müzd yazuğa döner anlañuz (Taş 2019: 190).

dili tñtul-: Dili tutulmak.

Aşırı miktarda heyecan, korku, şaşkınlık hisseden kimsenin bu his dolayısıyla konuşamaz duruma gelmesi.

Madde başındaki eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā ile Süheyl ü Nev-bahār eserlerinde ortak olarak kullanılmıştır. Bu eşdizimlilik, Dede Korkut eserinde yoktur.

1278. *Dili tñtuldı kamu beñzi şolu*

‘Aklı gitdi qorqudan oldı delü (Taş 2019: 284).

dilsüz ol-: Dilsiz olmak.

Laf söz etmeyi bırakmak ve susmak. Konuşma yetisine sahip olmamak.

Bu eşdizimliliğin yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde geçtiği belirlenmiştir.

360. *Ķaravaşlar éytdiler budur begün*

Dilsüz olğıl başuñı dergil ögün (Taş 2019: 162).

dīne okı-: Dine çağırarak.

Bir dini tanımaya, benimsemeye ve kabul etmeye çağırarak.

İncelemeler, bu eşdizimliliğin yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde geçtiğini ortaya koymaktadır.

1477. *Halkı da ‘vet kıldı dīne okıdı*
Kilse yıkdı hāc uşatdı tokıdı (Taş 2019: 310).

dīnin bekle-: Dinini korumak.

Dine zarar gelmemesi için sahip çıkarak dinini korumak.

Madde başında görülen eşdizimlilik, bir tek Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde kaydedilmiştir.

1499. *Kim ulu oğlın okır ısmarlaya*
Sakla dīnūn bekle īmānuñ déye (Taş 2019: 314).

diri ol-: Canlı olmak.

Hayatına devam etmek; yaşama belirtisi göstermek.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *diri ol-* şeklinde görülen eşdizimlilik, Dede Korkut eserinde aynı anlamı taşıyarak *diri kal-* şeklinde görülmektedir. Süheyl ü Nevbahār adlı eserde ise *diri kal-*, *diri kıl-*, *diri ol-* eşdizimlilikleri mevcuttur. Bu eşdizimliliklerden *diri kıl-* “hayata döndürmek, diriltmek” anlam içeriğini kapsamaktadır.

1104. *Söyler eydür kanı ol gözüm nūrı*
Ölmiş-idüm uş bu gün oldum diri (Taş 2019: 260).

du‘ā kıl-: Dua etmek.

Allah’tan, bir konu ya da bir kişi hakkında bir şey istemek; bu konu hakkında yüce Allah’a yalvarmak.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *du‘ā kıl-*; Dede Korkut eserinde *du‘ā eyle-*, *du‘ā kıl-*; Süheyl ü Nev-bahār’da ise *du‘ā eyle-*, *du‘ā ét-*, *du‘ā kıl-* şekilleriyle bu eşdizimlilik her üç eserde de ortak olarak geçmektedir.

151. *Yoḥsa getürmezsenüz ol kurdı siz*

Du‘ā kılam kamu helāk olasız (Taş 2019: 134).

düş ma‘nīsin bil(dür)- ~ düş ta‘bīrin bil(dür)-: Rüyanın anlamını yorumlamak, rüya yorumlamak.

Düşde, rüyada görülenlerin neye işaret ettiğini söylemek ve yorumlamak.

Madde başında kaydedilen eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā eserine özgü niteliktedir. Bu eşdizimlilik, eserde konu edinilen olayla ilgilidir.

616. *Ḳoyar ağızına taşı fermānlayu*

Bildürür düş ma‘nīsin key anlayu (Taş 2019: 196).

düşde X gör-: Rüyada (bir kişi, bir şey) görmek.

Uyku hâlindeyken düşünde, rüyasında bir kişi veya bir şey görmek.

Eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā metni içerisinde *düşde şūret gör-* ve *düşde beg gör-* şekillerinde görülmektedir. X yerine, *şūret* ve *beg* unsurlarından ikisi de konabilir. Eşdizimliliğin madde başına X işareti ile alınmasının sebebi, işte bu değişkenlerdir. Bu eşdizimlilik, ortak şekilde Dede Korkut hikâyesinde de geçmektedir. Süheyl ü Nev-bahār metninde, bu eşdizimliliğe rastlanmaz.

332. *Zelḥā eydür düşde gördüm bir şūret*

Gerek öldür beni gerek oda at (Taş 2019: 158).

düşe X gel-: Rüyaya (bir kişi) gelmek.

Uyku hâlinde olan bir kimsenin, rüyasında bir kişiyi görmesi.

Söz konusu bu eşdizimliliğin sadece Yūsuf ve Zelīḥā metninde kullanıldığı tespit edilmiştir. *Düşe o gel-* şeklindeki eşdizimlilikte görülen *o* zamiri, eşdizimliliğin değişkenidir. Dolayısıyla eşdizimlilik *düşe X gel-* şeklinde listeye kaydedilmiştir.

335. *Çün Zelīḥā érdi yılun başına*

Yine geldi o Zelīḥā düşine (Taş 2019: 158).

düşe X gir-: Rüyaya (bir kişi, bir şey) girmek.

Uyku hâlinde olan kişinin düşüne, rüyasına bir kişinin veya bir şeyin dahil olması.

İncelenen eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīḥā eserinde görülmektedir. *Düşe sen gir-* şeklindeki eşdizimlilikte yer alan *sen* zamiri, değişkendir. *Sen* yerine, zamir kadrosundan herhangi bir sözcük gelebilir. Bu eşdizimliliği X işareti ile sunmamızın gerekçesi budur.

496. *Bérisi yıl yine girdün sen düşe*

Vêrdün ögüt söyledün baḡa paşa (Taş 2019: 180).

e

ele getür-: Ele geçirmek.

Bir şeyi yakalamak, ona sahip olmak.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *ele getür-*; Dede Korkut metninde *ele gir-*; Süheyl ü Nev-bahār metninde *ele getür-* ve *ele gir-* şekillerinde aynı anlama gelen ortak eşdizimlilikler saptanmıştır.

152. *Varuñ avlañ getürün kurdı ele*
Yoḥsa Tanrı'dan gele size belā (Taş 2019: 134).

emek çek-: Zahmet çekmek.

Bir zahmete, sıkıntıya katlanmak.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *emek çek-* şeklinde; Süheyl ü Nev-bahār eserinde *emek çek-*, *emek gör-*, *emek tart-*, *emek yé-* şekillerinde aynı anlam içeriğine sahip eşdizimliliklerin kullanıldığı görülmektedir. Dede Korkut eserinde, bu eşdizimlilikler kullanılmamıştır.

412. *Lā-cerem ki on toḡuz yarmaḡ pūla*
Şatılup gördün emek çekdün belā (Taş 2019: 168).

emir kıl- ~ emr ét-: Emir etmek, emir vermek.

Bir şeyin yapılmasını kesin bir şekilde istemek; talimat vermek.

Ana eserimiz olan Yūsuf ve Zelīhā'da *emir kıl-*, *emr ét-* eşdizimlilikleri mevcuttur. Süheyl ü Nev-bahār eserinde ise aynı anlama gelen *emr eyle-* eşdizimliliği geçmektedir. Dede Korkut eserinde, bu eşdizimlilik görülmez.

1307. *Yūsuf emr étđi buları baḡladur*
Öldürün dēr ḡamusını aḡladur (Taş 2019: 288).

endīşe kıl-: Endişe etmek.

Bir konu hakkında kaygılanmak.

Yūsuf ve Zelīhā'da metninde *endīşe kıl-* şeklinde görülen eşdizimlilik, Süheyl ü Nev-bahār metninde aynı anlam içeriğini taşıyarak *endīşe eyle-*, *endīşe ét-*, *endīşe kıl-* şekillerinde geçmektedir. Dede Korkut metni içerisinde, bu eşdizimliliğe rastlanmaz.

296. *Çünkü Yūsuf naẓar étđi ol işe*
Gönli melūl oldı kıldı endīşe (Taş 2019: 152).

é

érte ol-: Sabah olmak.

Gecenin, gündüze ulaşması; sabah olmak.

Madde başındaki eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā eseri ile Süheyl ü Nev-bahār eserinde aynı şekilde ve ortak anlam içeriğini taşıyarak kullanılmıştır. Dede Korkut eserinde, bu eşdizimliliğin kullanımı tespit edilmemiştir.

856. *Érte oldı tañlacık Yūsuf tırur*
Ṭāzīsin eyerleyü Yūsuf binür (Taş 2019: 228).

f

fāhiş işden yığlın-: Suçtan, günahtan sakınmak.

Suç, günah sayılacak bir işi veya eylemi yapmaktan kaçınmak.

İncelenen eşdizimliliğin sadece Yūsuf ve Zelīhā metninde geçtiği belirlenmiştir.

546. *Çalab 'işmet kapusın aña açar*
Fāḥiṣ işden yıǵlınur Yūsuf kaçar (Taş 2019: 186).

faķīr ol-: Yoksul olmak.

Parası ve imkânları sınırlı olmak.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīḥā metni içerisinde kullanılmıştır.

896. *Zelḥā bī-çāre benem 'ışka esīr*
Eyle tīmār gör ḥālüm oldum faķīr (Taş 2019: 232).

feryād ét-: Feryat etmek.

Üzücü ve sıkıntı verici bir durum içerisindeyken yüksek sesle haykırmak.
 Üzüntülü ve sıkıntılı bir durum içerisinde bulunmak.

Eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīḥā ile Dede Korkut eserlerinde *feryād ét-* şeklinde; Süheyl ü Nev-bahār eserinde *feryād eyle-* şeklinde aynı anlama gelerek kullanılmıştır.

245. *Feryād éder ol ḥoca bilün eger*
Şuç kılmış var durur bunda meger (Taş 2019: 146).

fitne kıılma-: Karışıklık yaratmamak.

Karışıklık, kıskançlık, sıkıntı barındıran durumlar yaratmamak.

Söz konusu eşdizimlilik, sadece ana metnimiz olan Yūsuf ve Zelīḥā'da görülmektedir.

510. *Sen yā mel'ūn kılma fitne-y-i katı*
Eydürem ben saña oyan 'işmetī (Taş 2019: 182).

g, ğ

ġāfil ol-: Gafil olmak. Boş bulunmak.

Bir şeyin gerçekleştiğini fark edemeyecek hâlde olmak.

Yūsuf ve Zelīhā ile Süheyl ü Nev-bahār metinlerinde *ġāfil ol-* şeklinde görülen eşdizimliliğin olumsuz şekli *ġāfil olma-*, Dede Korkut metninde kaydedilmiştir.

140. *Eytdiler kim yā baba Yūsuf kanı*
Ġāfil olduk kurd yēdi āhır anı (Taş 2019: 132).

ġerü dön-: Geri dönmek, vazgeçmek.

Bir eylemi yapmaktan, gerçekleştirmekten vazgeçmek.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde geçen *ġerü dön-*, “vazgeçmek” anlamını taşıdığı için eşdizimliliğidir. Yūsuf ve Zelīhā eserinin birden fazla beytinde *ġerü dön-* kullanımı geçmektedir. Bununla birlikte yalnızca 537. beyitteki kullanım, “vazgeçmek” anlamına geldiği için eşdizimliliğidir. Dede Korkut ve Süheyl ü Nev-bahār eserlerinde geçen *ġerü dön-* kullanımları, Yūsuf ve Zelīhā'nın 537. beyti dışındaki kullanımlar gibi, serbest birleşimdir.

537. *Barmağın ağızında tutmuş ışır*
Tevbe kıl yazukdan döngil ġerü (Taş 2019: 184).

ġıybet eyle- ~ ġıybet ét- ~ ġıybet kıl-: Dedikodu yapmak.

Bir kimse hakkında kötü konuşmak. Bir kişiyi çekiştirmek.

Sadece ana metnimiz olan Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde *ğıybet eyle-*, *ğıybet ét-*, *ğıybet kıl-* şekillerindeki eşdizimlilikler geçmektedir.

576. *Ol kişi kim halkı ğıybet eyleye*

Ayrıķ ‘özrin söyleye yā kavlaya (Taş 2019: 190).

gile kıl-: Şikâyet etmek.

Bir durumdan memnun olunmadığından yakınmak.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *gile kıl-*; Süheyl ü Nev-bahār eserinde *gile eyle-*, *gile ét-* şekillerinde kullanılan eşdizimlilikler aynı anlama gelmektedir. Dede Korkut eserinde, bu eşdizimlilikler görülmez.

1478. *Vardı Mālik Reyyān’a şol-dem haber*

Gile kılurlar kāfirler kim meger (Taş 2019: 310).

gögsin döğ(ün)-: Göğsünü dövmek.

Kendisine zarar vererek şiddetli şekilde üzülmek.

Madde başında kaydedilen eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā ile Süheyl ü Nev-bahār metinlerinde aynı şekilde ve aynı anlamla görülmektedir. Dede Korkut metninde, bu şekilde bir eşdizimliliğe rastlanmaz.

142. *Düşdi Ya ‘kūb uşşı gider uğunur*

Kamu kardaşları gögsin döğünür (Taş 2019: 132).

gögüs ötürt-: İç çekmek.

Üzüntü, sıkıntı gibi duygularla iç çekmek.

Söz konusu bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā adlı eserde geçmektedir.

878. *Ol arada élt beni oturayum*

Āh édeyüm gögsümi ötürdeyüm (Taş 2019: 230).

gök gürle-: Gök gürlemek.

Gök gürültüsünün oluşması.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā eserinde kullanılmaktadır. *Gürle-* eylemi, *bulut* veya *hava* sözcüğü ile kullanım sıklığı göstermemektedir. Ama *gök* sözcüğü ve *gürle-* eyleminin birbirini seçerek kullanım sıklığı gösterdiği anlaşılmaktadır.

243. *Bir kez āh eyler Yūsuf inileyü*

Bir kara bulut kıpar gök gürleyü (Taş 2019: 146).

gökden yere X én-: Gökten yere (bir şey) inmek.

Gökteki bir şeyin yeryüzüne ulaşması.

Madde başındaki eşdizimlilik, incelediğimiz ana eser olan Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde *gökden yere güneş én-* “güneşin batması” ve *gökden yere Cebrā’il én-* “gökten Cebrail meleğin inmesi” şeklinde geçmektedir. Yūsuf ve Zelīhā mesnevisi içerisinde iki tane değişkeni görüldüğü için bu eşdizimlilik *gökden yere X én-* şeklinde sunulmuştur. Burada X yerine, *güneş* ve *Cebrā’il* sözcükleri gelebilir; bu sözcükler değişkendir. Dede Korkut ve Süheyl ü Nev-bahār eserlerinde, bu eşdizimlilik tespit edilmemiştir.

168. *Görürem éner güneş gökden yere*

Dür yağar ışık düşer kamu yere (Taş 2019: 136).

gökden X én-: Gökten (bir şey) inmek.

Mucizevî bir şekilde gökteki bir varlığın, (yere) inmesi.

Madde başındaki eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā metninde *gökden kuş én-* “gökten kuş inmek” ve *gökden ferişte én-* “gökten melek inmek” şeklinde kullanılmaktadır. Yūsuf ve Zelīhā metni içerisinde *kuş* ve *ferişte* şeklinde iki adet değişkeni tespit edildiği için bu eşdizimlilik *gökden X én-* şeklinde alınmıştır. Dede Korkut metninde ise aynı eşdizimlilik *gökden Kur’ân én-* şeklinde kullanılmıştır. Bu eşdizimlilik, Süheyl ü Nev-bahār’da geçmemektedir.

416. *Hazne içi boş-iken tolu olur*

Kuş éner gökden buña söyler gelür (Taş 2019: 168).

gönli endîşe tol-: Gönlü endişe dolmak.

İçinde sıkıntı, kaygı gibi duyguları yoğun şekilde hissetmek.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *gönli endîşe tol-* şeklindeki eşdizimlilik geçerken; Süheyl ü Nev-bahār metninde görülen *gönülden endîşe geç-* şeklindeki eşdizimlilik “gönlünde endişe hissetmek” anlamındadır. Dede Korkut metninde, bu şekilde bir eşdizimlilik belirlenememiştir.

127. *Böyle dedi Cebre’îl gitdi işe*

Kaldı Yūsuf gönli tolu endîşe (Taş 2019: 130).

gönli sırrını anlat-: Gönül sırrını anlatmak.

İçinde gizlediği bir şeyi açık etmek, göstermek.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *gönli sırrını anlat-* eşdizimliliği bulunmaktadır. Bu şekilde bir eşdizimlilik, Dede korkut ve Süheyl ü Nev-bahār adlı eserlerde görülmemektedir. Bunun yanında Süheyl ü Nev-bahār eserinde *sırrı aç-* şeklindeki eşdizimlilik, madde başındaki eşdizimlilik ile aynı anlamı taşımaktadır. Dede Korkut eserinde ise bu şekilde bir eşdizimlilik geçmemektedir.

1287. *Mīlī urur şā‘a şā‘ı çınradur*

Gönli sırrını bulara anladur (Taş 2019: 284).

göriş kıl-: Görüşme yapmak.

Görüşmek, sohbet etmek.

Söz konusu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā metninde kullanılmıştır.

1432. *Zelḥā‘yī ḥādim varur alur gelür*

Anı Ya‘kūb görür ü göriş kılur (Taş 2019: 304).

görklü ol-: Gösterişli olmak.

Görkemli ve göz alıcı nitelikte olmak.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *görklü ol-* eşdizimliliği vardır. Dede Korkut metninde ise “gösterişli ve yaraşır bulmak” anlamıyla *görklü gör-* eşdizimliliğinin geçtiği belirlenmiştir. Süheyl ü Nev-bahār metninde, incelenen eşdizimlilik yoktur.

905. *Vere yigitlik aṇa görklü ola*

Gözleri görmez-iken görür ola (Taş 2019: 234).

göz sürmele-: Göz sürmelemek.

Göze sürme çekmek.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā metninde kullanılmıştır. Göz adı ve *sürmele*- eylemi birlikte kullanım sıklığına sahiptir.

53. *Yūsuf'un başını yur öper kucar*

Gözlerini sürmeler mā-verd saçar (Taş 2019: 120).

göz yaşı ak(it)-: Gözyaşı dökmek.

Ağlamak.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *göz yaşı ak(it)*- şeklindeki eşdizimlilik geçmektedir. Bu eşdizimlilik ile aynı anlamı taşıyan *göz yaşı dök*- eşdizimliliği hem Dede Korkut hem de Süheyl ü Nev-bahār eserlerinde görülmektedir.

298. *Atdan éndi secdeye kodı başın*

Tevbe kıldı çok akıtdı göz yaşın (Taş 2019: 152).

gözden (sél gibi) yaş ak(it)-: Gözlerinden (sel gibi) yaş dökmek.

Çok şiddetli bir şekilde ve çok miktarda ağlamak.

Madde başındaki eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā metninde hem *gözden yaş ak(it)*- hem de *gözden sél gibi yaş ak(it)*- şeklinde görüldüğü için *gözden (sél gibi) yaş ak(it)*- şeklinde listeye alınmıştır. Eşdizimlilik, bu şekliyle sadece Yūsuf ve Zelīhā metninde bulunmaktadır. Süheyl ü Nev-bahār metni ise “ağlamak” anlamındaki *yaş akıt*- eşdizimliliğini barındırmaktadır. Madde başındaki eşdizimlilik, parantez içindeki unsur ile kullanıldığında zarf+eylem eşdizimliliği olmaktadır.

1095. *Bünyāmīn çünkü bu sözi eşidür*

Gözlerinden sél gibi yaş akıdur (Taş 2019: 260).

gözden (tolu tolu) yaş tök-: Gözlerinden (dolu dolu) yaş dökmek.

Çok ağlamak.

Eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā eserinde *gözden tolu tolu yaş tök-* şeklinde geçmektedir. Eşdizimliliğin, *gözden yaş tök-* şeklinde alınması da doğru olacağından dolayı bu eşdizimlilik, *gözden (tolu tolu) yaş tök-* şeklinde listeye eklenmiştir. Dede Korkut ve Süheyl ü Nev-bahār eserlerinde, madde başındaki eşdizimlilik ile aynı anlamı taşıyan *göz yaşı dök-* eşdizimliliği görülmektedir. Madde başındaki eşdizimlilik, parantez içindeki unsur ile kullanıldığında zarf+eylem eşdizimliliği olmaktadır.

137. *Ṭurđı evine gider ol kaygulu*

Gözlerinden yaş töker tolu tolu (Taş 2019: 132).

gözi açıl-: Gözü açılmak.

Bir kimsenin gözünün görme yetisinin yerine gelmesi.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde, *gözi açıl-* yukarıda kaydedilen anlama gelmektedir. Süheyl ü Nev-bahār ve Dede Korkut eserlerinde, bu şekilde bir eşdizimlilik yoktur.

1379. *İki gözi açılur görür gözi*

Sen nesin dēr söyler aña kend'özi (Taş 2019: 298).

gözi gör-: Gözü görmek.

Bir kişinin gözünün görme yetisine sahip olması.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *gözi gör-* şeklindeki eşdizimlilik geçmektedir. Dede Korkut metni içerisinde de *gözi gör-* şeklinde bir kullanım mevcuttur. Ama Dede Korkut metnindeki kullanımın farklı bir anlam taşıdığını belirtmek gerekir. Dede Korkut metninde kaydedilen *gözi gör-* kullanımı, “gözü tutmak, güvenmek” anlamlarını içermektedir. İçerdiği anlam dolayısıyla Dede Korkut’ta görülen *gözi gör-* kullanımı, deyim özelliği göstermektedir.

1379. *İki gözi açılur görür gözi*

Sen nesin dēr söyler aña kend’özi (Taş 2019: 298).

gözi görmez ol-: Gözü görmez olmak.

Kör olmak. Bir kişinin gözlerinin görme yetisini kaybetmesi.

Bu eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā ile Dede Korkut metinlerinde aynı şekilde ve aynı anlamla ortak olarak geçmektedir.

664. *Ağlamakdan görmez oldu gözleri*

Êrte gece Yūsuf oldu sözleri (Taş 2019: 202).

gözi görür ol-: Gözü görür olmak.

Bir kişinin gözünün görme yetisine sahip durumda olması.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *gözi görür ol-* eşdizimliliği kullanılırken; Dede Korkut eserinde bu eşdizimliliğin olumsuz şekli *gözi görmez ol-* kaydedilmiştir. Süheyl ü Nev-bahār’da, bu eşdizimlilikler yoktur.

909. *Ṭolu aya benzer olur hem yüzi*

Görür olur hem anuñ görmez gözi (Taş 2019: 234).

gözi tol-: Gözü dolmak.

Ağlamaya başlayacak duruma gelmek.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *gözi tol-* şeklindeki eşdizimlilik yer almaktadır. Dede Korkut eserinde ise “gözü kanlı yaş dolmak” anlamındaki *gözi kan yaş tol-* eşdizimliliği görülmektedir. Süheyl ü Nev-bahār eserinde, bu eşdizimlilikler bulunmaz.

1364. *Çünkü ol `avrat eşitdi ol sözi*
Kıldı āh hem ağladı tıoldı gözi (Taş 2019: 296).

gözi yaş akıt-: Gözü yaş dökmek.

Ağlamak.

Yūsuf ve Zelīhā adlı eserde *gözi yaş akıt-* şeklindeki eşdizimlilik mevcuttur. Süheyl ü Nev-bahār’da, “ağlamak” anlamındaki *yaş akıt-* eşdizimliliği kullanılmıştır.

1203. *Çün eşitdi uşbu Ya `kūb sözleri*
Kıldı āh ol yaş akıtdı gözleri (Taş 2019: 274).

gözi yaşı ırmak ol-: Gözyaşı ırmak olmak.

Çok miktarda ve çok şiddetli bir şekilde ağlamak. Ağlamanın durmaksızın devam etmesi.

Söz konusu bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde görülmektedir.

1114. *Eti teni zārīlıkla eridi*

Oldı ırmağ gözi yaşı yöridi (Taş 2019: 262).

gözi yaşı (sél gibi) aķ- Gözyaşı (sel gibi) akmak.

Sürekli ve çok şiddetli ağlamak.

Madde başındaki eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā eserinde geçmektedir. Bu eşdizimlilik, *gözi yaşı aķ-* şeklinde de *gözi yaşı sél gibi aķ-* şeklinde de görülebildiği için *gözi yaşı (sél gibi) aķ-* olarak listeye alınmıştır. Madde başındaki eşdizimlilik, parantez içindeki unsurla birlikte kullanıldığında zarf+eylem kalıbında kurulmuş bir eşdizimlilik olmaktadır.

164. *Géce gündüz ağlamak oldı işi*

Sél gibi aķar anuñ gözi yaşı (Taş 2019: 134).

gözi yaşı yöri- Gözyaşı yürümek. Gözyaşı akmak.

Gözyaşının akması.

Ele aldığımız bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā metninde görülmektedir.

1114. *Eti teni zārīlīķla eridi*

Oldı ırmağ gözi yaşı yöridi (Taş 2019: 262).

güci yét- ~ güci yétme- Gücü yetmek; gücü yetmemek.

Bir eylemi gerçekleştirebilecek kadar güce, kuvvete sahip olmak. Yeterli olmak.

Eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā eserinde hem olumlu şekliyle (*güci yét-*) hem de olumsuz şekliyle (*güci yétme-*) kaydedilmiştir. Süheyl ü Nev-bahār eserinde geçen *güç yét-* şeklindeki eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā'da olumlu şekilde görülen

güci yét- ile aynı anlama gelmektedir. Dede Korkut eserinde, bu eşdizimliliğin kullanımından bahsedilemez.

555. *Yūsuf eydür güci yéter ol Çalab*
Söylede bunı *ğalasın sen ‘aceb* (Taş 2019: 188).

gün aç(ıl)-: Hava aç(ıl)mak.

Havanın aydınlanması.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā adlı metinde görülmektedir.

252. *Ol sā‘at bulut gider gün açılur*
Şavķ-ı nūrı ‘ālem üzre saçılur (Taş 2019: 146).

gün ên-: Güneş batmak.

Güneşin batması, havanın kararması.

Söz konusu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde kullanılmıştır.

172. *Eydür ol kim anda gördüñ sen ayık*
Gün énerdi üstüñe anda bayık (Taş 2019: 136).

günāh kıł-: Günah, suç işlemek.

Kötü karşılanan ve suç niteliğinde olan bir eylemi gerçekleştirmek.

Eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā metninde *gūnāh kıl-*; Süheyl ü Nev-bahār metninde *gūnāh eyle-*, *gūnāh ét-* şekillerinde aynı anlamlarla görülmektedir. Dede Korkut metninde ise bu eşdizimliliğin kullanımı görülmez.

5. Görü turur her ne kılsavuz gūnāh

Ger kılavuz ol gūnāha bir kez āh (Taş 2019: 114).

h, ħ, h

Ḥaḳ'a cān vér-: Allah'a can vermek.

Canını, Allah'a teslim etmek; ölmek.

Ḥaḳ'a cān vér- eşdizimliliği, sadece Yūsuf ve Zelīhā eserinde kaydedilmiştir. Dede Korkut ve Süheyl ü Nev-bahār eserlerinde, *cān vér-* eşdizimliliği kullanılmıştır. Buna karşın bu eserlerdeki *cān vér-* eşdizimliliği, *Ḥaḳ* sözcüğü ile beraber kullanılmamıştır.

1501. Az zamān geçmez Yūsuf daḫı gider

Cān Ḥaḳ'a vérür dünyāyı terk éder (Taş 2019: 314).

ḥāle baḳ-: Hâlden anlamak.

Birinin ruh hâlinden veya bir durumdan anlamak.

Bahsi geçen eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā adlı eserde kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde *hâlden anla-* deyim olarak değerlendirilse de Eski Anadolu Türkçesi şartlarında *ḥāle baḳ-* eşdizimlilik olarak gözükmemektedir.

600. Sözümi tut baḫa nāz eyleme

Ḥālūme baḳ sen muḫāl söz söyleme (Taş 2019: 194).

Hālîk'a ağla-: Yaratıcı'ya ağlamak.

Allah'a ağlamak, yalvarmak.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelîhâ eserinde yer almaktadır.

1341. Ol karavaş ağladı Hālîk'ına
İñiledi eytdi kim yâ Rabbenâ (Taş 2019: 292).

Hālîk'a yalvar-: Yaratıcı'ya yalvarmak.

Allah'a saygı duyarak ve o şeyin gerçekleşmesini çok istediğini belirterek Allah'tan bir şey istemek.

Yūsuf ve Zelîhâ metninde *Hālîk'a yalvar-* eşdizimliliği görülürken; Dede Korkut metninde de bu eşdizimlilik ile aynı anlama gelen *Allāh Te'ālaya yalvar-* şeklindeki eşdizimlilik karşımıza çıkmaktadır. Süheyl ü Nev-bahār'da, bu şekilde bir eşdizimlilik kullanımı yoktur.

1228. Ya 'kûb eydür ümîdümü kesmezem
Hālîk'uma yalvaruram diñmezem (Taş 2019: 278).

hâli anla-: Sıkıntısını anlamak.

Bir kimsenin içinde bulunduğu ruh hâlini hissedebilmek.

Madde başında kaydedilen eşdizimlilik, bir tek Yūsuf ve Zelîhâ metninde yer almaktadır. *Hâl* sözcüğü mecaz anlamıyla “Kötü durum, sıkıntı, dert” içeriğine sahiptir (TDK 2011: 1030). Eşdizimlilikteki eylem ise gerçek anlamdadır.

433. Zelîhâ eydür yâ şanem anla hâlüm

‘*Āşık oldum göynürüm tutğıl elüm* (Taş 2019: 170).

hâli esirge-: Durumunu bağışlamak.

Bir kimsenin içinde bulunduğu durumu anlayarak onun o durumdan kurtulmasına vesile olmak.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *hâli esirge-* şeklindeki eşdizimlilik mevcuttur. Eşdizimlilik bu şekliyle yalnızca ana eserimizde geçmektedir. Süheyl ü Nevbahār’da ise *kul esirge-* “kula merhamet etmek, onu bağışlamak” anlamlarındaki eşdizimliliğin bulunduğunu belirtmek gerekir. Dede Korkut eserinde, böyle bir eşdizimlilik geçmemektedir.

883. *Eytdi ey Yūsuf esirgegil hālüm*

Eyle tīmār düşmişem tutğıl elüm (Taş 2019: 232).

hâli eşit-: Hâlini anlamak.

Birinin ruh hâlini veya bir durumu anlamak ve hissedebilmek.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde geçmektedir.

434. *Sanā eytdüm bildürem eşit hâli*

Severem lāyık mıdur uşbu kulı (Taş 2019: 170).

harām yé- ~ harām yème-: Haram yemek; haram yememek.

Alın teriyle, emekle kazanılmamış kazancı harcamak.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā metninde kullanılmıştır. Eşdizimliliğin *X yé-* maddesi altında sunulmamasının nedeni, eşdizimliliğin olumlu şekli (*harām*

yé-) ile olumsuz şeklinin (*ḥarām yême-*) yan yana sunulmak istenmesidir. Türkiye Türkçesinde *haram ye-* deyim olarak değerlendirilse de *ḥarām yé-* kullanımı, Eski Anadolu Türkçesi şartlarına göre tezimizde eşdizimlilik olarak kabul edilmiştir.

1250. *Aṇa eytgil peygāmbēr olan kiṣi*

Ḥarām yēmez oğruluḡ degül işi (Taş 2019: 280).

ḥasretten inle-: Hasretten inlemek.

Çok özlemek.

Söz konusu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīḥā metninde karşımıza çıkmaktadır.

500. *Seni geldüm bulmadum oldum delü*

Ḥasretünḡden inleyü oldum ölü (Taş 2019: 180).

ḥasretten öl-: Hasretten ölmek.

Çok özlemek; çok özlem duymak. Özlemin, kişiye zarar vermesi.

Bu eşdizimliliğin sadece Yūsuf ve Zelīḥā eserinde geçtiği görülmektedir.

347. *İmdi n'ēdem bu él ol élden ırak*

Ḥasretinden ölürem eyle yarak (Taş 2019: 160).

ḥasretten yan-: Hasretten yanmak.

Çok özlemek. Bu özlemin, kişiye zarar vermesi.

Ele alınan eşdizimliliğin yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde geçtiği belirlenmiştir.

161. *Ben daḥī ‘iyāllerümden azmışam*

Géce gündüz ḥasretinden yanmışam (Taş 2019: 134).

ḥayr ol-: Hayır olmak.

Bir işin en iyi ve hayırlı şekilde sonuçlanması.

Yūsuf ve Zelīhā, Dede Korkut, Süheyl ü Nev-bahār metinlerinde aynı şekilde ve aynı anlamda ortak olarak geçen eşdizimliliklerden biri *ḥayr ol-*'dir.

634. *Yūsuf eydür sāḳīye bilgil düşün*

Ḥayr olısar oḡısar senün işün (Taş 2019: 198).

ḥayra ér-: Hayra ermek.

Bir işin en iyi şekilde sonuçlanması.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā eserinde geçmektedir.

365. *Eytdiler ṣabr eyle éresin aḡa*

Ṣabr éden ḥayra érer öḡdin ṣoḡa (Taş 2019: 162).

ḥayrān ol-: Hayran olmak.

Çok beğenmek ve hayran olmak. Çok beğendiği için şaşırıp kalmak.

Eşdizimlilik, *ḥayrān ol-* şeklinde ve aynı anlamla hem Yūsuf ve Zelīḥā eserinde hem de Süheyl ü Nev-bahār eserinde görülmektedir. Dede Korkut eseri içerisinde, bu eşdizimlilik görülmez.

303. *Yüzün gören kişiler anuḡ paşa*

Ḥayran olur déremez ‘aqlın başa (Taş 2019: 154).

ḥayrān u zār ḵal-: Şaşakalmak.

Bir durumun gerçekliğine ve doğruluğuna inanamamak. Çok şaşırmak.

İncelenen eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīḥā mesnevisinde kullanılmıştır.

373. *Er ü ‘avrat şār içinde ne ki var*

Yüzini görür ḵalur ḥayrān u zār (Taş 2019: 162).

helāk ol-: Yok olmak.

Perişan olmak, mahvolmak. Ölmek ve yok olmak.

İncelediğimiz her üç eserde de *helāk ol-* eşdizimliliği aynı anlamla geçmektedir. Ek olarak Süheyl ü Nev-bahār eserinde eşdizimliliğin olumsuz şekli olan *helāk olma-*, “yok olmamak” anlamıyla görülmektedir. Dede Korkut eserinde kullanılan *helāk ét-* ve *helāk ḵıl-* eşdizimlilikleri ise “yok etmek, öldürmek” anlam içeriğini kapsamaktadır.

151. *Yoḡsa getürmezseḡüz ol ḵurdı siz*

Du‘ā ḵılam ḵamu helāk olasız (Taş 2019: 134).

ḥikāyet eyle-: Hikāye anlatmak.

Bir olayın, sürecin seyrini veya kişinin, kişilerin başından geçenleri anlatmak.

Yūsuf ve Zelīhā ile Dede Korkut eserlerinde, *hikāyet eyle-* eşdizimliliği aynı şekilde ve aynı anlamla ortak olarak görülmektedir. Süheyl ü Nev-bahār eserinde ise aynı anlama gelen *hikāyet kıl-* şeklindeki eşdizimlilik kullanılmıştır.

282. Görelüm ne dēr bize but söylesün

Hālümüzden bir hikāyet eylesün (Taş 2019: 150).

hīle kıl-: Hile yapmak.

Bir kimseyi kandırmak, aldatmak. Bir olayın gidişatını kandırma ve aldatma ile değiştirmek.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā eserinde kaydedilmiştir.

1157. Döymedi ol dāya ansuz olmağa

Dāya diler imdi hīle kılmağa (Taş 2019: 268).

hon getür-: Sofra hazırlamak.

Yemek hazırlamak. Ziyafet vermek.

Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde bulunan *hon getür-* eşdizimliliği ile Süheyl ü Nev-bahār mesnevisinde geçen *hōn çek*, *hōn dök-*, *hōn eyle-* eşdizimlilikleri aynı anlama gelmektedir. Dede Korkut hikâyesinde, bu eşdizimliliğin kullanımı söz konusu değildir.

1131. Kim Yūsuf buyurdi hon getürdiler

İki iki bir yere oturdılar (Taş 2019: 264).

ḥurd uşan-: Parçalanmak.

Bütün olan bir şeyin parçalara ayrılmış duruma gelmesi.

Yūsuf ve Zelīḥā eserinde geçen *ḥurd uşan-*; Dede Korkut eserinde bulunan *ḥurd ol-* eşdizimlilikleri aynı anlama gelmektedir. Süheyl ü Nev-bahār eserinde, bu eşdizimliliğin örneği görülmemektedir.

286. *Bunı dēyüp ḵamusı düşdi yēre*

Ḥurd uşandı ḵamusı oldı pere (Taş 2019: 152).

ḥurd uşat-: Parçalamak.

Bütün olan bir şeyi, parçalarına ayrılmış duruma getirmek.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīḥā eserinde kaydedilmiştir.

440. *Yūsuf eydür benüm Taḡrı'm anları*

Ḥurd uşatdı ṭaḡılup pāraları (Taş 2019: 172).

ḥükm eyle-: Emir vermek.

Bir şeyin yapılmasını kesin bir şekilde istemek, emretmek.

Bu eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīḥā ile Süheyl ü Nev-bahār metinlerinde ortak olarak geçmektedir. Dede Korkut metninde, söz konusu bu eşdizimliliğe rastlanmaz.

1147. *Bindi Yūsuf kürsīye ḥükm eyledi*

Yüklerini gör aratdı n'eyledi (Taş 2019: 266).

hükmi yét-: Gücü yetmek.

Bir eylemi gerçekleştirebilecek kadar güce, kuvvete sahip olmak. Yeterli olmak.

Ele alınan eşdizimliliğin bir tek Yūsuf ve Zelīhā eserinde yer aldığı görülmektedir.

1252. Hükmi yéter ne dilerse işler ol

Sözümü taşdīklesün kılsun kabūl (Taş 2019: 280).

hürmetini saķın-: Değerini düşünmek.

Bir şeyin değerini, kıymetini düşünmek.

Eşdizimlilik, madde başındaki şekliyle ve anlamıyla sadece Yūsuf ve Zelīhā metninde kaydedilmiştir. Dede Korkut ve Süheyl ü Nev-bahār metinlerinde geçtiği belirlenen *hürmet eyle-* eşdizimliliği, “saygı göstermek” anlamındadır. Ayrıca yine Süheyl ü Nev-bahār içerisinde görülen bir eşdizimlilik olan *hürmetin bekle-*, “saygısını gözetmek” anlam içeriğine sahiptir.

208. Gizlemişken Yūsuf’ı çıkardılar

Hürmetini saķınur korkar bular (Taş 2019: 140).

I

ışık düş-: Işık düşmek.

Aydınlanmak, aydınlık olmak.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *ışık düş-* şeklinde bir eşdizimlilik mevcutken; Süheyl ü Nev-bahār eserinde *ışık vēr-* eşdizimliliği görülmektedir. Süheyl ü Nev-bahār eserindeki bu eşdizimlilik, “aydınlatmak” anlamına gelmektedir.

168. *Görürem éner güneş gökden yére*
Dür yağar ışıķ düşer kamu yére (Taş 2019: 136).

i, ‘i, ĩ

içden X git-: İçten (bir his) gitmek.

İçindeki bir hissin azalması, kaybolması.

Yūsuf ve Zelīhā eseri içerisinde *içinden şekk ü gümān git-* şeklinde geçen eşdizimlilik, “içinden şüphe gitmek” anlamına gelmektedir. Eser incelendiğinde eser içerisinde eşdizimliliğin değişkeni belirlenemez. Buna karşın bu eşdizimlilikte, X yerine, duygu ifade eden sözcüklerden herhangi biri gelebilir. Yani bu kısım değişmeye açıktır. Buna dayanarak eşdizimlilik *içden X git-* şeklinde listeye alınmıştır. Diğer iki eserde, madde başındaki bu eşdizimlilik kullanılmamıştır.

1493. *Müslümān olsun getürsün ĩmān*
Gitsün içinden anuñ şekk ü gümān (Taş 2019: 312).

(iki) gözi örtülü ol-: İki gözü örtülü olmak.

Gerçekleri göremez hâle gelmek.

Taranan bu eşdizimliliğin sadece Yūsuf ve Zelīhā eserinde geçtiği tespit edilmiştir. Eşdizimlilik hem *iki gözi örtülü ol-* hem de *gözi örtülü ol-* şeklinde görülebileceği için madde başındaki şekilde listeye alınmıştır.

458. *‘Āşık olan ögüde girmez olur*
İki gözi örtülü görmez olur (Taş 2019: 174).

(iki) gözi yaş tol-: İki gözü yaş dolmak.

İki gözü yaşla dolmak, ağlamak.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā metninde karşımıza çıkmaktadır. Eşdizimlilik *iki gözi yaş tol-* şeklinde karşımıza çıkabildiği gibi *gözi yaş tol-* şeklinde de karşımıza çıkabilir. Bu durumdan kaynaklı olarak söz konusu eşdizimlilik madde başındaki şekilde ele alınmıştır.

141. Çün eşitdi bunı Ya 'kūb'un özi
Toldı yaş ağladı iki gözi (Taş 2019: 132).

iki kat ol-: İki kat olmak.

Birine saygı göstererek onun önünde eğilmek.

Söz konusu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde kaydedilmiştir.

276. İki kat oldı tapu kıldı anı
Ėlini alup gelür şārdan yaña (Taş 2019: 150).

iş başar-: İşi yoluna koymak.

Allah'ın bir işi yola koyması; işin ilerleyişinin iyi olmasına yardımcı olması.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *iş başar-* şeklinde geçen eşdizimlilik, Süheyl ü Nevbahār eserinde de aynı şekilde ve aynı anlamla yer almaktadır. Dede Korkut eserinde ise böyle bir eşdizimlilik kullanılmamıştır. Aşağıdaki örnek beyitte görülen *anur* unsuru, eşdizimliliğe dahil edilmemiştir. Çünkü eşdizimlilik, her zaman bu şekilde bir değişkenle birlikte kullanılmamaktadır. Eşdizimlilik sıklıkla

iş başar- şeklinde kullanılmaktadır. Dolayısıyla eşdizimliliğin asıl kısmı madde başına eklenmiştir.

1494. *Gelsün andan girsün ol ol şāra*
Tā ki işin Tanrı anuñ başara (Taş 2019: 312).

iş işleme-: İş yapmamak.

Bir işi, eylemi gerçekleştirmemek.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde olumsuz şekilde geçen *iş işleme-* eşdizimliliğinin olumlu şekli *iş işle-*, Süheyl ü Nev-bahār eserinde görülmektedir.

529. *Tanrı'dan kork işleme uşbu işi*
Yavuz iş nite kı尔斯ın ey kişi (Taş 2019: 184).

iş kıl-: İş yapmak.

Bir işi yapmak; işlemek.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *iş kıl-*; Dede Korkut eserinde *iş ét-*; Süheyl ü Nev-bahār eserinde *iş eyle-*, *iş gör-* şekillerinde geçen eşdizimliliklerin hepsi aynı anlama gelmektedir. Aşağıdaki örnek beyitte görülen *kendüye* unsuru, eşdizimliliğe dahil edilmemiştir. Çünkü eşdizimlilik, her zaman yönelme durum eki alan değişken bir unsurla birlikte kullanılmamaktadır. Eşdizimlilik sıklıkla *iş kıl-* şeklinde kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu eşdizimliliğin asıl kısmı madde başına eklenmiştir.

875. *Ol yolu kendüye iş kılmış-ıdı*
Ol yolu hem Zelīhā tuymış-ıdı (Taş 2019: 230).

iş oη-: İşi yoluna koymak.

İşin ilerleyişini düzeltmek; işi rast gitmek.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *iş oη-* eşdizimliliği geçerken; Dede Korkut metninde ise *iş oηma-* şeklindeki “işin yolunda gitmemesi” anlamına gelen eşdizimlilik kullanılmıştır. Ayrıca hem Dede Korkut hem de Süheyl ü Nev-bahār metinlerinde, *işi oη(ar)-* şeklindeki “işin yoluna koymak” anlamını taşıyan eşdizimlilik bulunmaktadır. Aşağıdaki örnek beyitte görülen *senūη* unsuru, eşdizimliliğe dahil edilmemiştir. Çünkü eşdizimlilik, her zaman bu şekilde bir değişkenle birlikte kullanılmamaktadır. Eşdizimlilik sıklıkla *iş oη-* şeklinde kullanılmaktadır. Bu eşdizimliliğin asıl kısmı madde başına eklenmiştir.

634. *Yūsuf eydür sāķīye bilgil düşūη*
Hayr olısar oηısar senūη işūη (Taş 2019: 198).

işe şabır kıl- ~ işe şabr eyle- ~ işe şabr kıl-: İşe sabretmek.

Bir işin gerçekleşmesi sürecinde sabretmek, beklemek.

Yūsuf ve Zelīhā metninde kullanılan *işe şabır kıl-*, *işe şabr eyle-*, *işe şabr kıl-*; Süheyl ü Nev-bahār’da görülen *işde şabr ét-* şekillerindeki eşdizimlilikler, aynı anlama gelmektedir. Dede Korkut metninde, bu eşdizimlilikler görülmez.

531. *Çünki Yūsuf ol işe şabr eyledi*
Ol Zelīhā delürüp gör n’eyledi (Taş 2019: 184).

işi Tanrı’dan bil-: İşi, Allah’tan bilmek.

Bir işin Allah’tan geldiğini kabul etmek ve buna inanmak.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde görülmektedir.

122. Eytdi Yūsuf Tañrı'dan bil bu işi
Kılmaya qardaşlaruñ yavuz işi (Taş 2019: 130).

ķ, k

kāfir ol-: Kafir olmak. İnançsız olmak.

Allah'ın varlığını ve birliğini tanımamak.

Taradığımız bu eşdizimlilik, yalnızca ana eserimiz Yūsuf ve Zelīhā'da görülmektedir.

941. Maqşūd ol kim anda mü'min seçile
Kāfir olan düşe oda suç-ıla (Taş 2019: 240).

ķapu bağla-: Kapıyı kilitlemek.

Kapıyı kilitlemek; açılmaz hâle getirmek.

Bu eşdizimlilik, aynı şekilde ve aynı anlam içeriği ile hem Yūsuf ve Zelīhā hem de Süheyl ü Nev-bahār eserlerinde görülmektedir. Dede Korkut eserinde, bu eşdizimliliğin kullanımı görülmez.

482. Yaptı sarāyuñ ķapusın bağladı
Yūsuf anı göricegiz ağladı (Taş 2019: 178).

ķardaşa kıy-: Kardeşe kıymak.

Kardeşini öldürmek.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā eseri içerisinde kaydedilmiştir.

81. *Ḳardaşa ḳardaş dēdüm nite ḳıya*

Bu ḥayāl gēçdi içümden ey uya (Taş 2019: 124).

ḳarılıḳ gider-: Yaşlılığı gidermek.

Bir kişi üzerindeki yaşlılık izlerini gidermek; kişiyi genç kılmak.

Madde başındaki eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde görülmektedir.

904. *Anı cūftlen Taḡrı'nun ṭut buyruḡın*

Ḳudreti var gidere ḳarılıḡın (Taş 2019: 234).

ḳarnı ac-: Karnı acıkmak.

Tok olmamak; tok olmanın karşıtı.

İncelenen eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā ile Süheyl ü Nev-bahār eserlerinde aynı şekilde ve aynı anlam içeriğiyle ortak olarak geçmektedir. Dede Korkut eseri içerisinde, bu eşdizimlilik karşımıza çıkmaz.

946. *Buḡalur Ya 'ḳūb nebī ḳarnı acar*

Oḳıdı oḡlanların rāzı açar (Taş 2019: 240).

ḳarşu ṭur-: Karşı durmak.

Birine veya bir şeye karşı çıkmak, itiraz etmek.

Madde başındaki bu eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā ile Süheyl ü Nev-bahār metinlerinde aynı şekilde ve aynı anlam içeriğiyle geçerek ortaklık göstermektedir. Dede Korkut metninde görülen *karşu gel-* eşdizimliliği, madde başındaki eşdizimlilikten farklıdır. Dede Korkut metnindeki *karşu gel-* eşdizimliliği, “birinin karşısına çıkmak” anlam içeriğine sahiptir.

1236. *Anda bizden güçlüler gördük varup*
Söylemedük korhudan karşu turup (Taş 2019: 278).

ḳavl eyle-: Söz vermek.

Söz vermek, bir eylemi gerçekleştireceğine dair kesin söz söylemek.

Ḳavl eyle- eşdizimliliği, Yūsuf ve Zelīhā ile Süheyl ü Nev-bahār eserlerinde ortak şekilde ve aynı anlamı taşıyarak kullanılmıştır. Süheyl ü Nev-bahār eserinde bulunan *ḳavl ét-* şeklindeki eşdizimlilik de madde başındaki eşdizimlilik ile aynı anlama sahiptir.

497. *Ayruğa varma dedün hoş söyledün*
Sen benümsin ben senün ḳavl eyledün (Taş 2019: 180).

ḳavlin berkit-: Sözünü sağlamlaştırmak.

Söylenen sözün doğruluğunun, gerçekliğinin kanıtlayabilecek sağlamlıkta olması.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *ḳavlin berkit-* eşdizimliliği kullanılmıştır. Dede Korkut metninde kaydedilen *ḳapusını berkit-* şeklindeki eşdizimlilik, “kapının dayanıklılığını sağlamlaştırmak” anlamındadır. Süheyl ü Nev-bahār’da görülen *‘ahdı berkit-* eşdizimliliği, “yemini sağlamlaştırmak” anlam içeriğindedir. Üç

eşdizimlilik incelendiğinde Yūsuf ve Zelīhā ile Süheyl ü Nev-bahār metnilerindeki kullanımın, birbirine daha yakın anlam içeriğinde olduğu görülmektedir.

60. *Uşbu düzgün düzdiler yolca gidü
İçdiler and kamu kavlin berkidü* (Taş 2019: 122).

ḳayḡu tart-: Kaygı duymak.

Kaygılanmak, endişeye kapılmak.

Yūsuf ve Zelīhā eserindeki *ḳayḡu tart-* eşdizimliliği ile Süheyl ü Nev-bahār eserindeki *ḳayḡu yé-* eşdizimliliği aynı anlama gelmektedir. Dede Korkut eserinde ise böyle bir eşdizimlilik görülmez.

1209. *Döndi eydür şonı düşvārılık feraḥ
Çün buḡaldum ḳayḡumuz tartdum teraḥ* (Taş 2019: 274).

ḳayḡudan emīn ol-: Kaygısı geçmek. Güvende olmak.

Endişeli durumu atlatmak ve endişesiz hâle gelmek.

Söz konusu eşdizimliliğin yalnızca Yūsuf ve Zelīhā metninde kullanıldığı tespit edilmiştir.

343. *Oyanu gelür Zelīhā uyḡudan
Benzi güler olur emīn ḳayḡudan* (Taş 2019: 158).

ḳayḡuya yüklen-: Endişeye kapılmak.

Endişe içerisinde olmak, kaygı duymak. Dertli ve sıkıntılı bir ruh hâline sahip olmak.

Eşdizimlilik, bu şekli ile sadece ana eserimiz olan Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde kaydedilmiştir.

1247. *Ḳayğuya yüklendüğümü söylegil*
Derdümi ḳamu aṇa şerḥ eylegil (Taş 2019: 280).

kend'özin ḳula vér-: Kendini, birine kaptırmak.

Bir kimsenin yoğun etkisi altında kalarak kendini birine teslim etmek.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *kend'özin ḳula vér-*; Süheyl ü Nev-bahār eserinde *kendüzini ḳula vér-* şekillerinde görülen eşdizimlilikler, aynı anlama gelmektedir. Dede Korkut hikâyesinde, bu eşdizimliliğin kullanımından bahsedilemez.

573. *Ḳul seven kişi meger delü ola*
Kend'özin ḳula véren ölü ola (Taş 2019: 190).

kend'özin unut- ~ kendü özün unut-: Kendinden geçmek.

Kendini, bilincini kaybetmek. Yaşananların farkında olmamak.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *kend'özin unut- ~ kendü özün unut-* eşdizimliliği görülmektedir. Süheyl ü Nev-bahār metninde ise *kendüzin bilme-* şeklinde bir eşdizimlilik mevcuttur. Süheyl ü Nev-bahār'daki *kendüzin bilme-*, “kendini bilmemek” anlam içeriğini taşımaktadır.

273. *Çünkü görür ol melik Yūsuf yüzün*
‘Aklı gider unudur ol kend'özin (Taş 2019: 150).

kend'özünü X'e ismarla-: Kendini (birine) emanet etmek.

Birine güvenerek ona karşı teslimiyet duygusu içerisinde olmak.

Yūsuf ve Zelīhā metninde, *kend'özümü saḡa ısmarladum* şeklinde aşağıda verilen beyit geçmektedir. Eşdizimlilikteki, *saḡa* değişkendir. Yani *kend'özünü X'e ısmarla-* şeklinde görülen eşdizimlilikte, X yerine, zamir kadrosundan herhangi bir zamir gelebilir. Bu sebeple eşdizimlilik *kend'özünü X'e ısmarla-* şeklinde sunulmuştur. Süheyl ü Nev-bahār metninde de *X'e ısmarla-* eşdizimliliğinin aynı anlamla kullanıldığı tespit edilmiştir. Süheyl ü Nev-bahār'da *ısmarla-* eylemi, *baḡa* zamiri ile beraber kullanılmıştır. Dolayısıyla Süheyl ü Nev-bahār'da geçen eşdizimlilik de X işareti ile ifade edilerek (*X'e ısmarla-*) alınmalıdır.

232. *Eydür ey Kādir Çalab bu özümü*
Uṣ saḡa ısmarladum kend'özümü (Taş 2019: 144).

kerem işle-: İyilik etmek.

Bir kimseye iyilik yapmak, lütfetmek.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *kerem işle-* eşdizimliliği mevcuttur. Dede Korkut eserinde madde başındaki eşdizimlilik ile aynı anlama gelen *kerem eyle-*, *kerem ét-* eşdizimlilikleri vardır. Süheyl ü Nev-bahār eserinde geçen *kerem eyle-*, *kerem ét*, *kerem ol-* eşdizimlilikleri de aynı anlama gelmektedir.

795. *Ümmetünj ben saḡa baḡışladum*
Ben Kerīm'üm bil ki kerem işledüm (Taş 2019: 220).

kızlık ol-: Kıtık olmak.

Kaynakların ve ürünlerin tehlike yaratacak şekilde sınırlı miktarda olması.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā metninde kullanılmıştır.

730. *Şonra andan yêdi yıl kızlık ola*
Yêrde nebât bitmeye tarlık ola (Taş 2019: 210).

koça ol-: Yaşlanmak.

Yaş almak, uzun yıllar yaşamış olmak.

Eşdizimlilik, aynı şekilde ve aynı anlamla hem Yūsuf ve Zelîhā hem de Süheyl ü Nev-bahār eserlerinde görülmektedir. Dede Korkut eserinde ise bu eşdizimlilik tespit edilememiştir.

1498. *Anda Yūsuf eglenür olur koça*
‘Ömri kim yakın gelür çıka uca (Taş 2019: 314).

konuqluḡ êt-: Konuk etmek.

Konukları ikram, eğlence vb. şeylerle ağırlamak.

Yūsuf ve Zelîhā metninde geçen *konuqluḡ êt-* eşdizimliliği ile Dede Korkut metninde kaydedilen *konuqluḡ eyle-* eşdizimliliği, aynı anlama gelmektedir. Süheyl ü Nev-bahār metninde geçen *konuḡ toyla-* şeklindeki eşdizimlilik de bu paragrafta sıralanan eşdizimlilikler ile aynı anlama gelmektedir.

582. *Mışır ehli ‘âdeti eyle-y-idi*
Her kişi kim konuqluḡ êde-y-idi (Taş 2019: 190).

korḡudan delü ol-: Korkudan deli olmak.

Aşırı derecede korkmak ve bu sebeple aklını yitirmek, bir şeyleri fark edemeyecek duruma gelmek.

Eşdizimlilik, bu şekliyle sadece Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde görülmektedir.

1278. *Dili tūtuldı kamu beñzi şolu*

‘Aklı gitdi kōrkudan oldı delü (Taş 2019: 284).

kōrkudan titre-: Korkudan titremek.

Çok korkmak.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde görülmektedir.

1148. *Bünyāmīn yükinde ol şā‘ bulunur*

Kamu titrer kōrkusından uğunur (Taş 2019: 266).

kulağa ün gel-: Kulağa ses gelmek.

Ses işitmek.

Yūsuf ve Zelīhā metninde kullanılan *kulağına ün gel-* eşdizimliliği ile Dede Korkut metninde kaydedilen *kulağına ses tokın-* eşdizimliliği, aynı anlama gelmektedir. Süheyl ü Nev-bahār metninde, bu eşdizimlilikler yoktur.

138. *Çünkü vardı girdi Ya‘kūb evine*

Geldi bir ün daşradan kulağına (Taş 2019: 132).

kulluk kııl-: Kulluk etmek.

Allah’ın üstün olduğuna inanıp kabul etmek. Allah’ın emir ve yasaklarını tanımak.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *ķulluķ ķıl-* eşdizimliliği geçmektedir. Süheyl ü Nev-bahār eserinde bulunan *ķullıķ eyle-*, *ķullıķ ét-*, *ķullıķ ķıl-* eşdizimlilikleri de madde başındaki eşdizimlilik ile aynı anlama gelmektedir.

1163. *Anı Ya'ķūb buldı boncuğı ķılı*

Gérü var dēr iki yıl ķulluķ ķılı (Taş 2019: 268).

ķurd avla-: Kurt avlamak.

Kurdu yakalamak; öldürmek.

Yūsuf ve Zelīhā metninde geçen *ķurd avla-* eşdizimliliği, metne özgü bir eşdizimlilik olma özelliği taşımaktadır. Çünkü metinde anlatılan olaylarda, sıklıkla kurttan bahsedilmektedir. Ayrıca Yūsuf ve Zelīhā metni içerisinde, *avla-* eylemi ile *ķurd* sözcüğü birlikte kullanım sıklığı göstermektedir. Dede Korkut metninde, *gėyik sıgın avla-*; Süheyl ü Nev-bahār metninde *av avla-*, *ķuş avla-* kullanımları görülmektedir. *Avla-* eylemi, sadece belli hayvan adlarıyla birlikte kullanılabildiğinden bu kullanımlar eşdizimliliklerdir.

150. *Varuņ avlaņ ķurdı getürün baņa*

Yūsuf'ı yėdi-mi şoram ben aņa (Taş 2019: 134).

ķuşluk ol-: Kuşluk vakti olmak.

Sabah ve öğle arasında süren zaman dilimi.

Madde başında kaydedilen eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde geçmektedir.

1183. *Oldı ķuşluk Yahūda bir arada*

ķurdı anda güci yėtmez kim gide (Taş 2019: 272).

ķutlu ol-: Hayırlı olmak.

Uğurlu olmak, Őans getirmek.

İncelemiş olduğumuz her üç eserde de *ķutlu ol-* eşdizimliliği kullanılmıştır.

387. *ķutlu olsun d r saņa bağışladum*

Saņa v rd m bu ķulı key işledüm (Taş 2019: 164).

l

lev  üzre yaz(ıl)-: Kader yaz(ıl)mak, kaderin yazılması.

Bir kimsenin yaşayacağı olayların Allah tarafından planlanması.

Madde başında kaydedilen eşdizimliliğin sadece Y suf ve Zel h  metninde kullanıldığı görülmektedir.

323. *Her birine Tanrı'dan bir baħř-ıdı*

Levh  üzre böyle yazılmış-ıdı (Taş 2019: 156).

m

mağb n ol-: şaşkın olmak.

Bir durumun doğruluğuna ve gerçekliğine inanamamak.

Eşdizimlilik, aynı şekilde ve aynı anlam içeriğiyle Y suf ve Zel h  ile Süheyl   Nev-bah r eserlerinde ortak olarak kullanılmıştır. Dede Korkut eserinde ise bu eşdizimlilik geçmemektedir.

511. *Anda iblīs mağbūn oldı ağıladı*
Taḡrı Yūsuf'ı şerinden sağıladı (Taş 2019: 182).

māl ƙal-: Mal kalmak.

Sahip olduğu mal varlığından hâlâ bir miktar olması.

Yūsuf ve Zelîhâ metninde geçtiğı tespit edilen *māl ƙal-* eşdizimliliğı, “sahip olduğu mal varlığından hâlâ bir miktar olması” anlam içeriğıne sahiptir. Süheyl ü Nev-bahâr'da kaydedilen *māl u tavar ƙal-* kullanımı da bir önceki kullanımla aynı anlamı paylaşarak “eşya ve hayvanların kalması” anlamına gelmektedir. Yūsuf ve Zelîhâ ile Süheyl ü Nev-bahâr metnilerindeki kullanımlar, “malın tükenmemesi, arda kalması” anlamını taşımaktadır. Dede Korkut eserinde ise *māl ƙalma-* eşdizimliliğı olumsuz şekli ile görölmektedir. Bu eşdizimlilik, “bir kimsenin malının bir kimseye kalmaması” anlamındadır. Türkiye Türkçesinde görülen *miras ƙal-* kullanımının, Dede Korkut metnindeki kullanım ile şekilsel ve anlamsal benzerliğı olduğı açıktır.

404. *Ĥaznedâra buyurur var gör dağı*
Var mı ƙalmış anda mālumdan dağı (Taş 2019: 166).

mālî X'in yolına git-: Malını (birinin, bir şeyin) yoluna harcamak.

Mal varlığını bir kimse ya da bir şey için tüketmek.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelîhâ eserinde geçmektedir. Yūsuf ve Zelîhâ eserinde eşdizimliliğın (*senün*) *yoluḡa* unsuru ile kullanıldığı görölmektedir. Bu eşdizimlilikteki X yerine, başka unsurlar da gelebileceğı için eşdizimlilik *mālu X'in yolına git-* şeklinde sunulmuştur.

897. *Yoluḡa gitdi-y-ise mālum benüm*

Seni sever dün ü gün cānum benüm (Taş 2019: 234).

mālın yakın koyma-: Malını esirgemek.

Malını, bir kimseden sakınmak. Malını, bir kimse ile paylaşmak istememek.

Madde başında yer alan eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde kullanılmıştır.

226. *Hem kaçakdur hem yalancı key saḳın*
Oğrıdur hem koymagil mālun yakın (Taş 2019: 144).

mālun teşvīşini yē-: Malının endişesine kapılmak.

Sahip olduğu mal mülk hakkında endişelenmek.

Madde başında bulunan bu eşdizimliliğin görüldüğü tek yer, Yūsuf ve Zelīhā mesnevisidir.

402. *İmdi dinle ol Koṭīfar işini*
Kim néce yer ol mālun teşvīşini (Taş 2019: 166).

melūl ol-: Üzgün olmak. Hüzünlü olmak.

Çok şiddetli bir şekilde üzölmek.

İncelediğimiz her üç eserde de ortak şekilde ve aynı anlam içeriğiyle *melūl ol-* eşdizimliliği bulunmaktadır.

296. *Çünkü Yūsuf naḳar étdi ol işe*

Gönli melûl oldı kıldı endîşe (Taş 2019: 152).

muḥkem ol-: Hükümlere uygun olmak.

Hükümlere uygun nitelikteki anlaşmaya, belgeye dayanmak. Güvenilir bir anlaşmaya, belgeye dayanmak.

Söz konusu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde kaydedilmiştir.

224. Hem gelün aña yazunuz bir biti

Muḥkem olsun aramızda bu şatı (Taş 2019: 142).

murāda yét-: Murada ermek.

Dileğine, isteğine ulaşmak.

Yūsuf ve Zelīhā metninde geçen *murādına yét-* eşdizimliliği ile Süheyl ü Nevbahār metninde kaydedilen *murādına ér-* eşdizimliliği, “dileğine, isteğine ulaşmak” anlamına gelirken; Dede Korkut eserinde geçen *murāda ér-* eşdizimliliği ise “gerdeğe girmek” anlam içeriğiyle daha özelleşmiş bir anlama sahiptir.

1128. Bünyāmın varur bularuñ katına

Ḳardaşın görüp yétip murādına (Taş 2019: 264).

muṭī' ol-: İtaat etmek.

Bir kimsenin veya bir gücün üstünlüğünü kabul etmek ve ona uygun davranmak.

Yūsuf ve Zelīhā, Dede Korkut, Süheyl ü Nev-bahār eserlerinin hepsinde ortak şekilde *muṭīʿ ol-* eşdizimliliği geçmektedir. Bu eşdizimlilik, üç eserde de ortak anlam içeriğine sahiptir.

490. *Ḳoy Ḳoṭīfar gitsün ü sen bérü gel*
Muṭīʿ olğıl kaçma benden gérü gel (Taş 2019: 178).

müʿmin seç(il)-: İnananları belirlemek.

İnanç sahibi kimselerin ayrıcalıklı kılınması.

Bu eşdizimlilik, yalnızca ana eserimiz olan Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde yer almaktadır.

941. *Maḳşūd ol kim anda müʿmin seçile*
Kāfir olan düşe oda suç-ıla (Taş 2019: 240).

müzdin yıķ- Sevabını yok etmek.

Sevabın bozulması, sevap niteliğini taşımaz hâle gelmesi.

İncelenen eşdizimlilik, bir tek Yūsuf ve Zelīhā eseri içerisinde geçmektedir.

577. *Lā-cerem ğıybet kılan müzdin yıķar*
Ol yuyunur yazuğından pāk çıkar (Taş 2019: 190).

n

naẓar ét- Bakmak.

Gözün bakma eyleminde bulunması. Düşüncelere kapılmış şekilde bakmak.

Yūsuf ve Zelīhā ile Süheyl ü Nev-bahār metinlerinde ortak şekilde görülen *nazar ét-* eşdizimliliği, anlamsal açıdan da ortak içeriğe sahiptir. Dede Korkut metninde ise bu eşdizimlilik görülmez. Türkiye Türkçesinde kullanılan *nazar deĝ-*, Eski Anadolu Türkçesindeki *nazar ét-* eşdizimliliği ile şekil benzerliği göstermektedir. Buna karşın Türkiye Türkçesindeki *nazar deĝ-* kullanımı, anlam kötüleşmesine uğramıştır ve “bir kimsenin kötü niyetli bakışının, bir başka kimseyi olumsuz etkilemesi” anlam içeriğine evrilmiştir.

296. *Çünkü Yūsuf nazar ét-di ol işe*
Göñli melûl oldu kıldı endîşe (Taş 2019: 152).

nebāt bitme-: Bitki bitmemek.

Bitkilerin çıkmaması; ürün vermemek.

İncelemeler, bu eşdizimliliğin yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde kullanıldığını ortaya çıkarmıştır.

730. *Şonra andan yêdi yıl kızlık ola*
Yêrde nebāt bitmeye tarlık ola (Taş 2019: 210).

ni‘mete tol-: Nimetle dolmak.

Tanrı tarafından yiyecek, değerli eşya gibi nimetlerin çok kılınması; nimetlerin bol olması.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *ni‘mete tol-* şeklindeki eşdizimlilik geçmektedir. Süheyl ü Nev-bahār eserinde ise benzer şekilde *ni‘mete uĝra-* “nimete ulaşmak” eşdizimliliği kullanılmıştır.

1490. *Ṭoldı ol şār içi şöyle ni‘mete*
İmrenürdi anı görenler ata (Taş 2019: 312).

ni‘metler buyur-: Nimetler sunmak.

Birilerine, yiyecek, içecek, değerli eşya gibi Tanrı’nın nimetlerinden sunmak.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde yer almaktadır. Eşdizimliliğe +ler çokluk ekinin dahil edilmesinin nedeni, eşdizimliliğin *dürlü* sözcüğü ile nitelenmiş olmasıdır. *Dürlü* sözcüğü ile nitelenen bu eşdizimlilik, anlamsal açıdan çoğulluğu ifade etmektedir. Bu durumun sonucu olarak da +ler çokluk eki, eşdizimliliğe dahil edilmiştir.

1079. *Dürlü ni‘metler buyurdı getürür*
Her birinün öñlerine yétürür (Taş 2019: 258).

nişān sil-: Leke temizlemek.

Bulaşılan bir suçtan, gūnahtan ruhen temizlenmek ve arınmak.

Söz konusu bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā adlı eserde görülmektedir.

811. *Yüzügi birle nişānların sile*
Ol nişānları gide ümmet güle (Taş 2019: 222).

nişāndan ‘ārlan-: Lekeden utanmak.

Bulaştıkları bir suçtan, gūnahtan utanç duymak.

Bu eşdizimlilik, bir tek Yūsuf ve Zelīhā metninde kaydedilmiş gözükmetedir.

807. Seyyid öñinde ðururlar zārlanup

Bu nişāndan dēyü zinhār ‘ārlanup (Taş 2019: 220).

o

oğlak boğazla-: Oğlak kesmek.

Hayvanı kesmek ve öldürmek.

Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde *oğlak boğazla-*; Dede Korkut hikâyesinde *boğa boğazla-* ~ *buğa boğazla-*, *deve boğazla-*, *koç boğazla-*, *aygır at boğazla-* şekillerinde eşdizimlilikler bulunmaktadır. *Boğazla-* eylemi, aynı türden (büyükbaş hayvanlar için) özellik gösteren hayvan adları ile birlikte kullanıldığı için eşdizimliliktir.

129. Bir boğazladılar oğlak ðanına

Yūsuf’uñ bulaşdurdılar ðonına (Taş 2019: 130).

oyına dümük-: Oyuna dalmak.

Oyuna kapılmak. Tüm dikkatini oyuna vermek ve başka bir şey ile ilgilenemez durumda olmak.

Yūsuf ve Zelīhā metni içerisinde *oyına dümük-* eşdizimliliği karşımıza çıkmaktadır. Süheyl ü Nev-bahār metninde *dümük ol-* eşdizimliliği vardır. *Dümük ol-*, “(bir şeyle) ilgilenmek, meşgul olmak” anlamındadır.

49. Siz varasız dümügesiz oyına

ðorğaram kim Yūsuf’uma ðurt yöne (Taş 2019: 120).

Bu kısımda belirtmek gerekir ki beyitte *yöne* şeklinde kaydedilen sözcüğü biz, Ümit Özgür Demirci'nin “Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf u Zelihâ'sında Yanlış Algılanan Bir Kelime Üzerine” makalesini dikkate alarak *yona* şeklinde düzelttik.

ö

ögden X geç-: Akıldan (bir kişi, bir şey) geçmek.

Bir kimse veya bir durum üzerine düşünmek.

Yûsuf ve Zelîhâ eserinde bu eşdizimlilik, *ne* soru zamiri ile birlikte (*ögden ne geç-*) kullanılmıştır. *Ne* soru zamiri, değişkendir ve X işareti ile ifade edilmiştir. Bu doğrultuda eşdizimlilik *ögden X geç-* şeklinde sunulmuştur. X yerine, zamir kadrosundan herhangi bir sözcük gelebilir. Süheyl ü Nev-bahâr eserinde de aynı anlamla *ög(ün)den geç-* eşdizimliliğinin bulunduğu belirlenmiştir. Dede Korkut eserinde ise bu eşdizimlilik görülmemektedir. Türkiye Türkçesinde *aklından geç-* deyim olarak değerlendirilse de Eski Anadolu Türkçesi şartlarına göre *ögden X geç-* kullanımı, tezimizde eşdizimlilik olarak kabul edilmiştir.

713. *Nêçün ırğaduñ başuñı söylegil*

Gêçdi ögünğden ne ma'lûm eylegil (Taş 2019: 208).

öge X düş-: Akla (bir kişi, bir şey) düşmek.

Bir kimsenin, bir şeyin akla gelmesi ve hatırlanması.

Yûsuf ve Zelîhâ eserinde *ögene şarâbdârıñ Yûsuf düş-* beytinde görülen eşdizimlilikte, *şarâbdârıñ Yûsuf* özel addır. Bu sebeple eşdizimlilik *öge X düş-* şeklinde listeye alınmıştır. X, değişkendir ve X yerine herhangi bir özel ad gelebilir. Süheyl ü Nev-bahâr eserinde de aynı eşdizimlilik, *ög(in)e oğulı düş-*, *ög(in)e Süheyl düş-* şekillerinde geçmektedir. Süheyl ü Nev-bahâr eserindeki

kullanımlarda da *oğulı* ve *Süheyl* unsurlarının değişken olduğu görülmektedir. Dede Korkut eseri içerisinde, bu eşdizimlilik tespit edilmemiştir.

711. *Çünkü mâlik bunlara kaçır buşar*

Ögine şarāb-dāruḡ Yūsuf düşer (Taş 2019: 208).

öğüde girmez ol-: Öğüde girmez olmak.

Verilen öğüdü dinlememek ve dikkate almamak. Öğüdü dinleyerek hareket etmemek.

Yūsuf ve Zelīḡā metninde *öğüde girmez ol-* şeklinde; Süheyl ü Nev-bahār metninde *öğüt alma-* şeklinde geçen eşdizimlilikler, aynı anlama gelmektedir. Dede Korkut metninde ise *öğüt al-* olumlu şekilde “verilen öğüdü dikkate almak ve ona göre hareket atmak” anlamıyla görülmektedir. Yine Süheyl ü Nev-bahār mesnevisinde geçen *öğüd tut-* eşdizimliliği de “verilen öğüdü dikkate almak ve ona göre hareket atmak” anlamındadır.

458. *‘Āşık olan öğüde girmez olur*

İki gözi örtülü görmez olur (Taş 2019: 174).

(ölenleri) diri kııl-: Ölenleri diriltmek. Ölülerini diriltmek.

Ölmüş kimseleri, mucizevî bir şekilde yaşama geri getirmek.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīḡā metninde kaydedilmiştir. Eşdizimlilik hem *ölenleri diri kııl-* şeklinde hem de *diri kııl-* şeklinde görülebileceği için *(ölenleri) diri kııl-* şeklinde listeye kaydedilmiştir. Dede Korkut ve Süheyl ü Nev-bahār metinlerinde ise benzer bir eşdizimlilik olarak *diri kııl-* görülmektedir. *Diri kııl-* eşdizimliliği, “hayatta kalmak” anlamına gelmektedir.

512. *Bunda bir hoş nükte geldi dile*
Hak yarın ölenleri diri kıla (Taş 2019: 182).

ölü ol-: Ölü olmak.

Ölmek. Yaşama veda etmek.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā eserinde karşımıza çıkmaktadır.

573. *Kul seven kişi meger delü ola*
Kend'özin kula vèren ölü ola (Taş 2019: 190).

'ömri hêçe vèr-: Ömrü boşa geçmek.

Hayatı, bir sonuç getirmeyecek şeyler yaparak geçirmek.

Madde başında kaydedilen eşdizimliliğin bir tek Yūsuf ve Zelīhā metninde kullanıldığı belirlenmiştir.

328. *Şu gibi melik tapar-ıdı hāça*
Nāzenīn ol 'ömri vèrürdi hêçe (Taş 2019: 156).

'ömri uca çık-: Ömrü tükenmek.

Yaşama süresinin bitmesi ve ölüme yaklaşmak.

Ele alınan eşdizimlilik, bir tek Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde görülmektedir.

1498. *Anda Yūsuf eglenür olur koca*
'Ömri kim yakın gelür çıka uca (Taş 2019: 314).

‘ömri yaşı düken-: Hayatı sona ermek.

Hayatın bitmesi ve ölümün gelmesi.

Bu eşdizimlilik, yalnızca incelediğimiz ana eser olan Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde kaydedilmiştir.

643. *Yūsuf eydür hele yoruldı düşün*

Taṇrı bilür dükendi ‘ömrün yaşun (Taş 2019: 198).

‘ömri yaşı X’le geç-: Ömrü (bir şey) ile geçmek.

Yaşadığı süre boyunca hep aynı şeyi yapmış olmak.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *‘ömrün yaşun salṭanatla geç-* şeklindeki beyitte görülen eşdizimliliğin, metin içerisinde bir başka değişkeni yoktur. Ama bu eşdizimlilikteki *salṭanatla* unsuru, metinde anlatılan olayla ilgili bir kullanımdır. Eski Anadolu Türkçesi Dönemi’ne ait başka metinlerde, metinde anlatılan olayla veya konuyla ilgili olarak X yerine başka sözcükler gelebilir. Bu sebeple eşdizimlilik *‘ömri yaşı X’le geç-* şeklinde değerlendirilmelidir. Dede Korkut ve Süheyl ü Nev-bahār metinlerinde, bu eşdizimliliğin kullanımı tespit edilmemiştir.

27. *Yā oğul hoşdur senün uşbu düşün*

Salṭanatla geçiser ‘ömrün yaşun (Taş 2019: 116).

‘ömrün va’desi yeriş-: Ömrün süresi dolmak.

Bir kimsenin hayatının sonuna gelmesi; kişinin hayat süresinin bitmesi ve ölmesi.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā eserinde kayda geçirilmiştir.

1475. *Kim yêrişe senün 'ömrün va'desi*
Ecelün geldükde lâ-büd gidesi (Taş 2019: 310).

öñdin yöri-: Öncülük etmek.

Bir topluluğun veya grubun lideri, temsilcisi olmak.

Madde başındaki eşdizimlilik, bir tek Yūsuf ve Zelīhā metninde kullanılmıştır.

800. *Çıkara ümmetini ol şamudan*
Başlaya öñdin yöriye kamudan (Taş 2019: 220).

p

pere kıI- ~ pere ol-: Parçalanmak.

Bütün olan bir şeyin parçalarına ayrılması.

Söz konusu eşdizimliliğin yalnızca Yūsuf ve Zelīhā metninde kullanıldığı belirlenmiştir.

889. *Böyle dēdi şanemin urdı yēre*
Ḥurd uşatdı tağıldı kıldı pere (Taş 2019: 232).

r

risvā ol-: Rezil olmak.

Utanç verici bir duruma düşmek.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *risvā ol-* şeklinde görülen eşdizimlilik ile Süheyl ü Nevbahār eserinde *rüsvāy ol-* şeklinde kullanılan eşdizimlilik, aynı anlama gelmektedir. Dede Korkut eseri incelendiğinde bu eşdizimlilik görülmemektedir.

456. *Dāya eydür 'ışk işi şöyle olur*
Gitse udi 'āşıkun risvā olur (Taş 2019: 174).

s, ş

şabr eyle- ~ şabr ét-: Sabretmek.

Bir sürecin sona ermesini beklemek; süreç içerisinde sabırlı davranmak.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *şabr eyle-*, *şabr ét-* eşdizimlilikleri geçerken; Süheyl ü Nevbahār metninde de *şabr ét-* eşdizimliliği bulunmaktadır. Dede Korkut metninde, söz konusu bu eşdizimliliğin kullanımına rastlanmaz.

182. *Yoķarudan geldi ün şabr eylegil*
Elli yıldan şonra gelgil istegil (Taş 2019: 138).

sākin ol-: Sakin olmak.

Telaşa kapılmamak. Düşünerek ve heyecana kapılmadan hareket edebilmek.

Madde başında kaydedilen eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde karşımıza çıkmaktadır.

535. *Varı şehvet barmağından tökülür*
Şehveti gider bu kez sākin olur (Taş 2019: 184).

şayru ol- ~ şayru olma-: Hasta olmak; hasta olmamak.

Bir sebeple kişinin sağlığının, vücut işleyişinin bozulması.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *şayru ol-*, *şayru olma-* eşdizimlilikleri görülmektedir. Süheyl ü Nev-bahār eserinde de *şayru ol-* eşdizimliliği geçmektedir. Dede Korkut eserinde geçen *şayru düş-* eşdizimliliği, *şayru ol-* eşdizimliliği ile aynı anlamı içermektedir.

1332. Anı her kim gēyse *şayru olmaya*

Dağı a ‘zāsına ziyān gelmeye (Taş 2019: 290).

secde kıl-: Secde etmek.

Boyun eğmek. Yere kapanarak ibadet etme pozisyonu.

Bahsi geçen eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā metninde görülmektedir. Ayrıca Yūsuf ve Zelīhā metni içerisinde *X’e secde kıl-* şeklinde bir eşdizimlilik de görülmektedir. Bu eşdizimlilik de tezin ilerleyen kısımlarında yer alan *X* maddesinde sunulmuştur.

1218. *Bunı eşitdi yüzün urdı yére*

Secde kıldı étđi şükr ol yüz ura (Taş 2019: 276).

secdeye baş ur-: Secdeye baş koymak.

Secde etmek, boyun eğme pozisyonunda olmak.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *secdeye baş ur-* şeklinde bir eşdizimlilik kaydedilirken; Süheyl ü Nev-bahār eserinde ise *yére baş ur-* şeklinde bir eşdizimlilik kullanılmıştır. Süheyl ü Nev-bahār eserindeki *yére baş ur-* eşdizimliliği de “boyun eğerek saygı göstermek” anlam içeriğini barındırmaktadır.

793. *‘Arş dibinde başın ura secdeye*
Ümmetümi baña bağışla dêye (Taş 2019: 220).

şırât kur(dur)-: Sırat Köprüsü’nü kur(dur)mak.

Cennete ya da cehenneme gitmeden önce geçilecek köprünün kurulması.

Madde başındaki eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā metni içerisinde kayda geçirilmiştir.

932. *Yedi şırât tamu üzre kurdura*
Tamu kavmi dêre arja şordura (Taş 2019: 238).

söz dinle-: Söz dinlemek.

Anlatılan sözü, tavsiyeyi dikkate almak ve uygulamak.

Söz dinle- eşdizimliliği hem Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde hem de Süheyl ü Nev-bahār mesnevisinde aynı anlamla ve aynı şekilde görülmektedir. Dede Korkut hikâyesinde ise bu eşdizimlilik yoktur.

206. *Eytdiler bir kulumuz vardı bizüm*
Size gelmiş dinlenüz doğru sözüm (Taş 2019: 140).

söz eşit-: Söz dinlemek.

Verilen tavsiyeyi ve söylenen sözü dikkate alarak davranışta bulunmak.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde ve Süheyl ü Nev-bahār eserinde bu eşdizimlilik aynı şekilde geçmektedir.

798. *Bu sözi ümmet dahı eşidicek*
Şalavât vére yüzini göricek (Taş 2019: 220).

söz söyle- ~ söz sözle- ~ söz söyleme-: Söz söylemek; söz söylememek.

Bir konu hakkında bir şey söylemek; bir şey anlatmak.

Bu eşdizimliliğin *X söyle-* başlığı altında alınmamasının sebebi, eşdizimliliğinin olumlu şekli (*söz sözle-*) ile olumsuz şeklinin (*söz söyleme-*) bir arada sunulmak istenmesidir. Taramalar, her üç eserde de ortak olarak *söz söyle-* ve *söz söyleme-* şekillerindeki eşdizimliliklerin kullanıldığını göstermektedir. Ek olarak Yûsuf ve Zelîhâ metni içerisinde eşdizimliliğin *söz sözle-* şekli de görülmektedir.

662. *Bir ‘Arab geldi ırakdan gözledi*
Geldi yakın gör ne sözler söyledi (Taş 2019: 202).

söze kayurma-: Söze önem vermemek.

Söylenen bir sözü dikkate almadan hareket etmek.

Bu eşdizimlilik, sadece Yûsuf ve Zelîhâ adlı eserde yer almaktadır.

564. *N’eyledi gördün-mi Koñfar bize*
Bu kez ayruğ kayurmagil bu söze (Taş 2019: 188).

söze kulak tut-: Söze kulak tutmak.

Sözü ilgiyle, dikkatle dinlemek.

Söze kulak tut- eşdizimliliği, yalnızca Yûsuf ve Zelîhâ metninde kayda geçirilmiştir. Dede Korkut ve Süheyl ü Nev-bahâr metinlerinde ise Yûsuf ve

Zelīḥā'daki eşdizimliliğe benzer olarak *ḵulaḵ ur-* eşdizimliliği, “kulak vermek, dinlemek” anlamlarıyla görülmektedir. Eşdizimliliğin söze *ḵulaḵ tut-* şeklinde alınmasının sebebi, söze unsurunun eşdizimlilik ile direkt bağlam ilişkisinin olmasıdır.

17. İmdi dinleḡ sözüm̄e tutuḡ ḵulaḵ

Bir söz eydem kim şekerden ḡatlurak (Taş 2019: 116).

sözi az-: Ne dediğini bilmemek.

Sözün mantıktan ayrılması ve ne dediğini bilmez olmak.

Ele alınan eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīḥā eserinde kullanılmıştır.

339. Atası delürdi dēr bağlaḡ elin

Sözi azdı bilimez kendü ḡālın (Taş 2019: 158).

sözi muḡtaşar kıḡ-: Sözü kısa kesmek.

Bir konunun kısa ve özet bir şekilde anlatılması. Uzun uzun anlatmamak.

Madde başında kaydedilen eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīḥā eserinde yer almaktadır.

377. Sözi muḡtaşar kıḡalum ey yarā

Ḥaber eydürler varup Ḳoḡīfar'a (Taş 2019: 164).

sözi taşdıḡle-: Sözü onaylamak.

Bir sözün doğruluğunu, gerçekliğini onaylamak. Söze katılmak.

Taramalar, bu eşdizimliliğin yalnızca Yūsuf ve Zelīhā metninde geçtiğini kanıtlamaktadır.

1252. *Hükmi yéter ne dilerse işler ol*
Sözümü taşdīklesün kılsun kabūl (Taş 2019: 280).

sözi toķu-: Sözü defetmek.

Sözün etkisini ortadan kaldırmak.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde kullanılmıştır.

1387. *Ol bitigi çıkarur açar okur*
Taḡrı adıyla sözün şeyṭān toķur (Taş 2019: 298).

sözün kes-: Sözünü kesmek.

Konuşmayı yarım bırakmak, tamamlamamak.

Yūsuf ve Zelīhā metninde geçen *sözün kes-* eşdizimliliği ile Süheyl ü Nev-bahār metninde görülen *sözi kes-* eşdizimliliği aynı anlama gelmektedir. Dede Korkut eserinde ise bu eşdizimlilikler kullanılmamaktadır.

143. *Uşşı geldi başına açdı gözün*
Eytdi kanı Yūsuf'um kesün sözün (Taş 2019: 132).

sözün tūt- ~ sözün tūtma-: Sözünü tutmak; sözünü tutmamak.

Verilen bir tavsiyeyi dikkate alarak hareket etmek, davranmak.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde, eşdizimliliğin hem olumlu şekli (*sözin tut-*) hem de olumsuz şekli (*sözin tutma-*) görülmektedir. Eşdizimliliğin *X'i tut-* maddesi altında sunulmamasının nedeni, eşdizimliliğin olumlu şekli ile olumsuz şeklinin yan yana verilmek istenmesidir. Dede Korkut eserinde, eşdizimlilik *sözin tut-* olarak olumlu şekilde kullanılmıştır. Süheyl ü Nev-bahār eserinde ise hem *sözin dut-*, *sözin tut-* şekillerinde hem de *sözin tutma-* şeklinde eşdizimlilikler bulunmaktadır.

601. *Yūsuf eydür tutmazam hergiz sözüñ*
Ne dilerseñ eyle baña kend'özün (Taş 2019: 194).

sözin unutma-: Sözüünü unutmamak.

Verdiği bir sözü hatırlayarak tutmak ve gerçekleştirmek.

İncelenen eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde görülmektedir.

720. *Ol baña eytdi ben' unutma sözin*
Çün varasın göresin melik yüzün (Taş 2019: 210).

sözleri X ol-: Sözlerinde (birini) sayıklamak.

Konuşurken sürekli birinden bahsetmek; o kişiyi sayıklamak.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *sözleri Yūsuf ol-* şeklinde geçen bu eşdizimlilikte, *Yūsuf* unsuru değişkendir. Bu eşdizimlilikte, *Yūsuf* yerine herhangi bir özel ad getirilebilir. Bu sebeple eşdizimlilik *sözleri X ol-* şeklinde listeye eklenmiştir. Diğer iki metinde, bu eşdizimliliğe rastlanmaz. Burada sayıklamak, bir sözün ya da bir şeyin birden fazla söylenmesi şeklindeki anlam içeriğine sahiptir. Dolayısıyla eşdizimlilik, +ler eki dahil edilerek *sözleri X ol-* şeklinde değerlendirilmiştir.

871. *Oldı görmez ağlamakdan gözleri*

Géce gündüz oldı Yūsuf sözleri (Taş 2019: 230).

suç kıl-: Suç işlemek.

Yasalara ve ahlâka ters düşen bir eylemi, işi yapmak.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde kaydedilen *suç kıl-* eşdizimliliği ile Süheyl ü Nev-bahār eserinde yer alan *suç ét-* eşdizimliliği aynıdır. Dede Korkut eserinde, bu eşdizimlilikler görülmez.

9. *Şükr kılurū Tanrı'ya leyl ü nehār*

Suç kıluruz suçumuzu bağşılar (Taş 2019: 114).

sultān ol-: Sultan olmak.

Sultan, yönetici olmak; yönetim yetkisini elinde bulundurmak.

Taranan eşdizimliliğin sadece Yūsuf ve Zelīhā eserinde geçtiği tespit edilmiştir.

1320. *Şükr kılğıl sultān olduñ sen ulu*

Suçumuzu bağşıla 'afv eyleyü (Taş 2019: 290).

şūreti aya benze-: Yüzü aya benzemek.

Kişinin yüzünün ay gibi güzel ve parlak olması.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *şūreti aya benze-*; Süheyl ü Nev-bahār eserinde *yūzi aya benze-*, *yūzi bedr aya benze-* şekillerinde eşdizimlilikler görülmektedir. Dede Korkut eserinde ise böyle bir eşdizimlilik yer almamaktadır.

371. *Şārlu kamu dērilür ol araya*

Yūsuf tūrmış şūreti beñzer aya (Taş 2019: 182).

Sübḥān’a tesbīḥ eyle- Allah’a övgüde bulunmak.

Allah’ı överek ve anarak yüceltmek, ibadet etmek.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīḥā mesnevisinde kaydedilmiştir.

190. *Oldı destūr tūr yapuṣ bu urḡana*

Çık kuyudan tesbīḥ eyle Sübḥān’a (Taş 2019: 138).

Ş

şādī kıI- Mutlu etmek. Memnun olmak.

Mutlu ve memnun olmak. Sevinmek.

Yūsuf ve Zelīḥā metninde *şādī kıI-* eşdizimliliği geçerken; Dede Korkut ve Süheyl ü Nev-bahār metinlerinde aynı anlama gelen *şād ol-* eşdizimliliği yer almaktadır.

354. *Bit’ okur Koṭīfar aḥvālin bilür*

Sevinür cevāb yazar şādī kıIur (Taş 2019: 160).

şükr eyle- ~ şükr ét- ~ şükr kıI- Şükretmek.

Allah’a, gönülden minnet duymak.

Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde *şükr eyle-*, *şükr ét-*, *şükr kııl-*; Dede Korkut eserinde *şükr eyle-*, *şükr kııl-*; Süheyl ü Nev-bahār'da ise *şükr ét-* şekillerinde eşdizimlilikler bulunmaktadır.

660. *Bunı eşidür yüzün yère urur*

Şükr éder Yūsuf Haḡ'a secde kıılur (Taş 2019: 202).

t, t

ta'āmdan fāriḡ ol-: Yemekten kesilmek.

Yemek yemeyi bırakmak.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā içerisinde görülmektedir.

1136. *Çün bular ta'āmdan fāriḡ oldılar*

Ḳamusı Yūsuf'a alkış vérdiler (Taş 2019: 264).

taḡdīr ol-: Kader gerçekleşmek. Kaderin gerçekleşmesi.

Kaderde yazılanların, Allah tarafından uygun görülenin gerçekleşmesi.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *taḡdīr ol-* şeklinde geçen; Süheyl ü Nev-bahār eserinde *taḡdīr eyle-* şeklinde yer alan eşdizimlilikler, aynı anlama gelmektedir.

436. *Ol büt eydür nebīdür sen sevdüğün*

Eyle taḡdīr olısar dérgil ögün (Taş 2019: 172).

tamām kııl- ~ tamām ol-: Tamamlamak.

Tamamlamak ve eksiksiz yapmak; sona erdirmek.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *tamām kıl-*, *tamām ol-* eşdizimlilikleri bulunurken; Süheyl ü Nev-bahār metninde aynı anlama gelen *tamām ét-*, *tamām ol-* eşdizimliliklerinin kullanıldığı belirlenmiştir.

1350. *Her işi kim Yūsuf'uy olur-ıdı*

Aña eytse ol tamām kılur-ıdı (Taş 2019: 294).

ṭamu gösterme-: Cehennem göstermemek.

Bir kişinin cehennemde bulunmasına yol açmamak. Cehennemi yaşatmamak.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde geçmektedir. Türkçe Sözlük'te *cehennem* gerçek anlamıyla şu şekilde kaydedilmiştir: “Dinî inanışlara göre, dünyada günah işleyenlerin öldükten sonra ceza görecekları yer, tamu” (TDK 2011: 449). *Cehennem* sözcüğünün mecaz anlamı ise şöyledir: “Çok sıkıntılı yer” (TDK 2011: 449). Bu durumda *ṭamu gösterme-* örneğindeki *ṭamu*, sözcüğün gerçek anlamını taşımaktadır; *gösterme-* eylemi ise mecaz anlam kazanmıştır. Bu açıklamalar, madde başındaki örneğin neden eşdizimlilik olarak kabul edildiğini ortaya koymaktadır.

6. *Ḳamusın bağışlaya Raḥmān durur*

Ṭamusın göstermeye Raḥīm durur (Taş 2019: 114).

ṭamu içre kayna-: Cehennem içinde yanmak.

Suç ve günahlar dolayısıyla cehenneme giderek suç ve günahların cezasını çekmek.

Madde başındaki eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā metninde bulunmaktadır. Türkçe Sözlük'te *cehennem* gerçek anlamıyla şu şekilde kaydedilmiştir: “Dinî inanışlara göre, dünyada günah işleyenlerin öldükten sonra ceza görecekları yer, tamu” (TDK 2011: 449). *Cehennem* sözcüğünün mecaz anlamı ise şöyledir: “Çok sıkıntılı yer” (TDK 2011: 449). Bu durumda *ṭamu içre kayna-* örneğindeki *ṭamu*, sözcüğün gerçek anlamını taşımaktadır; *kayna-* ise mecaz anlamıdır. Bu gerekçelerle madde başındaki örnek, eşdizimliliktir.

762. *Dürlü kulları göre oda yanu*

Ağlaşurlar ṭamu içre kaynayu (Taş 2019: 214).

ṭamuda yan-: Cehennemde yanmak.

Suç ve günahlar dolayısıyla cehenneme giderek suç ve günahların cezasını çekmek.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde kaydedilmiştir. Bir önceki madde başında açıklandığı gibi, bu örnekte de *ṭamu* unsuru gerçek anlama gelmektedir. *Yan-* eylemi, mecaz anlamdadır. Bunlar, madde başındaki örneğin eşdizimlilik olduğunu kanıtlamaktadır.

768. *Bunlar eydür biz günāhlu kullaruz*

Dün ü gün biz ṭamuda hem yanaruz (Taş 2019: 216).

ṭamudan X gel-: Cehennemden (biri) gelmek.

Cehennemde bulunduğu inanılan bir kimsenin, oradan gelmesi.

Madde başındaki eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā metninde *ṭamudan āşīler gel-* beytinde “cehennemden günahkarların gelmesi” anlamıyla görülmektedir. Metin içerisinde eşdizimliliğin değişkeni yoktur. Ama esasen bu eşdizimlilikte X yerine,

cehennemle ilişkili olan (İblis vs.) bir başka unsurun getirilebileceği açıktır. Bu sebeple de eşdizimliliğin *şamudan X gel-* şeklinde listeye alınması doğrudur. Diğer iki metin içerisinde, bu eşdizimliliğe rastlanmaz.

805. *Uçmağ ehli ürkeler ol şamudan*

Geldi ‘āşīler dēyeler şamudan (Taş 2019: 221).

şamuya yanmağa git-: Cehenneme yanmaya gitmek.

Suç ve günahlar dolayısıyla cehenneme gitmek; suç ve günahların cezasını çekmeye gitmek.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde kullanılmaktadır. Burada *şamu* gerçek anlamdayken; *yanmağa git-* mecaz anlam içeriğine sahiptir. Dolayısıyla örnek, eşdizimliliktir.

809. *Bu nişānla uçmağı biz n’ederüz*

Şamuya yanmağa gērū giderüz (Taş 2019: 222).

ta‘na ur-: Hayrete düşmek.

Bir sebeple, bir kişiyi veya durumu şaşkınlık içerisinde kınamak.

Bahsi geçen eşdizimlilik, bir tek Yūsuf ve Zelīhā eserinde örneklendirilmiştir.

596. *Kulın sever dēyü ta‘na urduñuz*

Sevdüğüm budur ki şimdi gördüğüz (Taş 2019: 192).

Tanrı adını taşın-: Allah’ın adını anmak.

Allah’ı anarak, onun adıyla bir işe başlamak ve eylemleri gerçekleştirmek.

Taramalar, bu eşdizimliliğin bir tek Yūsuf ve Zelīhā metninde kaydedildiğini göstermektedir.

1021. *Girmeñüz bir kapudan key saķınun*
Diñmeñüz Tanrı adını şakınun (Taş 2019: 250).

Tanrı maķşūdın vēr-: Tanrı'nın (birinin) isteğini vermesi.

Birinin dilediği bir dileği, isteği Tanrı'nın gerçekteştirmesi.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā metninde kaydedilmiştir.

173. *Dür yağardı sen dēerdūñ ey yarā*
Ol arada Tanrı maķşūdun vére (Taş 2019: 136).

Tanrı X vēr-: Tanrı'nın (bir şey) vermesi.

Tanrı'nın istenen bir şeyi veya bir yetiyi, bir kimseye ya da hayvana vermesi.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde eşdizimlilik, *Tanrı dil vēr-* “konuşma yetisi vermek” ve *Tanrı oğul vēr-* “evlat vermek” şekillerinde görülmektedir. Eşdizimlilikte X yerine, *dil* ve *oğul* sözcüklerinden her ikisi de gelebilir. Bu sözcükler, eşdizimliliğin değişkenidir. Dolayısıyla bu eşdizimlilik *Tanrı X vēr-* şeklinde listeye alınmıştır. İncelenen diğer iki eserde, bu eşdizimlilik görülmez.

321. *Ķıldı du‘ā oldı du‘āsı kabūl*
Tanrı vérdi balığa iki oğul (Taş 2019: 156).

Tanrı'dan kork- ~ Tanrı'dan korkma-: Allah'tan korkmak; Allah'tan korkmamak.

Gerçekleştireceği bir eylemde, yüce güce karşı çekinme duygusuna kapılmak ve korkmak.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *Taṇrı'dan kōrk-* ve *Taṇrı'dan kōrkma-* şekillerinde eşdizimliliğin hem olumlu hem de olumsuz hâli görülmektedir.

529. *Taṇrı'dan kōrk işleme uşbu işi*

Yavuz iş nite kılursın ey kişi (Taş 2019: 184).

Taṇrı'dan rahmet ên-: Tanrı'dan rahmet inmek.

Tanrı'nın acıyarak ve yardım ederek bağışlaması.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā metninde kayda geçirilmiştir.

1. *Taṇrı adın aṇuban girem söze*

Tā ki êne Taṇrı'dan rahmet bize (Taş 2019: 114).

Taṇrı'dan X dile-: Tanrı'dan (bir şey) dilemek.

Allah'tan bir şey dilemek, istemek.

Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde *Taṇrı'dan gērü dile-* “Allah'tan af dilemek”, *Taṇrı'dan seni görem dile-* “Allah'tan seni görmeyi dilemek”, *Taṇrı'dan ḥācet dile-* “Allah'tan yardım dilemek” eşdizimlilikleri bulunmaktadır. X yerine; *gērü*, *seni görem*, *ḥācet* değişkenlerinden her biri getirilebilir. Bu yüzden eşdizimlilik *Taṇrı'dan X dile-* şeklinde sunulmuştur.

318. *Diler-idüm Taṇrı'dan seni görem*

Şimdi anuṇdur baṇa luṭf u kerem (Taş 2019: 156).

Tanrı'dan X gel-: Tanrı'dan (bir şey) gelmek.

Yūsuf ve Zelīhā metni içerisinde hem *Tanrı'dan destūr gel-* hem de *Tanrı'dan āvāz gel-* eşdizimliliği bulunmaktadır. Buna dayanarak eşdizimlilik *Tanrı'dan X gel-* şeklinde listeye eklenmiştir.

Tanrı'dan destūr gel- “Tanrı'nın bir şeyi uygun görmesi ve o şeyin gerçekleşmesine izin vermesi” anlam içeriğini taşımaktadır. Süheyl ü Nev-bahār eserinde *destūr vér-* ve *destūr ol-* eşdizimlilikleri, “izin vermek” anlamıyla görülmektedir. Dede Korkut eserinde ise *helālūme destūr vér-* (*X'e destūr vér-*) ve *destūr vér-* eşdizimlilikleri bulunmaktadır.

Tanrı'dan āvāz gel-, “Tanrı tarafından ilahî bir sesin gönderilmesi” anlamına gelmektedir. Dede Korkut metninde de aynı anlamı taşıyan *kırk yérden āvāz gel-* şeklindeki eşdizimliliğin geçtiği belirlenmiştir. Her iki metinde de eşdizimliliğin ayrılma durum eki alan adlarla birlikte kurulmuş olduğu dikkat çekmektedir.

516. *Tanrı'dan āvāz gele ol mel'ūna*

İki cihān la'neti ol mağbūna (Taş 2019: 182).

Tanrı'ya kulluk eyle-: Tanrı'ya, Allah'a kulluk etmek.

Allah'ın üstün olduğuna inanıp kabul etmek. Allah'ın emir ve yasaklarını tanımak.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *Tanrı'ya kulluk eyle-*; Süheyl ü Nev-bahār eserinde *kulluğ eyle-*, *kulluğ ét-* şekillerinde eşdizimlilikler görülmektedir. Dede Korkut metninde ise bu eşdizimliliğe rastlanmaz.

113. *Hak Çalab'dan geldi ün én kuyuya*

Otur anda kulluk eyle Tanrı'ya (Taş 2019: 128).

Tanrı'ya şükr kıl-: Tanrı'ya, Allah'a şükretmek.

Tanrı'ya gönülden minnet duymak.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde geçen *Tanrı'ya şükr kıl-*; Dede Korkut eserinde bulunan *Allāha şükr eyle-*; Süheyl ü Nev- bahār'da kullanılan *Haḳ Tanrı'ya şükr kıl-* eşdizimlilikleri, aynı eşdizimliliğin türevleridir. Ayrıca Yūsuf ve Zelīhā eseri içerisinde direkt *şükr kıl-* eşdizimliliği de geçmektedir. Ş maddesinde bu eşdizimliliğe değinilmiştir.

9. *Şükr kılun Tanrı'ya leyl ü nehār*

Suç kıluruz suçumuzu bağşılar (Taş 2019: 114).

tanukluk vër(dür)-: Şahitlik et(tir)mek.

Bir olayın, durumun gerçekleşmesine tanıklık etmek. Olayı, durumu yaşamak.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde yer almaktadır.

566. *Tanukluk vërdürdi Haḳ Tanrı anı*

Daḳı tevbe kılmaduḡ-mı sen seni (Taş 2019: 188).

tap'eyle- ~ tapu kıl-: Hizmet etmek.

Çalışıp iş yaparak hizmet etmek.

Yūsuf ve Zelīhā metninde geçen *tap'eyle-*, *tapu kıl-*; Süheyl ü Nev-bahār metninde bulunan *tapu ét-*, *tapu kıl-* eşdizimlilikleri, farklı yardımcı eylemlerle kurulup aynı anlamı taşıyan kullanımlardır.

1026. *Ḳapuda Şemdīn ṭurur bekler ḳapu*

Geldi Bünyāmīn hem ol kıldı tapu (Taş 2019: 250).

tarlık ol-: Darlık çekmek.

Mal ve ürünlerin kaynaklarının az ve yetersiz miktarda olması.

Madde başında kaydedilen eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde görülmektedir.

*730. Şonra andan yēdi yıl kızlık ola
Yērde nebāt bitmeye tarlık ola* (Taş 2019: 210).

tedbīr ét-: Önlem almak.

Bir durumun, olayın olumsuz şekilde ilerlemesini göz önünde bulundurarak olumsuz etkiyi önleyici çareler üretmek.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *tedbīr ét-*; Süheyl ü Nev-bahār metninde *tedbīr eyle-*, *tedbīr ét-*, *tedbīr kıl-* şekillerinde aynı eşdizimliliğin türevleri geçmektedir.

*822. Êşit imdi ol Melik Reyyān n'eder
Yūsuf-ıla tanışur tedbīr éder* (Taş 2019: 222).

teni yēre koyma-: Vücudunu yere koymamak. Arayışta olmak.

Bir amaç için sürekli arayışta olmak ve çaba göstermek.

İncelenen eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde karşımıza çıkmaktadır.

1113. *Döndi eydür kim ne şorarsın anı*
Sen gideli yère koymadı teni (Taş 2019: 262).

ten(ler)i abbağ ol-: Vücutları apak olmak. Vücudu günahsız olmak.

Bedenen suçtan, günahtan arınmış duruma gelmek.

Bahsi geçen eşdizimliliğin sadece Yūsuf ve Zelīhā metninde kullanıldığı belirlenmiştir.

802. *Ol denizden ala çıka anları*
Ola abbağ ol kararmış tenleri (Taş 2019: 220).

tevbe kıl-: Tövbe etmek.

Yaptığı bir davranışın suç, günah niteliğinde olduğunu anlamak ve bu davranışı bırakmaya söz vermek.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *tevbe kıl-*; Süheyl ü Nev-bahār eserinde *tevbe ét-* eşdizimlilikleri görülmektedir. Dede Korkut eserinde ise *günāhına tevbe eyle-* eşdizimliliği geçmektedir. Yūsuf ve Zelīhā eseri incelendiğinde *tevbe kıl-*’ın yönelme durum eki alan adlarla da kullanıldığı görülmektedir. Bu eşdizimlilik ise listede X maddesi altında sunulmuştur.

298. *Atdan éndi secdeye kodı başın*
Tevbe kıldı çok akıtdı göz yaşın (Taş 2019: 152).

tevbe yık-: Tövbe bozmak.

Ettiği tövbeyi bozmak, tövbesinden dönmek.

Taramalar, bu eşdizimliliğin bir tek Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde kaydedildiğini ortaya çıkarmaktadır.

543. *Géçdi bir sâ‘at yine tevbe yıkar*
‘*İşk-ıla Zelīhā’ya döner bakar* (Taş 2019: 186).

tīmār eyle-: İlgi göstermek.

Birine ilgi, özen göstermek ve o kişiye yardım etmek.

Yūsuf ve Zelīhā metninde madde başındaki şekli ve anlamı ile *tīmār eyle-* eşdizimliliği görülmektedir. Süheyl ü Nev-bahār metninde ise *tīmār étdür-* eşdizimliliği, “tedavi ettirmek” anlamına gelmektedir. Dede Korkut metninde ise eşdizimliliğe rastlanmaz.

883. *Eytdi ey Yūsuf esirgegil hālüm*
Eyle tīmār düşmişem tutğıl elüm (Taş 2019: 232).

toğru yola ünde-: Doğru yola çağırmak.

Doğru, kabul gören yola veya davranışa yöneltmek ve davet etmek.

Eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā metninde *toğru yola ünde-* şeklinde ; Süheyl ü Nev-bahār metninde ise *halkı toğru yola ünde-* şeklinde aynı anlamla kullanılmıştır. Dede Korkut metni incelendiğinde bu eşdizimliliğe ulaşılamaz.

1481. *Yūsuf eydür ünderem toğru yola*
Gelmezlerse bulara kılam belā (Taş 2019: 310).

tul kal-: Dul kalmak.

Bir kimsenin eşinden ayrılması veya eşinin ölmesi durumunda içinde bulunduğu hâl.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *ṭul kal-* şeklinde bir eşdizimlilik bulunmaktadır. Dede Korkut metni içerisinde *ṭul eyle-* “dul bırakmak” eşdizimliliği, belirtme durum eki alan bir sözcükle birlikte kullanılmıştır. Süheyl ü Nev-bahār metninde ise bu eşdizimlilikler görülmez.

609. *Şayru olur Koṭīfar sulṭān ölür*

Ol Koṭīfar’dan Zelīhā ṭul kalur (Taş 2019: 194).

u

uçmağda kal-: Cennette kalmak.

Cennette yaşamaya uygun olmak.

Taranan eşdizimliliğin bir tek Yūsuf ve Zelīhā eserinde geçtiği tespit edilmiştir.

943. *Ḳala uçmaqlıḳ uçmağda tā ebed*

Ṭamuluğa kimse ḳılmaya meded (Taş 2019: 240).

uçmağdan X eyle-: Cennetten (bir şey) getirmek.

Cennette olan bir şeyi getirmek.

Yūsuf ve Zelīhā mesnevisi beytinde *uçmağdan ḥulle ṭon eyle-* “cennetten don gömlek getirmek” şeklinde eşdizimlilik geçmektedir. Esasen metin içerisinde bu eşdizimliliğin değişkeni tespit edilememiştir. Ama *ḥulle ṭon* unsuru yerine, başka bir adın getirilebileceği kolayca görülmektedir. Burada bir istisna söz konusudur.

Dolayısıyla eşdizimlilik *uçmağdan X eyle-* şeklinde kabul edilmiştir. Diğer metinlerde ise bu eşdizimlilik geçmemektedir.

103. *Kuyu içinde anı eyle orun*

Eyle uçmağdan anı hoş hulle ton (Taş 2019: 126).

uçmağdan X én-: Cennetten (bir şey) inmek.

Cennette olan bir şeyin yeryüzüne inmesi.

Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde *uçmağdan nār én-* “cennetten ateş inmek” eşdizimliliği bulunmaktadır. Mesnevi içerisinde eşdizimliliğin değişkeni yoktur. Ama X yerine, cennetle anlam ilişkisi olan herhangi bir adın getirilebileceği açıkça görülmektedir. Bu noktada istisna yapılarak eşdizimlilik *uçmağdan X én-* şeklinde listeye alınmıştır. İncelenen öteki iki metinde, bahsi geçen bu eşdizimliliğe denk gelinmemiştir.

116. *Her gün uçmağdan anı bir nār éner*

Karşusunda bir laṭīf kandīl yanar (Taş 2019: 128).

uçmağdan X getür-: Cennetten (bir şey) getirmek.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *uçmağdan taş getür-* şeklinde bir eşdizimlilik görülmektedir. Eser içerisinde eşdizimliliğin değişkeni bulunmamaktadır. Buna karşın *taş* yerine, cennetle anlam ilişkisi olan herhangi bir adın koyulabileceği açıktır. Dolayısıyla burada bir istisna yapılmış ve eşdizimlilik *uçmağdan X getür-* şeklinde sunulmuştur. İncelediğimiz diğer iki eserde ise bu eşdizimliliğin yer almadığı kanıtlanmıştır.

615. *Bir taş uçmağdan getürür levni ak*

Anı yaratmışdı incü gibi Hāk (Taş 2019: 196).

ü

ümîdi kes- ~ ümîdi kesme-: Ümidi kesmek; ümidi kesmemek.

Bir sürecin biteceği ve bir şeyin gerçekleşeceği konusundaki olanaklara inancını yitirmek.

Yûsuf ve Zelîhâ eserinde, eşdizimlilik hem olumlu şekliyle (*ümîdi kes-*) hem olumsuz şekliyle (*ümîdi kesme-*) görülmektedir. Dede Korkut eserinde geçen *ümîd üzil-* eşdizimliliği de madde başındaki eşdizimlilik ile aynı anlam içeriğine sahiptir. Süheyl ü Nev-bahâr eserinde bulunan *ümîd kesilme-* eşdizimliliği de madde başındaki eşdizimlilik ile ortak anlam dairesi içerisinde.

1228. *Ya 'kûb eydür ümîdümi kesmezem*
Hâlîk'uma yalvaruram diñmezem (Taş 2019: 278).

üstden belâ git-: Üstten bela gitmek.

Bir sıkıntıyı, derdi atlatmak.

Bu eşdizimlilik, sadece Yûsuf ve Zelîhâ metninde yer almaktadır.

246. *Tevbe kılsun şuçına gelsün yola*
Tâ ki gide üstümüzden bu belâ (Taş 2019: 146).

v

va'de kııl-: Söz vermek.

Bir işin gerçekleşeceğine, yapılacağına dair kesin söz söylemek.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *va‘de kıl-* eşdizimliliği, madde başında kaydedilen anlamıyla yer almaktadır. Dede Korkut eserinde ise aynı anlama gelen eşdizimlilik, *eyle-* yardımcı eylemi ile *va‘de eyle-* şeklinde kurulmuştur. Süheyl ü Nev-bahār adlı eserde, bu eşdizimlilikler geçmemektedir.

1365. *Ƙıldı āh eydür ki ol yā Rabbenā*
Va‘de Ƙılduñ eytdüñ-idi miskīne (Taş 2019:296).

vaƙti gel-: Zamanı gelmek.

Süresi dolarak bir şey için hazır hâle gelmek.

Madde başındaki eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā metni ile Dede Korkut metninde aynı şekilde ve aynı anlamda ortak olarak görülmektedir. Süheyl ü Nev-bahār metni içerisinde, bu eşdizimliliğin kullanımı söz konusu değildir.

827. *Ėtdi buyruƙ Yūsuf ekin ekdiler*
Vaƙti geldi başı birle dērdiler (Taş 2019: 224).

y

yabana at-: Değer vermemek. Değersiz görmek.

Bir şeyin değerini dikkate almamak. Bir şeyi değersiz görmek.

Yūsuf ve Zelīhā, Dede Korkut ve Süheyl ü Nev-bahār metinlerinin hepsinde *yabana at-* eşdizimliliği aynı şekilde ve aynı anlamla görülmektedir.

211. *Eytdiler hoca bu ƙulı şataruz*
Şöyle ucuz kim yabana ataruz (Taş 2019: 142).

yalan d me-: Yalan söylememek.

Doğruluğu ve gerçekliği olmayan sözler söylememek.

Y suf ve Zel h  eserinde *yalan d me-* eşdizimliliği mevcuttur. Dede Korkut hik yesinde *yalan söyle-* eşdizimliliği “doğruluğu ve gerçekliği olmayan sözler söylemek” anlamıyla görülmektedir. Süheyl   Nev-bah r eserinde de Dede Korkut eseriyle ortak olarak *yalan söyle-* eşdizimliliği vardır. Ek olarak Süheyl   Nev-bah r’da madde başındaki eşdizimliliğin olumlu şekli olan *yalan d -* “doğruluğu ve gerçekliği olmayan sözler söylemek” eşdizimliliği görülmektedir.

160. *Gerek-ise and i em kim y med m*

Doğru eytd m saņa yalan d med m (Taş 2019: 134).

yaluņuz  al-: Yalnız kalmak.

Yanında bir kimsenin bulunmaması.

Madde başında kaydedilen eşdizimlilik, taradığımız her üç metinde de ortak olarak görülmektedir. Y suf ve Zel h  metni ile Süheyl   Nev-bah r metinlerinde *yaluņuz  al-*; Dede Korkut metninde *yalıņuz  al-* şekillerinde geçen eşdizimlilik, her üç metinde de aynı anlam içeriğini kapsamaktadır.

1025. * aldı B ny m n yaluņuz b -  re*

Atası ısmarlamışdı ne   re (Taş 2019: 250).

yaradana şığın-: Yaradana sığınmak.

Allah’a güvenmek; Allah’tan yardım beklemek.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde kaydedilen *yaradana şıgın-*; Dede Korkut hikâyesinde görülen *Allāh'a şıgın-* ve *Taḡrı'ya şıgın-*; Süheyl ü Nev-bahār eserinde yer alan *Ḥaḡ'a şıgın-* şekillerindeki eşdizimlilikler aynı anlam içeriğine sahiptir.

287. *Ol melik gördi anı batdı taḡa*

Eytdi şığındum seni yaradana (Taş 2019: 152).

yaraḡ eyle- ~ yaraḡ ét- ~ yaraḡ kıl-: Hazırlık yapmak.

Gerçekleştirilmesi hedeflenen bir amaç uğruna hazırlık yapmak.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *yaraḡ eyle-*, *yaraḡ ét-*, *yaraḡ kıl-* şekillerinde; Süheyl ü Nev-bahār içerisinde *yaraḡ eyle-*, *yaraḡ eyle-*, *yaraḡ kıl-*, *yaraḡ kıl-* şekillerinde ortak anlam içeriğine sahip eşdizimlilikler geçmektedir. Dede Korkut metninde ise bu şekilde bir eşdizimliliğe rastlanmaz.

1451. *Ṭur ataḡ katına var eyle yaraḡ*

Andadur şimden gerü saḡa ṭuraḡ (Taş 2019: 306).

yavuzluḡ kılma-: Kötülük yapmamak. Suç, günah işlememek.

Zararlı, kötü bir eylemde bulunmamak.

Bu eşdizimlilik, bir tek Yūsuf ve Zelīhā eserinde kaydedilmiştir. Yūsuf ve Zelīhā eseri içerisinde X'e *yavuzluḡ kıl-* şeklinde başka bir eşdizimlilik de mevcuttur. X maddesinde bu eşdizimlilik incelenmiştir. Taradığımız diğer iki eserde, bu eşdizimliliğin varlığı tespit edilememiştir.

1143. *Eytdiler biz şā' ki oḡurlamaduḡ*

Ömrümüzde biz yavuzluḡ kılmaduḡ (Taş 2019: 266).

yazuğdan pāk çık-: Günahtan arınmak.

Suçtan ve günahtan arınmış, tertemiz olmak.

İncelenen eşdizimliliğin yalnızca Yūsuf ve Zelīhā metninde kayda geçirildiği belirlenmiştir.

577. *Lā-cerem ğıybet kılan müzdin yıkar*
Ol yuyunur yazuğından pāk çıkar (Taş 2019: 190).

yazulu kıl-: Yazılmış olmak. Kayıt altına almak.

Bir şeyin yazılarak kayıt altına alınmış olması.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā eserinde görülmektedir.

1063. *Ya ‘kūb’uñ on iki oğlı düzülü*
Kıldılar Yūsuf’a ne ki yazulu (Taş 2019: 256).

yérine gel-: Yerine gelmek.

Bir şeyin gerçekleşmesi; gerçek olması.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde geçmektedir.

200. *Dédiler kullar bunı bir birine*
Hocamuzuñ düşi geldi yérine (Taş 2019: 140).

yoksul ol-: Yoksul olmak.

Parası ve imkânları sınırlı olmak.

Taramalar, bu eşdizimliliğin yalnızca Yūsuf ve Zelīhā metninde bulunduğunu göstermektedir.

870. *Géydi kilīm kuşak eyledi otı*

Oldı yoħsul bī-nevā oldı katı (Taş 2019: 230).

yoldaş ol-: Yoldaş olmak.

Bir kimse ile aynı düşünceleri, amaçları paylaşarak ona yol eşi olmak. Bir kimseyi desteklemek ve onunla aynı yolda yürümek. Arkadaş, dost olmak.

Yoldaş ol- eşdizimliliği, her üç eserde de ortak şekilde ve aynı anlamı kapsayarak kullanılmıştır.

1135. *Yūsuf eydür ben saňa kardaş olam*

Bir arada oturam yoldaş olam (Taş 2019: 264).

yüze urma-: Yüze vurmamak.

Bir kimsenin suçunu, günahını yüzüne söylememek.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *yüze urma-* eşdizimliliği geçerken; Süheyl ü Nev-bahār mesnevisinde eşdizimliliğin olumlu şekli *yüze ur-* “suçunu, günahını yüzüne söylemek” anlamıyla kullanılmıştır.

1400. *İmdi bize suçumuz bağışlagil*

Suçlu olduk yüzümüze urmağıl (Taş 2019: 300).

yüzi X'e ur-: Yüzünü (bir yere) kapatmak.

Şükretmek, boyun eğmek, ibadet etmek gibi amaçlarla yüzünü bir yere kapatmak eylemi.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde hem *yūzi secdeye ur-* hem de *yūzi yére ur-* eşdizimlilikleri geçmektedir. Bu eşdizimlilikte X yerine, *secdeye* ve *yére* unsurları getirilebilir. Yani bu unsurlar, eşdizimliliğin değişkenleridir. Bundan kaynaklı olarak eşdizimlilik *yūzi X'e ur-* şeklinde listeye eklenmiştir.

Yūzi secdeye ur- eşdizimliliği, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde yer almaktadır. *Yūzi yére ur-* eşdizimliliği de sadece Yūsuf ve Zelīhā eseri içerisinde karşımıza çıkmaktadır. Her iki eşdizimliliğin anlamı aynıdır.

1393. *Bunı Ya 'kūb eşidüp gör n'eyledi*
Yüzini urdı yére gör n'eyledi (Taş 2019: 300).

yüzin göge tut-: Yüzünü göge kaldırmak.

Dua etmek, yalvarmak için yüzünü yukarı kaldırmak.

Ele alınan eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā metninde kullanıma geçirilmiştir.

231. *Kaçmasun déyü Yūsuf'ı bağladı*
Göge yüzin tutdı Yūsuf ağladı (Taş 2019: 144).

z, z

zālim olma-: Zalim olmamak.

Eziyet eden, haksızlık yapan nitelikte olmamak.

Bu eşdizimlilik, bir tek Yūsuf ve Zelīhā eserinde kullanılmıştır.

1173. *Yūsuf eydür suçsuzını tutmazam*

Suçsuzı tutup zālîmden olmazam (Taş 2019: 270).

zamān geç- ~ **zamān geçme-**: Zaman geçmek; zaman geçmemek.

Sürenin ilerlemesi.

Yūsuf ve Zelīhā metninde, eşdizimlilik hem olumlu şekliyle (*zamān geç-*) hem olumsuz şekliyle (*zamān geçme-*) yer almaktadır. *Zamān geç-* eşdizimliliğinin *X geç-* maddesi altında alınmamasının nedeni, eşdizimliliğin olumsuz şekli ile yan yana verilmek istenmesidir. Süheyl ü Nev-bahār metninde *zamān geç-* eşdizimliliği ile aynı anlama gelen *rūzgār geç-* şeklindeki eşdizimlilik görülmektedir. Dede Korkut hikâyesinde ise söz edilen bu eşdizimliliklere rastlanmaz.

368. *Çok zamān geçmez bu sözün üzere*

Yūsuf'ı hoca getürdi bāzāra (Taş 2019: 162).

zārī kııl-: Ağlamak.

Feryat etmek, ağlamak.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *zārī kııl-* eşdizimliliği bulunmaktadır. Dede Korkut eserinde geçen *zarılık eyle-*, *zarılık ét-*, *zarılık kııl-* eşdizimlilikleri de aynı anlam içeriğine sahiptir. Süheyl ü Nev-bahār eserinde ise bu eşdizimlilikler karşımıza çıkmamaktadır.

239. *İstediler dört yanadan tağılu*

Ol oturmuş kabır üze zārī kıılı (Taş 2019: 144).

zinā kııl-: Zina yapmak.

Evli olmayan iki insanın yakınlaşması, birlikte olması.

Bu eşdizimlilik, bir tek Yūsuf ve Zelīhā metninde kullanılmıştır.

541. *Fa-man ya 'mal cezāsını tamuda*

Kim zinā kılursa ol düşe oda (Taş 2019: 186).

x

X maddesi altında sunulan eşdizimlilikler, Yūsuf ve Zelīhā metni içerisinde ilk unsuru değişken olan eşdizimliliklerdir. X, değişken unsuru temsil etmek için kullanılmıştır. Bu eşdizimlilikler listede verilirken, eşdizimliliğin metin içerisinde hangi değişkenlerle kullanıldığına değinilmiştir. Bir başka ifadeyle, madde başına alınan eşdizimliliklerde, X yerine metinde hangi unsurların geldiği tek tek verilmiştir. Eğer eşdizimlilik, içerisinde geçen özel ad veya zamir sebebiyle X işareti ile listeye eklendiyse, direkt ana madde başı olarak incelenmiştir.

Bu kısımda eşdizimlilikler sunulurken madde başına alınan eşdizimliliğin, metin içerisinde hangi değişkenlerle görüldüğü karşısında verilmiştir. Sonrasında bu değişkenli yapılar, alfabetik sıraya göre alt maddelerde incelenmiştir. En altta ise bu değişkenli yapılardan birinin geçtiği beyit, Yūsuf ve Zelīhā metninden alınarak örnek olarak sunulmuştur.

Madde başında X'e, X'i, X'inj olarak gösterilen kısımlardaki ekler, X'in aldığı eklerin sesletimi esas alınarak verilmiştir. X'e ifadesi, +(y)A ve +GA ; X'i ifadesi, +(y)I ve +n; X' inj ifadesi, +Uη şekillerinde metinde görülmektedir. Sunulan örneklerle durum netleştirilmiştir. X'i şeklindeki ifadede yer alan +i, bazen de üçüncü teklik kişi iyelik ekini ifade etmektedir.

X aç-: Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde *rāz aç-*, *söz aç-* eşdizimlilikleri mevcuttur. X yerine hem *rāz* hem *söz* unsurları getirilebilir. Yani bu unsurlar, eşdizimliliğin değişkenleridir. Dolayısıyla eşdizimlilik *X aç-* şeklinde listeye eklenmiştir.

rāz aç-: Sır vermek.

Saklanan bir şeyi saklamayı bırakarak paylaşmak, birilerine söylemek.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde örneklendirilmiştir.

söz aç-: Söz açmak.

Muhabbet açmak. Biriyle sözlü bir şekilde iletişim başlatmak.

Yūsuf ve Zelīhā ile Süheyl ü Nev-bahār metinlerinde, bu eşdizimlilik aynı şekilde ve ortak anlam içeriğiyle yer almaktadır. Dede Korkut hikâyesinde, bu eşdizimliliğe rastlanmaz.

892. *Geldi Yūsuf yine hem bir gün geçer*

Ṭurdı yol üstinde Zelīhā söz açar (Taş 2019: 232).

X al-: Yūsuf ve Zelīhā metninde *cān al-*, *él al-*, *ḳurd al-* eşdizimlilikleri bulunmaktadır. Madde başında *X al-* şeklinde verilen eşdizimlilikte, X yerine; *cān*, *él*, *ḳurd* sözcüklerinden her biri gelebilir. Bu sebeple eşdizimlilik *X al-* şeklinde sunulmuştur.

cān al-: Can almak.

Kişinin canını almak ve ölmesine sebep olmak.

Yūsuf ve Zelīhā, Dede Korkut, Süheyl ü Nev-bahār eserlerinin hepsinde bu eşdizimlilik aynı şekilde ve aynı anlamı taşıyarak geçmektedir.

él al-: Halkı toplamak.

Halkını bir araya toplamak.

Bu eşdizimliliğin bir tek Yūsuf ve Zelīhā eserinde geçtiği tespit edilmiştir.

ḵurd al-: Kurt kapmak.

Bir kişinin veya bir hayvanın canının kurt tarafından alınması.

Bu eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā metnine özgü bir eşdizimliliktir. Nitekim *ḵurd* sözcüğü, Yūsuf ve Zelīhā metninde anlatılan olayla ilgili bir sözcüktür.

567. *Zelḫā eydür néce tevbe kılayum*

‘İşk-ıla boğduñ cānum al öleyüm (Taş 2019: 188).

X bağışla- ~ X bağışla-: Yūsuf ve Zelīhā eserinde *ḵul bağışla-*, *suç bağışla-*, *ümmeṭ bağışla-*, *ḵul bağışla-*, *suç bağışla-*, *yazuḵ bağışla-* eşdizimlilikleri görülmektedir. X yerine; *ḵul*, *suç*, *ümmeṭ*, *yazuḵ* unsurları getirilebilir. Yani bu unsurlar değişkendir.

ḵul bağışla- ~ ḵul bağışla-: Kul bağışlamak.

Kulların hatalarını, günahlarını affetmek ve kulları hoş görmek.

Eşdizimlilik, bu şekliyle sadece Yūsuf ve Zelīhā eserinde görülmektedir.

suç bağışla- ~ suç bağşıla-: Suç bağışlamak.

Suçları affetmek ve hoş görmek.

Dede Korkut hikâyesinde de *suç bağışla-* eşdizimliliği aynı anlamı kapsayacak şekilde yer almaktadır.

ümmet bağışla-: Müslümanları bağışlamak

Müslümanların hatalarını, günahlarını affetmek ve hoş görmek.

Eşdizimlilik, bu şekliyle sadece Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde kullanılmıştır.

yazuḵ bağışla-: Günah, suç bağışlamak.

Günah ve suç niteliğindeki davranışları, eylemleri affetmek ve hoş görmek.

Dede Korkut hikâyesinde geçen *şuç bağışla-* eşdizimliliği, *yazuḵ bağışla-* eşdizimliliği ile aynı anlamdadır.

1400. İmdi bize suçumuz bağışlagil

Suçlu olduk yüzümüze urmaḡıl (Taş 2019: 300).

X bildür-: Yūsuf ve Zelīhā metninde *ni‘met bildür-*, *rāz bildür-*, *toḡru yol bildür-* şekillerinde üç eşdizimlilik karşımıza çıkmaktadır. *Ni‘met*, *rāz*, *toḡru yol* eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. Yani X yerine; *ni‘met*, *rāz*, *toḡru yol* sözcükleri getirilebilir.

ni‘met bildür-: Nimet vermek.

Bolluk ve imkân vermek.

Bu eşdizimlilik, sadece Yûsuf ve Zelîhâ metninde geçmektedir.

râz bildür-: Sır vermek.

Saklanan bir şeyi saklamayı bırakarak paylaşmak, birilerine söylemek.

Taramalar, eşdizimliliğin yalnızca Yûsuf ve Zelîhâ eserinde bulunduğunu kanıtlamaktadır.

doğru yol bildür-: Doğru yol göstermek.

Kabul gören ve ahlâka uygun davranışları göstermek; bu davranışlara yönlendirmek.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yûsuf ve Zelîhâ metninde görülmektedir.

641. *Sākīye géydürdiler key hîl'ati*

Hem dahı bildürdiler çok ni'meti (Taş 2019: 198).

X bul-: Yûsuf ve Zelîhâ eserinde *ağırılık u hürmet bul-* ve *yol bul-* eşdizimliliklerinin bulunduğu belirlenmiştir. *Ağırılık u hürmet* ve *yol*, değişken unsurlardır. Değişken unsurlara sahip olan eşdizimlilik *X bul-* şeklinde ifade edilmiştir.

ağırılık u hürmet bul-: Değer görmek. Saygı görmek.

Bir kimseye değer vermek ve saygı duymak.

Süheyl ü Nev-bahār eserinde ise aynı anlama gelen *ḳadr ü ḥürmet bul-* şeklindeki eşdizimlilik bulunmaktadır. Dede Korkut hikâyesinde, bu eşdizimlilikler yoktur.

yol bul-: Çare bulmak.

Çare ve çözüm bulmak.

Yūsuf ve Zelīḥā ile Süheyl ü Nev-bahār eserlerinde, bu eşdizimlilik şekil ve anlam açısından ortaklık göstermektedir.

820. *Yūsuf'un şefā'atin kıldı ḳabūl*
Oldı zindān ehli āzād buldı yol (Taş 2019: 222).

X düz-: Yūsuf ve Zelīḥā mesnevisinde *düzgün düz-* ve *naẓm düz-* şekillerinde iki eşdizimliliğin geçtiği tespit edilmiştir. Eşdizimlilikte X yerine, *düzgün* ve *naẓm* unsurlarının ikisi de getirilebilir. Metin içerisinde değişkenleri bulunduğu için eşdizimlilik X *düz-* şeklinde listeye alınmıştır.

düzgün düz-: Hile yapmak. Oyuna getirmek.

Kandırmak, hile yapmak, oyun yapmak.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīḥā mesnevisinde görülmektedir.

naẓm düz-: Şiire dökmek.

Şiir hâline getirmek.

İncelenen eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīḥā adlı eserde kaydedilmiştir.

60. *Uşbu düzgün düzdiler yolca gidü*
İçdiler and kamu kavlin berkidü (Taş 2019: 122).

X gel-: Yūsuf ve Zelīhā eserinde *gün gel-*, *haber gel-*, *toğru gel-* şekillerinde üç eşdizimlilik mevcuttur. X yerine, *gün*, *haber* ve *toğru* sözcüklerinden her üçü de gelebilir. Eşdizimlilik, değişkenleri olduğu için X işareti ile ifade edilerek listeye eklenmiştir.

gün gel-: Gün gelmek.

Günlerin birbiri ardınca devam ederek ilerlemesi; zaman geçmek.

İncelenen bu eşdizimliliğin bir tek Yūsuf ve Zelīhā eserinde görüldüğü saptanmıştır.

haber gel-: Haber gelmek.

Bir durum, kişi veya olay hakkında bilgi gelmek, ulaşmak.

Yūsuf ve Zelīhā, Dede Korkut, Süheyl ü Nev-bahār metinlerinin hepsinde bu eşdizimlilik aynı şekilde ve aynı anlam içeriğiyle kullanılmıştır.

toğru gel-: Doğru çıkmak.

Bir şeyin gerçekleşmesi ve yerine gelmesi.

Alt maddede görülen bu eşdizimlilik, bir tek Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde kaydedilmiştir.

191. *Zī ki geldi bu arada bu haber*
Güzgüye bakdı-y-ıdı Yūsuf meger (Taş 2019: 138).

X geç-: Yūsuf ve Zelīhā metninde *geñez geç-*, *gün geç-*, *hayāl geç-* şekillerindeki eşdizimlilikler görülmektedir. Eşdizimlilikte X yerine; *geñez*, *gün*, *hayāl* sözcükleri gelebilir. Bu sözcükler, eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır.

geñez geç-: Kolaylaştırmak.

Bir işi, kolay hâle getirmek.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde bulunan *geñez geç-*; Süheyl ü Nev-bahār eserinde kullanılan *geñez ol-*, *geñez kıI-* eşdizimlilikleri aynı anlama gelmektedir. Dede Korkut eserinde, bu eşdizimlilikler görülmez.

gün geç-: Gün geçmek.

Günlerin birbiri ardınca devam ederek ilerlemesi; zaman geçmek.

Bu eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā ile Süheyl ü Nev-bahār eserlerinde aynı şekilde ve ortak anlam içeriğiyle kaydedilmiştir.

hayāl geç-: Hayal kurmak.

Olması ve gerçekleşmesi istenen isteklerin, zihinde canlandırılması.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde karşımıza çıkmaktadır.

934. *Kimisi anda anuñ geñez geçe*

Kimisi geçer-iken oda uça (Taş 2019: 238).

X gör-: Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde ‘*azāb gör-*, ‘*bahā gör-*, ‘*belā gör-*, ‘*düş gör-*, ‘*şavāb gör-* eşdizimlilikleri mevcuttur. X yerine; ‘*azāb*, ‘*bahā*, ‘*belā*, ‘*düş*, ‘*şavāb*

sözcüklerinin hepsi gelebilir. Bu sözcükler, eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. Dolayısıyla eşdizimlilik *X gör-* şeklinde listeye eklenmiştir.

‘azāb gör-: Ceza çekmek.

Günahlı kimselerin ceza, sıkıntı çekmeleri.

Bu eşdizimliliğin geçtiği tek eser, Yūsuf ve Zelīhā mesnevisidir.

bahā gör-: Değer görmek.

Bir kişinin veya nesnenin çok kıymetli olduğunun farkında olunması.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde kaydedilmiştir.

belā gör-: Belaya uğramak.

Derde, sıkıntıya maruz kalmak.

Alt maddede görülen bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā eserinde geçmektedir.

düş gör-: Düş görmek.

Uyku hâlindeyken bilinçaltı aracılığıyla zihinde gerçekleşen etkinlikler bütünü.

Düş gör- eşdizimliliği, her üç eserde de ortak şekilde ve aynı anlam içeriğini kapsayarak kullanılmıştır. Özellikle, Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde bu eşdizimliliğin sıklığı yüksektir.

şavāb gör-: Doğru bulmak.

Bir şeyi, gerçeğe ve yasalara uygun bulmak.

Bu eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā ile Süheyl ü Nev-bahār mesnevilerinde aynı şekilde ve aynı anlam içeriğiyle karşımıza çıkmaktadır.

22. *Eydür ey baba yatardum bu géce*

Bir ‘aceb düş görürem eşit néce (Taş 2019: 116).

X kızlan-: (Bir kimse) kız olması.

Yaşlı bir kimsenin mucizevî bir şekilde genç kız özelliklerine sahip olması.

İncelenen eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā metnine özgü bir eşdizimlilik olma özelliği taşımaktadır. Aşağıda bu eşdizimliliğin geçtiği beyit verilmiştir. Görüldüğü gibi eşdizimlilik, *Zelīhā* özel adı ile birlikte kurulmuştur. Özel ad, eşdizimliliğin değişken unsurudur. Bu sebeple eşdizimlilik listeye alınırken özel adın geldiği kısım, X işareti ile ifade edilmiştir.

913. *Anda kızlanur Zelīhā zī ‘aceb*

Zī ki beklemiş anı ol ferd Rab (Taş 2019: 236).

X kop-: Yūsuf ve Zelīhā eserinde *ķara bulut kop-* ve *ķiyāmet kop-* şekillerinde iki tane eşdizimlilik vardır. X yerine, *ķara bulut* ve *ķiyāmet* unsurlarının ikisi de gelebilir. Özetle, *ķara bulut* ve *ķiyāmet* bu eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. Bu sebeple de eşdizimlilik X *ķop-* şeklinde ele alınmıştır.

ķara bulut ķop-: Kara bulut belirmek.

Aniden kara bulutun ortaya çıkması.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā eserinde kullanılmaktadır.

kıyāmet kop-: Kıyamet kopmak.

Kıyamet gününün gelmesi.

Bu eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā ile Süheyl ü Nev-bahār eserlerinde aynı şekilde ve ortak anlam içeriğiyle karşımıza çıkmaktadır. Dede Korkut eserinde ise bu eşdizimlilik yoktur.

1420. Çün kıyāmet kopa maḥlūḳ kamu
Dérile ol araya eşit 'amū (Taş 2019: 302).

X kör ol-: (Bir kimse) kör olmak.

Birinin gözlerinin görmez duruma gelmesi; görme yetisini yitirmesi.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *X kör ol-* şeklinde eşdizimlilik bulunmaktadır. Aşağıda örnek olarak verilen beyitte görüldüğü gibi eşdizimlilik, *iblīs* sözcüğü ile birlikte kullanılmıştır. *İblīs* sözcüğü, eşdizimliliğin değişken unsurudur. Dolayısıyla eşdizimlilik listeye eklenirken *iblīs* sözcüğünün bulunduğu kısım, X işareti ile gösterilmiştir. Süheyl ü Nev-bahār metninde ise aynı anlamı içeren *kör ol-* eşdizimliliği mevcuttur.

519. Anda iblīs kör ola çok ağlaya
Kulların Hāḳ rahmetiyle toylaya (Taş 2019: 182).

X sağışla-: Yūsuf ve Zelīhā metninde *māl sağışla-* ve *suç sağışla-* eşdizimlilikleri mevcuttur. X yerine hem *māl* hem de *suç* unsurları gelebileceği için eşdizimlilik *X sağışla-* şeklinde listeye eklenmiştir.

māl sağışla-: Mal hesaplamak.

Malı hesaba katmak; değerlendirmek ve dikkate almak.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā metninde kaydedilmiştir.

suç sağışla-: Suç hesaplamak.

Suçu hesaba katmak; değerlendirmek ve dikkate almak.

İncelemeler, eşdizimliliğin yalnızca Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde kullanıldığını ortaya koymaktadır.

*7. Ol Kerīm'dür suçunuz sağışlaya
Bildüre size kamu bağışlaya* (Taş 2019: 114).

X tök(ül)-: Yūsuf ve Zelīhā adlı eserde *günāh tök(ül)-* ve *şehvet tök(ül)-* eşdizimlilikleri yer almaktadır. X yerine, *günāh* ve *şehvet* sözcüklerinin ikisi de gelebilir. Bu sözcükler, eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. Dolayısıyla eşdizimlilik *X tök(ül)-* şeklinde ifade edilmelidir.

günāh tök(ül)-: Günah dök(ül)mek.

Suçlarından arınmak.

Taramalar, *günāh tök(ül)-* eşdizimliliğine bir tek Yūsuf ve Zelīhā eserinde rastlandığını göstermektedir.

şehvet tök(ül)-: Şehvet dök(ül)mek.

Vücutta biriken şehvetin yok olması. Kişinin, şehvet duygusunun yok olması.

Şehvet tök(ül)- eşdizimliliği, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde kullanılmıştır. *Barmağından şehvet tökül*- beytindeki *barmağından* unsuru, eşdizimliliğe dahil edilmemiştir. Çünkü vücudun herhangi bir organından dökülerek de bu duygu yok olabilir. Buna karşın *şehvet tök(ül)*- eşdizimliliğinin başka bir organ adı ile kullanımı, incelediğimiz eserlerde görülmemektedir. Değişken konusunda yeterli veri ve kesinlik olmaması sebebiyle, değişken olabilecek kısım (*barmağından*) atılmıştır ve eşdizimliliğin asıl kısmı listeye alınmıştır. *Günāh tök(ül)*- eşdizimliliğinin de bir organ adı ile birlikte kullanılmamış olması, yaptığımız hareketin doğruluğunu kanıtlamaktadır. Kesin olan şudur ki Eski Anadolu Türkçesinde *X tök(ül)*- şeklinde bir eşdizimlilik vardır.

545. *Varı şehvet barmağından tökülür*

Şehveti gider bu kez sākin olur (Taş 2019: 186).

X tut-: Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde ‘*azīz tut-*, *buyruk tut-*, *sem*’ *tut-* eşdizimliliklerinin geçtiği tespit edilmiştir. X yerine; ‘*azīz*, *buyruk*, *sem*’ değişkenleri getirilebildiği için eşdizimlilik *X tut-* şeklinde kabul edilmiştir.

‘**azīz tut-**: Üstün tutmak.

Bir kimseye çok değer vermek; onu ayrıcalıklı görmek.

Bu eşdizimlilik hem Yūsuf ve Zelīhā metninde hem de Süheyl ü Nev-bahār metninde aynı şekilde ve aynı anlamla görülmektedir. Dede Korkut metninde, bu eşdizimlilik yoktur.

buyruk tut-: Buyruk tutmak.

Buyruğu, emri dinlemek; dikkate almak ve yerine getirmek.

İncelenen eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīḥā metninde karşımıza çıkmaktadır.

sem' ʔut-: Kulak vermek.

Bir şeyi merakla ve dikkatle dinlemek; iyice dinlemek.

Bu eşdizimliliğe bir tek Yūsuf ve Zelīḥā metninde rastlanmaktadır.

418. *Uşbu ʔul ʔutlu durur yūzi bize*

Key 'azīz ʔut bu oğul olsun bize (Taş 2019: 168).

X vér-: Yūsuf ve Zelīḥā metninde *ad vér-*, *and vér-*, *cān vér-*, *destūr vér-*, *haber vér-*, *oğul vér-*, *şalavāt vér-* eşdizimlilikleri görülmektedir. X yerine; *ad*, *and*, *cān*, *destūr*, *haber*, *oğul*, *şalavāt* sözcüklerinin hepsi getirilebilir. Sıralanan bu sözcükler, eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. Buna dayanarak eşdizimlilik *X vér-* şeklinde listeye eklenmiştir.

ad vér-: Ad vermek.

Bir bireye, ad koymak. Bireyin anılacağı, çağırılacağı adı seçmek ve takdim etmek.

Ad vér- eşdizimliliği hem Yūsuf ve Zelīḥā hem Dede Korkut metinlerinde aynı şekilde ve aynı anlamda görülmektedir. Süheyl ü Nev-bahār metninde ise aynı anlama gelen *ad ʔo-* eşdizimliliği mevcuttur.

and vér-: Ant vermek.

Söz vermek, yemin vermek.

And vér- eşdizimliliği sadece Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde kullanılmıştır.

cān vér-: Can vermek.

Bir kimsenin canını teslim etmesi; kişinin ölmesi.

Eşdizimliliğin olumlu şekli *cān vér-*, incelediğimiz her üç eserde de kaydedilmiştir. Eşdizimliliğin olumsuz şekli olan *cān verme-* ise “can vermemek, ölmemek” anlamıyla sadece Dede Korkut eserinde geçmektedir. Türkiye Türkçesinde deyim kabul edilen *can ver-*, Eski Anadolu Türkçesi şartlarına göre tezimizde eşdizimlilik olarak kabul edilmiştir.

destūr vér-: İzin vermek.

Bir kimseye, bir eylemi gerçekleştirmesi konusunda müsaade etmek.

Bu eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā ile Dede Korkut metinlerinde ortak şekilde ve aynı anlamla görülmektedir.

haber vér-: Haber vermek.

Bir durum, konu veya olayla ilgili bilgi aktarmak.

İrdelenen eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā metni ile Süheyl ü Nev-bahār metninde aynı şekilde ve aynı anlamı karşılayarak geçmektedir.

oğul vér-: Evlat vermek.

Allah'ın, birilerine evlat nasip etmesi.

Yūsuf ve Zelīhā ile Süheyl ü Nev-bahār eserlerinde bu eşdizimlilik ortak olarak yer almaktadır. Dede Korkut eserinde ise bu eşdizimlilik görülmez.

şalavāt vér-: Salavat getirmek.

Peygambere dua okumak.

Bu eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā ile Dede Korkut metinlerinde ortak şekilde ve ortak anlam içeriğiyle kaydedilmiştir. Yūsuf ve Zelīhā metninde ayrıca X'e *şalavāt vér-* eşdizimliliği de vardır. Bu eşdizimlilik, ilerleyen kısımlarda incelenmiştir. Yūsuf ve Zelīhā metninde, genellikle ikinci teklik kişi eksiz emir çekiminde bu eşdizimlilik X'siz şekilde (*şalavāt vér-*) görülmektedir.

106. Anı kim *kazduğını* eydem size

Vér şalavāt tut kulak uşbu söze (Taş 2019: 128).

X yé-: Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde *ğam u ğuşşa yé-*, *ğuşşa yé-*, *kayğı yé-* eşdizimlilikleri bulunmaktadır. X yerine; *ğam u ğuşşa*, *ğuşşa*, *kayğı* sözcükleri getirilebilir. Bu sözcükler, değişkendir. Bu yüzden eşdizimlilik X *yé-* şeklinde verilmiştir.

ğam u ğuşşa yé-: Endişe duymak.

Bir kimse veya bir şey için endişe duymak ve üzüntü hissetmek.

İncelenen eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde kayda geçirilmiştir.

ğuşşa yé-: Endişe duymak.

Bir konu hakkında endişe hissetmek ve sıkıntı çekmek.

Bu eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā ile Süheyl ü Nev-bahār mesnevilerinde aynı şekilde ve aynı anlam içeriğiyle ortak olarak geçmektedir. Dede Korkut hikâyesinde, bu eşdizimlilik kullanılmamıştır.

kayğu yê-: Kaygı duymak.

Bir kişi veya bir konu hakkında endişeye kapılmak.

Bu eşdizimliliğin kaydedildiği tek eser, Yūsuf ve Zelīhā adlı mesnevidir.

48. *İmdi karkaram düşüm gerü görem*

Gördüğüm düşden dağı kayğu yêrem (Taş 2019: 120).

X yor-: Yūsuf ve Zelīhā metninde *düş yor-*, *söz yor-* eşdizimlilikleri mevcuttur. X yerine, *düş* ve *söz* unsurları getirilebilir. Bunlar, değişken unsurlardır. Bu sebeple eşdizimlilik X yor- şeklinde gösterilmiştir.

düş yor-: Rüya yorumlamak.

Görülen rüyanın, neye işaret ettiğini yorumlamak ve anlatmak.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā metninde geçmektedir.

söz yor-: Söz yorumlamak.

Sözün, neye işaret ettiğini yorumlamak ve anlatmak.

İncelenen eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā metninde karşımıza çıkmaktadır.

171. *İki altunı vērūr yorar düşün*

Eydi vērūr ol düşünün günəşin (Taş 2019: 136).

X'den belā gel-: Yūsuf ve Zelīhā eserinde *Allāh'dan belā gel-* ve *Tanrı'dan belā gel-* eşdizimlilikleri yer almaktadır. *Allāh'dan* ve *Tanrı'dan* sözcükleri, eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. Bu sebeple eşdizimlilik *X'den belā gel-* şeklinde sunulmuştur.

Allāh'dan belā gel-: Allah'tan bela gelmek.

Allah'ın bela, dert, sıkıntı vermesi.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā eserinde görülmektedir.

Tanrı'dan belā gel-: Tanrı'dan bela gelmek.

Tanrı'nın bela, dert, sıkıntı vermesi.

Bu eşdizimliliğin bir tek Yūsuf ve Zelīhā eserinde bulunduğu tespit edilmiştir.

90. *Tevbe kılun bu işe gelün yola*

Yoksa Tanrı'dan gelür size belā (Taş 2019: 126).

X'den dön-: (Bir şeyden) dönmek.

Bir şeyden vazgeçmek. O eylemi, artık yapmamak.

İncelenen eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā metninde kullanılmıştır. Yūsuf ve Zelīhā metninde *işden dön-* şeklinde bir kullanım görülmektedir. Ama buradaki *işden* unsuru, metinde anlatılan olayla ilgili bir unsurdur. Buraya, farklı bir konu anlatılırken başka bir unsurun getirilebileceği açıktır. Dolayısıyla bu kısım değişken unsur olarak kabul edilmiştir ve eşdizimlilik *X'den dön-* şeklinde listeye yerleştirilmiştir.

551. *Bunı korkutğıl bu dem vur zindāna*

Bu yavuz işden bolayki bu döne (Taş 2019: 186).

X'den ḥalāşlık vēr-: (Bir şeyden, bir yerden) kurtarmak.

Bir kimseyi, bir durumdan veya bir yerden kurtarmak.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde kaydedilmiştir. Aşağıda verilen beyitte görüldüğü gibi, eşdizimlilikte *andan* zamiri bulunmaktadır. Zamir değişken unsur olduğu için eşdizimlilik *X'den ḥalāşlık vēr-* şeklinde kabul edilmiştir.

699. *Ger Yūsuf'dur ger yad er yā Rab anı*

Kurtar andan vēr ḥalāşlık yā Ġanī (Taş 2019: 206).

X'den saḳla-: (Birinden) esirgemek.

Birinden, bir şeyi esirgemek, korumak.

İncelenen eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde karşımıza çıkmaktadır. *Zelīhā'dan saḳla-* eşdizimliliğinde, *Zelīhā'dan* sözcüğü değişken unsurdur. Bu sözcüğün olduğu kısma, herhangi bir özel ad getirilebilir. Buna dayanarak eşdizimlilik *X'den saḳla-* şeklinde listeye alınmıştır.

650. *Ol Zelīhā'dan seni kim saḳladı*

Yā Koṭīfar'dan seni kim bekledi (Taş 2019: 200).

X'den ud git-: (Birinden) utanma duygusu, hayâ gitmek.

Bir kimseden utanma duygusu yok olmak. Kişinin, utanmaz duruma gelmesi.

Ele alınan eşdizimlilik, bir tek Yūsuf ve Zelīhā metninde geçmektedir. Aşağıdaki beyitte görülen *Zelīhā'dan ud git-* eşdizimliliğinde, *Zelīhā'dan* sözcüğü değişken unsurdur. Bu sebeple eşdizimlilik madde başındaki şekliyle listeye eklenmiştir.

524. *Ud gider Zelīhā'dan açar başın*

Yūsuf'a karşı akıdur göz yaşın (Taş 2019: 184).

X'den ün gel-: Yūsuf ve Zelīhā eserinde *Ḥaḳ Çalab'dan ün gel-* ve *yoḳarudan ün gel-* eşdizimlilikleri görülmektedir. X yerine, *Ḥaḳ Çalab'dan* ve *yoḳarudan* şeklindeki değişken unsurlar getirilebilir. Eser içerisinde eşdizimliliğin değişkenleri mevcut olduğu için eşdizimlilik *X'den ün gel-* şeklinde alınmıştır.

Ḥaḳ Çalab'dan ün gel-: Allah'tan, Tanrı'dan ses gelmek.

Tanrı'nın bir şeye çağrıda bulunması.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde bulunmaktadır.

yoḳarudan ün gel-: Gökten ses gelmek.

Tanrı'nın, gökyüzü üzerinden bir çağrıda bulunması.

Taramalar, eşdizimliliğin bir tek Yūsuf ve Zelīhā eserinde kaydedildiğini kanıtlamaktadır.

113. *Hak Çalab'dan geldi ün en kuyuya*
Otur anda kulluk eyle Tanrı'ya (Taş 2019: 128).

X'e alkış vér-: (Birine) alkış tutmak.

Bir kimseyi takdir etmek, yüceltmek.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *Yūsuf'a alkış vér-* eşdizimliliği görülmektedir. Eşdizimlilikteki *Yūsuf'a* sözcüğü, değişken unsurdur. *Yūsuf'a* sözcüğünün olduğu kısma, herhangi bir özel ad getirilebilir. Bu sebeple eşdizimlilik *X'e alkış vér-* şeklinde ifade edilmiştir. Dede Korkut hikâyesinde görülen *Basağa alkış vér-* şeklindeki kullanım, “birine hayır dua etmek” anlam içeriğini kapsamaktadır. Dede Korkut hikâyesindeki bu kullanım, anlam içeriği dolayısıyla eşdizimlilik gibi gözükmemektedir.

1136. *Çün bular ta 'āmdan fāriğ oldılar*
Kamusı Yūsuf'a alkış vérdiler (Taş 2019: 264).

X'e 'āṣī ol-: (Birine) asilik etmek.

Birine karşı çıkan, itiraz eden ve bir şeylere uymayan bir hâlde olmak.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde geçen *baṇa 'āṣī ol-* eşdizimliliğinde, *baṇa* zamiri değişken unsurdur. Dede Korkut eserinde *pādiṣāhına 'āṣī ol-* şeklindeki eşdizimlilik görülmektedir. Yani bu eserdeki eşdizimlilik de *X'e 'āṣī ol-* şeklinde kullanılmıştır. Süheyl ü Nev-bahār eserinde ise bu eşdizimlilik yoktur.

605. *Zindāna urğıl bu benüm kulumı*
Oldı 'āṣī baṇa tevbe kılu-mı (Taş 2019: 194).

X'e 'āṣık ol-: (Birine, birinin bir yerine) âşık olmak.

Âşık olmak, aşk duygusu hissetmek.

Yūsuf ve Zelīhā metninde bu eşdizimlilik hem *aḡa* ve *buḡa* gibi zamirlerle hem *şifātına* ‘*āşık ol-*, *şūrete* ‘*āşık ol-*, *ḡula* ‘*āşık ol-* gibi yönelme durum eki almış sözcüklerle kullanılmaktadır. Yönelme durum eki alan sözcükler, bu eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. Madde başında görülen X, bu değişken unsurları ifade etmektedir. Dede Korkut metninde, söz konusu eşdizimlilik geçmemektedir. Süheyl ü Nev-bahār metninde ise direkt ‘*āşık ol-* eşdizimliliği vardır. Süheyl ü Nev-bahār metninde ‘*āşık ol-*, yönelme durum eki alan bir sözcükle kullanılmaz.

333. ‘*Āşık oldum baḡıcaḡ ol şūrete*
Bilmezem ḡandalıḡın anuḡ ata (Taş 2019: 158).

X’e baḡışla-: (Birine) baḡışlamak.

Bir kimsenin hatrına birilerinin korunması, affedilmesi.

Bahsi geçen eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā eserinde *saḡa* zamiri ve *Yūsuf’a* özel adı ile birlikte görülmektedir. Zamir ve özel ad, eşdizimliliğin değişken unsurudur. Zamir ve özel adın bulunduğu kısma, başka zamirler ve özel adlar da getirilebilir. Dede Korkut eserinde ise eşdizimlilik *Muḡammede baḡışla-* şeklinde geçmektedir. Süheyl ü Nev-bahār eserinde de eşdizimlilik, *baḡa* zamiri ile kullanılmaktadır. *Baḡışla-* eyleminin, her üç eserde de yönelme durum eki alan zamir veya adlarla kullanıldığı açıktır.

754. *Bunları Yūsuf diler gönli şafā*
Buları mālīk baḡışlar Yūsuf’a (Taş 2019: 214).

X’e baş ḡo-: Yūsuf ve Zelīhā metninde *secdeye baş ḡo-*, *yēre baş ḡo-* eşdizimlilikleri vardır. X yerine hem *secdeye* hem *yēre* sözcüğü gelebilmektedir.

Bu sözcükler, eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. Değişken unsurların olduğu kısım X ile gösterilmiş ve eşdizimlilik X'e *baş ko-* şeklinde listeye kaydedilmiştir.

secdeye baş ko-: Secdeye baş koymak.

İbadet etmek, saygı göstermek.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā metninde yer almaktadır.

yere baş ko-: Yere baş koymak.

İbadet etmek, saygı göstermek.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *yere baş ko-* eşdizimliliği geçerken; Süheyl ü Nev-bahār eserinde *baş ko-* eşdizimliliği “saygı göstermek” anlamıyla bulunmaktadır. Süheyl ü Nev-bahār eserindeki *baş ko-*, yönelme durum eki alan bir sözcük ile birlikte kullanılmamaktadır. Dede Korkut hikâyesi incelendiğinde bu eşdizimlilik karşımıza çıkmaz.

1150. *Ḳamu başın yere ḳodı utanu*

Ṭurdılar el yüzlerine ṭutunu (Taş 2019: 266).

X'e bat-: Yūsuf ve Zelīhā adlı mesnevîde *cihān ni'mete bat-*, *ni'mete bat-*, *ṭaṇa bat-* eşdizimlilikleri yer almaktadır. X yerine; (*cihān*) *ni'mete*, *ṭaṇa* sözcükleri getirilebilir. Bunlar, eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. Değişkenleri tespit edildiği için eşdizimlilik X'e *bat-* şeklinde ele alınmıştır.

(cihān) ni'mete bat-: (Dünya) nimete kavuşmak.

Dünyanın yiyecek, değerli eşya gibi Tanrı tarafından verilen nimetlerle dolması.

Taramalar, bu eşdizimliliğin yalnızca Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde kullanıldığını kanıtlamaktadır. Eşdizimlilik hem *cihān ni'mete bat-* şeklinde hem de *ni'mete bat-* şeklinde metinde görülmektedir. Dolayısıyla bu eşdizimlilik (*cihān ni'mete bat-* şeklinde madde başına kaydedilmiştir.

ṭaṇa bat-: Şaşakalmak. Hayrete kapılmak.

Şaşkınlığa, hayrete kapılmak.

Ele alınan eşdizimliliğin sadece Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde kullanıldığı görülmektedir.

423. Şöyle bézed' anı n' déyem saṇa
'Acebe kaldı gören batdı ṭaṇa (Taş 2016: 170).

X'e belā eyle- ~ X'e belā ét- ~ X'e belā kııl-: (Birine) bela vermek.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *size belā eyle-*, *Yūsuf'a belā ét-*, *bulara belā kııl-* eşdizimlilikleri vardır. *Belā eyle*, *belā ét-*, *belā kııl-* aynı eşdizimliliğin farklı yardımcı eylemlerle kurulmuş türevleridir. Zamirler ve özel ad, eşdizimliliğin değişken unsurudur. Zamir ve özel adın bulunduğu kısma, başka zamirler ve özel adlar da getirilebilir. Bu eşdizimlilikler, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā metninde geçmektedir.

1481. Yūsuf eydür ünderem toḡru yola
Gelmezlerse bulara kıılam belā (Taş 2019:310).

X'e belā gel-: (Birine) bela gelmek.

Belasını bulmak. Birine dert ve sıkıntının uğraması.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā eserinde yer almaktadır. Yūsuf ve Zelīhā eserinde *Zelīhā'ya belā gel-* şeklinde geçen eşdizimlilikte, *Zelīhā'ya* sözcüğü değişken unsurdur. Bu özel adın bulunduğu kısma, başka özel adlar da gelebilir. Bu yüzden eşdizimlilik madde başındaki şekilde sunulmuştur.

570. *Eytdiler Zelīhā'ya gelmiş belā*

'Āşık olmuş ol bir 'İmrānī kula (Taş 2019:190).

X'e cevāb döndürme-: Yūsuf ve Zelīhā metninde *aḡa cevāb döndürme-*, *söze cevāb döndürme-* eşdizimlilikleri mevcuttur. *Söze* ve *aḡa*, bu eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. Değişkenleri belirlendiği için eşdizimlilik *X'e cevāb döndürme-* şeklinde değerlendirilmiştir.

söze cevāb döndürme-: Söze karşı çıkmamak.

Birinin düşüncesine karşı çıkmamak. O kişinin düşüncesine katılmak.

Bu eşdizimlilik, bir tek Yūsuf ve Zelīhā metni içerisinde karşımıza çıkmaktadır.

476. *Dāyanuḡ sözlerini gördi şavāb*

Zelīhā döndürmedi aḡa cevāb (Taş 2019: 176).

X'e deg-: Yūsuf ve Zelīhā adlı mesnevîde hem *devlete deg-* hem *dün güne deg-* eşdizimlilikleri kaydedilmiştir. *Devlete* ve *dün güne*, eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. Değişkenleri belirlendiği için eşdizimlilik *X'e deg-* şeklinde listeye eklenmiştir.

devlete deg-: Mutluluḡa ulaşmak. Saadete ermek.

Mutluluḡu bulmak, mutlu edici bir noktada olmak.

İncelemeler, bu eşdizimliliğin yalnızca Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde kullanıldığını açığa çıkarmaktadır.

dün güne deg-: Gece, gündüze dönmek.

Gecenin gündüze ulaşması. Güneş doğmak, sabah olmak.

Ele alınan eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā metninde görülmektedir. Süheyl ü Nev-bahār metni incelendiğinde ise aynı anlama gelen *düni güne ula-* eşdizimliliğinin varlığından söz etmek gerekmektedir.

954. *Her kişiyē vērür bir etmek bitün*
Evvel andan ol güne degerdi dün (Taş 2019: 240).

X'e dil vēr-: Yūsuf ve Zelīhā eserinde *kurda dil vēr-* ve *şaneme dil vēr-* eşdizimlilikleri kaydedilmiştir. X yerine; *kurda*, *şaneme* sözcükleri gelebilmektedir. Bunlar, eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. Değişkenlere sahip olan bu eşdizimlilik *X'e dil vēr-* şeklinde listeye alınmıştır.

kurda dil vēr-: Kurda dil vermek.

Kurda, konuşma yetisi vermek.

Bu eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā eserine özgü bir eşdizimliliiktir.

şaneme dil vēr-: Puta dil vermek.

Putu, konuşma yetisi vermek.

Bahsi geçen eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā eserinde kullanılmaktadır.

435. *Hak Çalab'un kudreti gör n'eyledi*

Şaneme dil vèrði şol-dem söyledi (Taş 2019: 172).

X'e dön-: Yūsuf ve Zelīhā metninde *müzd yazuğa dön-*, *oda dön-* eşdizimlilikleri bulunmaktadır. *Yazuğa* ve *oda* sözcükleri, eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. X yerine gelebilecek değişkenler belirlendiğinden dolayı eşdizimlilik *X'e dön-* şeklinde listeye eklenmiştir.

müzd yazuğa dön-: Sevap günaha dönmek.

Sevabın değerini kaybetmesi.

Bu eşdizimliliğin kaydedildiği tek metin, Yūsuf ve Zelīhā'dır.

oda dön-: Ateşe dönmek.

Ateşe benzer bir hâle gelmek.

İncelenen eşdizimliliğe yalnızca Yūsuf ve Zelīhā metninde rastlanmaktadır.

786. *Ağlaşurlar her birisi tamuda*

TuTuşmışlar göynür ü döner oda (Taş 2019: 218).

X'e düş-: Yūsuf ve Zelīhā eserinde *fikre düş-*, *tamuya düş-* eşdizimliliklerinin geçtiği belirlenmiştir. X yerine; *fikre*, *tamuya* sözcüklerinin getirilebileceği açıkça görülmektedir. Bunlar, eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. Değişkenlere sahip olan bu eşdizimlilik *X'e düş-* şeklinde sunulmuştur.

fikre düş-: Düşünceye dalmak.

Bir konu üzerine derin bir şekilde düşünmek.

Bu eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā ile Süheyl ü Nev-bahār mesnevilerinde ortak şekilde ve aynı anlamı taşıyarak kullanılmıştır.

ṭamuya düş-: Cehenneme gitmek.

Günahları, suçları sebebiyle cehenneme gitmek.

İncelenen eşdizimlilik, bir tek Yūsuf ve Zelīhā eserinde karşımıza çıkmaktadır. Örnek incelendiğinde *ṭamu* sözcüğünün gerçek anlam taşıdığını; *düş-* eyleminin mecaz anlama geldiğini görebiliriz. Bu durumda, bu örnek eşdizimliliktir.

253. Ol ḥoca gördi anı fikre düşer

Yūsuf'un elin ayağın tēz şēşer (Taş 2019: 146).

X'e egrilik kılma-: (Birine) hata yapmamak.

Birine karşı zararlı ve kötü niyetli bir davranışta, eylemde bulunmamak.

Bu eşdizimliliğin geçtiği tek metin, Yūsuf ve Zelīhā mesnevisi olarak gözükmektedir. *Size egrilik kılma-* şeklinde geçen eşdizimlilikte, *size* zamiri değişken unsurdur. Zamirin olduğu kısma, zamir kadrosundan herhangi bir sözcük getirilebilir. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'e egrilik kılma-* şeklinde değerlendirilmiştir.

1144. Egrilik hēç kılmaḍuk bunda size

And içērüz and vérürsenüz bize (Taş 2019: 266).

X'e gel-: Yūsuf ve Zelīhā eserinde *dile gel-*, *dünyeye gel-*, *hikāyete gel-*, *söze gel-* eşdizimlilikleri kullanılmaktadır. X yerine; *dile*, *dünyeye*, *hikāyete*, *söze*

sözcükleri getirilebilir. Yani bu sözcükler, değişken unsurlardır. Bu durumdan kaynaklı olarak eşdizimlilik *X'e gel-* şeklinde listeye eklenmiştir.

dile gel-: Dile gelmek.

Bir kimsenin veya hayvanın konuşma yetisi edinmesi.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde görülen *dile gel-* eşdizimliliği, yukarıda kaydedilen anlamı taşımaktadır. Dede Korkut eserinde de *dile gel-* şeklinde bir eşdizimlilik vardır. Dede Korkut eserindeki *dile gel-* eşdizimliliği, “söylemek, bahsetmek” anlam içeriğini kapsamaktadır.

dünyeye gel-: Dünyaya gelmek.

Doğmak ve yaşamaya başlamak. Hayata gözlerini açmak.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā eserinde kullanılmaktadır. Dede Korkut eserinde ise *dünyāya getür-* şeklindeki eşdizimlilik, “doğurmak” anlamını taşıyarak bulunmaktadır.

hikāyete gel-: Hikāye etmek.

Bir durumu, olayı hikāye ederek anlatmak.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde bulunmaktadır.

söze gel-: Söze gelmek.

Kendine söylenen sözü dinlemek ve yapmak, laf dinlemek.

Söze *gel-* eşdizimliliğinin bir tek Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde kullanıldığı belirlenmiştir.

608. *Her ki geldi dünyeye gērü gider*

Taḡrı'nun taḡdīrini gör kim n'éder (Taş 2019: 194).

X'e gir-: Yūsuf ve Zelīhā metninde *ele gir-*, *gerdege gir-*, *söze gir-*, *yola gir-* eşdizimlilikleri görülmektedir. *Ele*, *gerdege*, *söze*, *yola* değişken unsurlardır. X yerine getirilebilecek değişkenler tespit edildiği için eşdizimlilik *X'e gir-* şeklinde kabul edilmiştir.

ele gir-: Ele geçirmek.

Bir şeyi almak. Bir şeye sahip olmak.

Bu eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā ile Süheyl ü Nev-bahār eserlerinde ortak şekilde ve aynı anlam içeriğiyle geçmektedir.

gerdege gir-: Gerdeğe girmek.

Düğün gecesini gelin ile damadın birlikte olması.

Gerdege gir- eşdizimliliği hem Yūsuf ve Zelīhā hem de Dede Korkut metinlerinde aynı şekilde ve aynı anlamla ortak olarak görülmektedir. Süheyl ü Nev-bahār metninde ise *gerdege élt-* şeklinde “gerdeğe göndermek” anlamındaki eşdizimlilik mevcuttur.

söze gir-: Söze girmek. Söze başlamak.

Bir konu hakkında bir şeyler söylemeye başlamak.

Söz konusu bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde karşımıza çıkmaktadır.

yola gir-: Yolculuğa çıkmak.

Bir amaçla bir yolculuğa çıkmak. Bir istikamette gitmek.

Bu eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā ile Süheyl ü Nev-bahār eserlerinde şekil ve anlam içeriği açısından ortaklık sergilemektedir.

912. *Zī ki getürdüm bu sözi ben aña*
Girdi Zelhā-y-ıla Yūsuf gerdege (Taş 2019: 236).

X'e gönli düş-: (Birine) gönlünü kaptırmak.

Bir kimseye karşı aşk duyguları içerisinde olmak.

Madde başındaki eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde yer almaktadır. Bu eserde eşdizimlilik *Zelīhā'ya gönli düş-* şeklinde kullanılmıştır. *Zelīhā'ya*, yönelme durum eki almış bir özel addır ve eşdizimliliğin değişken unsurudur. Buraya, yönelme durum eki alan başka adlar da getirilebilir. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'e gönli düş-* şeklinde listeye alınmıştır.

906. *Yūsuf döner çünkü varur sarāya*
Gönli düşer Yūsuf'un Zelīhā'ya (Taş 2019: 234).

X'e gönli ol-: (Birine) gönlü olmak.

Bir kişiye karşı sevgi ve istek duymak.

Yūsuf ve Zelīḥā mesnevisinde *Zelīḥā'ya gōḥli ol-* şeklindeki eşdizimlilik geçmektedir. *Zelīḥā'ya*, yönelme durum eki almış özel bir addır ve eşdizimliliğin değişken unsurudur. Bu nedenle eşdizimlilik *X'e gōḥli ol-* şeklinde listeye eklenmiştir. Süheyl ü Nev-bahār mesnevisinde ise *gōḥli ol-* eşdizimliliği vardır. Süheyl ü Nev-bahār'daki *gōḥli ol-*, yönelme durum eki alan bir adla birlikte kullanılmamıştır.

520. İmdi diḡle bu ḥikāyet ne olur

Yūsuf'un Zelīḥā'ya gōḥli olur (Taş 2019: 182).

X'e güci yét-: (Bir şeye) gücü yetmek.

Allah'ın izni ile bir işin mümkün olması, gerçekleşmesi.

Yūsuf ve Zelīḥā eserinde *işî étmege güci yét-* şeklindeki eşdizimlilikte, *işî étmege* değişken unsurdur. Değişken unsurun bulunduğu kısma, başka bir ad da getirilebilir. Bu yüzden de eşdizimlilik *X'e güci yét-* şeklinde sunulmuştur. Süheyl ü Nev-bahār eserinde de aynı anlamla *işine güci yét-* eşdizimliliği görülmektedir. Süheyl ü Nev-bahār eserinde de eşdizimlilik, yönelme durum eki alan sözcükle birlikte kullanılmıştır.

1392. Ḥasretüm Tanrı érüre görmege

Güci yéter ol bu işî étmege (Taş 2019: 298).

X'e günāḥ tūtma-: (Birine) günah yazmamak.

Bir kimsenin günahlarını görmezden gelmek ve yazmamak.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīḥā metninde kaydedilmiştir. Aşağıdaki beyitte görüldüğü üzere *koşana günāḥ tūtma-* şeklindeki eşdizimlilikte, *koşana* sözcüğü değişken unsurdur. Değişken unsurun bulunduğu kısma, başka

sözcükler de getirilebilir. Bu durumdan kaynaklanarak eşdizimlilik *X'e günāh tutma-* şeklinde listeye kaydedilmiştir.

1526. *Bunı koşana Çalab tutma günāh*
Yazuğın bağışlağıl ey pādişāh (Taş 2019: 316).

X'e hāl bildür-: (Birine) sıkıntısını anlatmak.

Sıkıntısını, derdini birine anlatmak.

Madde başındaki eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde kullanılmaktadır. *Hāl* sözcüğü mecaz anlamıyla “Kötü durum, sıkıntı, dert” anlam içeriğini kapsamaktadır (TDK 2011: 1030). *Bildür-* eylemi ise gerçek anlamdadır. Yūsuf ve Zelīhā eserinde bu eşdizimlilik *aṇa* zamiri ile birlikte geçmektedir. Zamir, eşdizimliliğin değişken unsurudur. Bu durumdan kaynaklanarak eşdizimlilik *X'e hāl bildür-* şeklinde ele alınmıştır.

777. *Hālümüz bildür bizüm zinhār aṇa*
Néce kim gördüğ bizi eytgil aṇa (Taş 2019: 216).

X'e ḥayrān ol-: (Bir şeye) hayran olmak.

Bir şeyi çok beğenmek. Bir şeye çok şaşırmak.

Yūsuf ve Zelīhā metninde geçen *her yère ḥayrān ol-* eşdizimliliğinde, *her yère* değişken unsurdur. Bu değişken kısma, farklı bir bağlamda, anlatılan konuyla ilgili başka bir unsur da getirilebilir. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'e ḥayrān ol-* şeklinde ifade edilmiştir. Süheyl ü Nev-bahār metninde *ḥayrān ol-* eşdizimliliği aynı anlam içeriğiyle karşımıza çıkmaktadır. Süheyl ü Nev-bahār metnindeki *ḥayrān ol-*, yönelme durum eki alan bir sözcükle kullanılmamaktadır.

1497. *Ķatı taṅlar ol şārı ol gezūben*
Ĥayrān olur her yēre kim varuban (Taş 2019: 314).

X'e ḥoş işle-: (Birine) iyilik yapmak.

Hoşa giden, beğenilen, iyi bir iş yapmak.

Bu eşdizimlilik, bir tek Yūsuf ve Zelīḥā mesnevisinde bulunmaktadır. *Size ḥoş işle-* eşdizimliliğinde, *size* zamiri değişken unsurdur. Zamirin olduğu kısma, zamir kadrosundan herhangi bir sözcük getirilebilir. Bu nedenle eşdizimlilik *X'e ḥoş işle-* şeklinde listeye eklenmiştir.

1321. *Yūsuf eydür suçunuz bağışladum*
Kıldum 'afv ben size ḥoş işledüm (Taş 2019: 290).

X'e ıṣḫ vér-: (Birine) aşk vermek.

Birinin yüreğine aşk duygusu düşürmek.

İncelemeler, bu eşdizimliliğin sadece Yūsuf ve Zelīḥā eserinde yer aldığını sunmaktadır. *Aṇa ıṣḫ vér-* eşdizimliliğinde, *aṇa* zamiri değişken unsurdur. Çünkü *aṇa* zamiri yerine, zamir kadrosundan herhangi bir sözcük getirilebilir. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'e ıṣḫ vér-* şeklinde değerlendirilmiştir.

901. *Gördi ol Yūsuf anı batdı taṇa*
Ziy ki ıṣḫ vérmış-idi Taṇrı aṇa (Taş 2019: 234).

X'e 'ibret yêt-: (Birine) ibret olmak.

Birine ders olmak.

Bu eşdizimliliğin yalnızca Yūsuf ve Zelīhā mesnevisi içerisinde geçtiği belirlenmiştir. Eşdizimlilik, *saṇa baṇa* ‘ibret yét- ve *bize* ‘ibret yét- şekillerinde geçmektedir. Bu eşdizimlilikte, zamirler değişken unsurdur. Zamirlerin bulunduğu kısma, başka zamirler de getirilebilir. Bu yüzden eşdizimlilik X’e ‘ibret yét- şeklinde listeye alınmıştır.

575. Zelḥā’yı kavlaşdılar anlar kamu

Bes bize ‘ibret yéter bu iş ‘amū (Taş 2019: 190).

X’e kal-: Yūsuf ve Zelīhā metninde *cānı* ‘acebe *kal-*, *ṭaṇa kal-* eşdizimlilikleri geçmektedir. X yerine getirilebilecek değişkenler tespit edildiği için eşdizimlilik X’e *kal-* şeklinde verilmiştir.

Yöntem kısmında, *kal-* eylemi için bu eylemi, yardımcı eylemler arasında konumlandığımızı ve *kal-* eylemi ile kurulan eşdizimliliklerin her birini, ayrı maddede değerlendirdiğimizi söylemiştik. Burada ilk unsur yönelme durum eki aldığı için gramer yükü taşımaktadır ve bu durum, eşdizimlilikleri X işareti ile ifade ederek sunmamıza olanak tanımaktadır.

cānı ‘acebe kal-: Şaşakalmak.

Bir durum karşısında çok şaşırmak, duruma inanmakta zorlanmak.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā’da geçmektedir.

ṭaṇa kal-: Şaşakalmak.

Bir durum karşısında çok şaşırmak, duruma inanmakta zorlanmak.

İncelenen eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā ile Süheyl ü Nev-bahār metinlerinde aynı şekilde ve ortak anlamı taşıyarak yer almaktadır.

278. Şöyle konakladı kim gerek anı

Gördi her kim ‘acebe kaldı cānı (Taş 2019: 150).

X’e kaçd eyle- ~ X’e kaçd ét- ~ X’e kaçd kıl-: (Birine) kastetmek.

Birine, bir şey yapmaya çalışmak.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *Zelḥā’ya kaçd eyle-*, *Zelḥā’ya kaçd ét-*, *işine kaçd kıl-* şeklindeki eşdizimlilikler, yönelme durum eki alan adla ve yönelme durum eki alan özel bir adla kullanılmıştır. Yönelme durum eki alan ad ve özel ad, eşdizimliliğin değişken unsurudur. Değişken unsurların bulunduğu kısma, başka unsurlar da getirilebilir. Dolayısıyla eşdizimlilik madde başındaki şekilde değerlendirilmiştir. Dede Korkut eserinde *atasına kaçd eyle-*; Süheyl ü Nev-bahār eserinde *cānına kaçd eyle-* şeklinde kayıtlar mevcuttur. Her üç eserde de eşdizimlilik, yönelme durum eki alan adlarla birlikte geçmektedir.

527. Çünkü bu sözi Zelīhā söyledi

Gérü Yūsuf Zelḥā’ya kaçd eyledi (Taş 2019: 184).

X’e kıymet ur-: (Bir şeye) değer vermek.

Bir şeyin değerini ve önemini bilerek hareket etmek.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā metninde geçmektedir. Metinde *saṇa kıymet ur-* şeklindeki eşdizimlilikte, *saṇa* zamiri değişken unsurdur. Zamirin olduğu kısma, zamir kadrosundan herhangi bir sözcük getirilebilir. Bu nedenle eşdizimlilik *X’e kıymet ur-* şeklinde verilmiştir.

413. Kim bu kez kend’özünj gördün zelīl

Kıymet urdı lā-cerem saṇa Celīl (Taş 2019: 168).

X'e kurt yon-: (Birine) kurt saldırmak.

Kurdun, bir kimseye saldırması.

İncelenen eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde kaydedilmiştir. *Yūsuf'uma* özel adı ile birlikte kurulan bu eşdizimlilikte, özel ad değişken unsurdur. Değişken unsurun bulunduğu bu kısma, başka özel adlar da getirilebilir. Bu sebeple eşdizimlilik *X'e kurt yon-* şeklinde değerlendirilmiştir. Eşdizimlilikte geçen ad ve eylemle ilgili bir noktaya değinmek gerekir: *Saldır*-eylemi, *kurt* adını seçmiş bir eylemdir. Nitekim Türkiye Türkçesinde karşımıza çıkan *kurt(lar) gibi saldır*- kullanımı da bu eylemin, *kurt* adı ile kullanım sıklığı kazandığını kanıtlamaktadır.

49. *Siz varasız dümügesiz oyına*

Korķaram kim Yūsuf'uma kurt yöne (Taş 2019: 120).

Burada belirtmek gerekir ki beyitte *yöne* şeklinde kaydedilen sözcüğü biz, Ümit Özgür Demirci'nin "Şeyyâd Hamza'nın Yūsuf u Zelihâ'sında Yanlış Algılanan Bir Kelime Üzerine" makalesinden yola çıkarak *yona* şeklinde düzelterek aldık.

X'e kuvvet vér-: (Birine) kuvvet vermek.

Bir kimseye dayanma gücü, dirayet vermek.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *size kuvvet vér-* şeklinde geçen eşdizimlilikte, *size* zamiri değişken unsurdur. Zamirin bulunduğu kısma, başka zamirler de getirilebilir. Buna bağlı olarak eşdizimlilik *X'e kuvvet vér-* şeklinde ele alınmıştır. Dede Korkut hikâyesinde *ķula kuvvet vér-* örneğinde, yine eşdizimliliğin yönelme durum eki almış bir sözcükle kullanıldığı tespit edilmiştir. Süheyl ü Nev-bahār eserinde ise *kuvvet vér-* eşdizimliliği, yönelme durum eki alan bir sözcükle kullanılmamaktadır.

1231. *Ol ki kuvvet size v rmiş H k Çalab*
V rmedi h   kimseye ol ferd Rab (Taş 2019: 278).

X'e ma'  m eyle-: (Birine) malum etmek.

Bir şeyi sezdirerek bilinir duruma getirmek.

Y suf ve Zel  h  metninde *ba a ma'  m eyle-* eşdizimliliğinde, zamir değişken unsurdur. Zamirin bulunduğu kısma, başka zamirler de getirilebilir. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'e ma'  m eyle-* şeklinde listeye eklenmiştir. Dede Korkut hik yesinde *size ma'  m ol-* şeklinde; Süheyl   Nev-bah r mesnevisinde *a a ma'  m ol-* şeklinde eşdizimlilikler bulunmaktadır.    metinde de eşdizimlilik, ortak olarak yönelme durum eki alan zamirlerle birlikte kullanılmaktadır.

1427. *Ya '  b eydür uşbular kim söylegil*
Sa a n'olur ba a ma'  m eylegil (Taş 2019: 304).

X'e metris ol-: (Birine, bir şeye) siper olmak.

Bir kimseyi veya bir şeyi, tehlikelerden korumak.

Y suf ve Zel  h  metninde *şuya metris ol-* eşdizimliliği geçmektedir. Eşdizimliliğin değişkeni metin içerisinde tespit edilememiştir. Buna karşın *şuya*, bu beyitte anlatılan olayla ilgili bir kullanımdır. Bu kısma, yönelme durum eki alan başka adlar da getirilebilir; yani *şuya* değişken unsurdur. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'e metris ol-* şeklinde sunulmuştur. Bu eşdizimliliğin yalnızca Y suf ve Zel  h  metninde geçtiği belirlenmiştir.

314. *  n diler Y suf ki kend'özin yuya*
Bir balık gelür olur metris şuya (Taş 2019: 154).

X'e mu'cizāt kı|-: (Birine) mucize vermek.

Bir kimseye, inanması güç bir özellik verilmesi. Bir kimsenin doğa üstü bir olay göstermesi.

Taramalar, bu eşdizimliliğin sadece Yūsuf ve Zelīhā eserinde görüldüğünü kanıtlamaktadır. Eserde *saḡa mu'cizāt kı|-* şeklinde geçen eşdizimlilikte, zamir değişken unsurdur. Zamirin olduğu kısma, zamir kadrosundan herhangi bir sözcük getirilebilir. Bu sebeple eşdizimlilik madde başındaki şekilde listeye eklenmiştir.

414. *Ḥazn' için boşaltdı vü kıldı tolu*
Mu'cizāt kıldı saḡa anı ulu (Taş 2019: 168).

X'e ni'met tök-: (Birine) ihsan etmek.

Bir kimseye dileğini, isteğini bağışlamak. Bir kimseye yiyecek, içecek vb. Allah'ın nimetlerinden bağışlamak ve bolca sunmak.

Bu eşdizimlilik, bir tek Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde kaydedilmiştir. Mesnevide *ḡamuya ni'met tök-* şeklinde geçen eşdizimlilikte, *ḡamuya* değişken unsurdur. Bu nedenle eşdizimlilik *X'e ni'met tök-* şeklinde sunulmuştur.

965. *Yédürür ni'met töker ol ḡamuya*
Yér bular kendüsi varur ṭapuya (Taş 2019: 242).

X'e oḡul ol-: (Birine) evlat olmak.

Birine, evlatlık yapmak; birinin evladı gibi olmak.

Madde başında görülen eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā metninde bulunmaktadır. Metinde *bize oğul ol-* şeklinde görülen eşdizimlilikte, *bize* zamiri değişken unsurdur. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'e oğul ol-* şeklinde alınmıştır.

418. *Uşbu kıl kütlu durur yüzi bize*

Key 'azīz tut bu oğul olsun bize (Taş 2019: 168).

X'e ok at-: (Bir şeye) ok atmak.

Hedef olarak belirlenen şeye ok atmak, fırlatmak.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *geyige ok at-* şeklinde görülen eşdizimlilikte, *geyige* sözcüğü değişken unsurdur. Başka bir metinde bu eşdizimlilik, farklı bir hayvan adı ile birliktelik kurabilir. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'e ok at-* şeklinde ifade edilmiştir. Dede Korkut ile Süheyl ü Nev-bahār metinlerinde *oğ at-* şeklinde aynı eşdizimlilik yer almaktadır. *At-* eylemi, sıklıkla, öldürme eylemine aracılık eden araçlarla kullanılmaktadır. Bu sebeple bu kullanım eşdizimliliktir.

131. *Eydelüm kurt kapdı Yūsuf'ı ata*

Biz tağılmışduk geyige ok ata (Taş 2019: 130).

X'e otur-: Yūsuf ve Zelīhā eserinde *tefārüce otur-* ve *yérine otur-* eşdizimlilikleri karşımıza çıkmaktadır. *X* yerine; *tefārüce*, *yérine* getirilebilmektedir. Bunlar, değişken unsurlardır. Değişkenlere sahip olması nedeniyle eşdizimlilik *X'e otur-* şeklinde listeye kaydedilmiştir.

tefārüce otur-: Gezintiye çıkmak.

Bir yere gezintiye çıkmak.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde yer almaktadır.

yérine otur-: Yerine geçmek.

Yönetme yetkisini devralmak.

İncelemeler, bu eşdizimliliğin bir tek Yūsuf ve Zelīhā eserinde geçtiğini göstermektedir.

610. *Yérine kardaşı Reyyān oturur*
Salṭanat hūkmin yérine getürür (Taş 2019: 194).

X'e ögüt vér-: (Birine) ögüt vermek.

Birine tavsiye vermek, yol göstermek.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *baṇa ögüt vér-* şeklinde geçen eşdizimlilikte, zamir değişken unsurdur. Bu yüzden eşdizimlilik *X'e ögüt vér-* şeklinde değerlendirilmiştir. Dede Korkut metninde *bize ögüt vér-*; Süheyl ü Nev-bahār metninde ise *aṇa ögüt vér-* eşdizimliliği görülmektedir. Her üç eserde de eşdizimlilik yönelme durum eki alan unsurla birlikte kullanılmaktadır.

496. *Bérisi yıl yine girdün sen düşe*
Vérdün ögüt söyledün baṇa paşa (Taş 2019: 180).

X'e perd' ol-: (Birine) perde olmak.

Bir kimseye perde olmak ve onu bir şeyden korumak.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā eserinde görülmektedir. *Yūsuf'a perd' ol-* eşdizimliliğinde, *Yūsuf'a* sözcüğü değişken unsurdur. Bu değişken kısma, yönelme durum eki alan başka bir özel ad da gelebilir. İşte bu yüzden eşdizimlilik *X'e perd' ol-* şeklinde ele alınmıştır.

315. *Perd' olur Yūsuf'a Yūsuf yuyunur*

Bir kavil oldur Yūsuf aḡa binūr (Taş 2019: 156).

X'e raġbet kılma-: (Bir şeye) raġbet etmemek.

Bir şeye ilgi, istek ve değer göstermemek.

Madde başındaki eşdizimliliğin geçtiği tek metin, Yūsuf ve Zelīḡā mesnevisi olarak gözükmektedir. *Aḡa raġbet kılma-* eşdizimliliğinde, *aḡa* zamiri değişken unsurdur. Eşdizimliliğin *X'e raġbet kılma-* şeklinde sunulması bu durumdan kaynaklanmaktadır.

1044. *Aldı Bünyāmīn n'êdesin bilmedi*

Sırça şandı aḡa raġbet kılmadı (Taş 2019: 252).

X'e revā görme-: (Birine, bir şeye) reva görmemek.

Bir şeyi, değer ve denklik açısından bir kimseye uygun bulmamak.

Yūsuf ve Zelīḡā eserinde *kendüye revā görme-* eşdizimliliği vardır. Eşdizimlilikte, *kendüye* değişken unsurdur. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'e revā görme-* şeklinde listeye eklenmiştir. Süheyl ü Nev-bahār eserinde ise eşdizimliliğin olumlu şekli olan *revā gör-* “uygun görmek” geçmektedir. Süheyl ü Nev-bahār'da eşdizimlilik hem *revā gör-* şeklinde geçerken hem de Yūsuf ve Zelīḡā eserindeki gibi yönelme durum eki alan bir sözcükle (*Çalap birliğine revā görme-*) kullanılırken görülmektedir.

1435. *Yūsuf eydür peygāber olan kişi*

Revā görmez kendüye zīnet işi (Taş 2019: 304).

X'e şalavāt vēr-: (Birine) salavat getirmek.

Dinî açıdan önemli bir kimseyi anarak ve ona saygı göstererek dua etmek.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *iblīsün körligine şalavāt vér-, Muḥammed'e şalavāt vér-, peygāmbere şalavāt vér-, ulu Aḥmed'e şalavāt vér-* eşdizimlilikleri bulunmaktadır. *İblīsün körligine, Muḥammed'e, peygāmbere, ulu Aḥmed'e, X* yerine gelebilecek değişken unsurlardır. Eşdizimliliğin *X'e şalavāt vér-* şeklinde alınmasının nedeni, değişken unsurlara sahip olmasıdır. Sıralanan bu eşdizimliliklerin her biri ayrı alt maddede incelenmeyecektir. Çünkü bu eşdizimlilikler farklı kutsal adlarla birlikte kullanılarak oluşmuşsa da hepsi aynı anlama gelmektedir. *Muḥammed'e şalavāt vér-* eşdizimliliği, Dede Korkut metninde de geçmektedir. Sıralanan diğer eşdizimliliklerin hepsi, sadece Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde kullanıma geçirilmiştir.

921. *Muhtaşar kılduḡ sözi bu arada*

Şalavāt vérelüm ulu Aḥmed'e (Taş 2019: 236).

X'e secde kıl-: (Allah'a, Tanrı'ya) secde etmek.

Allah'a secde etmek, boyun eğmek. İbadet pozisyonlarından biri.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *baṇa secde kıl-, Çalab'a secde kıl-, Haḡ'a secde kıl-, Tanrı'ya secde kıl-* eşdizimliliklerinin geçtiği saptanmıştır. X yerine; *baṇa, Çalab'a, Haḡ'a, Tanrı'ya* sözcükleri getirilebilir. Bunların hepsi, eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'e secde kıl-* şeklinde ifade edilmiştir. Sıralanan bu eşdizimliliklerin her biri ayrı alt maddede ele alınmayacaktır. Çünkü bu eşdizimlilikler, farklı adlarla birlikte kullanılarak oluşmuşsa da eşdizimliliklerin hepsi aynı anlama gelmektedir. Söz edilen bu eşdizimliliklerin tümü, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde karşımıza çıkmaktadır.

852. *Cebre'îl gökden yere éndi ki bil*

Oldı ḡul kim gör Çalab'a secde kıl (Taş 2019: 228).

X'e selām degür-: (Birine) selam iletmek.

Birinin selamını, bir kimseye ulaştırmak, iletmek.

Bu eşdizimlilik, bir tek Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde yer almaktadır. *Aña selām degür-* eşdizimliliğinde, *aña* zamiri değişken unsurdur. Bu sebeple eşdizimlilik madde başındaki şekliyle formüle edilmiştir.

677. *Yūsuf eydür çün Ken 'ān'a varasın*

Selāmum benden aña degüresin (Taş 2019: 204).

X'e selām eyle- ~ X'e selām kııl-: (Birine) selam vermek.

Saygı göstermek, iletişim kurmak gibi amaçlarla selamlamak.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *saña selām eyle-*, *saña selām kııl-*, *size selām kııl-*, *Mısr'unı bāķīsine selām kııl-*, *Yūsuf peygāmbere selām kııl-* eşdizimlilikleri vardır. Bu eşdizimlilikte, yönelme durum eki almış zamirler ve yönelme durum eki almış özel adlar, değişken unsurlardır. Eşdizimliliğin *X'e selām eyle- ~ X'e selām kııl-* şeklinde sunulmasının kaynağı bu verilerdir. Diğer iki metinde, bu eşdizimlilikler yoktur.

612. *Cebre'īl şol-dem éner gökden yére*

Kıldı selām ol Yūsuf peygāmbere (Taş 2019: 194).

X'e selām vér-: (Birine) selam vermek.

Saygı göstermek, iletişim kurmak gibi amaçlarla selamlamak.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *anlara selām vér-*, *aña selām vér-*, *Ya 'kūb'a selām vér-* eşdizimlilikleri vardır. Yönelme durum eki almış zamirler ve yönelme durum eki

almış olan özel ad, eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'e selām vér-* şeklinde listeye eklenmiştir. Dede Korkut eserinde *selām vér-*, yönelme durum eki alan bir adla değil; direkt kullanılmıştır. Süheyl ü Nev-bahār mesnevisinde ise hem yönelme durum eki almış adla birlikte *selām vér-* (*X'e selām vér-*) geçmektedir hem de direkt *selām vér-* şeklinde eşdizimlilik görülmektedir.

1034. *Vérđi selām aña gör ne söyledí*
Döndi ol Yūsuf'a tapu eyledi (Taş 2019: 252).

X'e söz getür-: (Bir şey üzerine) söz söylemek.

Bir duruma uygun nitelikte söz söylemek ya da hikâye anlatmak.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā metninde örneklendirilmiştir. *Aña söz getür-* şeklinde geçen eşdizimlilikte, zamir değişken unsurdur. Değişken olan bu kısım, X ile ifade edilmiştir.

912. *Zī ki getürdüm bu sözi ben aña*
Girdi Zelhā-y-ıla Yūsuf gerdege (Taş 2019: 236).

X'e sultān ol-: (Bir yere, bir topluluğa) sultan olmak.

Yönetici olmak; yönetim yetkisini almak.

Madde başında kaydedilen eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā eserinde geçmektedir. Eserde *bize sultān ol-*, *ķamuya sultān ol-* eşdizimliliklerine rastlanmaktadır. *Bize* ve *ķamuya*, eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. Değişkenler sebebiyle eşdizimlilik *X'e sultān ol-* şeklinde değerlendirilmiştir.

758. *Bindi tahta oldu sultān ķamuya*

Ulu kiçi kamu tırdı tapuya (Taş 2019: 214).

X'e sultānlık gel-: (Birine) sultanlık ver(il)mek.

Bir kimseye, yönetim yetkisi ve sultan unvanı vermek.

Bu eşdizimliliğin bir tek Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde yer aldığı belirlenmiştir. Mesnevide *saṇa sultānlık gel-* şeklinde görülen eşdizimlilikte, zamir değişken unsurdur. Zaminin olduğu kısma, zamir kadrosundan herhangi bir sözcük getirilebilir. Bu nedenle eşdizimlilik *X'e sultānlık gel-* şeklinde listeye eklenmiştir.

703. Geldi sultānlık saṇa imden gērū

Eyle kulluk Tanrı'ya tēz tır örū (Taş 2019: 206).

X'e şefā'at eyle- ~ X'e şefā'at kıl-: (Birine) şefa'at etmek.

Kulların bağışlanması amacıyla yardımcı olmak.

Madde başındaki eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā metninde bulunmaktadır. *Baṇa şefā'at eyle-, saṇa şefā'at kıl-* eşdizimliliklerinde, zamirler değişken unsurdur. Zaminlerin bulunduğu kısma, başka zamirler de getirilebilir. Dolayısıyla eşdizimlilikler madde başındaki şekilde verilmiştir.

1517. Bir qarı dēr yā Mūsā eydem saṇa

Ger şefā'at eyler-isen sen baṇa (Taş 2019: 316).

X'e tanuḳ ol-: (Birine, bir şeye) şahit olmak.

Bir kimsenin şahidi olmak. Bir olayı ya da durumu görmek, yaşamak ve tanık olmak.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *baṇa ṭanuḵ ol-* şeklinde görülen eşdizimlilikte, *baṇa* zamiri değişken unsurdur. Yani bu kısma, zamir kadrosundan herhangi bir sözcük getirilebilir. Bu durumdan kaynaklanarak eşdizimlilik *X'e ṭanuḵ ol-* şeklinde listeye kaydedilmiştir. İncelenen öteki iki eserde, bu eşdizimlilik görülmez.

552. *Yūsuf eydür şuḡlu Zelḥā'dur yalan*

Baṇa ṭanuḵ olsun uşbu oḡlan (Taş 2019: 186).

X'e ṭap-: Yūsuf ve Zelīhā metninde *būte ṭap-* ve *ḥāça ṭap-* eşdizimlilikleri mevcuttur. X yerine; *būte*, *ḥāça* unsurları getirilebilir. X yerine gelebilecek değişkenler bulunduğu için eşdizimlilik *X'e ṭap-* şeklinde sunulmuştur.

būte ṭap-: Puta tapmak.

Kutsal değerler yüklenen puta inanarak ibadet etmek.

Bu eşdizimlilik, bir tek Yūsuf ve Zelīhā metninde kaydedilmiştir.

ḥāça ṭap-: Haça tapmak.

Kutsal değerler yüklenen haça inanarak ibadet etmek.

Bahsi geçen eşdizimliliğe sadece Yūsuf ve Zelīhā metninde rastlanmaktadır.

328. *Şu gibi melik ṭapar-ıdı ḥāça*

Nāzenīn ol 'ömri vērürdi héçe (Taş 2019: 156).

X'e ṭapu eyle-: (Birine) saygı göstermek.

Değerli ve önemli bir kimseye, dikkatli bir şekilde özen göstererek davranmak.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde geçmektedir. Örnek beyitte görüldüğü üzere *Yūsuf'a ıapu eyle-* eşdizimliliğinde, *Yūsuf'a* sözcüğü değişken unsurdur. Bu özel ad yerine, başka özel adlar da getirilebilir. Eşdizimliliğin *X'e ıapu eyle-* şeklinde alınması bu durumdan kaynaklanmaktadır.

1034. *Vérđi selām aıa gör ne söyledı*

Döndı ol Yūsuf'a ıapu eyledi (Taş 2019: 252).

X'e tedbīr ét- ~ X'e tedbīr kıı- (Bir şeye) karar vermek.

Bir şeyi gerçekleştirmeyi amaçlamak.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *öldürmege tedbīr ét-*, *saıa tedbīr kıı-* eşdizimlilikleri vardır. Değişkenlere sahip olan eşdizimlilik, X işareti ile ifade edilmiştir. Süheyl ü Nev-bahār eserinde ise *tedbīr eyle-* ve *tedbīr kıı-* eşdizimlilikleri, “önlem almak” anlam içeriğıyle geçmektedir.

43. *ıamu tedbīr étdiler öldürmege*

İmdi dilerler aluban gitmege (Taş 2019: 118).

X'e tevbe kıı- (Bir şeye) tövbe etmek.

Suç ve günah niteliğindeki davranışları, eylemleri bırakmaya söz vermek.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *işe tevbe kıı-*, *saıa tevbe kıı-*, *sözine tevbe kıı-*, *şuçına tevbe kıı-* eşdizimliliklerinin geçtiğı saptanmıştır. Yönelme durum eki almış adlar ve yönelme durum eki almış zamir, eşdizimliliğın değişken unsurlarıdır. Bu sebeple eşdizimlilik *X'e tevbe kıı-* şeklinde değerlendirilmiştir. Sayılan eşdizimliliklerin her biri ayrı alt maddede incelenmeyecektir. Çünkü eşdizimliliklerin hepsi, “bir şeye tövbe etmek” anlam içeriğine sahiptir. Eşdizimlilik, madde başındaki şekli ile yalnızca Yūsuf ve Zelīhā metninde

görülmektedir. Dede Korkut hikâyesinde yer alan *günāhına tevbe eyle-* eşdizimliliği de yönelme durum eki alan bir sözcükle birlikte kullanılmaktadır. Süheyl ü Nev-bahār mesnevisinde *tevbe ét-* eşdizimliliği, yönelme durum eki alan adla değil; direkt *tevbe ét-* şeklinde geçmektedir.

246. *Tevbe kılsun şuçına gelsün yola*

Tā ki gide üstümüzden bu belā (Taş 2019: 146).

X'e tīmār eyle- ~ X'e tīmār ét-: (Birine) ilgi göstermek.

Birine ilgi, özen göstermek ve o kişiyi iyileştirmek.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *baṇa tīmār eyle-*, *bize tīmār ét-* eşdizimlilikleri kullanılmaktadır. *Baṇa* ve *bize*, eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. Bu nedenle eşdizimlilik *X'e tīmār eyle- ~ X'e tīmār ét-* şekliyle sunulmuştur. Diğer iki eserde, bu eşdizimlilik yoktur.

526. *Dilegün nedür baṇa bir söylegil*

Hālūmi gör baṇa tīmār eylegil (Taş 2019: 184).

X'e ṭur-: Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde *Hak'a ṭur-*, *mācerāya ṭur-*, *ṭapuya ṭur-* eşdizimlilikleri geçmektedir. Görüldüğü üzere X yerine; *Hak'a*, *mācerāya*, *ṭapuya* sözcükleri getirilebilir. Bunlar, değişken unsurlardır. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'e ṭur-* şeklinde listeye eklenmiştir.

Hak'a ṭur-: Allah' a sığınmak.

Allah'a inanarak ondan çare ve yardım beklemek.

İncelemeler, bu eşdizimliliğin yalnızca Yūsuf ve Zelīhā metninde yer aldığını göstermektedir.

mācerāya ʔur-: Aşka düşmek.

Birine karşı aşk duygusu hissederek kendini o duyguya teslim etmek.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde bulunmaktadır.

ʔapuya ʔur-: Hizmete girmek.

Kendinden daha yüksek konumda olan birinin işlerini yapmak ve o kişi için çalışmayı görev edinmek.

Taramalara göre bu eşdizimlilik, bir tek Yūsuf ve Zelīhā metninde karşımıza çıkmaktadır.

902. *ʔurdı Yūsuf Zelīhā mācerāya*

Geldi Cebrā'il énüp ol araya (Taş 2019: 234).

X'e var-: Yūsuf ve Zelīhā eseri içerisinde *ayruğa var-*, *geyik ata var-*, *ʔapuya var-*, *teferrüce var-* eşdizimlilikleri yer almaktadır. X yerine; *ayruğa*, *geyik ata*, *ʔapuya*, *teferrüce* sözcükleri getirilebilir. Bunlar, değişken unsurlardır. Değişkenlere sahip olduğu belirlenen eşdizimlilik *X'e var-* şeklinde ifade edilmiştir.

ayruğa var-: Başkasına varmak.

Bir başka kimse ile olmak.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde kaydedilmiştir.

geyik ata var-: Ava çıkmak.

Avlanmak; avlanmaya gitmek.

Söz konusu eşdizimliliğe sadece Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde rastlanmaktadır.

ṭapuya var-: Hizmet etmek.

Bir kimsenin hizmetini, işini yapmak; bunu görev edinmek.

Bu eşdizimliliğin geçtiği tek eser, Yūsuf ve Zelīhā'dır.

teferrüce var-: Gezintiye çıkmak.

Bir yeri gezmeye, görmeye gitmek.

İncelenen eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde geçmektedir.

965. *Yédürür ni'met töker ol ḳamuya*

Yér bular kendüsi varur ṭapuya (Taş 2019: 242).

X'e yār ḳıl-: (Birine) eş etmek.

Bir kimseyi, bir kimseye eş olarak (karı ya da koca) nasip etmek.

Madde başındaki eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā mesnevisine görülmektedir. Mesnevide *kend'özünge yār ḳıl-* şeklinde görülen eşdizimlilikte, *kend'özünge* değişken unsurdur. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'e yār ḳıl-* şeklinde sunulmuştur.

903. *Çalab'dan selām getürdi eytdi bil*

Zelḥā'yı al kend'özüne yār kıl (Taş 2019: 234).

X'e yavuz gelme-: (Birine) kötülük gelmemek.

Bir kimsenin tehlike altında olmaması; o kişinin korunması.

Madde başındaki eşdizimliliğin bir tek Yūsuf ve Zelīḥā eserinde geçtiği belirlenmiştir. *Aṇa yavuz gelme-* şeklinde görülen eşdizimlilikte, *aṇa* zamiri değişken unsurdur. Eşdizimlilik gösterilirken değişken kısım X ile formüle edilmiştir.

1013. Eytdiler and iḥerüz biz ḵamumuz

Saḵlayavuz gelmeye aṇa yavuz (Taş 2019: 248).

X'e yavuzluḵ kıl-: (Birine) kötülük etmek.

Birine karşı zararlı ve kötü bir eylemde bulunmak.

İncelemeler, bu eşdizimliliğin yalnızca Yūsuf ve Zelīḥā metninde görüldüğünü kanıtlamaktadır. Eşdizimlilik, *baṇa* zamiri ile birlikte kullanılmıştır. Zamir değişken unsur için eşdizimlilik *X'e yavuzluḵ kıl-* şeklinde değerlendirilmiştir.

549. Zelḥā eydür yā Ḵoṭīfar bu baṇa

Bir yavuzluḵ kılur ögüt vér buṇa (Taş 2019: 186).

X'e yavuzluḵ ṣan-: (Birine) kötülük düşünmek.

Birine kötülük, zarar verecek bir şey düşünmek ve planlamak.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *baṇa* zamiri ile birlikte kullanılan bu eşdizimlilikte, zamir değişken unsurdur. Bunu ifade edebilmek için eşdizimlilik *X'e yavuzluk şan-* şeklinde sunulmuştur. Diğer iki eserde, bu eşdizimlilik görülmez.

550. *Ḳatı yavuzluk şanur uşbu baṇa*

Bunı ḳorḳutḡıl eyitdüm ben saṇa (Taş 2019: 186).

X'e yigitlik vēr-: (Birine) gençlik vermek.

Bir kimseye güç, kuvvet, gençlik vermek.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā metni içerisinde kaydedilmiştir. Metin içerisinde *aṇa yigitlik vēr-* eşdizimliliği mevcuttur. Eşdizimlilikteki *aṇa* zamiri, değişken unsurdur. Bu sebeple eşdizimlilik *X'e yigitlik vēr-* şeklinde değerlendirilmiştir.

905. *Vére yigitlik aṇa görklü ola*

Gözleri görmez-iken görür ola (Taş 2019: 234).

X'e ziyān gelme-: (Bir şeye, bir kimseye) zarar gelmemek.

Bir kimseye ya da bir şeye zarar verecek bir durumun, eylemin gerçekleşmemesi.

Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde *a'zāsına ziyān gelme-* eşdizimliliği vardır. Bu eşdizimlilikteki *a'zāsına* kısmına gelen herhangi bir değişken, mesnevi içerisinde görülmemektedir. Buna karşın eşdizimlilikteki *a'zāsına* kısmı, o beyitte anlatılan olayla ilgilidir. Başka bir olaydan bahsedilirken bu kısma, farklı bir unsurun gelebileceği açıktır. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'e ziyān gelme-* şeklinde ele alınmıştır. Diğer iki eserde, bu eşdizimliliğe rastlanmaz. Belirtmek gerekir ki *X'e ziyān kıılma-* şeklinde aynı anlama gelen bir eşdizimlilik daha mesnevide yer almaktadır. Bu eşdizimlilik, *yöremüze ziyān kıılma-* şeklindedir. Görüldüğü gibi,

birbirinin türevi olan *ziyān gelme-* ve *ziyān kılma-* eşdizimliliklerinin her ikisi de yönelme durum eki alan adlarla birlikte kullanılmaktadır. Bu veriler, bu iki eşdizimliliğin X işareti ile sunulmasının haklılığını kanıtlamaktadır.

1332. *Anı her kim géyse şayru olmaya*

Dağı a 'zāsına ziyān gelmeye (Taş 2019: 290).

X'e ziyān kılma-: (Bir şeye) zarar vermemek.

Bir kimseye ya da bir şeye zarar verecek bir durumun, eylemin gerçekleşmemesi.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *yöremüze ziyān kılma-* şeklindeki eşdizimlilik geçmektedir. Eşdizimlilikteki *yöremüze* kısmına gelebilecek başka bir değişken, metin içerisinde tespit edilememiştir. Ama eşdizimlilikte görülen *yöremüze*, o beyitte anlatılan olaylarla ilgili bir kullanımdır. Farklı bir metinde, bu kısma başka bir ad getirilebilir. Bu sebeple eşdizimlilik X'e *ziyān kılma-* şeklinde listeye eklenmiştir. Bir üstteki madde başında kaydedilen eşdizimlilik de bu maddedeki eşdizimliliğin bir türevidir. İki eşdizimlilik de yönelme durum eki alan farklı adlarla birlikte kullanılmaktadır. Bu durum, iki eşdizimliliğin de X işareti ile sunulmasının doğruluğunu desteklemektedir.

771. *Secde yérlerini dér bu od bize*

Yandurmaz kılmaz ziyān yöremüze (Taş 2019: 216).

X'i aç-: Yūsuf ve Zelīhā eserinde *gözin aç-*, *'işmet kapusın aç-* eşdizimlilikleri mevcuttur. X yerine; *gözin*, *'işmet kapusın* unsurları gelebilmektedir. X yerine birden fazla unsurun gelmesi, eşdizimliliğin değişkenlerinin eser içerisinde tespit edildiğini göstermektedir. Anlatılan bu durumun sonucu olarak eşdizimlilik X'i aç- şeklinde listeye kaydedilmiştir.

gözin aç-: Gözünü açmak. Gözlerini açmak.

Baygın hâlden ayılmak ve kendine gelmek.

Yûsuf ve Zelîhâ eserinde *gözin aç-* eşdizimliliği, üstte kaydedilen anlamı kapsamaktadır. Dede Korkut eserinde geçen *göz aç-*, “anlamadığı şeyleri anlayabilecek olgunluğa gelmek” anlamındadır. Süheyl ü Nev-bahâr eserindeki *gözin aç-* da “kendine gelmek” anlam içeriğini taşımaktadır. Yûsuf ve Zelîhâ ile Süheyl ü Nev-bahâr mesnevilerinde geçen ve aynı anlamı taşıyan kullanımlar, eşdizimlilik olarak gözükürken; Dede Korkut hikâyesinde kaydedilen kullanım ve anlam, deyim gibi gözükmemektedir.

‘işmet kapusın aç-: Ahlâka davet etmek.

Doğruluk, dürüstlük, saygı gibi değerleri içeren kurallara çağırarak.

Bu eşdizimlilik, bir tek Yûsuf ve Zelîhâ metninde kullanılmıştır.

143. *Uşşı geldi başına açdı gözin*

Eytdi kanı Yûsuf’um kesün sözün (Taş 2019: 132).

X’i ‘afv eyle- ~ X’i ‘afv ét- ~ X’i ‘afv kıl-: (Birini, bir şeyi) affetmek.

Yûsuf ve Zelîhâ metninde *suçumuzu ‘afv eyle-*, *günâhı ‘afv ét-*, *suçunuzu ‘afv kıl-* eşdizimlilikleri geçmektedir. Belirtme durum eki alan adlar, eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. Bu durumdan kaynaklı olarak eşdizimlilik madde başındaki şekilde sunulmuştur. Dede Korkut metninde, sıralanan bu eşdizimlilikler görülmez. Süheyl ü Nev-bahâr metninde *‘afv eyle-*, *‘afv ét-* eşdizimlilikleri vardır.

1319. *Eytdiler suçumuzu ‘afv eylegil*

Bize bağışlagil eyü söylegil (Taş 2019: 290).

X’i ağırla-: (Birini) ağırlamak.

Birine en iyi şekilde davranarak ona ikramlarda bulunmak ve onun rahat etmesini sağlamak.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *bunı ağırla-* eşdizimliliğine rastlanmaktadır. *Bunı*, eşdizimliliğin değişken unsurudur. Zamirin olduğu kısma, herhangi bir zamir getirilebilir. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'i ağırla-* şeklinde kaydedilmiştir. Dede Korkut eserinde de *Oğuz beglerin ağırla-* eşdizimliliği vardır. Dede Korkut eserinde de Yūsuf ve Zelīhā'daki gibi belirtme durum eki alan adla birlikte eşdizimlilik kurulmuştur.

419. *Qutlu kuldur bu oğul key anlağıl*

Dağı benden yég bunı ağırlağıl (Taş 2019: 168).

X'i al-: Yūsuf ve Zelīhā metninde *'aqlın al-* ve *bahāsını al-* eşdizimlilikleri geçmektedir. X yerine hem *'aqlın* hem de *bahāsını* unsurları getirilebilir. Bunlar, değişken unsurlardır. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'i al-* şeklinde ifade edilmiştir.

'aqlın al-: Aklını (başından) almak.

Bir kimsenin aklını kullanamaz duruma gelmesi. Kişinin, düşünme yetisini yok etmek.

Bu eşdizimliliğin yalnızca Yūsuf ve Zelīhā adlı metinde kullanıldığı görülmektedir. Türkiye Türkçesinde *aklını (başından) al-* deyim olarak değerlendirilse de Eski Anadolu Türkçesi şartlarında *'aqlın al-* eşdizimlilik olarak gözükmektedir. Bu sebeple bu kullanım, tezimizde eşdizimlilik olarak kabul edilmiştir.

bahāsını al-: Değerini almak.

Bir kimsenin veya bir şeyin değerini yok etmek.

Yūsuf ve Zelīhā, Süheyl ü Nev-bahār, Dede Korkut metinlerinin hepsinde bu eşdizimlilik aynı şekilde ve ortak anlam içeriğiyle geçmektedir. Bu eşdizimlilik, *bahā al-* şeklinde alınamaz. Eşdizimlilik *bahāsını al-* şeklinde alındığında anlamı oturmaktadır. Bu sebeple de eşdizimlilik madde başında kaydettiğimiz şekilde alınmıştır.

1168. *Kiçi oğlın şattuñuz kuldur dëyü*
Alduñuz bahāsını harām yëyü (Taş 2019: 270).

X'i 'āşık kıl-: (Birini) âşık etmek.

Birinin aşk duygusu hissetmesini sağlamak.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde geçmektedir. Mesnevide geçen *beni 'āşık kıl-* eşdizimliliğinde, *beni* değişken unsurdur. Bu sebeple eşdizimlilik *X'i 'āşık kıl-* şeklinde değerlendirilmiştir.

455. *Kıldı 'āşık beni uş anladum*
Kāşki yüzini göricek öledüm (Taş 2019: 174).

X'i avın-: Yūsuf ve Zelīhā metni içerisinde *cānı avın-*, *göñli avın-* eşdizimliliklerinin geçtiği belirlenmiştir. *Cānı* ve *göñli* adları, X yerine gelebilecek değişken unsurlardır. Değişkenleri tespit edilen eşdizimlilik *X'i avın-* şeklinde sunulmuştur.

cānı avın-: Gönlü avunmak.

Gönlünü oyalamak; içini teselli etmek ve hoş vakit geçirmek.

İncelenen eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā metninde görülmektedir.

göñli avın-: Gönlü avunmak.

Gönlünü oyalamak; içini teselli etmek ve hoş vakit geçirmek.

İncelemeler, eşdizimliliğin bir tek Yūsuf ve Zelīhā metninde geçtiğini göstermektedir.

1001. Anı tıyduḡ gūldūḡ ilkin sevinū

Şādī kıldum cānum anda avınu (Taş 2019: 248).

X'i āzād eyle- ~ X'i āzād ét- ~ X'i āzād kııl-: (Birini) özgür bırakmak.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *beni āzād eyle-*, *kıırdı āzād ét-*, *ķamusın āzād kııl-* eşdizimlilikleri bulunmaktadır. *Beni*, *kıırdı*, *ķamusın* adları, eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. Bu durumdan kaynaklanarak eşdizimlilik *X'i āzād eyle- ~ X'i āzād ét- ~ X'i āzād kııl-* şeklinde listeye alınmıştır. Dede Korkut eserinde *āzād eyle-*; Süheyl ü Nev-bahār mesnevisinde *āzād ét-* eşdizimlilikleri mevcuttur. Dede Korkut ve Süheyl ü Nev-bahār eserlerindeki bu eşdizimlilikler, belirtme durum eki alan bir adla birlikte kullanılmamıştır.

162. Anı isterdūḡ tıtulduḡ yā resūl

Eyle āzād beni sözüḡ kııl ķabūl (Taş 2019: 134).

X'i begne-: (Birini) bey kabul etmek.

Birini bey, lider olarak kabul etmek.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *Yūsuf peygāmbēri begne-* eşdizimliliği görülmektedir. Bu eşdizimlilikteki *Yūsuf peygāmbēri*, değişken unsurdur. Bu kısım, metin içerisinde anlatılan olayla ilgili bir özel adın kullanılmasıyla oluşmuştur. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'i begne-* şeklinde değerlendirilmiştir. Diğer iki metinde, böyle bir eşdizimliliğe rastlanmaz.

264. *Kamu ĩmān getürüp oldı arı*
Begnediler ol Yūsuf peygāmbere (Taş 2019: 148).

X'i berdār kıı-: (Birini) asmak.

Ölmesine karar verilen bir kimseyi öldürmek.

Madde başındaki eşdizimlilik, bir tek Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde karşımıza çıkmaktadır. *Anı berdār kıı-* şeklindeki eşdizimlilikte, *anı* değişken unsurdur. Bu yüzden eşdizimlilik *X'i berdār kıı-* şeklinde ele alınmıştır.

640. *Hon-salār' üçünci gün çıkardılar*
Diküp ağaç anı ber-dār kıldılar (Taş 2019: 198).

X'i bil-: Yūsuf ve Zelīhā metninde '*aybı bil-*, *bahāsın bil-*, *hālın bil-* eşdizimlilikleri bulunmaktadır. X yerine; '*aybı*, *bahāsın*, *hālın* unsurları gelebilir. Bunlar, değişken unsurlardır. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'i bil-* şeklinde kabul edilmiştir.

'aybı bil-: Kusuru bilmek.

Bir kimsenin kusurunun, hatasının farkında olmak.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde kaydedilmiştir.

bahāsın bil-: Değerini bilmek.

Bir şeyin veya bir kimsenin önemini kavramak, farkında olmak.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *bahāsın bil-* eşdizimliliği görülürken; Süheyl ü Nev-bahār metninde aynı anlama gelen *kıymetin bil-* eşdizimliliği geçmektedir.

ḥālin bil-: Kendini bilmek.

Kendini bilir olmak, farkında olmak.

Yūsuf ve Zelīḥā mesnevisinde *ḥālin bil-* eşdizimliliği vardır. Süheyl ü Nevbahār mesnevisinde ise aynı anlamı taşıyan *kendüzin bil-* eşdizimliliği mevcuttur.

297. *Yoḡarudan geldi ün ḥālünjī bil*

Ėn atunḡan tēz Ḥalab’a secde kıl (Taş 2019: 152).

X’i bilme-: Yūsuf ve Zelīḥā metninde *kendü ḥālin bilme-* ve *beni bilme-* eşdizimlilikleri mevcuttur. X yerine; *kendü ḥālin*, *beni* unsurları getirilebilir. Ayrıca *beni bilme-* kullanımından anlaşıldığı üzere, belirtme durum eki almış herhangi bir zamir de buraya getirilebilir. *Beni bilme-*, alt maddede incelenmeyecektir. Zamirle kurulan bu eşdizimlilik, “birini tanımamak” anlam içeriğini kapsamaktadır.

kendü ḥālin bilme-: Kendini kaybetmek.

Kendinden geçmek; bilincini kaybetmek.

Bu eşdizimlilik, bir tek Yūsuf ve Zelīḥā metninde kayda geçirilmiştir.

339. *Atası delürdi dēr bağlaḡ elin*

Sözi azdı bilimez kendü ḥālin (Taş 2019: 158).

X’i cānı bilme-: (Birini) tanıyamamak.

Bir kimseyi tanıyamamak, çıkaramamak.

Madde başındaki eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde geçmektedir. Mesnevide geçen *anı cānı bilme-* eşdizimliliğinde, zamir değişken unsurdur. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'i cānı bilme-* olarak değerlendirilmiştir.

1186. *Ne ki gücüm var-ıdı hêç kalmadı*

Kim-idüğün anı cānum bilmedi (Taş 2019: 272).

X'i cüftlen-: (Birini) eş edinmek.

Bir kimseyi, kendine eş olarak (karı ya da koca) kabul etmek.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde görülmektedir. Eserde *anı cüftlen* şeklinde görülen eşdizimlilikte, *anı* değişken unsurdur. Bu sebeple eşdizimlilik *X'i cüftlen-* şeklinde listeye eklenmiştir.

904. *Anı cüftlen Tanrı'nun tut buyruğın*

Kudreti var gidere karılığın (Taş 2019: 234).

X'i dilden koma-: (Birini, bir şeyi) dilden düşürmemek.

Sürekli belirli bir kişiden, belirli bir konudan bahsetmek.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā metninde kaydedilmiştir. *Seni dilden koma-* şeklinde geçen eşdizimlilikte, *seni* zamiri değişken unsurdur. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'i dilden koma-* şeklinde sunulmuştur. Türkiye Türkçesinde *dilinden düşürme-* deyim olarak değerlendirilse de Eski Anadolu Türkçesi şartlarında *dilden koma-* eşdizimlilik gibi gözükmemektedir.

352. *Bir kızum var kim kımaz dilden seni*

Senden artuk hêç begenmez kimseni (Taş 2019: 160).

X'i dile getür- ~ X'i dile getürme-: Yūsuf ve Zelīhā eserinde *sözi dile getür-*, *Taḡrı'yı dile getürme-* eşdizimlilikleri bulunmaktadır. *Sözi* ve *Taḡrı'yı*, eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. Dolayısıyla eşdizimlilik madde başındaki şekilde değerlendirilmiştir.

X'i dile getür-: (Bir şeyi) dile getirmek.

Bir konu hakkında söz söylemek; anlatmak ve açıklamak.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde kaydedilmiştir. Eser içerisinde eşdizimlilik, *sözi dile getür-* şeklinde geçmektedir. *Sözi* yerine getirilebilecek bir değişken, eser içerisinde tespit edilememiştir. Buna karşın *sözi* unsuru, beyitte anlatılan konu ile ilgili bir kullanımdır. Bir başka eserde, farklı bir sözcükle birlikte bu eşdizimlilik kullanılabilir. Bu durumdan kaynaklanarak eşdizimlilik *X'i dile getür-* şeklinde alınmıştır. Ayrıca eşdizimliliğin olumsuz şeklinde, yine belirtme durum eki alan bir sözcük görülmektedir. Veriler, asıl eşdizimliliğin *dile getür-* ve *dile getürme-* olduğunu; belirtme durum eki alan unsurun değişken olduğunu kanıtlamaktadır.

X'i dile getürme-: (Bir şeyi) anlamamak.

Bir şeyi anmayı unutmak. Ağzına almamak.

Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde *Taḡrı'yı dile getürme-* eşdizimliliği vardır. *Taḡrı'yı* unsuru yerine getirilebilecek bir başka değişken, mesnevi içerisinde görülmemektedir. Ama eşdizimliliğin olumlu şekline de baktığımızda, olumlu şeklindeki eşdizimlilikte de belirtme durum eki alan bir adla birlikte eşdizimliliğin kurulduğunu görürüz. Bir üstteki paragrafta da söylediğimiz gibi, bu durum, eşdizimliliğin asıl kısmının *dile getür-* ve *dile getürme-*

olduğunu sunmaktadır. Bu eşdizimliliğin, belirtme durum eki alan değişken adlarla birlikte kurulduğu açıktır.

653. *Taḥrîr'ı getürmedün sen dilüne*

Necâti kâfirden umduñ kendüne (Taş 2019: 200).

X'i diñme-: Yûsuf ve Zelîhâ metninde *göz yaşı diñme-* ve *iki gözi diñme-* eşdizimliliklerinin bulunduğu tespit edilmiştir. X yerine; *göz yaşı*, *iki gözi* unsurları getirilebileceğinden dolayı eşdizimlilik *X'i diñme-* şeklinde listeye alınmıştır.

göz yaşı diñme-: Gözyaşı dinmemek.

Sürekli ağlamak.

İncelenen eşdizimliliğin geçtiği tek metin, Yûsuf ve Zelîhâ'dır.

iki gözi diñme-: İki gözü dinmemek.

Sürekli ağlamak.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yûsuf ve Zelîhâ mesnevisinde görülmektedir.

1080. *Ḳamu yêdi Bünyâmîn héç yémedi*

Ağlamağdan iki gözi diñmedi (Taş 2019: 258).

X'i düşde gör-: (Birini) rüyada görmek.

Uyku hâlindeyken bilinçaltı yoluyla, zihinde beliren etkinlikler aracılığıyla rüyada bir kişiyi görmek.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde kaydedilen *Yūsuf peygāmbəri düşde gör-eşdizimliliğinde*, *Yūsuf peygāmbəri* değişken unsurdur. Bu nedenle eşdizimlilik *X'i düşde gör-* şeklinde kabul edilmiştir. Dede Korkut ve Yūsuf ve Zelīhā eserlerinde ise *düş gör-* eşdizimliliği geçmektedir.

271. *Düşde gördi ol Yūsuf peygāmbəri*

Söyler aña karşı çık tēz gel bēri (Taş 2019: 150).

X'i eri-: Yūsuf ve Zelīhā metninde *eti teni eri-* ve *kaygusı eri-* eşdizimlilikleri geçmektedir. *Eti teni* ve *kaygusı* sözcükleri, eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'i eri-* şeklinde formüle edilmiştir.

eti teni eri-: Bedeni çürümek.

Bir kimsenin günden güne zayıflaması, çökmesi; bedenin sağlıklı ve kötü bir hâl alması.

Bu eşdizimliliğin geçtiği tek eser, Yūsuf ve Zelīhā mesnevisidir.

kaygusı eri-: Endişesi gitmek. Endişeden kurtulmak.

Üzüntü, dert, tasa gibi duygulardan arınmak; bu tarz duyguları hissetmemek.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde kaydedilmiştir.

1114. *Eti teni zārīlıkla eridi*

Oldı ırmağ gözi yaşı yöridi (Taş 2019: 262).

X'i erişdür-: (Birini) kavuşturmak.

Ayrı yerlerde olup birbirine hasret çeken kimselerin bir araya gelmesi.

Madde başındaki eşdizimliliğe sadece Yūsuf ve Zelīhā metninde rastlanmaktadır. *Senūñ oğluñ érişdür-* şeklindeki eşdizimlilikte, *senūñ oğluñ* değişken unsurdur. Eşdizimliliğin *X'i érişdür-* şeklinde alınması bundan kaynaklanmaktadır.

1366. *İlk senūñ oğluñ érişdürürem*
Şonra andan Yūsuf'ı kavuşduram (Taş 2019: 296).

X'i fāş kıl-: (Birini, bir şeyi) açık etmek.

Birini ya da bir şeyi açık etmek. Sır olarak saklamamak.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *beni* zamiri ile birlikte kullanılan eşdizimlilikte, zamir değişken unsurdur. Zamirin olduğu kısma, zamir kadrosundan herhangi bir sözcük konabilir. Bu durumdan kaynaklı olarak eşdizimlilik *X'i fāş kıl-* şeklinde listeye kaydedilmiştir. Süheyl ü Nev-bahār metninde ise *fāş eyle-* eşdizimliliği görülmektedir. Süheyl ü Nev-bahār metnindeki eşdizimlilik, belirtme durum eki alan bir sözcükle birlikte kullanılmamaktadır. Bu metinde eşdizimlilik doğrudan *fāş eyle-* olarak karşımıza çıkmaktadır.

568- *Sanja 'āşık eyledün beni şābāş*
Mısr içinde beni 'ışkuñ kıldı fāş (Taş 2019: 188).

X'i gérü döndür-: (Birini, bir şeyi) geri çevirmek.

Bir kimseyi ya da bir şeyi reddetmek.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā eserinde bulunmaktadır. *Şunı gérü döndür-* şeklindeki eşdizimlilikte, *şunı* değişken unsurdur. Eşdizimliliğin *X'i gérü döndür-* şeklinde sunulmasının nedeni budur.

1017. Ya 'kūb eydür ol begenmedi bunı

Anuñ-içün gērü döndürdi şunı (Taş 2019: 248).

X'i git-: Yūsuf ve Zelīhā metninde 'aklı git-, derdi git-, güci kuvveti git-, hālī git-, küfri git-, şabır git-, şehveti git-, udı git-, uşşı git- eşdizimlilikleri kaydedilmiştir. Ad unsurlarının hepsi, değişken unsurlardır ve hepsi X yerine getirilebilir. Dolayısıyla eşdizimlilik X'i git- şeklinde listeye eklenmiştir.

'aklı git-: Aklı gitmek.

Aklını kaybetmek; bilincini kaybetmek.

İncelenen eşdizimlilik, bir tek Yūsuf ve Zelīhā metninde örneklendirilmiştir. Türkiye Türkçesinde *aklı git-* deyim olarak değerlendirilse de Eski Anadolu Türkçesi şartlarında 'aklı git- eşdizimlilik olarak gözükmemektedir.

derdi git-: Derdi bitmek.

Dert, sıkıntı ve endişe, kaygı duygularından kurtulmak.

Taramalar, eşdizimliliğin yalnızca Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde geçtiğini kanıtlamaktadır.

güci kuvveti git-: Gücü kuvveti tükenmek.

Gücü kuvveti kesilmek. Gücünü ve dayanıklılığını kaybetmek.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde geçmektedir. Süheyl ü Nev-bahār mesnevisinde ise *kuvveti düken-* eşdizimliliği vardır ve madde başındaki eşdizimlilik ile aynı anlamı taşımaktadır. Dede Korkut eserinde, bu eşdizimlilik kullanılmamıştır.

hâli git-: Hâli kalmamak.

Sağlığını kaybederek gücünü yitirmek.

İncelenen eşdizimlilik, bir tek Yūsuf ve Zelîhâ metninde örneklendirilmiştir. Türkiye Türkçesinde *hâli kalma-* deyim olarak değerlendirilse de Eski Anadolu Türkçesi şartlarında *hâli git-* eşdizimlilik olarak gözükmektedir.

küfri git-: İnançsızlığı yok olmak.

Tanrı'ya ve dine karşı inançsızlığın yok olması.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelîhâ mesnevisinde geçmektedir.

şabri git-: Sabrı tükenmek.

Tahammül gücü kalmamak. Bir şey için beklemek istememek.

Yūsuf ve Zelîhâ'da *şabri git-*; Süheyl ü Nev-bahâr metninde *şabru düken-* eşdizimlilikleri ortak anlam içeriğini kapsayarak kullanılmıştır.

şehveti git-: Şehveti yok olmak.

Var olan şehvetin yok olması, bitmesi.

Bu eşdizimliliğin yalnızca Yūsuf ve Zelîhâ adlı tarihî metinde yer aldığı belirlenmiştir.

udı git-: Utanma duygusu kaybolmak.

Utanmamak. Arsız olmak.

Bu eşdizimliliğin kaydedildiği tek metin, Yūsuf ve Zelīhā mesnevisidir.

uşşı git-: Akli gitmek.

Aklını kaybetmek; bilincini kaybetmek.

Uşşı git- şeklindeki eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā ile Süheyl ü Nev-bahār mesnevilerinde aynı anlama gelerek geçmektedir. Türkiye Türkçesinde *aklı git-* deyim olarak değerlendirilse de Eski Anadolu Türkçesi şartlarında *uşşı git-* eşdizimlilik olarak gözükmektedir.

1333. *Dertlū kişi géyse ger derdi gider*

Géyse dertsüz kişiler gör kim n'éder (Taş 2019: 293).

X'i gönülden çıkar-: (Birini, bir şeyi) gönülden çıkarmak.

İçinde olan bir şeyden vazgeçmek; o şeyi bırakmak.

Madde başındaki eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā eserinde yer almaktadır. Eşdizimlilik, *işi gönlünden çıkar-* şeklinde eserde geçmektedir. *İşi* unsuru yerine getirilebilecek başka bir değişken, eser içerisinde saptanamamıştır. Ama *işi* unsuru, o beyitte anlatılan olayla ilgili bir kullanımdır. Farklı bir eserde o kısma başka bir değişken gelebilir. Buna dayanarak eşdizimlilik *X'i gönülden çıkar-* olarak değerlendirilmiştir.

538. *Gel yola bu işi gönlünden çıkar*

Néce kıla bu işi peygāMBER (Taş 2019: 184).

X'i gör-: Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde *āhı gör-*, *hāli gör-*, *kend'özin gör-*, *Tanrı'nun taqdīrini gör-* eşdizimliliklerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. X yerine gelebilecek değişken unsurlar tespit edildiği için eşdizimlilik *X'i gör-* şeklinde sunulmuştur.

āhı gör-: Ahı duymak.

Edilen bir ahın farkında olmak. Ahı duymak ve dikkate almak.

İncelemeler, bu eşdizimliliğin kullanıldığı tek yerin Yūsuf ve Zelīhā mesnevisi olduğunu tanıklamaktadır.

hāli gör-: Durumu anlamak.

Bir kimsenin içinde bulunduğu durumun veya bir eylemin, olayın sürecini anlamak. O kimseyle veya durumla empati kurabilmek.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde görülmektedir.

kend'özin gör-: Kendini beğenmek.

Kendini, başkalarından daha değerli ve üstün nitelikte hissetmek.

Yūsuf ve Zelīhā metni, eşdizimliliğin geçtiği tek eserdir.

Tanrı'nun taqdīrini gör-: Tanrı'nın takdirini görmek.

Allah tarafından uygun görüleni, yazılanı kabul etmek ve yaşamak.

Alt maddede kaydedilen bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā metninde kullanılmıştır.

893. *Eytdi Yūsuf gitme ʔur sözüm eşit*

Hālūmi gör sen esirge bir iş ét (Taş 2019: 232).

X'i göyün-: Yūsuf ve Zelīhā eserinde *cānı göyün-*, *içi göyün-*, *özi göyün-* eşdizimliliklerinin kullanımı söz konusudur. X yerine getirilebilecek değişken unsurlar; *cānı*, *içi*, *özi* unsurları olarak sıralanabilir. Dolayısıyla eşdizimlilik X'i *göyün-* şeklinde listeye eklenmiştir.

cānı göyün-: Canı yanmak.

Çok üzölmek ve acı hissetmek.

Bu eşdizimliliğin bulunduđu tek eser, Yūsuf ve Zelīhā'dır.

içi göyün-: İçi yanmak.

Çok üzölmek ve acıyı içinde hissetmek.

Bahsi geçen eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde görölmektedir. Türkiye Türkçesinde *içi yan-* deyim olarak değeriendirilse de Eski Anadolu Türkçesi şartlarında *içi göyün-* eşdizimlilik olarak gözökmektedir.

özi göyün-: İçi yanmak.

Çok üzölmek ve acı hissetmek.

Yūsuf ve Zelīhā ile Süheyl ü Nev-bahār mesnevilerinde *özi göyün-* eşdizimliliği aynı şekilde ve aynı anlam içeriğini taşıyarak görölmektedir.

Türkiye Türkçesinde *içi yan-* deyim olarak değerlendirilse de Eski Anadolu Türkçesi şartlarında *özi göyün-* eşdizimlilik olarak gözükmektedir.

395. *Ol kişi çün kim eşitdi bu sözi*
Kıldı āh ağladı göyüندی özi (Taş 2019: 166).

X'i helāk kıl-: (Birini) mahvetmek, yok etmek.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *seni helāk kıl-* eşdizimliliği kullanılmaktadır. Bu eşdizimlilikte, *seni* zamiri değişken unsurdur. Buraya zamir kadrosundan herhangi bir sözcük getirilebilir. Bu yüzden eşdizimlilik *X'i helāk kıl-* şeklinde listeye kaydedilmiştir. Dede Korkut metnindeki *helāk kıl-* eşdizimliliği de belirtme durum eki alan bir sözcükle birlikte (*oğlanı helāk kıl-*) kurulmuştur. Aynı şekilde Süheyl ü Nev-bahār metninde de *helāk ét-* eşdizimliliği, belirtme durumu eki alan bir adla birlikte (*kişiyi helāk ét-*) geçmektedir.

1507. *Gérü bizden yaña koyalum anı*
Yok déseñ vardum helāk kıldum seni (Taş 2019: 314).

X'i hoş tut-: (Birini) hoş tutmak.

Birine iyi ve yüceltici davranışlarda bulunarak onu memnun etmek.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *anı hoş tut-* eşdizimliliği vardır. Bu eşdizimlilikte, *anı* zamiri değişken unsurdur. Zamirin bulunduğu kısma, herhangi bir zamir getirilebilir. Süheyl ü Nev-bahār eserinde ise hem *hoş tut-* şeklinde hem de *seni hoş tut-* şeklinde eşdizimliliklerin mevcudiyeti belirlenmiştir.

866. *Şimdi sen begenmedüñ Yūsuf bunı*
Tevbe kıl hil'at géyür hoş tut anı (Taş 2019: 228).

X'i kavlaş- ~ X'i kovlaş- : (Birini) çekiştirmek. (Birinin) dedikodusunu yapmak.

Biri hakkında konuşmak, birinin dedikodusunu yapmak.

Söz konusu bu eşdizimliliğe yalnızca Yūsuf ve Zelīhā metninde rastlanmaktadır. Eşdizimlilik, metinde *anı kavlaş-*, *Zelḥā'yı kavlaş-*, *Zelīhā'yı kovlaş-* şekillerinde geçmektedir. Bu eşdizimlilikte, *anı* ve *Zel(ī)ḥā'yı* sözcükleri değişken unsurlardır. X yerine hem *anı* hem *Zel(ī)ḥā'yı* unsurları konabildiği için eşdizimlilik madde başındaki şekliyle alınmıştır.

575. *Zelḥā'yı kavlaşdılar anlar kamu*

Bes bize 'ibret yéter bu iş 'amū (Taş 2019: 190).

X'i kula vér- : (Kendini, birini) birine kaptırmak.

Birini veya bir şeyi, birine teslim etmek.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā metninde kaydedilmiştir. *Kend'özin kula vér-* şeklindeki eşdizimlilikte, *kend'özin* değişken unsurdur. Bunu ifade edebilmek için eşdizimlilik *X'i kula vér-* şeklinde ele alınmıştır.

573. *Ḳul seven kişi meger delü ola*

Kend' özin Ḳula véren ölü ola (Taş 2019: 190).

X'i Ḳurd Ḳap- ~ X'i Ḳurt Ḳap- : (Birini) kurt kapmak.

Birini, kurdun alıp götürmesi ve yemesi.

Madde başında kaydedilen eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā eserine özgü bir eşdizimliliştir. Eserde, bu eşdizimlilik *anı Ḳurd Ḳap-* ve *Yūsuf'ı Ḳurt Ḳap-*

şekillerinde kullanılmıştır. *Anı* ve *Yūsuf'ı*, eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. Bu nedenle eşdizimlilik *X'i kurd kap- ~ X'i kurt kap-* şekillerinde verilmiştir.

131. *Eydelüm kurt kapdı Yūsuf'ı ata*

Biz tağılmışduķ geyige ok ata (Taş 2019: 130).

X'i ma'lūm eyle-: (Bir şeyi) malum etmek.

Sezdirerek bilinir duruma getirmek.

Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde *anı ma'lūm eyle-* eşdizimliliği görülmektedir. *Anı*, değişken unsur olduğu için eşdizimlilik madde başındaki şekilde kaydedilmiştir. Dede Korkut ve Süheyl ü Nev-bahār metinlerinde ise *ma'lūm ol-* eşdizimliliği geçmektedir.

40. *Vérdiler and düşüñi dégil déyü*

Eyle ma'lūm anı bize söyleyü (Taş 2019: 118).

X'i oda bıraķ-: (Birini, bir şeyi) ateşe atmak.

Bir kimseyi, bir şeyi ateşin içerisinde yakmak.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *sizi oda bıraķ-* eşdizimliliği vardır. *Sizi*, değişken unsurdur. Süheyl ü Nev-bahār eseri içerisinde, bu eşdizimlilik hem belirtme durum eki alan değişken bir unsurla birlikte (*X'i oda bıraķ-*) hem de direkt *oda bıraķ-* şeklinde kullanılmıştır. Dede Korkut hikâyesinde, bu eşdizimlilik kullanılmamıştır. Türkiye Türkçesinde kullanılan *ateşe at-* ise “kendini ya da birini tehlikeye atmak” anlamıyla deyim olarak kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde *ateşe at-* anlam içeriğiyle deyim olarak kabul edilse de Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan *oda bıraķ-*, o dönemin şartlarına göre tezimizde eşdizimlilik olarak kabul edilmiştir.

88. *Ger kıľırsanuz bunı siz dünyāda*
Bırağa Tanrı sizi yarın oda (Taş 2019:124).

X'i sakla-: (Birini) korumak.

Bir kimseye, tehlike ve zarar gelmesini önlemek.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *beni sakla-*, *Bünyāmīn'i sakla-* eşdizimlilikleri mevcuttur. *Beni*, *Bünyāmīn'i* sözcükleri, eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. Değişken unsurları belirlenen eşdizimlilik *X'i sakla-* şeklinde sunulmuştur. Diğer iki metin tarandığında bu eşdizimlilik görülmez. *Saklamak* sözcüğünün mecaz anlam içeriği şöyledir: "Korumak, esirgemek" (TDK 2011: 2015). İlk unsur ise gerçek anlamdadır. Veriler, bu kullanımın eşdizimlilik olduğunu kanıtlamaktadır.

1019. *Bünyāmīn'i sakľanuz dün ü günü*
Gérü baņa getürünüz dér anı (Taş 2019: 250).

X'i şarar-: Yūsuf ve Zelīhā adlı eserde *beñzi şarar-*, *eti teni şarar-*, *teni şarar-* eşdizimlilikleri bulunmaktadır. X yerine; *beñzi*, *eti teni*, *teni* unsurları getirilebilir. Sıralanan bu adlar, eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. Değişkenlere sahip olduğu için eşdizimlilik *X'i şarar-* şeklinde değerlendirilmiştir.

beñzi şarar-: Yüzü sararmak.

Aşk, dert, hastalık gibi bir sebeple yüzünün rengi solmak ve çok hasta olmak.

Ele alınan bu eşdizimlilik, her üç eserde de ortak şekilde ve aynı anlam içeriğiyle karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Süheyl ü Nev-bahār eserinde geçen *yüzi şarar-* eşdizimliliği de aynı anlama gelmektedir.

(eti) teni şarar-: Bedeni sararmak.

Aşk, dert, hastalık gibi bir sebeple kişinin bedeninin güçsüz duruma gelmesi ve çok hasta olması.

Söz konusu bu eşdizimliliğin sadece Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde kullanıldığı belirlenmiştir. Eşdizimlilik hem *eti teni şarar-* şeklinde hem de *teni şarar-* şeklinde metinde geçmektedir. Dolayısıyla bu eşdizimlilik (*eti*) *teni şarar-* şeklinde listeye kaydedilmiştir.

331. *Beñzi şarardı dün ü gün ağlayu*
Atası şorar aña n'olduñ dëyü (Taş 2019: 158).

X'i söylet-: (Birini) konuşturmak.

Birine konuşma yetisi vermek.

Yūsuf ve Zelīhā metninde geçen *oğlanı söylet-* eşdizimliliğinde, *oğlanı* sözcüğü değişken unsurdur. X yerine gelebilecek başka bir unsur, metin içerisinde tespit edilememiştir. Buna karşın *oğlanı*, o beyitte anlatılan konuyla ilgili bir kullanımdır. Bu yüzden eşdizimlilik *X'i söylet-* şeklinde ele alınmıştır. Diğer iki metinde, bu eşdizimliliğin kullanımından söz edilemez.

651. *Kimdi ol genç oğlanı söyleden*
Kimdi saña bu kamuyı eyden (Taş 2019: 200).

X'i sultān kıl-: (Birini) sultan ilan etmek.

Birini sultan, yönetici ilan ederek yönetime geçirmek.

Yūsuf ve Zelīhā ile Süheyl ü Nev-bahār eserlerinde ortak olarak geçen bu eşdizimlilik, her iki eserde de *anı* zamiri ile birlikte geçmektedir. Zamir, değişken unsurdur ve zamirin bulunduğu kısma başka zamirler de getirilebilir. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'i sulṭān kıl-* şeklinde listeye alınmıştır.

658. *Eytdi bir yıl yatısardur ol tamām*

Bir yıldan sonra anı sulṭān kılām (Taş 2019: 200).

X'i ṭamuda kız-: (Birini) cehennemde yakmak.

Suçlu, günahkâr bir kimsenin suçları, günahları dolayısıyla cezalandırılması.

Bu eşdizimlilik, bir tek Yūsuf ve Zelīhā metninde bulunmaktadır. *Bizi ṭamuda kız-* şeklinde görülen eşdizimlilikte, zamir değişken unsurdur. Buna dayanarak eşdizimlilik *X'i ṭamuda kız-* şeklinde ifade edilmiştir.

769. *Odı sönmez ṭamunun dün gün bize*

Tanrı bizi ṭamuda böyle kıza (Taş 2019: 216).

X'i ṭamudan çıkar-: (Birini) cehennemden kurtarmak.

Cehennemlik birini, cehennemden kurtarmak.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *ümmetini ṭamudan çıkar-* eşdizimliliği yer almaktadır. Eşdizimlilikteki *ümmetini* unsuru yerine getirilebilecek başka bir unsur, eser içerisinde mevcut değildir. Buna karşın *ümmetini* adının kullanımı, o beyitte anlatılan olayla ilgili bir kullanımdır. Yani farklı bir eserde, *ümmetini* unsuru yerine getirilebilecek başka bir unsur tespit edilebilir. Bu sebeple bu kısım değişken kabul edilmiştir ve eşdizimlilik *X'i ṭamudan çıkar-* şeklinde sunulmuştur.

800. *Çıkara ümmetini ol ṭamudan*

Başlaya öndin yöriye kamudan (Taş 2019: 220).

X'i terk ét-: Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde *başı terk ét-*, *cānın terk ét-*, *dünyāyı terk ét-* eşdizimliliklerinin geçtiği belirlenmiştir. X yerine; *başı*, *cānın*, *dünyāyı* unsurları getirilebilir. Değişkenlere sahip olan eşdizimlilik *X'i terk ét-* şeklinde listeye eklenmiştir.

başı terk ét-: Canını feda etmek.

Bir kimse veya bir amaç uğruna canını bile vermek. Bir şeyi, canını bile verecek kadar çok istemek.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde karşımıza çıkmaktadır.

cānın terk ét-: Canını feda etmek.

Bir kimse veya bir amaç uğruna canını bile vermek. Bir şeyi, canını bile verecek kadar çok istemek.

Alt maddede kaydedilen bu eşdizimliliğin sadece Yūsuf ve Zelīhā metninde kullanıldığı belirlenmiştir.

dünyāyı terk ét-: Dünyadan göçüp gitmek.

Ölmek. Bu dünyadan göçmek ve öteki tarafa gitmek.

Bu eşdizimliliğin görüldüğü tek metin, Yūsuf ve Zelīhā mesnevisidir.

308. *Kimi düşer uğunur uşşı gider*

Kimi görmege cānın terk éder (Taş 2019: 154).

X'i tut-: Yūsuf ve Zelīhā eserinde *dīni tut-*, *suçluyu tut-* eşdizimlilikleri mevcuttur. *Dīni* ve *suçluyu* sözcükleri eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. X yerine gelebilecek değişkenler belirlendiği için eşdizimlilik *X'i tut-* şeklinde ele alınmıştır.

dīni tut-: Dini desteklemek.

Bir dini benimsemek ve desteklemek.

İncelenen eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde yer almaktadır.

suçluyu tut-: Suçluyu savunmak.

Suçlu, günahlı bir kimseyi desteklemek ve korumak.

Bu eşdizimliliğin geçtiği tek eser, Yūsuf ve Zelīhā adlı mesnevidir.

1174. *Suçluyu tutan gerek kim kınaya*

Suçsuzı kınayan 'ādil olmaya (Taş 2019: 270).

X'i vaşf eyle- ~ X'i vaşf kıl-: (Bir şeyin) durumunu anlatmak.

Bir durumu bütün açıklığı ve detaylarıyla anlatmak.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *derdi vaşf eyle-*, *ağlamağı vaşf kıl-* eşdizimlilikleri vardır. *Derdi* ve *ağlamağı*, değişken unsurlardır. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'i vaşf eyle- ~ X'i vaşf kıl-* şeklinde listeye kaydedilmiştir. Öteki iki metinde, bu eşdizimliliğe rastlanmaz.

1239. *İçümdeki derdümi vaşf eyleyü*

Yazdurayum bir bir aña söyleyü (Taş 2019: 278).

X'i yan-: Yūsuf ve Zelīhā eserinde *bağrı yan-*, *cānı yan-*, *içi yan-*, *özi yan-* eşdizimlilikleri geçmektedir. X yerine; *bağrı*, *cānı*, *içi*, *özi* unsurlarının hepsi getirilebilir. Sıralanan bu sözcükler, incelenen eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. Değişkenleri saptanan eşdizimlilik *X'i yan-* şeklinde değerlendirilmiştir.

bağrı yan-: Bağrı yanmak.

Çok üzölmek ve acı hissetmek.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde görölmektedir.

cānı yan-: Canı yanmak.

Çok üzölmek ve acı hissetmek.

Bu eşdizimliliğin yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde kaydedildiği belirlenmiştir. Türkiye Türkçesinde *canı yan-* deyim olarak değerlendirilse de Eski Anadolu Türkçesi şartlarında *cānı yan-* eşdizimlilik olarak gözökmektedir.

içi yan-: İçi yanmak.

Çok üzölmek ve acı hissetmek.

Yūsuf ve Zelīhā ile Süheyl ü Nev-bahār eserlerinde *içi yan-* eşdizimliliği ortak şekilde ve ortak anlam içeriğiyle bulunmaktadır. Türkiye Türkçesinde *içi yan-* deyim olarak değerlendirilse de Eski Anadolu Türkçesi şartlarında *içi yan-* eşdizimlilik olarak gözökmektedir.

özi yan-: İçi yanmak.

Çok üzölmek ve acı hissetmek.

Özi *yan-* eşdizimliliği sadece Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde geçmektedir. Türkiye Türkçesinde *içi yan-* deyim olarak değerlendirilse de Eski Anadolu Türkçesi şartlarında *özi yan-* eşdizimlilik olarak gözökmektedir.

388. *Şatdı ol hoca bezergān çün anı*

Özi göyünd' eyle ki yandı cānı (Taş 2019: 164).

X'i yandur-: (Birini) yakmak.

Kişinin, aşk ve üzüntü gibi güçlü duyguları, karşısındakine çok şiddetli seviyede hissettirmesi.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *beni yandur-* eşdizimliliğine rastlanmaktadır. *Beni*, bu eşdizimliliğin değişken unsurudur. Bu nedenle eşdizimlilik *X'i yandur-* şeklinde sunulmuştur. Diğer iki metinde, bu eşdizimlilik mevcut değildir.

593. *Zelhā eydür gördüğüz mi siz buni*

Budur āhır yanduran dün gün beni (Taş 2019: 192).

X'i yarlıga-: (Birini, bir şeyi) bağışlamak.

Birini ya da bir suçu, günahı bağışlamak, affetmek.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *buni yarlıga-*, *sizi yarlıga-*, *suçu yarlıga-* eşdizimliliklerinin varlığı tespit edilmiştir. X yerine; *buni*, *sizi*, *suçu* sözcükleri gelebilir. Bu sözcükler, değişken unsurlardır. Değişkenlere sahip olan eşdizimlilik *X'i yarlıga-* şeklinde kabul edilmiştir. Diğer iki eserde, bu eşdizimlilik yoktur.

778. *Ol bizi Hāk'dan ümīddür dileye*

Suçumuzu Hâk bizüm yarlıgaya (Taş 2019: 218).

X'i zıkr eyle-: (Birini) anmak.

Bir kimseden bahsetmek; kişiyi anmak.

İrdelenen eşdizimliliğe yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde rastlanmaktadır. Eserde eşdizimlilik, *anı zıkr eyle-* şeklinde geçmektedir. *Anı*, bu eşdizimliliğin değişken unsurudur. Buraya, zamir kadrosundan başka bir sözcük de getirilebilir. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'i zıkr eyle-* şeklinde sunulmuştur.

428. *Ṭursa otursa Yūsuf'ı söylenür*
Ḳanda kim varsa anı zıkr eylenür (Taş 2019: 170).

X'inj cānın al-: (Birinin) canını almak.

Birini öldürmek.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *Yūsuf(uṅ) cānın al-* eşdizimliliği yer almaktadır. Eşdizimlilikteki özel ad, değişken unsurdur ve bu sebeple eşdizimlilik *X'inj cānın al-* şeklinde verilmiştir. Dede Korkut metninde *Deli Dumrulun cānın al-* eşdizimliliği geçmektedir. Bu iki metinde, eşdizimliliğin ilgi ekli değişken unsur barındırarak kullanıldığı görülmektedir. Süheyl ü Nev-bahār metninde ise *cān al-* eşdizimliliği direkt kullanılmıştır.

1213. *Ṣordı Ya 'ḳūb nebī ilkin aṇa*
Aldun-mı Yūsuf cānın eytgil baṇa (Taş 2019: 276).

X'inj diline gel-: (Birinin) diline gelmek.

Bir şeyi söylemeye ve anlatmaya başlamak.

Bu eşdizimlilik, bir tek Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde örneklendirilmiştir. Mesnevide *Yūsuf'un diline gel-* şeklinde görülen eşdizimlilikte, özel ad değişken unsurdur. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'in diline gel-* şeklinde ifade edilmiştir.

642. *At daḥı getürdiler kim ol bine*

Gör ki ne gelür Yūsuf'un diline (Taş 2019: 198).

X'in göñlin şor-: (Birinin) hatırını sormak.

Bir kimsenin durumunu, içinde bulunduğu hâli sormak. Kişiyle ilgilenmek.

Yūsuf ve Zelīhā metninde geçen *Zelīhā'(nun) göñlin şor-* eşdizimliliğinde, özel ad değişken unsurdur. Bu sebeple eşdizimliliğin bu kısmı, X işareti ile formüle edilmiştir. Süheyl ü Nev-bahār metninde görülen *göñlini şor-* eşdizimliliği de madde başındaki eşdizimlilik ile aynı anlam içeriğine sahiptir. Dede Korkut metninde, bu eşdizimliliğin kullanımı söz konusu değildir.

1430. *İmdi diler Zelḥā'yı Ya 'kūb göre*

Görüşe ol Zelīhā göñlin şora (Taş 2019: 304).

X'in göñlini tar gör-: (Birinin) gönlünü dar görmek.

Bir kimsenin içinin darda, çıkmazda ve sıkıntıda olduğunu hissetmek.

Madde başındaki eşdizimliliğe bir tek Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde rastlanmıştır. Mesnevide *Zelīhā'(nun) göñlini tar gör-* şeklinde geçen eşdizimlilikte, özel ad değişken unsurdur. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'in göñlini tar gör-* şeklinde listeye eklenmiştir.

449. *Görđi hekīm Zelīhā gönlini ʔar*
Bildi ʔabīb kim içinde ‘ışkı var (Taş 2019: 172).

X’iñ hāli yatı düşvār ol-: (Birinin) durumu düşkün olmak.

Birinin düşkün, zor durumda olması.

İncelenen eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde görülmektedir. Mesnevide *Yūsuf’un hāli yatı düşvār ol-* şeklinde kaydedilen eşdizimlilikte, özel ad değişken unsurdur. Bu sebeple eşdizimlilik *X’iñ hāli yatı düşvār ol-* şeklinde değerlendirilmiştir.

446. *Anı görđi Yūsuf’ı sevdi ʔatı*
Oldı düşvār Yūsuf’un hāli yatı (Taş 2019: 172).

X’ iñ ʔatına dēr(il)-: (Birinin) huzuruna toplanmak.

Allah’ın ya da önemli bir kimsenin karşısında hazır olarak bulunmak.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *anun ʔatına dēr(il)-* şeklinde bir eşdizimlilik vardır. Zamir, değişken unsurdur. Zamirin olduğu bu kısma, zamir kadrosundan herhangi bir sözcük getirilebilir. Bu nedenle eşdizimlilik *X’ iñ ʔatına dēr(il)-* şeklinde ifade edilmiştir. Dede Korkut eserinde *ʔatına var-* “huzuruna ulaşmak”; Süheyl ü Nevbahār’da *ʔatına var-* “huzuruna ulaşmak”, *ʔatına gel-* “huzuruna gelmek” eşdizimliliklerinin kullanıldığı belirlenmiştir.

1422. *Taṇrı emriyle dērile ʔatına*
Hāṇ ʔalab şora anun ümmetine (Taş 2019: 304).

X’iñ ʔatına élt-: (Birinin) huzuruna iletmek.

Önemli bir kişinin yanına gitmek, ulaşmak.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *Ya ‘kūb’(uñ) katına élt-* eşdizimliliği görülmektedir. Özel adın bulunduğu kısım değişken olduğu için eşdizimlilik *X’iñ katına élt-* şeklinde formüle edilmiştir. Yūsuf ve Zelīhā’da madde başındaki şekilde ve anlamda geçen eşdizimliliğe benzer diğer eşdizimlilikler şöyle sıralanabilir: Dede Korkut metninde *katına var-* “huzuruna ulaşmak”; Süheyl ü Nev-bahār metninde *katına var-* “huzuruna ulaşmak”, *katına gel-* “huzuruna gelmek”.

44. Élt diler Yūsuf’ı Ya ‘kūb katına

Söylediler sözlü sözün yatına (Taş 2019: 118).

X’iñ maḳṣūdın vér-: (Birinin) isteğini gerçekleştirmek.

Birinin dilediği bir dileğin, isteğin gerçekleşmesi.

Yūsuf ve Zelīhā metninde eşdizimlilik, *sizüñ maḳṣūduñuz vér-* şeklinde geçmektedir. *Sizüñ*, eşdizimliliğin değişken unsurudur. Buraya, farklı bir zamir de gelebilir. Bu yüzden eşdizimlilik madde başındaki şekilde değerlendirilmiştir. Süheyl ü Nev-bahār mesnevisinde ise aynı anlam içeriğine sahip olan *maḳṣūduña ér-* eşdizimliliği kullanılmaktadır.

1008. Çünki ben anuñ daḫı yüzün görem

Ne durur maḳṣūduñuz sizüñ vérem (Taş 2019: 248).

X’iñ ögine gelme-: (Birinin) aklına gelmemek.

Biri tarafından unutulmak, hatırlanmamak ve anılmamak.

Yūsuf ve Zelīhā eserinde *Yūsuf’uñ ögine gelme-* eşdizimliliği vardır. Eşdizimlilikte yer alan özel ad, değişken unsurdur. Bu durumdan kaynaklı olarak eşdizimlilik

madde başındaki şekliyle listeye alınmıştır. Süheyl ü Nev-bahār adlı eserde geçen *ög(in)e gel-* eşdizimliliği ise “aklına gelmek, hatırlamak” anlamlarına gelmektedir.

873. *Yūsuf’un ħod ögine gelmez-idi*

Yüzini görse daħı bilmez-idi (Taş 2019: 230).

X’iñ teşvīşine düş-: (Birinin, bir şeyin) endişesine düşmek.

Bir şey hakkında kaygılanmak.

Yūsuf ve Zelīhā metninde *işüñ teşvīşine düş-*, *Yūsuf’un teşvīşine düş-* eşdizimlilikleri görülmektedir. X yerine; *işüñ*, *Yūsuf’un* sözcüklerinden her ikisi de getirilebilir. Yani bunlar, eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. Bu sebeple eşdizimlilik *X’iñ teşvīşine düş-* şeklinde ele alınmıştır. Diğer iki metinde, bu eşdizimliliğe denk gelinmez.

163. *Ėtdi āzād ħurdı vardı işine*

Düşdi Ya ‘kūb Yūsuf’un teşvīşine (Taş 2019: 134).

X’iñ yolın ur-: (Birinin) yolunu kesmek.

Birilerini durdurarak karşılarına çıkmak. Birilerinin yoluna çıkmak ve ilerlemelerini yavaşlatmak, engellemek.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde kullanılmıştır. Eserdeki eşdizimlilik *bunlaruñ yolın ur-* şeklinde geçmektedir. *Bunlaruñ*, eşdizimliliğin değişken unsurudur. Dolayısıyla eşdizimlilik *X’iñ yolın ur-* şeklinde listeye kaydedilmiştir.

991. *Yol sıra gider-iken bunlar ħamu*

Geldi iblīs bunların yolın uru (Taş 2019: 246).

X' in yüzi teze kal-: (Birin) yüzü genç kalmak.

Bir kişinin yüzünün zarar görmeden, yıpranmadan ilk hâlini koruması.

Taranan eşdizimliliğin yalnızca Yūsuf ve Zelīhā metninde kaydedildiği saptanmıştır. Eşdizimlilikteki ilgi durum eki alan zamir, değişken unsurdur. Dolayısıyla eşdizimlilik madde başındaki şekilde ele alınmıştır.

767. Kim yüzünüz sizlerün kalmış teze

Ötrü neden yanmamış eydün bize (Taş 2019: 216).

4.2.3. Eylem+Eylem Kalıbıyla Kurulan Eşdizimlilikler

Yūsuf ve Zelīhā eserinde geçtiği tespit edilen eylem+eylem kalıbıyla kurulmuş eşdizimlilikler, diğer iki eserle (Dede Korkut ve Süheyl ü Nev-bahār) karşılaştırmalı olarak verilmemiştir. Anlamsal açıdan bir araya gelmeye uygun nitelikteki iki eylemin birlikte kullanılması ile eylem+eylem kalıbıyla kurulan eşdizimlilikler oluşmaktadır. Bazı eylem+eylem eşdizimlilikleri ise bazı eylemlerin birbirleri ile sıklıkla birlikte kullanılması sonucunda oluşmuş gözükmetedir. Madde başında kaydedilen eşdizimliliğin Türkiye Türkçesindeki kullanımı, karşısında verilmiştir. Bir alt satırda ise irdelenen eşdizimliliğin geçtiği bir beyit Yūsuf ve Zelīhā eserinden alınarak örnek olarak verilmiştir. Listede bazı seslerin yer almamasının sebebi, o seslerde eşdizimliliklerin tespit edilmemiş olmasıdır.

a

ağla- döğün-: Ağlamak dövünmek.

148. Gördi gönlek būs-bütün yırtuğı yok

Āh kıldı ağıladı döğündi çok (Taş 2019: 132).

al- çık-: Almak çıkmak.

802. Ol denizden ala çıka anları

Ola abbağ ol kararmış tenleri (Taş 2019: 220).

al- élet-: Almak iletmek.

796. Vêr beşâret bunlara kırtulmağa

Al élet bunları girsün uçmağa (Taş 2019: 220).

al- gel-: Almak gelmek.

1269. Ĥaznedâr buyruğ tutar alur gelür

Yūsuf açar şandūğı gör ne kıılır (Taş 2019: 282).

al- git-: Almak gitmek.

985. İmdi eşit Yūsuf'ı kim ol n'êder

Buğda vêrür bunlara alur gider (Taş 2019: 244).

aş- tolun-: Aşmak gözden kaybolmak.

68. Çünkü bir tağ aşdılar tolundılar

Êşid imdi Yūsuf'a ne kıldılar (Taş 2019: 122).

b

bağ- gör-: Bakmak, görmek.

562. *Baḳdı gördi gönlek arddan yırtılmış*
Ḳoṭīfār bildi Zelīḥā suçluymış (Taş 2019: 188).

bul- çıkar-: Bulmak çıkarmak.

1514. *Aṇa buyurdı Çalab eytdi var*
Yūsuf'ı ol şu içinden bul çıkar (Taş 2019: 316).

ç

çık- git-: Çıkmak gitmek.

324. *Çün tamām yundı Yūsuf çıkdı gider*
İmdi eşit ol bezergānı n'eder (Taş 2019: 156).

d

dê- buyur-: Demek, buyurmak.

186. *Ḳullarına şu getür dēr buyurur*
İki ḳul şol-dem ḳuyuya yügürür (Taş 2019: 138).

dê- ısmarla-: Söylemek, tembihlemek.

688. *Çok selām kıldı saṇa ḳayḡuṇ yēdi*
Selāmum degür dēdi ısmarladı (Taş 2019: 204).

dinle- eşit-: Dinlemek, işitmek.

326. *İmdi dinleṇ eşidünṇ uşbu sözi*

Ol Zelîhâ mağrib issinüñ kızı (Taş 2019: 156).

dön- bak-: Dönmek bakmak.

543. *Géçdi bir sâ‘at yine tevbe yıkar*
‘İşk-ıla Zelîhâ’ya döner bakar (Taş 2019: 186).

dön- eyt-: Dönmek söylemek.

554. *Döndi eydür yéñi toğmış genç oğlan*
Néce söyler söylemez bilmez lisân (Taş 2019: 188).

dön- söyle-: Dönmek söylemek.

91. *Döndiler Yahûda’ya söylediler*
Ko anı biz öldürevüz dédiler (Taş 2019: 126).

düş- öl-: Düşmek ölmek.

125. *Çünkü Hūd ol kuyuda düşer ölür*
Buyruk olur Cebre’îl anda gelür (Taş 2019: 130).

düş- uğun-: Düşmek bayılmak.

308. *Kimi düşer uğunur uşşı gider*
Kimi görmege cânın terk éder (Taş 2019: 154).

é

élet- vèr-: İletmek, vermek.

1260. *Buyurur oğlanlarına kim varuñ*
Ol 'Azîz'e bitî életün vêrün (Taş 2019: 282).

g

gel- gèç-: Gelmek geçmek.

880. *Bir gün oldı kim Yūsuf geldi gèçer*
Geldi 'avrat Zelḥā'ya rāzı açar (Taş 2019: 230).

gel- gör-: Gelmek görmek.

378. *Geldi gördi Yūsuf'ı 'acebledi*
Oldı ḥayrān bir zamān key ṭaṇladı (Taş 2019: 164).

gel- iste-: Aramak bulmak.

182. *Yoḡarudan geldi ün şabr eylegil*
Elli yıldan şonra gelgil istegil (Taş 2019: 138).

göç- git-: Göçmek gitmek.

290. *Yūsuf andan daḡı göçer gider*
Érer 'Arīs şārına bir gör n'êder (Taş 2019: 152).

gör- ṭaṇla-: Görmek şaşırmak.

1050. *Anı ḡardaşları gördi ṭaṇladı*
Eytdiler cânuñ senün ne aṇladı (Taş 2019: 254).

i

imren- dile-: İstemek, dilemek.

1460. *İmrenür girmek diler Ya 'kūb sine*
Bağ u bostān görünür ol gözine (Taş 2019: 308).

inde- getür-: Çağırarak getirmek.

37. *İndediler Yūsuf'ı getürdiler*
Çevresinde Yūsuf'un oturdılar (Taş 2019: 118).

iste- bul-: Aramak bulmak.

1161. *Vardı Ya 'kūb istedi buldı anı*
Eytdi Yūsuf bulduğun boncuğ kanı (Taş 2019: 268).

iste- bulıma-: Aramak bulamamak.

1516. *Geldi Mūsā istedi bulımadı*
Kandalığın Yūsuf'un bilimedi (Taş 2019: 316).

k, k

kaç- git-: Kaçmak gitmek.

799. *Çok şalavāt véreler Muḥammed'e*
Dağı bunlardan tamu kaç a gide (Taş 2019: 220).

kağı- buş-: Kızmak, öfkelenmek.

602. *Yūsuf'a Zelhā kaķır řol-dem buřar*
Yūsuf'un řuřađını řol-dem řéřer (Tař 2019: 194).

kaķı- şokran-: Kızmak söylenmek.

711. *Çünkü mālİK bunlara kaķır buşar*
Ögine řarāb-dāruŋ Yūsuf düřer (Tař 2019: 208).

kes- biç-: Kesmek biçmek.

420. *Ťuru gelür Yūsuf'ı öper kuçar*
Üç yüz altmış Ťon aŋa keser biçer (Taş 2019: 170).

ķork- titre-: Korkmak titremek.

1070. *Kim bular řūrata ol-dem baķıřur*
Beŋzi şolar şamu ķorkar titreşür (Taş 2019: 256).

o

oķı- getür-: Çağırmak getirmek.

907. *Kürsī üzre çıķdı Yūsuf oturur*
Zelhā'yı oķır sarāya getürür (Taş 2019: 234).

ö

öp- ķuc-: Öpmek sarılmak.

1386. *Bunı söyler Beřīr'i öper kuçar*

Ol getürdi gönlegi Ya'kūb açar (Taş 2019: 298).

s, ş

sağışla- bildir-: Saymak bildirmek.

7. Ol Kerīm'dür suçunuz sağışlaya
Bildüre size kamu bağışlaya (Taş 2019: 114).

sevin- gül-: Sevinmek gülmek.

513. Süricek şırāṭ dapa halkı kamu
Anda iblīs sevine güle 'amū (Taş 2019: 182).

söyle- eyt-: Söylemek, anlatmak.

1046. Êltdi Yūsuf anı bir hoş sarāya
Söyler eydür var otur bu araya (Taş 2019: 252).

sür- koma-: Sürmek, göndermek.

748. Şöyle tarıkdı kakıdı Zelhā'ya
Eytdi sürün komañ ayruk söyleye (Taş 2019: 212).

t, t

tañlaş- 'acebleş-: Şaşırmak. Hayrete düşmek.

32. Çün eşitdiler bular uşbu düşi
Tañlaşur 'acebleşürler bu işi (Taş 2019: 118).

tırık- kakı-: Kızmak öfkelenmek.

748. Şöyle tırıkdi kakıdı Zelhā'ya
Eytdi sürün koman ayruk söyleye (Taş 2019: 212).

tur- var-: Kalkmak gitmek.

1049. Bünyāmīn turur varur kamu görer
Āh édüp Bünyāmīn anda injiler (Taş 2019: 254).

u

uşat- tokı-: Parçalamak, yok etmek.

1477. Halkı da 'vet kıldı dīne okıdı
Kilse yıkdı hāc uşatdı tokıdı (Taş 2019: 310).

uyu- yat-: Yatmak, uyumak.

330. 'Āşık olur bir nazarda şūrete
'Āşık olan néce uyuya yata (Taş 2019: 158).

v

var- git-: Varmak, gitmek.

1353. Beşīr alur ol tonı varur gider
Vēr şalavāt eydeyüm imdi n'éder (Taş 2019: 294).

var- gör-: Varmak görmek.

404. *Ḥaznedāra buyurur var gör daḥı*
Var mı ḵalmıṣ anda mālumdan daḥı (Taş 2019: 166).

var- görış-: Gitmek görüşmek.

248. *Var-ısa anuḡ-içün oldı bu iş*
Ḥoca eydür ne şorarsın var görış (Taş 2019: 146).

var- otur-: Varmak oturmak.

448. *Anı Ḵoṭīfar gelür bir gün görür*
Varur oturur ṭabībı getürür (Taş 2019: 172).

vér- bağışla-: Vermek, bağışlamak.

693. *Ya ‘ḵūb eydür ḥācetün var mı dēgil*
Véreyüm bağışlayum sen dilegil (Taş 2019: 206).

y

yan- piş-: Yanmak, pişmek.

515. *Géçmeyeler ḵamusı oda düşe*
Oda düşen lā-cerem yana pişe (Taş 2019: 182).

yét- tut-: Yetişmek tutmak.

547. *Zelḥā ḵomaz Yūsfi ḵapuya degi*
Yétti ṭutdı yırtılur ard etegi (Taş 2019: 186).

yıǵlın- kaç-: Sakınmak, kaçmak.

546. *Çalab işmet kapusın aña açar*

Fāhiş işden yıǵlınur Yūsuf kaçar (Taş 2019: 186).

yönel- git-: Yönelmek gitmek.

1023. *İmdi yöneldi giderler Mısır'a*

Saklayup Bünyāmīn'i ol yol sıra (Taş 2019: 250).

Eylem+eylem kalıbıyla kurulmuş eşdizimliliklerde, şu durum dikkat çekmektedir: Örneğin *bağ- gör-* eşdizimliliği Eski Anadolu Türkçesinde “bakmak görmek” şeklinde kullanılırken, Türkiye Türkçesinde bu iki eylemin birlikte kullanılmadığı görülmektedir. Bu eşdizimliliğin Türkiye Türkçesindeki karşılığı *bağ-* veya *gör-* eylemidir. *İmren- dile-* eşdizimliliği Eski Anadolu Türkçesinde “istemek dilemek” şeklinde kullanılırken, Türkiye Türkçesinde bu iki eylemin birlikte kullanılmadığı görülmektedir. Bu eşdizimliliğin Türkiye Türkçesindeki karşılığı *iste-* veya *dile-* eylemidir. Yani Türkiye Türkçesinde “Bir şeyi istedim diledim.” şeklinde bir kullanım yoktur. “Bir şeyi istedim.” veya “Bir şeyi diledim.” şeklindeki kullanımlardan biri tercih edilmektedir. Bu türden eylem+eylem eşdizimliliklerinin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları, buna göre verilmiştir.

Eski Anadolu Türkçesinde eylem+eylem kalıbıyla kurulan eşdizimliliklerin, Türkiye Türkçesinde genellikle zarf+eylem kalıbıyla ifade edildiği dikkat çekmektedir. Örneğin Eski Anadolu Türkçesinde geçen *düş- uğun-* eşdizimliliğinin Türkiye Türkçesindeki karşılığı, eşdizimliliğin aldığı eklerin göz önünde bulundurulması ile “düşmek bayılmak” şeklinde verilse de esasen Türkiye Türkçesinde “düşüp bayıl-” eşdizimliliğinin sıklığı daha yüksektir.

4.2.4. Sıfat+Ad Kalıbıyla Kurulan Eşdizimlilikler

Sıfat+ad kalıbıyla kurulan eşdizimlilikler sunulurken; madde başındaki eşdizimliliğin Türkiye Türkçesindeki kullanımı, karşısında gösterilmiştir. Ardından, madde başındaki eşdizimliliğin diğer eserlerdeki durumuna değinilmiştir. Son olarak ise bahsi geçen eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīḥā eserinden alınan bir beyitle örneklendirilmiştir. Listede bazı seslerin bulunmamasının nedeni, o seslerde eşdizimliliklerin tespit edilmemiş olmasıdır.

a

ay degmesi (X): Ay parçası (X).

Bu eşdizimlilik, *ay degmesi ḥūrī* şeklinde “ay parçası cennet kızı” anlamıyla Yūsuf ve Zelīḥā eserinde geçmektedir. *Ḥūrī* yerine getirilebilecek başka bir değişken, eser içerisinde mevcut değildir. Buna karşın başka bir konu anlatılırken bu sıfat, başka bir adı niteleyecek şekilde kullanılabilir. Dolayısıyla eşdizimlilik, *ay degmesi (X)* şeklinde listeye eklenmiştir. Diğer iki eserde, bu eşdizimlilik yoktur.

8. *Vère cōmerddür size yüce sarāy*

Ḥūrī vère ol Raḥīm degmesi ay (Taş 2019: 114).

b

başa geçmiş iş: Baştan geçmiş iş.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīḥā mesnevisinde geçmektedir.

1284. *Başa géçmiş işleri bu anladur*

Zihī Şāni’ bunı bize söyledür (Taş 2019: 284).

f

fāhiş iş: Suç olan iş.

Madde başında kaydedilen eşdizimlilik, bir tek Yūsuf ve Zelīhā eserinde yer almaktadır.

546. *Çalab 'işmet kapusın anı açar*

Fāhiş işden yığlınur Yūsuf kaçır (Taş 2019: 186).

ferd Rab: Tek Rab.

İncelenen eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā metninde kaydedilmiştir.

913. *Anda kızlanur Zelīhā ziy 'aceb*

Zī ki beklemiş anı ol ferd Rab (Taş 2019: 236).

g

görmez göz: Görmeyen göz.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde örneklendirilmiştir.

1334. *Ol gönlegi anu-ıçün véribidi*

Atamuñ görmez gözi göre dedi (Taş 2019: 292).

k, k

katı yürek: Taş kalp.

Bu eşdizimliliğin bir tek Yūsuf ve Zelīhā metninde görüldüğü saptanmıştır.

97. *Yūsuf eydür aña ey katı yürek*
Ölürem tönümü koy kefen gerek (Taş 2019: 126).

körpe kozi ~ körpe kozu: Küçük kuzu.

Bu eşdizimliliğe sadece Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde rastlanmaktadır.

1222. *Yā benüm körpe kozum kurbān özüm*
Saṇa olsun ey benüm dürlü nāzum (Taş 2019: 276).

s, ş

şag ten: Sağlıklı beden.

Bu eşdizimliliğin kullanıldığı tek eser, Yūsuf ve Zelīhā mesnevisidir.

457. *Şag teni bu 'ışk odı şayru kıur*
Ol ki 'āşık olmadı ol ne bilür (Taş 2019: 174).

server kişi: Önder kişi.

İncelenen eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā ile Süheyl ü Nev-bahār eserlerinde ortak olarak geçmektedir.

18. *Var-ıdı Ken'ān'da bir server kişi*
Adı Ya'kūb kendü peygāmbir kişi (Taş 2019: 116).

ş

şekerden şatlurak bir söz: Şekerden daha tatlı bir söz.

Bu eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelīhā metninde kaydedilmiştir.

17. İmdi dinleñ sözüme tutuñ kulak

Bir söz eydem kim şekerden tatlurak (Taş 2019: 116).

†

toğru dīn: Kabul görmüş din.

Taramalar, eşdizimliliğin geçtiği tek metnin Yūsuf ve Zelīhā mesnevisi olduğunu kanıtlamaktadır.

948. Ben eşitdüm anı toğru dīnlüdür

Aña uymayan haķīkat kanludur (Taş 2019: 240).

toğru yol: Kabul görmüş davranış.

Bu eşdizimlilik, yalnızca Yūsuf ve Zelīhā eserinde kullanılmaktadır.

109. Şīt kitābın okır-ıdı dün gün ol

Bildürürdi bilmeyene toğru yol (Taş 2019: 128).

y

yavuz fi'l: Kötü eylem. Suç, günah.

Madde başında kaydedilen eşdizimlilik hem Yūsuf ve Zelīhā metninde hem de Süheyl ü Nev-bahār metninde ortak olarak bulunmaktadır.

1069. Bizüm eydürler o yavuz fi'lümüz

Bunda yazlu Yūsuf'a kılduğumuz (Taş 2019: 256).

yavuz iş: Kötü iş. Suç, günah.

Yūsuf ve Zelîhā ile Süheyl ü Nev-bahār eserlerinde, ortak olarak *yavuz iş* eşdizimliliği mevcuttur.

529. Tanrı'dan kork işleme uşbu işi

Yavuz iş nite kılursın ey kişi (Taş 2019: 184).

yazuqlular gönüci (X): Günahkârları doğru yola getirici (X).

Madde başındaki eşdizimlilik, sadece Yūsuf ve Zelîhā eserinde karşımıza çıkmaktadır. Eserde eşdizimlilik, *yazuqlular gönüci Aḥmed* şeklinde geçmektedir. Özel ad, değişken unsurdur. Özel adın bulunduğu kısma, başka özel adlar da getirilebilir. Bu yüzden eşdizimlilik *yazuqlular gönüci (X)* şeklinde listeye eklenmiştir.

1421. Ne-ki varsa ümmeti Muḥammed'ün

Ol yazuqlular gönüci Aḥmed'ün (Taş 2019: 302).

4.2.5. Zarf+Eylem Kalıbıyla Kurulan Eşdizimlilikler

Yūsuf ve Zelîhā eserinde geçen zarf+eylem kalıbıyla kurulmuş eşdizimlilikler, diğer iki eserle (Dede Korkut ve Süheyl ü Nev-bahār) karşılaştırmadan sunulmuştur. Bu davranışımızın nedeni, zarf+eylem kalıbındaki eşdizimliliklerin hemen her eserde görülebilecek nitelikte olmasındandır. Yūsuf ve Zelîhā eserinde geçtiği belirlenen zarf+eylem eşdizimliliği madde başına alınmıştır. Karşısına, bu eşdizimliliğin Türkiye Türkçesinde nasıl kullanıldığı kaydedilmiştir. Ardından, madde başındaki eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelîhā eserinden alınan bir

beyitle örneklendirilmiştir. Listede bazı seslerin yer almamasının sebebi, o seslerde eşdizimliliklerin tespit edilememesidir.

a, ‘a

‘acebleşü kal-: Şaşıp kalmak.

1376. *Görüşür bu kez tururlar ağlaşu*
Kim kalur görür-ise ‘acebleşü (Taş 2019: 296).

ağladup inilet-: Ağlatıp inletmek.

1342. *Sevdüğümde Ya ‘kūb ayırdı beni*
İniletde ağladup düni günü (Taş 2019: 292).

ağlaşu tur-: Ağlaşıp durmak.

1376. *Görüşür bu kez tururlar ağlaşu*
Kim kalur görür-ise ‘acebleşü (Taş 2019: 296).

aluban gel-: Alıp gelmek.

355. *Kişilerin gönderür dilemege*
Dileyüp kıızı aluban gelmege (Taş 2019: 160).

aluban git-: Alıp gitmek.

43. *Kamu tedbîr étdiler öldürmege*
İmdi dilerler aluban gitmege (Taş 2019: 118).

alubanı gel-: Alıp gelmek.

1007. *Dédi sulṭān çünki eve varasız*
Ḳardaşuñuz alubanı gelesiz (Taş 2019: 248).

añlayu bil-: Anlayıp bilmek.

899. *Döndi eydür imdi bilgil añlayu*
Ḳamçuñı vēr göresin sen ṭañlayu (Taş 2019: 234).

añlayu bildür-: Anlayıp bildirmek.

616. *Ḳoyar ağızına taşı fermānlayu*
Bildürür düş ma 'nīsın key añlayu (Taş 2019: 196).

avlayu ṭut-: Avlayıp tutmak.

153. *Vardılar avlayu birin ṭutdılar*
Ḳanı ağızı yöresine sürtdiler (Taş 2019: 134).

ayık bil-: İyice bilmek.

1439. *Bu şıfatlu eyle ev sen bil ayık*
Vara andan ol eve babam bayık (Taş 2019: 306).

ayık dile-: Açıkça istemek.

1326. *Dileñ andan yazuğunuz siz ayık*
Bola ki bağışlaya size bayık (Taş 2019: 290).

ayık gör-: Açıkça görmek.

172. *Eydür ol kim anda gördün sen ayık*
Gün énerdi üstünge anda bayık (Taş 2019: 136).

azılı 'âşık ol-: Delice âşık olmak.

521. *'Âşık olur Yūsuf aña azılı*
Gördi bir el ayasında yazılı (Taş 2019: 182).

b

baķıcaķ 'âşık ol-: Bakar bakmaz âşık olmak. Bakınca âşık olmak.

333. *'Âşık oldum baķıcaķ ol şūrata*
Bilmezem ķandalığın anuñ ata (Taş 2019: 158).

baķup gör-: Bakıp görmek.

1068. *Gördiler kaçan baķup bunlar anı*
Āh édüben ķamunuñ göynür cānı (Taş 2019: 256).

bayık bağışla-: Şüphesiz bağışlamak.

1326. *Dileñ andan yazuğunuz siz ayık*
Bola ki bağışlaya size bayık (Taş 2019: 290).

bayık bil-: Şüphesiz bilmek.

1416. *Geldi bir nükte bu yerde bil bayık*

Vêr şalavât yarlıғанasın bayıķ (Taş 2019: 302).

bayıķ yarlığa-: Şüphesiz bağışlanmak.

1416. *Geldi bir nükte bu yérde bil bayıķ*
Vêr şalavât yarlıғанasın bayıķ (Taş 2019: 302).

bêrû gel-: Beri gelmek.

1411. *Ķamusına eytdi Yūsuf gel bêrû*
Ķul kimünşiz söylenüz iķrār vérü (Taş 2019: 302).

bir nazarda ‘âşık ol-: İlk görüşte âşık olmak.

330. *‘Âşık olur bir nazarda şūrata*
‘Âşık olan néce uyuya yata (Taş 2019: 158).

d

döne döne ağla-: Yana yakıla ağlamak.

1002. *Şonra çirkīn iyi tıydum ben yine*
Anuñ-içün ağladum döne döne (Taş 2019: 248).

è

énüp gel-: İnip gelmek.

902. *Ṭurđı Yūsuf Zelḥā mācerāya*
Geldi Cebrā’il énüp ol araya (Taş 2019: 234).

‘**i**

‘ışkıla boğ-: Aşkıla boğmak.

567. *Zelḥā eydür néce tevbe kılayum*

‘ışk-ıla boğduḡ cānum al öleyüm (Taş 2019: 188).

i

ıkrār verü söyle-: Açıklayıp söylemek.

1411. *Ḳamusına eytdi Yūsuf gel bérü*

Ḳul kimünşiz söylenüz ıkrār verü (Taş 2019: 302).

ınleyü ağla-: İnleyip ağlamak.

673. *Ağaç aḡa ağlamış ınleyü*

Hêç anı gördün-mi sen key anlayu (Taş 2019: 202).

ķ

ķavzanup ṭurma-: Sabitlenip durmamak.

1245. *Ḳavzanup ṭurmaduḡum yazḡıl aḡa*

Gözlerüm görmedüḡin hem eyt aḡa (Taş 2019: 280).

ķavzanup ṭurmaz ol-: Sabit durmaz olmak.

1346. *Aḡladam Ya ‘ķüb’ı ben görmez ola*

Hem yerinden ķavzanup ṭurmaz ola (Taş 2019: 292).

kucuşup görış-: Kucaklaşıp görüşmek.

1322. İmdi gelün görışelüm kucuşup
Oturalum söyleşelüm sevnışüp (Taş 2019: 290).

m

muştulayu gel-: Müjdeleyerek gelmek.

1363. Şaldı çün Yūsuf beni bitileyü
Anı geldüm Ya ‘kūb’a muştulayu (Taş 2019: 296).

ö

öñdin şonja hayra ér-: Baştan sona hayra ermek.

365. Eytdiler şabr eyle éresin anja
Şabr éden hayra érer öñdin şonja (Taş 2019: 162).

örü tur-: Ayağa kalkmak.

481. Yūsuf’ı okıdı anda içerü
Girdi Yūsuf Zelîhā turdı örü (Taş 2019: 178).

s, ş

şabrıla başa çık-: Sabırla atlatmak.

613. Şabr édüp katlanğıl uş sen bu işe
Şabr-ıla her iş çıkar bir gün başa (Taş 2019: 194).

şataşu gör-: Rastlaşıp görmek.

854. İmdi Yūsuf çık bu şārdan sen taşu
Saņa karşı kim gelür gör şataşu (Taş 2019: 228).

selām vèrū gir-: Selam verip girmek.

686. Ya 'kūb eydür eyt gelsün içerü
Girdi 'Arab Ya 'kūb'a selām vèrū (Taş 2019: 204).

ser-tā-ser gör-: Baştan başa görmek.

1496. Getürür ĩmān varur şehre girür
Gezer ol şārı vū ser-tā-ser görür (Taş 2019: 312).

sevinü gül-: Sevinip gülmek.

1001. Anı tıydum güldüm ilkin sevinü
Şādī kıldum cānum anda avınu (Taş 2019: 248).

sevnişüp söyleş-: Sevinerek sohbet etmek.

1322. İmdi gelün görışelüm kucuşup
Oturalum söyleşelüm sevnişüp (Taş 2019: 290).

t, t

tağılu git-: Dağılıp gitmek.

911. Yéyüben çün kamu gider tağılu

Tanrı'nun kudreti var şöyle kılı (Taş 2019: 234).

taşlarak git-: Şafak sökerken gitmek.

950. *Oldı hāzır kıldı on oğlu yarak*
Gitdiler Mısr'a dapa ol taşlarak (Taş 2019: 240).

taşlayu kal-: Şaşıp kalmak.

268. *Şöyle kaldı kamu anı taşlayu*
Cümle anı tapdılar Tanrı déyü (Taş 2019: 148).

tīmārlayu besle-: İlgilenip beslemek.

1154. *Dört yıl anı besledi tīmārlayu*
Vérđi bir gün Ya 'kūb'a ısmarlayu (Taş 2019: 268).

toyınca bak-: Doyana kadar bakmak.

1085. *Bir toyınca bakayım ağlayayım*
Hasret odiyla cānum dağlayayım (Taş 2019: 258).

tırı gel- ~ tıru gel-: Kalkıp gelmek.

420. *Ƨıru gelür Yūsuf'ı öper kucar*
Üç yüz altmış ton anı keser biçer (Taş 2019: 170).

tıruban var-: Kalkıp gitmek.

1262. *Ol kamusı tıruban vardılar*

Varuban Yūsuf öñinde tırdılar (Taş 2019: 282).

ıtutuşup göyne-: Tutuşup yanmak, yanıp tutuşmak.

785. *Çıkraşup béyinleri kaynar-ıdı*
Tenleri ħod ıtutuşup göyner-ıdı (Taş 2019: 218).

u

uçayu git-: Uçup gitmek.

728. *Ol ki yāħud yédi sünbül uçayu*
Gitdi vardı ol daħı görünmeyü (Taş 2019: 210).

uğunuban yére düş-: Bayılıp düşmek.

1194. *Anı gördi kamosı titreşdiler*
Uğunuban kamu yére düşdiler (Taş 2019: 272).

unutmayu aň-: Unutmayıp anmak.

1125. *Vérdüm ad üçünciye Yūsuf déyü*
Maqşūdum seni aňam unutmayu (Taş 2019: 264).

y

yaluñuzçaķ kal-: Yapayalnız kalmak.

1133. *Ķamosı ünder-iken ikin olur*
Anda Bünyāmīn yaluñuzçaķ kalur (Taş 2019: 264).

yalvaru tapu kıl-: Yalvararak saygı göstermek.

1263. *Tapu kıldılar kamusı yalvaru*
Öpdiler ol bitigi şunu vérü (Taş 2019: 282).

yanu tamuya düş-: Yanarak cehenneme düşmek.

1306. *Néce söylersiz yalan siz ögünü*
Tamuya yalançılar düşer yanu (Taş 2019: 288).

yanup oda düş-: Yanıp ateşe düşmek.

900. *Şundi Yūsuf kamçıyı Zelhā alup*
Kıldı āh kamçı oda düşdi yanup (Taş 2019: 234).

yég ağırla-: Güzel ağırlamak.

419. *Qutlu kuldur bu oğul key anlağıl*
Dağı benden yég bunı ağırlağıl (Taş 2019: 168).

yégleyü sev-: Üstün tutarak sevmek.

974. *Yédi kırt kiçimüzi bil anlayu*
Anı severdi atamuz yégleyü (Taş 2019: 244).

yétüben çağır-: Yetişip çağırmak.

65. *Dünye yügürdi yétüben çağıru*
Eytdi varma yā Yūsuf döngil déyü (Taş 2019: 122).

yol sıra sakla-: Yol boyunca korumak.

1023. İmdi yöneldi giderler Mışır'a
Saklayup Bünyāmīn'i ol yol sıra (Taş 2019: 250).

yügrü gel-: Koşup gelmek.

406. Yügrü gelür muştular eydür hoca
Hazine tolmış māl-ıla uçdan uca (Taş 2019: 168).

yüzi kuyu düş-: Yüzüstü düşmek.

284. Çün Yūsuf büt-ḥāneye gird' içerü
Ne ki but var düşdiler yüzi kuyu (Taş 2019: 150).

z

zār u zār ağla-: İnleyerek ağlamak.

674. 'Arab eydür gördüm anı daḥı var
Budağı-y-çün ağlar dün gün zār u zār (Taş 2019: 204).

zārī kıla yalvar-: İnleyerek yalvarmak.

1308. Ağaca aşuḡ buları kim öle
Kamusı yalvardılar zārī kıla (Taş 2019: 288).

zārī kılu ağla-: İnleyerek ağlamak.

495. Oyandum bulamadum oldum delü

Ağladum dün gün o yıl zārī kılu (Taş 2019: 180).

4.2.6. Zarf+Sıfat Kalıbıyla Kurulan Eşdizimlilikler

Yūsuf ve Zelīhā eserinde, zarf+sıfat kalıbıyla kurulan yalnızca bir tane eşdizimlilik geçmektedir. Eşdizimliliğin Türkiye Türkçesindeki karşılığı, madde başının karşısında sunulmuştur. Bir alt satırda, bu eşdizimliliğin Dede Korkut ve Süheyl ü Nev-bahār eserlerinde bulunup bulunmadığı irdelenmiştir. Sonrasında, madde başındaki eşdizimliliği örnekleyen bir Yūsuf ve Zelīhā beyti verilmiştir.

k, k

key kıatı: Pek çok.

Eşdizimlilik sadece Yūsuf ve Zelīhā metninde geçmektedir.

694. *‘Arab eydür kıalmadı māl hāceti*

Ol ğarīb bayıtdı key beni kıatı (Taş 2019: 206).

5. BÖLÜM: YŪSUF VE ZELĪHĀ METNİNDE GEÇTİĞİ BELİRLENEN EŞDİZİMLİLİKLERİN TÜRKİYE TÜRKÇESİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

5.1. KARŞILAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu bölümde, Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde geçtiği tespit edilen ad+eylem eşdizimlilikleri, Türkiye Türkçesi ile karşılaştırılmıştır. Eşdizimliliklerin Türkiye Türkçesinde görülüp görülmediğinin kontrolü, Türkçe Ulusal Derlemi (TUD) aracılığıyla yapılmıştır.⁵ Ad+eylem eşdizimliliklerine ait veriler Türkiye Türkçesi ile karşılaştırılmaya daha uygun özellikte olduğu için tezimizde sadece bu kalıpla kurulan eşdizimlilikler karşılaştırılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi, Türkiye Türkçesinin başlangıcı olduğu için ve eşdizimlilikler artzamanlı ve eşzamanlı olarak zaman üstü özellikte olduğu için tezimizde bu bölüme yer verilmiştir. Amacımız hem karşılaştırma yapmak hem de eşdizimliliklerin Türkiye Türkçesindeki şekillerini derlem aracılığıyla bilimsel bir şekilde tanıklamaktır. Ok işaretinin (→) sol tarafına eşdizimliliklerin Eski Anadolu Türkçesindeki şekli, sağ tarafına ise eşdizimliliklerin Türkiye Türkçesindeki şekli kaydedilmiştir.

Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde geçtiği belirlenen eşdizimliliklerin ad unsuru (sözcüğün türü dikkate alınarak), Türkçe Ulusal Derlemi üzerinden aratılarak eşdizimliliklerin Türkiye Türkçesinde bulunup bulunmadığı kontrol edilmiştir. Eşdizimliliklerin ad unsuru, Türkçe Ulusal Derlemi üzerinden aratılırken sırasıyla şu basamaklar takip edilmiştir: Basit sorgu, biçimbirim arama (başsözcük). Eski Anadolu Türkçesinde de Türkiye Türkçesinde de aynı şekilde olan sözcük, Türkçe Ulusal Derlemi üzerinden direkt aratılmıştır (örneğin, *acı tuyma*- “acı duymamak” eşdizimliliğindeki *acı* unsuru). Bazı eşdizimliliklerin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları, Eski Anadolu Türkçesinden farklıdır (örneğin, EAT *buhtān kıl*- “yalan söylemek”; TT *yalan söyle*- “yalan söylemek”). Bu tarz

⁵ Derlemi incelemek ve kullanmak için bkz. Erişim adresi: <https://v3.tnc.org.tr/> (Erişim tarihi: 13.04.2023).

eşdizimliliklerin Türkiye Türkçesinde kullanılan şekilleri (bu örnek için *yalan söyle-*), Türkçe Ulusal Derlemi (TUD) üzerinden irdelenmiştir. X ile ifade ettiğimiz eşdizimliliklerin ise sadece asıl kısımlarındaki ad unsuru derlem üzerinden aratılmıştır. Eğer ki eşdizimliliğin değişkeni (*düşde X gör-* eşdizimliliğindeki gibi) varsa, eşdizimliliğin Türkiye Türkçesindeki örneği üzerinden, değişken yerine hangi unsurun geldiği de belirtilmiştir.

Eşdizimlilikler karşılaştırılırken, olumsuzluk ekleri dikkate alınmamıştır. Türkçe Ulusal Derlemi (TUD) üzerinden eşdizimlilikler araştırılırken +5/-5 mesafe aralığı, tezimizde sınır olarak belirlenmiştir. Eşdizimliliğin Eski Anadolu Türkçesindeki şekli ok işaretinin (→) solunda koyu olarak, Türkiye Türkçesindeki şekli ok işaretinin (→) sağında sunulmuştur. Ardından, eşdizimliliğin Türkiye Türkçesindeki kullanımını göstermek için derlemde bir örnek alınmıştır. Derlemde alınan örnek cümlelerin sunulmasındaki amaç, eşdizimlilikleri bağlam unsurunu dikkate alarak vermek istememizdir. Nitekim eşdizimlilikler için bağlam, son derece önemli bir unsurdur. Derlemde alınan örneklerdeki yazım ve noktalama hataları, örneklerin orijinalliklerine müdahale etmemek için düzeltilmemiştir. Örnek olarak sunulan cümlelerin künye bilgileri parantez içinde verilmiştir. Derlemin sistemine göre derlemde yer alan örneklerin künyeleri, kodlar ile ifade edilmiştir. Bu tez çalışmasında da örnek cümlelerin künye bilgileri bu kodlarla verilmiştir. Örnek cümlede yer alan eşdizimlilik, italik yazı tipi ile gösterilmiştir.

Sunulan örneklerde, eylemler kimi zaman isim fiil, sıfat fiil, zarf fiil ekleri almıştır. Biz, ad+eylem kalıbıyla kurulan eşdizimlilikleri örneklemek istediğimiz için örneklerdeki bu ekler göz ardı edilmelidir ve bu eklerden önceki kısım (ad+eylem) dikkate alınmalıdır. Özetle, eşdizimliliklerin ad+eylem kısmına odaklanılmalıdır.

Eski Anadolu Türkçesinde geçen eşdizimliliğin Türkiye Türkçesinde bire bir karşılığı yoksa, derlemde tespit edilen benzer eşdizimlilikler veya irdelenen eşdizimliliğin türevine ait örnek sunulmuştur.

5.2.1.Bölümde A-Z Seslerindeki Eşdizimliliklerin Alfabetik Karşılaştırma Listesi ortaya konurken; 5.2.2. Bölümde X İşareti ile İfade Edilen Eşdizimliliklerin Karşılaştırma Listesi açığa çıkarılmıştır. Bu hareketimizde amaç, X işareti ile ifade ettiğimiz eşdizimliliklerin alt maddelerinde yer alan eşdizimliliklerin anlaşılır şekilde verilmesinin gerekliliğidir.

5. 2. KARŞILAŞTIRMA LİSTESİ

5.2.1. A-Z Seslerindeki Eşdizimliliklerin Alfabetik Karşılaştırma Listesi

EAT. **acı tıyuma-** → TT. acı duy-

Müslümanların aynı *acı*ları ve aynı sevinçleri birlikte *duymalarını* ister (W-KH13C4A-1481-1).

Örneklenmek istenen kısım, *acı duy-* şeklindeki ad+eylem eşdizimliliğidir.

EAT. **âciz ol-** → TT. aciz ol-

O eşsiz vefâna, karşılık vermekten *âciz oldum* her zaman... (W-OI42E1B-2937-1).

EAT. **adını an-** → TT. adını an-

Ama edebiyatımızda, tarihçiler, durmadan *adını anmak* fırsatını bulmuştur (W-JE39C2A-0422-12).

Örneklenmek istenen kısım, *adını an-* şeklindeki ad+eylem eşdizimliliğidir.

EAT. **‘âdil olma-** → TT. adil olma-

Muttaki olan *adil ol*malıdır (W-GH03A1B-2385-10).

EAT. **and iç-** → TT. ant iç-

Peter Jackson, yaptığı titiz seçimlerle orijinal hikâyenin hakkını vermeye *ant içmiş* (W-NG24D1B-2304-14).

EAT. **andı sı-** → TT. andını, yeminini boz-

Kürtajı yapan hekim kendi hekimlik *yeminini bozmuş* olur." görüşünü dile getirmiştir (W-TI42E1B-2942-1).

EAT. **aradan götür-** → TT. ortadan kaldır-

Bu rizikoları, tamamen *ortadan kaldırmak* mümkün değildir (W-DF10A2A-3021-152).

EAT. **arı ol-** → TT. temiz ol-

Sevgilinin, dünü de, bugünü de, yarını da *temiz ol*malıdır (W-RI22C3A-0520-2).

EAT. **aşşı kıl-** → TT. kâr et-

Holding, 1995'te 584 milyar 853 milyon lira *kâr etti* (W-IF25D1B-2779-14).

EAT. **'âşık ol-** → TT. âşık ol-

Sevmeye başladım onu, *aşık oldum* (W-TE41C1A-0447-59).

EAT. **ayruķ çäre kalma-** → TT. başka çare kalma-

Bu fıçılar nispeten pahalı idiler ama şişelerle yaşadığım deneyimden sonra *başka çarem kalmamıştı* (W-QI41C3A-1457-201).

EAT. **āzād ol-** → TT. azat ol-, özgür ol-

Kişi iman etmek için özgür olduğu gibi, imanını terketmek için de *özgür olmalıdır*." (W-NE39C3A-0466-20).

EAT. **a'zāları titre(ş)-** → TT. uzuvları titre(ş)-

Derlemde geçen *vücudu titre-* eşdizimliliği, *uzuvları titre(ş)-* eşdizimliliğine benzerdir. Derlemde, *vücudu titre-* eşdizimliliği yer aldığı için bu eşdizimliliğin örneği aşağıda kaydedilmiştir.

Bütün *vücudu titredi* tekrar (W-RA16B2A-0675-2).

EAT. **'azm kıl-** → TT. kararlı ol-

Bu defa *kararlı olmalıyız* (W-VA14B1A-1601-5).

EAT. **bahā kes-** → TT. paha biç-

Hele bu emânet, bize kâinatın Fahr-i ebedisi tarafından verilmişse, onun değerine *paha biçilemez!*.. (W-OI42E1B-2937-21).

Yūsuf ve Zelīhā metninde *bahā kes-* eşdizimliliği geçerken; derlemde alınan örnek incelendiğinde *X'e paha biç-* eşdizimliliğinin kullanıldığı görülmektedir.

EAT. **bāzar kıl-** → TT. pazarlık et-

Pazarlıksız satış olmasa gerek; satarken muhtemelen *pazarlık etti* (W-SC03A2A-1306-8).

EAT. **benzi gül-** → TT. yüzü gül-

"Aylardır ilk defa *yüzü güldü* yazık." (W-PA16B4A-0291-43).

EAT. **benzi şaru ol-** → TT. yüzü sarar-

Ondan sonra *yüzü sarardı*, kalbini tutarak oturduğu koltuğa yığıldı (W-OA16B4A-0046-8).

EAT. **benzi şol-** → TT. yüzü sol-

Bakın, *yüzü* ne kadar *solmuş*, gözünün ışıltısı da sönmüş!.. (W-RE09C3A-0028-10).

EAT. **buhtān kııl-** → TT. yalan söyle-

"Ya siz ya da kocanız, içinizden biri *yalan söylüyor*." (W-OA16B4A-0046-69).

EAT. **buyruğ ét- ~ buyruğ ét- ~ buyruğ ol-** → TT. buyruk ver-, emir ver-

ŞEYTAN: Tanrı *buyruk verir*, tartışmaz (W-GA14B1A-1489-6).

EAT. **büt yont-** → TT. put yont-

Bu arada şu gerçek de bir tarafa kaydedilmelidir: İlim, sanat, edebiyat ve siyaset adamlarını idealize etmek, hiç yanılmayacaklarını düşünerek Yunan heykelleri

gibi kusursuz *putlar yontmak*, Tanpınar hayranlarının yaşadığına benzer büyük hayal kırıklıkları yaratabilir (W-OG24D1B-2316-1).

Örnek olarak sunulmak istenen kısım, *put yont-* şeklindeki ad+eylem eşdizimliliğidir.

EAT. **cān élt-** → TT. can al-

Hem can verir, hem *can alır* (W-UG03A2A-2014-19).

EAT. **cān ısmarla-** → TT. can ver-

Sürünür, belki de orada *can verir* (W-VE05A1A-2601-50).

EAT. **cāna od ur-** → TT. içine ateş düş-

İçine bir ateş düştü yeniden (W-NA16B3A-0661-15).

EAT. **cānı çık-** → TT. canı çık-

Böyle dolaşa dolaşa *canımız çıktı* (W-EA14B1A-1616-46).

EAT. **cānı çıkmağa éve-** → TT. ölmeye can at-

Eski Anadolu Türkçesinde *cānı çıkmağa éve-* eşdizimliliği bütünleşmiştir. Türkiye Türkçesinde ise bu eşdizimlilik *can at-* şeklinde ele alınmalıdır. Bu doğrultuda derlem üzerinden erişilen örnek aşağıda verilmiştir.

Büyülenmiş gibi raflardaki kitaplara bakıyor, bir an önce bu büyülü dünyanın içine girmeye *can atıyordu* (W-FA16B3A-1234-27).

Derlemden alınan bu örnek cümlede, eşdizimlilik *X'e can at-* şeklinde kullanılmıştır. Örnek cümlede değişken kısma, *bu büyüü dünyanın içine girmeye* unsuru gelmiştir.

EAT. **cānı dağla-** → TT. yüreğini dağla-

Aah aah çığlıkları *yüreği dağlıyor* (W-HA16B2A-1293-1).

EAT. **cān(ı) gevdeden çık-** → TT. can bedenden çık-

Ve onunla belki bağlantılı bir başka şey, yine uzaklardan geliyor, yurt dışından, Oban Sezer; "Kalplerimizin cumhurbaşkanıydın, seni hiçbir zaman unutmayacağız, *can bedenden çıkmayınca* " diyor cumhurbaşkanlığına aday oluşunu da anımsatarak (W-KG43C4A-3334-1).

Örneklenmek istenen kısım, *can bedenden çık-* şeklindeki ad+eylem eşdizimliliğidir.

EAT. **cānı X'e fidā kıl-** → TT. canını (bir şeye) feda et-

Eşdizimliliğin değişken kısmı değil; asıl kısmı (canını feda et-) derlem üzerinden aratılmıştır. Derlem aracılığıyla ulaşılan örnek, aşağıda yer almaktadır.

Vazifemiz, insanlık uğruna *canımızı feda etmek...* (W-RG37C1A-0844-10).

Örnek cümlede değişken kısma, *insanlık uğruna* unsuru gelmiştir.

EAT. **cevr ét-** → TT. zulüm et-

Filistin topraklarını işgal etmiş ve topyekün bir halka *zulüm etmektedir* (W-ME43C2A-3340-9).

Yūsuf ve Zelīhā metninde *cevr ét-* eşdizimliliği geçerken; derlemden alınan yukarıdaki örnek incelendiğinde eşdizimliliğin *X'e zulüm et-* şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Örnekte bulunan *halka* unsuru, değişkendir.

EAT. **çāre kıl-** → TT. çare ol-

Esasen, ben, bu kitabı da, söz konusu hallere bi *çare olsun* diye okumaya karar vermiştim (W-IA16B4A-0793-6).

Yūsuf ve Zelīhā metninde *çāre kıl-* eşdizimliliği geçerken; derlemden alınan yukarıdaki örnek incelendiğinde eşdizimliliğin *X'e çare ol-* şeklinde kullanıldığı fark edilmektedir. Örnekte bulunan *söz konusu hallere* unsuru, değişkendir.

EAT. **da'vet eyle- ~ da'vet kıl-** → TT. davet et-

Sıkıldığımda Ulusal'a uğrayıp bir çayını içmem için *davet etti* (W-LH09C2A-0276-8).

EAT. **destūr ol-** → TT. izin ver(il)-

FIFA, izinsiz bir şekilde ülkesine dönen Beşiktaş'ın Bulgar futbolcusu Letchkov'a milli takımda oynama *izni* verdi (W-KI31D1B-2425-4).

EAT. **devlete ér(iş)-** → TT. mutluluğa er(iş)-, saadete er(iş)-

Namaz bitince yeryüzüne yayılın; Allah'ın lütfundan rızık isteyin; Allah'ı çok anın ki *saadete erişesiniz.*" (W-SH42C4A-0495-1).

EAT. **devlete teg(in)-** → TT. mutluluğa er-, saadete er-

Kafası hür ve salim düşünceye alışmış vatandaşların çoğalmasındır ki demokrasileri muvaffakiyete ve memleketleri, dolayısıyla beşeriyeti, saadete erdirecektir". (W-EE05A1B-3451-1).

Yūsuf ve Zelīhā metninde *devlete teg(in)*- eşdizimliliği geçerken; derlemden alınan yukarıdaki örnek incelendiğinde eşdizimliliğin *X'i saadete erdir-* şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Örnekte bulunan *memleketleri, beşeriyeti* unsurları değişkendir.

EAT. **dili tutul-** → TT. dili tutul-

Yüzü kızarmış, *dili tutulmuştu* (W-MA16B3A-0380-20).

EAT. **dilsüz ol-** → TT. dilsiz ol-

Nur o an, kör oldu, *dilsiz oldu*, sağır oldu (W-HA16B1A-0367-3).

EAT. **diri ol-** → TT. canlı ol-

Bu sektörle uğraşan irili ufaklı bütün firmalar *canlı olur* (W-OF10E1B-3063-60).

EAT. **du‘ā kıl-** → TT. dua et-

Burada adet olduğu üzere bir kurban kesildikten sonra Kayyum Dede *dua etti* (W-LE05A1B-3692-84).

EAT. **düşde X gör-** → TT. rüyada (bir kişi, bir şey) gör-, düşde (bir kişi, bir şey) gör-

Tam o sırada kızı da, *düşünde* bir köprü *gördü* (W-JA16B2A-0336-15).

Örnek cümlede değişken kısma, *köprü* unsuru gelmiştir.

EAT. **düş** **X gir-** → TT. rüyaya (bir kişi, bir şey) gir-, düş (bir kişi, bir şey) gir-

Geceleri *düşlerine giriyordu* oğlan.

Örneğe göre değişken kısma, *oğlan* unsuru gelmiştir.

EAT. **ele** **getür-** → TT. ele geçir-

Eski özel hareket dairesi başkan vekili İbrahim Şahin'in elinde *ele geçirilen* belgelere göre S1 adı verilen suikast timleri, özel hareket polisleri ve teğmenlerden oluşuyor (S-ADABCo-0183-1).

Bu eşdizimlilikteki geçir- eylemi, sıfat fiil eki (-en) almıştır. Örnek, sıfat fiil eki göz ardı edilerek incelenmelidir.

EAT. **emek** **çek-** → TT. zahmet çek-

Şöyle buyuruluyor: "Biz bu Kur'an'ı sana *zahmet çekesin/sıkıntıya düşesin/zorluk ve şiddet sergileyesin/bedbaht olasın* diye indirmedik." Ve: "Kur'an'dan, kolay geleni okuyun... (W-OH37C2A-0540-1).

EAT. **emir** **kıl-** ~ **emr** **êt-** → TT. emir et-, emir ver-

Kışla nizamiyesine doğru birkaç kişi koşuyor, sivil kıyafetli olan, nizamiyenin üzerinden geçecek şekilde havaya darbeler halinde ateş ediyor ve diğerlerine *emirler veriyordu* (W-QD36C0A-0222-6).

Yūsuf ve Zelīhā metninde *emir kıl-* ~ *emr ét-* eşdizimliliği geçerken; derlemden alınan örnek incelendiğinde *X'e emir ver-* eşdizimliliğinin kullanıldığı görülmektedir.

EAT. **endişe kıl-** → TT. endişe et-

Özellikle çok düşkün olduğu babası için *endişe ediyor* ve onu bu onur kırıcı durumdan kurtarmayı amaçlıyordu (W-JA09B2A-0042-3).

EAT. **erte ol-** → TT. sabah ol-

Gözlerimi açtığımda *sabah olmuştu* (W-NA16B1A-0858-38).

EAT. **faķır ol-** → TT. yoksul ol-

Osman Gāzi'nin sofrasına *yoksul olsun*, zengin olsun Müslüman Hıristiyan ayırt edilmeksizin çağrılırdı (W-LH03A2A-0517-5).

EAT. **fitne kılma-** → TT. karışıklık yaratma-

Bu durumda kapasite teriminin minimum optimal ölçek terimi yerine kullanılması *karışıklık yaratacaktır* (W-JF05A1B-4405-2).

Yūsuf ve Zelīhā metninde *fitne kılma-* eşdizimliliği olumsuz şekilde geçerken derlemde *karışıklık yarat-* eşdizimliliği olumlu şekilde geçmektedir.

EAT. **gāfil ol-** → TT. gafil ol-, boş bulun-

Dünya nedir? O Hūda'dan *gafil* olmaktır; kumaş, gümüş, evlad ve kadın değildir (W-FE39E1B-3025-1).

EAT. **gèrù dön-** → TT. geri dön-

Burada ise tabiatın, kendi terkiinden ayrılan insana, *geri dönmesi* için yaptığı çağrı söz konusuur (W-GG03A1B-3197-112).

Örnek olarak sunulmak istenen kısım, *geri dön-* şeklindeki ad+eylem eşdizimliliğidir.

EAT. **ğıybet eyle- ~ ğıybet ét- ~ ğıybet kıl-** → TT. dedikodu yap-

Otuz yılın hesabını verdik, geçmişini andık, *dedikodu yaptık* (W-RA16B4A-0104-9).

EAT. **gögsin döğ(ün)-** → TT. göğsünü döv-

Vasili'nin yüreği *göğsünü dövüyordu* (W-KA16B4A-0121-1).

EAT. **gögüs ötür-** → TT. iç çek-

Aynı anda bir gölge geçti gözlerimizden, *içini çekti* kadın (W-KA16B0A-0118-226).

EAT. **gök gürle-** → TT. gök gürle-

Işıktan bir kırbaç meydan okurcasına savruldu, ardından *gök gürledi* (W-TA16B2A-0325-1).

EAT. **gökden yere X èn-** → TT. gökten yere (bir şey) in-

Melekler Kur'an dinlemek için gökten yere iniyorlar (W-UH42C2A-0412-26).

Örneğe göre değişken kısma, *melek(ler)* unsuru gelmiştir.

EAT. **gökden X én-** → TT. *gökten* (bir şey) in-

Bu parlamento *gökten in*medi (W-PG37E1B-2932-6).

Örneğe göre değişken kısma, *parlamento* unsuru gelmiştir.

EAT. **gönli endiše tol-** → TT. *gönlü endiše dol-*

Derlemde geçen *yüreği endiše dol-* eşdizimliliği, *gönlü endiše dol-* eşdizimliliğinin bir türevidir. Derlemde, *yüreği endiše dol-* eşdizimliliği yer aldığı için bu eşdizimliliğe dair bir örnek aşağıda sunulmuştur.

Bu arada, Kırım'daki kendi ailesi için *yüreği endiše* ile *doluydu* (W-EA16B3A-0490-3).

EAT. **göriş kıl-** → TT. *görüşme yap-*

AGD temsil eden okulun rehber öğretmeni kendisinin zaten öğrencilerle ikili *görüşmeler yaptığı*nı bu nedenle veli görüşmelerine öğrencilerin çağrılmasına gerek olmadığını söylemiştir (W-MD39E1B-3360-1).

Örnekte yap- eylemi; sıfat fiil eki (-dık) ve ardından +ı (3. Teklik kişi iyelik eki), +n (zamir n'si), +ı (belirtme durum eki) almıştır. Örnek olarak verilmek istenen kısım, *görüşme yap-* şeklindeki ad+eylem kalıbında kurulan eşdizimliliklerdir.

EAT. **göz sürmele-** → TT. *göz sürmele-*

Derleme yer alan *göz(ler)ine sürme çek-* eşdizimliliği, madde başındaki eşdizimliliğin bir türevidir. Derlem üzerinden *göz(ler)ine sürme çek-* eşdizimliliğine dair örneğe ulaşılabilirdi için bu eşdizimliliğin örneği aşağıda verilmiştir.

Sabahları annesi *sürme çekerdi gözlerine* (W-JI37C2A-1336-32).

EAT. **göz yaşı ak(it)-** → TT. gözyaşı dök-

Ağlamış, sızlamış, *gözyaşı dökmüş* (W-LA16B4A-0149-4).

EAT. **gözden (sél gibi) yaş ak(it)-** → TT. gözden (sel gibi) yaş dök-

Derlemde bulunan *gözyaşları sel gibi ak-* eşdizimliliği, madde başındaki eşdizimliliğe benzemektedir. Derlemde, *gözyaşları sel gibi ak-* eşdizimliliğinin örneği yer aldığı için bu eşdizimliliğin örneği aşağıda sunulmuştur.

Hayal kırıklığı ile *gözyaşları sel gibi akmaya* başladı (W-SI09C1A-0533-4).

EAT. **gözden (tolu tolu) yaş tök-** → gözden (dolu dolu) yaş dök-

Derlemde görülen *gözlerinden yaşlar dökül-* eşdizimliliği, madde başındaki eşdizimliliğe benzemektedir. Derlemde, *gözlerinden yaşlar dökül-* eşdizimliliğinin örneği bulunduğu için bu eşdizimliliğin örneği aşağıda sunulmuştur.

Gözlerinden yaşlar dökülmeye başladı ancak yüzü kaskatı bir hüznün ifadesiyle sağlam da görünüyordu (W-RA16B1C-0305-9).

EAT. **gözi açıl-** → TT. gözü açıl-

Gelgelelim karşısındaki ona, emredersiniz efendim diyecekken birden; "Şükürler olsun ulu Tanrım *gözlerim açıldı*, görüyorum artık işte görüyorum!" diye sevinçle haykırdı (W-IA16B4A-0025-21).

EAT. **gözi gör-** → TT. gözü gör-

Haham'ın *gözleri görür*, kulakları duyar (W-FA16B1A-0390-79).

EAT. **gözi görmez ol-** → TT. gözü görmez ol-

Küçük oğluma ağlamaktan bir *gözüm görmez oldu* benim (W-RG37F1B-2934-88).

EAT. **gözi görür ol-** → TT. gözü görür ol-

Haham'ın *gözleri görür*, kulakları duyar (W-FA16B1A-0390-79).

Derlemden alınan bu örnekteki eşdizimlilik, *gözleri görür (ol-)* şeklinde de kullanılabilir. Bu sebeple bu örnek sunulmuştur.

EAT. **gözi tol-** → TT. gözü dol-

Sesi titremeğe başladı *gözleri doldu*: "Ben öyle zannediyordum, meğer..." devamını getiremedi, bütün anlatacaklarını bir hıçkırığa yükleyerek bir müddet sustu (W-QG37E1B-3045-3).

EAT. **gözi yaş akıt-** → TT. gözü yaş dök-

Derlemde, madde başındaki eşdizimliliğe benzer olarak *gözden yaş gel-* eşdizimliliği geçmektedir. Bahsi geçen bu eşdizimliliğin örneği aşağıdadır.

Boğazı ağrımadığı halde yutkunamadığını söyleyen bir çocuk veya *gözünden yaş gel*meden canının yandığını söyleyerek ağlama taklidi yapan bir çocuk buna örnek olarak gösterilebilir (W-VI05A1A-2640-216).

Bu örnekteki *gel-* eylemi, zarf fiil eki (-meden) almıştır. Örnek olarak sunulmak istenen kısım, *gözden yaş gel-* şeklindeki ad+eylem kalıbıyla kurulmuş eşdizimliliklerdir.

EAT. **gözi yaşı ırmak ol-** → TT. gözyaşı ırmak ol-

İnan, 1982 yılında yaptığı oto portresinde kendi el yazısı ile Mesnevi'den alıntı yaptığı, "Gel Gör ki bu can neler anlatmada / Gel gör ki bu görünenden nice canlar var olmada / Her can ağlamaktan *ırmak olmuş gözyaşı* / Sen iç bu ırmaktan var olmuş gözyaşını" dizelerini kullanmıştır (W-TG03A1B-3279-6).

EAT. **gözi yaşı (sél gibi) ak-** → TT. gözyaşı sel gibi ak-

Hayal kırıklığı ile *gözyaşları sel gibi akmaya* başladı (W-SI09C1A-0533-8).

EAT. **gözi yaşı yöri-** → TT. gözyaşı ak-

Hiç durmadan *aktı gözyaşım* (W-VA15B1A-2636-12).

EAT. **güci yét- ~ güci yétme-** → TT. gücü yet-; gücü yetme-

Buna da artık *gücü yetmiyordu* (W-QD36C0A-0222-7).

Yūsuf ve Zelīhā metninde *güci yét- ~ güci yétme-* eşdizimliliği geçerken; derlemden alınan bu örnekte ise eşdizimliliğin X'e *gücü yet-* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

EAT. **gün aç(ıl)-** → TT. hava aç(ıl)-

"Bak, sana söz veriyorum, *hava da açacak!*" dedi Oğuz (W-DA16B3A-1494-4).

EAT. **gün èn-** → TT. güneş bat-

Bu ziyarette vakit geçti, *güneş battı*, yazık (W-EG37C2A-0562-23).

EAT. **günāh kıl-** → TT. günah işle-

"Söz'e karşı *günah işledik* biz (W-KG22C3A-0027-6).

EAT. **Ḥaḵ'a cān vèr-** → TT. Allah'a can ver-

Derlemde, *can ver-* eşdizimliliğine ait örnek bulunmaktadır. Bahsi geçen bu örnek aşağıda kaydedilmiştir.

Sürünür, belki de orada *can verir* (W-VE05A1A-2601-50).

EAT. **ḥāle baḵ-** → TT. hâlden anla-

O da insan, *halden anlar...*" (W-PA16B4A-0511-25).

EAT. **ḥāli aṇla-** → TT. sıkıntısını anla-

Derken âşıkların kadını Venüs babasının *sıkıntısını anlar* (W-TA16B2A-0694-3).

Yūsuf ve Zelīḥā metninde *ḥāli aṇla-* eşdizimliliği geçerken; derlemde alınan bu örnekte ise eşdizimlilik *X'in sıkıntısını anla-* şeklinde görülmektedir.

EAT. **hâli eşit-** → TT. hâlini anla-

Derlemde geçen *hâlden anla-* eşdizimliliği, madde başındaki eşdizimliliğin türevidir.

O da insan, *halden anlar...*" (W-PA16B4A-0511-25).

EAT. **hârâm yê- ~ hârâm yême-** → TT. haram ye-; haram yeme-

Adam olan çalmaz *yemez haramı* (W-PG03A1B-2525-1).

EAT. **hasretten inle-** → TT. hasretten inle-

Derlemde kaydedilen *hasret(iy)le inle-* eşdizimliliği, *hasretten inle-* eşdizimliliğin türevidir. Bu eşdizimliliğin örneği aşağıda verilmiştir.

Güç ve hakimiyetim yok olup gitti" der *hasretle inler* (W-JE39E1B-3029-1).

EAT. **hasretten öl-** → TT. hasretten öl-

Derlemde yer alan *hasret(iy)le öl-* eşdizimliliği, madde başında bulunan eşdizimliliğin bir türevidir. Bahsi geçen eşdizimliliğe dair örnek aşağıda kaydedilmiştir.

İkincisi bir gazeteci olarak, hayatı çalkantılarla geçmiş, bir döneme müziğiyle damgasını vurmuş, arkasında milyonlarca hayranı olmasına rağmen, malum sonla soluğu yurtdışında almış ve ülke *hasretiyle ölmüş* bir adamın öyküsünün cazipliği (W-OG24D1B-3361-1).

Örnekte öl- eylemi, sıfat fiil eki (-müş) almıştır. Bu bölümde incelenen eşdizimlilikler ad+eylem eşdizimlilikleri olduğu için örneklenmek istenen kısım, sıfat fiil ekinden önceki *hasretiyle öl-* şeklindeki eşdizimliliklerdir.

EAT. **hasretten yan-** → TT. hasretten yan-

Derlemde bulunan *hasret(iy)le yan-* eşdizimliliği, *hasretten yan-* eşdizimliliğinin türevidir. Bu eşdizimliliğe dair örnek aşağıda kaydedilmiştir.

Buraların *hasretiyle yanmış*, Rasûlullah'ın nefesiyle dolu Medine'nin feyizli havasına doyamamıştı (W-OI42E1B-2937-1).

Yûsuf ve Zelîhâ metninde *hasretten yan-* eşdizimliliği geçerken; derlemde alınan örnekte ise *X'in hasretiyle yan-* eşdizimliliğinin kullanıldığı görülmektedir.

EAT. **hayr ol-** → TT. hayır ol-,

Böbürlenmek, "falan adam ne kadar iyilik yapıyor" desinler için yapılan işlerde *hayır olmaz* (W-MH42E1B-2916-15).

EAT. **hayrân ol-** → TT. hayran ol-

- Bunu deneyiniz; ben ilk kez çocukluğumun şımarıklığıyla reddetmiş, sonra da *hayran olmuşum* (W-MA16B4A-0588-3).

EAT. **helâk ol-** → TT. yok ol-

Ne olmuş böyle, bütün orman *yok olmuş* (W-VA14B1A-1601-141).

EAT. **hikâyet eyle-** → TT. hikâye anlat-

Fakat bu sözle bir can kurtuldu!" dedi ve *hikâyeyi anlattı* (W-SI42E1B-2941-21).

EAT. **hîle kıl-** → TT. hile yap-

Galiba benzinci *hile* yapıyor (W-PF10E1B-3064-4).

EAT. **hon getür-** → TT. sofrâ hazırla-

Daha önce Ayşe'nin yalnız vitrinlerde gördüğü sosis ve salam gibi yiyeceklerle, çeşitli Alman peynirlerinden oluşan bir *sofra hazırlamıştı* (W-FA16B3A-1234-8).

EAT. **hüküm eyle-** → TT. emir ver-

Topçubaşı yeni bir *emir* verdi: (W-RA16B2A-0087-154).

EAT. **hükmi yet-** → TT. gücü yet-

"Tutunamayanlar" içimi kanatıyor hiç nedensiz: "Bütünüyle unutulmaya kimsenin *gücü yetmiyor* (W-NA16B2A-0702-29).

Yûsuf ve Zelîhâ metninde *hükmi yet-* eşdizimliliği geçerken; derlemden alınan örnek incelendiğinde *X'e gücü yet-* eşdizimliliğinin kullanıldığı görülmektedir. Bu örneğe göre değişken kısma, *bütünüyle unutulmaya* unsuru gelmiştir.

EAT. **hürmetini sakın-** → TT. değerini düşün-

Derlemde bulunan *değer bil-* eşdizimliliği, madde başında görülen eşdizimliliğe benzemektedir. Bu sebeple örneğine erişilebilen bu eşdizimlilik aşağıda kayda geçirilmiştir.

"Bazı insanlar arkadaşlarının *değerini bilir*." (W-SA16B2A-1196-25).

Yūsuf ve Zelīhā metninde *hürmetini sakın-* eşdizimliliği geçerken; derlemden alınan örnek incelendiğinde *X'in değerini bil-* eşdizimliliğinin kullanıldığı görülmektedir. Bu örneğe göre değişken kısma, *arkadaşlarının* unsuru gelmiştir.

EAT. **ışık düş-** → TT. ışık düş-

Arada bir, bir parça aralanıyor, Beyoğlu'nun kararmış çatılarının ardındaki denizin üstüne incecik gümüşü çizgiler halinde *ışık düşüyordu* (W-OA16B0A-0112-12).

EAT. **içden X git-** → TT. içinden (bir his) git-

Emekli olduğu günün gecesini anlatırken, "Üniformamı çıkarırken aynada baktım kendime, *içimden* bir sızı akıp *gitti*, duraksadım bir an, sonra yatıp uyudum," demişti (W-TA16B4A-0910-47).

Örnek cümlede değişken kısma, *bir sızı* unsuru gelmiştir.

EAT. **(iki) gözi yaş tol-** → TT. gözü yaş(la) dol-

Gazete elinden düştü, *gözleri yaşlarla* *doldu*: (W-EA16B3A-0344-70).

EAT. **iş başsar-** → TT. işi yoluna koy-

Ötekiler de *işlerini yoluna koymuşlar* (W-MA16B2A-1500-79).

EAT. **iş işleme-** → TT. iş yapma-

Yüce Tanrı'ya şükürler olsun ki, hayatım boyunca onur ve gurur duymadığım hiçbir *iş yapmadım* (W-QD36C2A-0451-11).

EAT. **iş kıl-** → TT. iş yap-

- Baban ne *iş yapıyor*, diye sormuştum... (W-RH32D1B-2497-24).

EAT. **iş on-** → TT. işi yoluna koy-

Ötekiler de *işlerini yoluna koymuşlar* (W-MA16B2A-1500-119).

EAT. **kâfir ol-** → TT. kâfir ol-, inançsız ol-

Bu bir akaid kaidesidir ki, herhangi bir küfrü icap eden şeyi bir kimse işler, diğer bir Müslüman da onu hoşgörür, rıza gösterirse *kafir olur* (W-FD03A4A-0255-6).

EAT. **kapu bağla-** → TT. kapıyı kilitle-

Kimse rahatsız etmesin diye *kapıyı kilitledim* (W-MA16B1A-0270-7).

EAT. **karnı ac-** → TT. karnı acık-

Saat sekizde Cem'in *karnı acıktı* (W-HA16B1A-0367-18).

Yûsuf ve Zelîhâ metninde *karnı ac-* eşdizimliliği geçerken; derlemden alınan örnek incelendiğinde *X'in karnı acık-* eşdizimliliğinin kullanıldığı görülmektedir.

EAT. **karşu tur-** → TT. karşı dur-

Duyusal doğası salt akla karşı bir "engel", özgürlük eylemine karşı bir "muhalif oluştururken, özgür akıl veya ahlak yasası da zorunlu doğa yasasına, duyusal güdü ve eğilimlere *karşı dur*maktadır (W-MH03A1B-3132-37).

Yūsuf ve Zelīhā metninde *karşı tur-* eşdizimliliği geçerken; derlemeden alınan örnek incelendiğinde *X'e karşı dur-* eşdizimliliğinin kullanıldığı görülmektedir.

EAT. **ķavl eyle-** → TT. söz ver-

"Eh", traktörün sahibi bikez söz verdi, sözünden dönmek olmaz (W-JA16B4A-1720-34).

EAT. **ķayġu tart-** → TT. kaygı duy-

Gerçekleri çarpıtmaksızın, cesaretle ve apaçık görüyor, *kaygı duyuyor* (W-HG37C4A-0761-13).

EAT. **ķayġudan emīn ol-** → TT. kaygısı geç-, güvende ol-

Peki, nedir güvenli yaşam? Her türlü tehlikenin getireceği zarara karşı korunmak, *güvende olmak* demektir (W-VI19E1A-4022-11).

Örnek olarak sunulmak istenen kısım, ad+eylem kalıbındaki *güvende ol-* eşdizimliliğidir.

EAT. **ķayġuya yüklen-** → TT. endişeye kapıl-

Nâshâd Efendi'nin beyanı karşısında fazlasıyla *endişeye kapıldım* (W-EA16B2A-1145-5).

EAT. **kend'özin ķula vēr-** → TT. kendini, birine kaptır-

Derlemde yer alan örnekler incelendiğinde Türkiye Türkçesinde bu eşdizimliliğin *kendini X'e kaptır-* “kendini birine, bir şeye kaptırmak” şeklinde olduğu görülmektedir.

Carmen adlı filminde flamenco onu baştan çıkarmıştı, bu filminde de tangoya *kendini kaptırmış* ve tangolarla Arjantin tarihini, aşkın tarihini, kadın erkek ilişkilerinin tarihini anlatıvermiş (W-LH32D1B-2564-7).

Derlemde alınan bu örneğe göre değişken kısma, *tangoya* unsuru gelmiştir.

EAT. **kend'özin unut- ~ kendü özün unut-** → TT. kendinden geç-

Ağrı kesici iğneler, serumlar, temizlik sözcükleri havada uçuşurken *kendinden geçti* (W-JA16B4A-0146-135).

EAT. **kend'özünü X'e ısmarla-** → TT. kendini (birine) emanet et-

Ben *kendimi halka emanet ettim* (W-HD05A4A-1113-41).

Derlemde alınan bu örneğe göre değişken kısma, *halka* unsuru gelmiştir.

EAT. **kerem işle-** → TT. iyilik et-

Dördüncü ilke, *iyilik etmek* ve kötülükten sakınmak ve nihayet beşinci ilke, büyük günah işleyen ne kâfir ve ne de mümin olduğu, ikisi arası bir yerde bulunduğu (W-DE39C3A-2972-5).

Örnekte geçen et- eylemi, isim fiil eki (-mek) almıştır. Örnek olarak sunulmak istenen kısım, bu ekten önceki ad+eylem eşdizimliliğidir.

EAT. **kızlık ol-** → TT. kıtlık ol-

Eskilerin söylediklerine göre Emevi Hükümdarı Hişam Abdülmelik zamanında, Şam civarında üç yıl hüküm süren bir *kıtlık* olmuş (W-TA16B2A-1210-2).

EAT. **konukluk et-** → TT. konuk et-

Sonuç olarak devletin eşimle beni iki hafta *konuk etmek* istediğini açıkladı (W-CG22C3A-0622-12).

Örnekte et- eylemi, isim fiil eki (-mek) almıştır. Örnek olarak sunulmak istenen kısım, *konuk et-* şeklindeki ad+eylem eşdizimliliğidir.

EAT. **korkudan titre-** → TT. korkudan titre-

Ve bu satırların yazarı, yıllar ve yıllar sonra her akşam ekrana çıkarken *korkudan* tir tir *titredi* (W-HH13C2A-3335-2).

EAT. **kulağa ün gel-** → TT. kulağa ses gel-

Bir ara çok cılız bir ses *geldi kulağına* (W-VI19E1A-4006-139).

EAT. **kulluk kıl-** → TT. kulluk et-

Çünkü İslâm esaslarına göre Allah'tan başkasına *kulluk etmek*, ilâhi takdiri başkasından beklemek caiz değildir (W-OH42C0A-0319-1).

Yûsuf ve Zelîhâ metninde *kulluk kıl-* eşdizimliliği geçerken; derlemden alınan bu örnek incelendiğinde *X'e kulluk et-* eşdizimliliğinin kullanıldığı görülmektedir. Örnekte geçen et- eylemi, isim fiil eki (-mek) almıştır. Örnek olarak sunulmak istenen kısım, *X'e kulluk et-* şeklindeki ad+eylem eşdizimliliğidir. Örnek cümlede değişken kısma, *Allah'tan başkasına* unsuru gelmiştir.

EAT. **ḵurd avla-** → TT. kurt avla-

Onunla mezbahanın karşısına giderek *kurt avlamayı* severlerdi (W-TI09C4A-0560-1).

Örnekte görülen avla- eylemi, isim fiil eki ve ardından belirtme durum eki almıştır. Örneklenmek istenen kısım, *kurt avla-* şeklindeki ad+eylem eşdizimliliğidir.

EAT. **ḵuṣluk ol-** → TT. kuşluk vakti ol-

Son görüşmelerimizden birinde, ışıklı bir ikindi -loş bir *kuşluk vakti olsa* bir şey değişir miydi- kahve içmiştik art arda (W-TA16B0A-0145-1).

EAT. **ḵutlu ol-** → TT. hayırlı ol-

Bence siz münasip bir son söz yerine aklıbaşında birkaç önsöz, şimdi söz etseniz daha *hayırlı olur* (W-LI22C2A-0352-35).

EAT. **levḥ üzre yaz(ıl)-** → TT. kader yaz(ıl)-

Her ne hikmetse de bizim *kaderimiz* kötü *yazılmış* ulan (W-SA14B1A-4732-4).

EAT. **māl ḵal-** → TT. mal kal-

Yaşlı adam ölünce *mallar* ona ve üvey oğluna *kal*mıştır (W-SA14B3A-1588-4).

Yūsuf ve Zelīḥā metninde *māl ḵal-* eşdizimliliği geçerken; derlemden alınan örnek incelendiğinde *X'e mal kal-* eşdizimliliğinin kullanıldığı görülmektedir. Bu örneğe göre değişken kısma, *ona ve üvey oğluna* unsuru gelmiştir.

EAT. **mālī X'in yolına git-** → TT. malını (birinin, bir şeyin) yoluna harca-

Derlem üzerinde yapılan taramalar, Türkiye Türkçesinde *X yoluna git-* eşdizimliliğinin olduğunu göstermektedir. Türkiye Türkçesinde geçen bu eşdizimlilik, madde başında kaydedilen eşdizimliliğin türevidir. Bahsi geçen eşdizimliliğe dair örnek aşağıda yer almaktadır.

Mesela sabretmek gibi, inkar *yoluna gitmek* gibi... (W-JE39E1B-2838-31).

Örnek cümlede değişken kısma, *inkar* unsuru gelmiştir.

EAT. **melūl ol-** → TT. üzgün ol-, hüznü ol-

Tek başına bir general ve yalnız bir insan olarak zamandan, mekandan, çağından çok uzak yaşadığı yerlerden ayrılırken vedalaşma anı *hüzünlü oldu* (W-QD36C0A-0222-9).

EAT. **muḥkem ol-** → TT. hükümlere uygun ol-

Anayasa'da yer alan *hükümlere uygun* olarak getirilen yeni yasal düzenleme ile kâr amacı gütmeyen vakıfların özel yükseköğretim kurumları kurmalarına imkan sağlanmıştır (W-KD18E1C-4152-35).

Örnekteki *ol-* eylemi, zarf fiil eki (-arak) almıştır. Örnek olarak sunulmak istenen kısım, *ad+eylem* kalıbındaki *hükümlere uygun ol-* eşdizimliliğidir.

EAT. **murāda yēt-** → TT. murada er-

Bu genci *muradına erdirirsek*, Allah da bizi *muradımıza erdirir* (W-KA16B1A-0722-2).

EAT. **muṭī' ol-** → TT. itaat et-

Asker de emre *itaat etmiş* ve atlamış (W-SI22C2A-0449-8).

Yūsuf ve Zelīhā metninde *muṭī' ol-* eşdizimliliği geçerken; derlemde alınan örnek incelendiğinde *X'e itaat et-* eşdizimliliğinin kullanıldığı tespit edilmektedir. Bu örneğe göre değişken kısma, *emre* unsuru gelmiştir.

EAT. **müzdin yık-** → TT. sevabını yok et-

Derlemde yer alan *sevap sil-* eşdizimliliği, madde başındaki eşdizimliliğe benzemektedir. Derlemde, *sevap sil-* eşdizimliliğine ait örnek yer aldığı için bu eşdizimliliğe dair örnek aşağıda sunulmuştur.

Latynina'ya göre kentlerin ya da alanların adlarını değiştirmek, heykelleri kaldırmak ya da yıkmak, bireylerin ve ulusların günahlarıyla *sevaplarını silmekten* başka bir işlev taşımıyordu (W-HG22C3A-0029-1).

Yukarıdaki cümlede örnek olarak sunulmak istenen kısım, ad+eylem kalıbındaki *sevap sil-* eşdizimliliğidir.

EAT. **naẓar ét-** → TT. bak-, nazar et-

"Ah o kapı komşuları yok muydu? Gözü kör olasıca o bücür, *nazar etmişti* işte güzel yavrularına..." (W-QD37C2A-0506-2).

Yūsuf ve Zelīhā metninde *naẓar ét-* eşdizimliliği geçerken; derlemde alınan örnek incelendiğinde *X'e nazar et-* eşdizimliliğinin kullanıldığı görülmektedir. Bu örneğe göre değişken kısma, *güzel yavrularına* unsuru gelmiştir.

Yūsuf ve Zelīhā metninde geçen *nazar ét-* “bakmak” anlamına sahipken; Türkiye Türkçesinde *nazar et-* anlam kötüleşmesine uğrayarak “nazar değ(dir)mek” anlam içeriğini kazanmıştır. Yukarıdaki örnekte görülen *nazar et-* de eşdizimliliğin anlam kötüleşmesine uğramış içeriğini örneklemektedir.

EAT. **ni‘metler buyur-** → TT. nimetler sun-

Derlemde geçtiği belirlenen *nimet ver-* eşdizimliliği, madde başında ele alınan eşdizimliliğe benzemektedir. Derlemde, *nimet ver-* eşdizimliliğinin örneğine ulaşılabildiği için bu eşdizimliliğin örneği aşağıda sunulmuştur.

"Kim ağlayan çocuğunu susturuncaya kadar gönüllerse Cenâb-ı Hakk ona Cennet'te memnun olacağı kadar *nimet verir*." buyururdu (W-VI22E1B-2915-1).

Yūsuf ve Zelīhā metninde *ni‘metler buyur-* eşdizimliliği geçerken; derlemde alınan örnek incelendiğinde *X'e nimet ver-* eşdizimliliğinin kullanıldığı görülmektedir. Bu örneğe göre değişken kısma, *ona* unsuru gelmiştir.

EAT. **nişân sil-** → TT. leke temizle-

İnsanlığın alnındaki bu kara *lekeleri temizlemek* gene müslümana düşüyor (W-ID39C3A-0426-2).

Yukarıda verilen örnekteki temizle- eylemi, isim fiil eki (-mek) almıştır. Örnek olarak sunulmak istenen kısım, *leke temizle-* şeklindeki ad+eylem eşdizimliliğidir.

EAT. **oğlak boğazla-** → TT. oğlak kes-

Sonra, adaklık *oğlaklar kesilir* ve iki kişinin omuzlarına aldıkları sırtığa asılarak yüzülür (W-VG37E1B-3069-1).

EAT. **oyına dümük-** → TT. oyuna dal-

Yüzyıllık çınarların altındaki yosunlu kayaların içinden kaynayan suya karpuzlarımızı bırakmış, *oyuna dalmıştık* (W-DA16B1A-1507-2).

EAT. **ögden X geç-** → TT. akıldan (bir kişi, bir şey) geç-

Seyrettiği filmin etkisiyle *aklından* korkunç ihtimaller *geçti* (W-RI22E1B-2911-37).

Verilen örneğe göre değişken kısma, *korkunç ihtimaller* unsuru gelmiştir.

EAT. **öge X düş-** → TT. akla (bir kişi, bir şey) düş-

Yine o hayal *düşmüştü* *aklına* (W-OA16B2A-1004-4).

Örnek cümlede değişken kısma, *o hayal* unsuru gelmiştir.

EAT. **öğüde girmez ol-** → TT. öğüde girmez ol-

Derlemde kayda geçirilen *öğüt tut-* eşdizimliliği, madde başındaki eşdizimliliğin olumlu şekline benzemektedir. Derlem aracılığıyla *öğüt tut-* eşdizimliliğinin örneğine erişilebildiği için bu eşdizimliliğin örneği aşağıda verilmiştir.

Bugüne kadar bu *öğüdü* *tuttum* (W-LE39E1B-2840-4).

EAT. **(ölenleri) diri kıl-** → TT. ölenleri dirilt-, ölüleri dirilt-

Bir kısmı *ölüleri* *diriltir* (W-SI22C2A-0830-7).

EAT. **ölü ol-** → TT. ölü ol-

Maalesef, Nadya *ölü* olarak bulundu.

Örnekte yer alan *ol-* eylemi, zarf fiil eki (-arak) almıştır. Örnek olarak sunulmak istenen kısım, bu ekten önceki *ölü ol-* şeklindeki ad+eylem eşdizimliliğidir.

EAT. '**ömri hêçe vër-** → TT. ömrü boşa geç-

Tek tek isimlerini yazma gereği duymuyorum, bu taşlardan birinin bile ismini bilmeden yaşıyorsanız, *ömrünüz boşa geçiyor* demektir!

EAT. '**ömri uca çıķ-** → TT. ömrü tüken-

Gün gelir, alışkanlıklarla *ömrüm tükendi*, dersin (W-HA16B3A-1000-4).

EAT. '**ömri yaşı düken-** → TT. hayatı sona er-

"Bir insanın *hayatı* nasıl olsa *sona* erecektir (W-CD39C3A-0388-19).

EAT. '**ömri yaşı X'le gêç-** → TT. ömrü (bir şey) ile geç-

Mahdut *ömrüm*, hep heva ve heveslerimle *geçti* (W-OI42E1B-2937-2).

Örneğe göre değişken kısma, *heva ve heveslerimle* şeklindeki unsur gelmiştir.

EAT. '**öñdin yöri-** → TT. öncülük et-

Eser, kendinden sonra daha başka sözlük- gramerlerin yazılmasına da *öncülük* etmiştir (W-OD02A1B-4545-1).

Yūsuf ve Zelīhā metninde *öñdin yöri-* eşdizimliliği geçerken; derlemden alınan örnek incelendiğinde *X'e öñcülük et-* eşdizimliliğinin kullanıldığı görülmektedir. Bu örneğe göre değişken kısma, (...) *yazılmasına* unsuru gelmiştir.

EAT. **risvā ol-** → TT. rezil ol-

Ben onları izlerken *rezil oldum* (W-MA16B2A-0685-4).

EAT. **şabr eyle- ~ şabr ét-** → TT. sabır et-, sabret-

Bizim Allah'ın nimetlerine şükür, kötülüklere ve belalara *sabır etmek* son çaremizdir (W-UI03C3A-1471-1).

Yūsuf ve Zelīhā metninde *şabr eyle- ~ şabr ét-* eşdizimliliği geçerken; derlemden alınan örnek incelendiğinde *X'e sabır et-* eşdizimliliğinin kullanıldığı görülmektedir. Bu örneğe göre değişken kısma, *kötülüklere ve belalara* unsuru gelmiştir. Yukarıdaki örnekte görülen et- eylemi, isim fiil eki (-mek) almıştır. Örnek olarak verilmek istenen kısım, *sabır et-* şeklindeki ad+eylem eşdizimliliğidir.

EAT. **sākin ol-** → TT. sakın ol-

Kıyı sakinleri anlaşılan *sakin olmuyorlar* pek: Denizin iniş çıkışları, huzursuzluğu, huysuzluğu hem yüzlerine, hem de her iki anlamıyla içlerine sinmiş, okuyorum — okunuyor (W-RI22C2A-1176-1).

EAT. **şayru ol- ~ şayru olma-** → TT. hasta ol-, hasta olma-

Veya hastasın, hastasın, hastasın denilse *hasta olur.*" (W-UC05A2A-1467-8).

EAT. **secde kııl-** → TT. secde et-

"Sadece iblis *secde* etmedi... (W-GA16B2A-0460-1).

EAT. **secdeye baş ur-** → TT. secdeye baş koy-

Nasıl bir namaz kılmak gerek? Nasıl eğilip kalkmalı huzurda? Nasıl bel kırıp boyun bükmeli Hakk'ın huzurunda? İçten içe ağlayıp inleyen bir sine, nasıl namaz kılar? Köpüklü denizler gibi, dalgaları sahile vuran okyanuslar gibi yürekler, nasıl namaz kılar, nasıl *başını secdeye koyar*, nasıl rükuya gider? (W-RI22C4A-0842-1).

EAT. **söz dinle-** → TT. söz dinle-

Adam olun *söz dinleyin* (W-VI45F1D-4708-4).

EAT. **söz eşit-** → TT. söz dinle-

Adam olun *söz dinleyin* (W-VI45F1D-4708-4).

EAT. **söz söyle- ~ söz sözle- ~ söz söyleme-** → TT. söz söyle-; söz söyleme-

Bu şartlar altında Bağdat Seferi'ne çıkan Cem, arkasına aldığı olumlu rüzgarların etkisiyle olsa gerek Türkiye'den ayrılmadan önce yaptığı açıklamalarda oldukça iddialı *sözler söyledi* (W-KE39E1B-2839-134).

EAT. **söze kulak tut-** → TT. söze kulak tut-

Derlemde kaydedilen *kulak ver-* eşdizimliliği, madde başında kaydedilen eşdizimliliğin türevidir. Derlemde, *kulak ver-* eşdizimliliğinin örneği bulunduğu için aşağıda bu eşdizimliliğin örneği verilmiştir.

Duvar açılmadan beş gün önce, Aleksander Meydanı'nda savaş sonrasının en büyük gösterisi yaşanmıştı; meydanı dolduran bir milyon insan, yazarların ve sanatçıların *söylediklerine* son bir defa *kulak verdi* (W-DD36E1B-2846-8).

Derlemden alınan örnekte eşdizimlilik, (*söylediklerine*) *kulak ver-* şeklinde geçmektedir. Bu eşdizimlilikte bulunan *söylediklerine* unsuru, Eski Anadolu Türkçesinde *söze kulak tut-* şeklindeki eşdizimlilikte geçen *söze* unsuru ile benzer nitelik taşımaktadır. Eşdizimliliklerde yer alan *söze* ve *söylediklerine* unsurları, bir kimseye söylenmiş olma özelliği taşımaları bakımından ortaklık taşımaktadır. *Kulak tut-*, *kulak ver-* gibi birbirlerinin türevi olan eşdizimliliklerin, bu türden adlarla kullanım sıklığı kazandığı açıktır.

EAT. **sözi muhtaşar kıl-** → TT. sözü kısa kes-

Benim faydalarımı ben saymayayım, yiyenler söylesin istiyorum ve *sözlerimi kısa kesiyorum* (W-PI22E1B-2909-182).

EAT. **sözün kes-** → TT. sözünü kes-

Kiraz, *sözünü kesti*: (W-EA16B4A-0489-197).

EAT. **sözün tut- ~ söz(in) tutma-** → TT. sözünü tut-; sözünü tutma-

Dünya ikincisi olduğu bu karşılaşmadan sonra bir daha yenilmemek üzere yemin etti ve bu *sözünü tuttu* (W-LE39E1B-2840-15).

EAT. **sözün unutma-** → TT. sözünü unutma-

Sevgi, "Bu *sözünü unutma*, Volkan (W-EA16B2A-0744-38).

EAT. **şuç kıl-** → TT. suç işle-

Ne *suç işlemiş* olabilir? (W-LA16B3A-0172-89).

EAT. **sultān ol-** → TT. sultan ol-

Ben kul iken *sultan* oldum (W-CG37C0A-0225-1).

EAT. **şādī kııl-** → TT. mutlu et-, memnun ol-

Doğrusu ben de şüpheliydim, ama Lüksemburg Zirvesi'nin gecesinde öyle olmadığını gördüm, çok da *memnun* oldum (W-UI43C4A-1799-90).

EAT. **şükr eyle- ~ şükr ét- ~ şükr kııl-** → TT. şükür et-, şükret-

Buna bile *şükür* ettim (W-EI37C2A-0681-1).

Yūsuf ve Zelīhā metninde şükr eyle- ~ şükr ét- ~ şükr kııl- eşdizimlilikleri geçerken; derlemden alınan bu örnek incelendiğinde X'e şükür et- eşdizimliliğinin kullanıldığı görülmektedir. Bu örneğe göre değişken kısma, *buna* unsuru gelmiştir.

EAT. **tamām kııl- ~ tamām ol-** → TT. tamam ol-, tamaml-

MİMAR SİNAN: İki ay tamam olunca, bu bina da *tamam* olur (W-LA14B1A-1709-42).

EAT. **ṭamu gösterme-** → TT. cehennem gösterme-

Bilgenin maksadı cenneti ve *cehennemi* cahil adama *göstermek* (W-UI22C1A-0430-2).

Yūsuf ve Zelīhā metninde *ṭamu gösterme-* eşdizimliliği geçerken; derlemden alınan örnek incelendiğinde *X'e cehennem gösterme-* eşdizimliliğinin kullanıldığı görülmektedir. Bu örneğe göre değişken kısma, *cahil adama* unsuru gelmiştir.

EAT. **ṭamu içre kayna-** → TT. cehennem içinde yan-

Derlemde yer alan *cehennemde yan-* eşdizimliliği, madde başındaki eşdizimliliğe benzemektedir. Derlem üzerinden örneğine erişilebilen *cehennemde yan-* eşdizimliliğinin örneği aşağıda kaydedilmiştir.

Dokunursan *cehennemde yanarsın...*" (W-LA16B4A-0687-1).

EAT. **ṭamuda yan-** → TT. cehennemde yan-

Okulda Almanlara yaklaşma, sonra *cehennemde yanarsın...* (W-SA16B2A-0659-7).

EAT. **ṭa'na ur-** → TT. hayrete düş-

Böylece feleğin gözü, şairin gözüne imrenir ve kendinden utanıp *hayrete düşer* (W-TG37C0A-0228-8).

EAT. **Tanrı adını ṭakın-** → TT. Allah'ın adını an-

Cebrail, yüce sesle bir kez daha *Allah'ın adını andı*, Halil yine kendinden geçti (W-PA16B4A-1475-41).

EAT. **Tanrı'ya kulluk eyle-** → TT. Tanrı'ya, Allah'a kulluk et-

Onu da sevgili Peygamberimiz, "hiçbir şeyi ortak tutmaksızın *Allah'a kulluk etmek*" olarak belirlemiş bulunmaktadır (W-TH42E1B-2920-12).

Örnek olarak verilmek istenen kısım, *Allah'a kulluk et-* şeklindeki ad+eylem eşdizimliliğidir.

EAT. **Tanrı'ya şükür kıl-** → TT. Tanrı'ya, Allah'a şükür et-

Vazifesi ibret nazarıyla sanatkârı olan *Allah'a şükür et*mehtir (W-OI22C3A-0751-1).

EAT. **şanukluk vër(dür)-** → TT. şahitlik et(tir)-

Oysa bunun tam tersini söylediğine dair tam 3 gazeteci *şahitlik et*mektedir (W-IF39C0A-0194-2).

EAT. **tap'eyle- ~ tapu kıl-** → TT. hizmet et-

Mevlüt'ün kızkardeşi *hizmet et*mektedir (W-MA14B3A-1812-18).

EAT. **darlık ol-** → TT. darlık çek-

Kışın ovaya iner, yazın yaylaya çıkarlar." "Öyle yaşıyorlar ki, insan, onların mülksüzlüğü sevdiğini sanır." "Bu göçer aileler, bir orduyu donatacak ve savaşa gönderecek kadar da güçlüdürler." "Türklerde uşak ve hizmetçi bulundurma isteği öyle güçlüdür ki, bir uşağı veya hizmetçisi olanın *darlık çek*meyeceğine inanılır." "Türkiye'de uşak veya hizmetçisi olmayan tek bir kişi bile yoktur." gibi, gerçekten ilginç saptamalar yapmaktadır (W-GE37C2A-0549-1).

Örnek olarak sunulmak istenen, *darlık çek-* şeklindeki ad+eylem eşdizimliliğidir.

EAT. **tedbîr ét-** → TT. önlem al-

* Mutfakta oluşabilecek haşere, sinek ve farelere karşı ciddi *önlem* alınmalıdır (W-VI07A2A-2643-94).

EAT. **teni yère koyma-** → TT. arayışta ol-

Çağdaş gelişmeye uymak, yeninin, kusursuzun peşinde, *arayışında olmak* güzel elbet, buna bir şey dediğimiz yok (W-RD36E1B-2842-14).

Örnek olarak sunulmak istenen kısım, *arayışta ol-* şeklindeki ad+eylem eşdizimliliğidir.

EAT. **tevbe kıl-** → TT. tövbe et-

Açtım gözümü *tövbe ettim* (W-SI22C2A-0701-4).

EAT. **tevbe yık-** → TT. tövbe boz-

Sonra *tövbesini* yeniden *bozmuştu* (W-NA16B4A-0120-1).

EAT. **tīmār eyle-** → TT. ilgi göster-

Sağ olsunlar köylüler çok *ilgi gösterdiler* bize (W-VE39C2A-2589-8).

Yūsuf ve Zelīhā metninde *tīmār eyle-* eşdizimliliği geçerken; derlemden alınan bu örnek incelendiğinde *X'e ilgi göster-* eşdizimliliğinin kullanıldığı görülmektedir. Bu örneğe göre değişken kısma, *bize* unsuru gelmiştir.

EAT. **toğru yola ünde-** → TT. doğru yola çağır-

Beni hem eleştiren, hem *doğru yola çağır*an, genel olarak katıldığım bir yazıydı (W-RE39C3A-0327-2).

Örnekte geçen *çağır*- eylemi, sıfat fiil eki (-an) almıştır. Burada örneklenmek istenen kısım, *doğru yola çağır*- şeklindeki ad+eylem eşdizimliliğidir.

EAT. **ṭul kal-** → TT. dul kal-

Ölümünden sonra da annem belki on altı belki on beş yaşında *dul kaldı* (W-MI09C2A-0014-8).

EAT. **ümīdi kes- ~ ümīdi kesme-** → TT. ümidi kes-; ümidi kesme-

Herkes bu sefer *ümidi kes*mişti (W-SE09C4A-0832-3).

EAT. **va‘de kıl-** → TT. söz ver-

Annesi *söz verdi* (W-UA16B2A-1248-138).

EAT. **vaḳti gel-** → TT. zamanı gel-

Yine saç kesim ve bakım *zamanı geldi* (W-SE36E1B-3352-35).

EAT. **yabana at-** → TT. değer verme-

- Akla karşı fiziksel güce *değer verme* (W-SD03A0A-0244-52).

Yūsuf ve Zeliḥā metninde *yabana at-* eşdizimliliği geçerken; derlemden alınan örnek incelendiğinde *X'e değer verme-* eşdizimliliğinin kullanıldığı görülmektedir. Bu örneğe göre değişken kısma, *fiziksel güce* unsuru gelmiştir.

EAT. **yalan dème-** → TT. yalan söyleme-

YASİN: (Korkak) Gerçekten *yalan söylemiyorum* (W-SA14B3A-1588-4).

EAT. **yaluñuz kal-** → TT. yalnız kal-

Velhasıl, Muhtar Eyüp *yalnız kaldı* (W-IA16B3A-0474-21).

EAT. **yarağ eyle- ~ yarağ ét- ~ yarağ kıl-** → TT. hazırlık yap-

Yarın sabah erken kalkmamız gerekiyor, balık alınacak ve *hazırlık yapılacaktır*." (W-EA16B2A-1563-12).

EAT. **yavuzluğ kılma-** → TT. kötülük yapma-; suç, günah işleme-

Hiç *kötülük yapmamış* (W-EA16B1A-1716-2).

EAT. **yazuğdan pāk çık-** → TT. gūnahtan arın-

Yeni katılan kişi bedenini ve elbiselerini bu kanla yıkar ve böylece bütün *gūnahlarından arınmış* olurdu (W-IC06E1B-3083-3).

Örneklenmek istenen kısım, *gūnahtan arın-* şeklindeki ad+eylem eşdizimliliğidir.

EAT. **yazulu kıl-** → TT. yazılmış ol-, kayıt altına al-

O döneme ait sicil kayıtlarında, çok eşliliğin hangi nedenlerle yapıldığı *kayıtlar altına alınmıştır* (W-UD02A2A-2649-8).

EAT. **yérine gel-** → TT. yerine gel-

1479 sayılı Kanuna göre yaşlılık sigortasından sigortalıya aylık bağlanma şartları *yerine gelmişse* yaşlılık aylığı bağlanır, *yerine gelmemişse* sigortalının ödediği primler toptan ödeme şeklinde iade edilir (W-QF07A2A-1871-98).

EAT. **yoksul ol-** → TT. yoksul ol-

Osman Gâzi'nin sofrasına *yoksul olsun*, zengin olsun Müslüman Hıristiyan ayırt edilmeksizin çağrılırdı (W-LH03A2A-0517-5).

EAT. **yoldaş ol-** → TT. yoldaş ol-

Kalem hep *yoldaşım oldu*, görev yerim de tam otuz yıl boyunca Çocuk Esirgeme Kurumu (W-SD36E1B-2843-3).

EAT. **yüze urma-** → TT. yüze vurma-

Sanki yetim olduğunu *yüzüne vurmuş* gibi kendisini suçlu hisseden aşçı oturduğu yerden sessizce kalkarak mutfağına döndü (W-UA16B3A-0716-13).

Yûsuf ve Zelîhâ metninde *yüze urma-* eşdizimliliği geçerken; derlemden alınan örnek incelendiğinde *X'i yüzüne vur-* eşdizimliliğinin kullanıldığı görülmektedir. Bu örneğe göre değişken kısma, *yetim olduğunu* unsuru gelmiştir. Örnek olarak verilmek istenen kısım, *X'i yüze vur-* şeklindeki ad+eylem kalıbıyla kurulan eşdizimliliklerdir.

EAT. **yüzün göğe tut-** → TT. yüzünü göğe kaldır-

Ve o, bir an *yüzünü göğe kaldırdı* ve gözlerine dolan müteakip damlaları tekrar gözlerine içirdi ve sonra Boğaz'dan kopup gelen serin havayı vapurun burnunda uzun uzun içine çekti (W-RD03A0A-0200-6).

EAT. **zālīm olma-** → TT. zalim olma-

Burada Hazreti Ali'nin şu sözünü hatırlatmak isterim, diyor ki 1000 sefer zulme uğrasanız, 1 sefer *zalim* olmayınız (S-ADABAO-0033-1).

EAT. **zamān geç-** ~ **zamān geçme-** → TT. zaman geç-; zaman geçme-

Dolayısıyla, işte *zaman geçti*, bugüne kadar geldik (W-KG43C4A-3334-36).

EAT. **zinā kıl-** → TT. zina yap-

Kendi anneleriyle, kızlarıyla bile *zina* yaparlar (W-IA15B3A-0555-1).

5.2.2. X İşareti ile Gösterilen Eşdizimliliklerin Karşılaştırma Listesi

X işareti ile ifade edilen eşdizimliliklerin, Türkiye Türkçesi ile karşılaştırıldığı bu bölümde yöntem şöyledir: Örneğin X *al-* şeklinde gösterilen eşdizimliliğin alt maddeleri *cān al-*, *él al-*, *ḵurd al-* şeklindedir. Alt madde olarak sunulan bu eşdizimliliklerin ad unsuru, Türkçe Ulusal Derlemi üzerinden aratılmıştır. Eşdizimliliğin Türkiye Türkçesindeki karşılığı, örneği ve karşılaştırması bu yolla verilmiştir.

İkinci olarak, *X'i düşde gör-* gibi metin içerisinde X yerine özel ad ya da zamir gelen eşdizimliliklerin de değişken olmayan ad unsurları (bu örnekte *düş*) Türkçe Ulusal Derlemi'nde aratılmıştır. Eşdizimliliğin Türkiye Türkçesindeki örneğinde değişken unsur varsa (X yerine gelen sözcük), incelememizde belirtilmiştir.

X aç-

EAT. **rāz aç-** → TT. sır ver-

Hadi bir *sır vereyim* (W-PI09C2A-1187-14).

EAT. **söz aç-** → TT. söz aç-

Güncel konulardan söz açıldı (W-MA16B2A-1500-22).

Yūsuf ve Zelīhā metninde *söz aç-* eşdizimliliği geçerken; derlemden alınan örnek incelendiğinde *X'den söz aç-* eşdizimliliğinin kullanıldığı görülmektedir. Değişken kısma, *güncel konulardan* unsuru gelmiştir.

X al-

EAT. **cān al-** → TT. can al-

"Aile laneti" yine *can aldı* (W-LE30D1B-2082-12).

EAT. **ḵurd al-** → TT. kurt kap-

Bulmacanın boş olan sütun için sorusu şöyleydi: "Kardeşleri'a bühtan ettiler / Kuyuya atıp *kurt kaptı* dediler, dizesindeki boş olan yerdeki peygamberin adı." (W-SA16B1A-0309-1).

X al- madde başı altında sunulan eşdizimliliklerden biri de *él al-* "halkı toplamak" eşdizimliliğidir. Derlem üzerinden bu eşdizimliliğe dair bir örneğe ulaşılamamıştır.

X bağışla- ~ X bağşıla-

EAT. **ḵul bağışla- ~ ḵul bağşıla-** → TT. kul bağışla-

Ama şahitliği geçerli olan 4 kişi de olursa diyor, o *kulumu bağışlarım* diyor (S-ADAASK-0036-1).

EAT. **suç bağışla-** ~ **suç bağşıla-** → TT. suç bağışla-

Uyuyan bir insanın bütün suçları *bağışlanır* (W-TA16B4A-0500-3).

EAT. **yazuk bağışla-** → TT. suç, günah bağışla-

Uyuyan bir insanın bütün suçları *bağışlanır* (W-TA16B4A-0500-3).

X bağışla- ~ *X bağşıla-* madde başı altında yer alan bir eşdizimlilik de *ümme* *bağışla-* “müslüman(ları) bağışlamak” eşdizimliliğidir. Bu eşdizimliliğin örneğine derlem üzerinden erişilememiştir.

X bildür-

EAT. **ni‘met bildür-** → TT. nimet ver-

Allah insanlara pek çok *nimetler* verdi (W-HH03A1B-3114-4).

EAT. **râz bildür-** → TT. sır ver-

Hadi bir *sır* vereyim (W-PI09C2A-1187-14).

EAT. **toğru yol bildür-** → TT. doğru yol(u) göster-

Ancak vahi bize *doğru yolu gösterir* (S-ADABPZ-0119-15).

Yūsuf ve Zelīhā metninde *toğru yol bildür-* eşdizimliliği geçerken; derlemden alınan örnek incelendiğinde *X'e doğru yol(u) göster-* eşdizimliliğinin kullanıldığı görülmektedir. Bu örneğe göre değişken kısma, *bize* unsuru gelmiştir.

X bul-

EAT. **ağırlık u hürmet bul-** → TT. değer gör-, saygı gör-

Kendine has fikri ve görüşü (re'y) olan kişi her yerde şah olur; sözü dinlenir, *saygı görür*: (W-RD03A3A-0435-7).

EAT. **yol bul-** → TT. çare bul-

Sonunda bir *çare buldu*: Alper'le kışlık eve uğrar bırakırlardı oyuncakları, öyle geçerlerdi Büyükada'ya (W-EA16B4A-0688-36).

X düz-

EAT. **düzgün düz-** → TT. hile yap-

Galiba benzinci *hile yapıyor* (W-PF10E1B-3064-1).

X düz- madde başı altında bulunan eşdizimliliklerden biri, *naẓm düz-* “şiire dökmek” eşdizimliliğidir. Derlem üzerinden bu eşdizimliliğe ait bir örneğe ulaşamamıştır.

X geç-

EAT. **gün geç-** → TT. gün geç-

Bir *gün* geçmiş, iki *gün* geçmiş (W-TA16B1A-1215-177).

EAT. **ḥayāl geç-** → TT. hayal kur-

Günlerce hep Hicran'ı satın almanın heyecanını kalbinde hissetmiş, *hayaller kurmuştu* (W-UA16B1A-1208-3).

X *gēc-* madde başı altında yer alan eşdizimliliklerden biri de *geñez gēc-* “kolaylaştırmak” eşdizimliliğidir. Eski Anadolu Türkçesinde *geñez gēc-* şeklinde eşdizimlilik olarak görülen bu kullanım, Türkiye Türkçesinde tek sözcükle *kolaylaştır-* şeklinde ifade edilir hâle geldiği için derlem üzerinden aratılamamıştır.

X gel-

EAT. **gün gel-** → TT. gün gel-

Ama bir *gün* gelmiş ve Aşkın yurt dışına gitmiş (W-NG37C0A-0192-229).

EAT. **ḥaber gel-** → TT. haber gel-

Çok şükür, aylar sonra bir *haber* geldi (W-VH20C4A-4854-107).

X gör-

EAT. **‘azāb gör-** → TT. ceza çek-

Tecavüz suçu işlemiş olan bir suçlu cezaevinde karakolda çekmiş olduğundan çok daha ağır cezalar çeker (W-JI09C0A-0275-11).

EAT. **bahā gör-** → TT. değer gör-

Aslına bakarsanız kısa film hak ettiği *değeri görmeye* başlıyor (W-RE36E1B-3293-20).

Örnek olarak sunulmak istenen kısım, *değer gör-* şeklindeki ad+eylem eşdizimliliğidir.

EAT. **belā gör-** → TT. belaya uğra-

İnşallah bu sefer bir kazaya, *belaya uğramadan* uzun süre direksiyonda oturursunuz (W-QF41C2A-1482-2).

Örneklenmek istenen kısım, *belaya uğra-* şeklindeki ad+eylem eşdizimliliğidir.

EAT. **düş gör-** → TT. düş gör-

Kıymık bu *düşü* milyonlarca kez *görmüştü*.

X gör- madde başı altında yer alan eşdizimliliklerden biri de *şavāb gör-* “doğru bulmak” eşdizimliliğidir. Derlem üzerinden bu eşdizimliliğe dair bir örneğe ulaşamamıştır.

X kop-

EAT. **ķara bulut ķop-** → TT. kara bulut belir-

Ama *kara bulutlar belir*miştir (W-HE39C2A-0740-128).

EAT. **kıyāmet kop-** → TT. kıyamet kop-

"...Şöyle bir hadisi şerif var, Müslümanlarla Yahudiler harp etmedikçe *kıyamet kopmayacaktır* (W-SA16B4A-0269-3).

X kör ol-

Metinde *iblīs kör ol-* şeklinde geçen eşdizimlilikte, *iblīs* sözcüğü değişken unsurdur. Değişken unsurun bulunduğu kısma, başka bir sözcük de getirilebilir. Dolayısıyla eşdizimlilik *X kör ol-* şeklinde listeye eklenmiştir.

EAT. **X kör ol-** → TT. (bir kimse) kör ol-

Şaşı aslan Klerins *kör oldu*, dilencilik yapıyor (W-EI41C4A-1465-3).

Derlemden alınan bu örneğe göre değişken kısma, *Şaşı aslan Klerins* unsuru gelmiştir.

X tök(ül)-

EAT. **günāh tök(ül)-** → TT. günah dök(ül)-

"Ermiş bir ağacı silkmekle nasıl meyveleri düşüyor, sıtmanın titremesinden de *günahlar* öyle *dökülüyor*." (W-TI09C4A-0839-1).

X tök(ül)- madde başı altında sunulan eşdizimliliklerden biri de *şehvet tök(ül)-* “şehvet dök(ül)mek” eşdizimliliğidir. Derlem üzerinden bu eşdizimliliği örnekleyecek bir veriye ulaşılamamıştır.

X tut-

EAT. **buyruk tut-** → TT. buyruk tut-

Tanrı'nın *buyruğun tutup* beş vakt namaz kılsa gerek (W-CG37C0A-0225-3).

Örnek olarak sunulmak istenen kısım, *buyruk tut-* şeklindeki ad+eylem eşdizimliliğidir. Eylemin almış olduğu zarf fiil eki (-up), dikkate alınmamalıdır.

EAT. **sem' tut-** → TT. kulak ver-

Durdu, *kulak verdi*; bir grup serçeydi konuşan (W-MA16B3A-1550-5).

X tut- madde başı altında yer alan başka bir eşdizimlilik de '*azîz tut-*' şeklindeki "üstün tutmak" karşılığına gelen eşdizimliliktir. Derlemde, bahsi geçen bu eşdizimliliğe dair örnek tespit edilememiştir.

X vér-

EAT. **ad vér-** → TT. ad ver-

Matematik öğretmeni Yüzbaşı Mustafa, ona Kemal *adını verdi* (W-VI19E1A-3999-53).

Yūsuf ve Zelīhā metninde *ad vér-* eşdizimliliği geçerken; derlemde alınan bu örnek incelendiğinde *X'e ad ver-* eşdizimliliğinin kullanıldığı görülmektedir. Bu örneğe göre değişken kısma, *ona* unsuru gelmiştir.

EAT. **and vér-** → TT. ant ver-

Doğru söyle bak, *ant veriyom* (W-GA14B1A-1618-1).

EAT. **cān vēr-** → TT. can ver-

Sürünür, belki de orada *can verir* (W-VE05A1A-2601-50).

EAT. **destūr vēr-** → TT. izin ver-

Teker teker anne babalar aranmış, aileler birbirlerini okuldaki toplantılardan ve çocukların arkadaşlıkları nedeniyle tanıdıkları için *izinler verilmiş* (W-JI37C3A-0091-3).

EAT. **haber vēr-** → TT. haber ver-

İşte bu günlerde, bir akşam Rektörlükten çıkarken, bir Rektör Yardımcım yanıma geldi ve ürkütücü bir *haber verdi...* (W-II09C3A-1506-204).

EAT. **oğul vēr-** → TT. evlat ver-

Eli ayağı sağlam, yüzü gözü düzgün, sıhhatli, hayırlı bir *evlat versin* inşallah (W-QA16B2A-1435-9).

EAT. **şalavāt vēr-** → TT. salavat getir-

Mu'cizat-ı Muhammed'ündür deyü gür gür *salavat getirdiler*" (W-EC39E1B-3024-1).

X yé-

EAT. **ğam u ğuşşa yé-** → TT. endişe duy-

Bu kamçılarla rahatsız olmuş, *endişe duymuş* ve yerinde duramayan bir insan olmuşum (W-SI22C3A-0559-2).

EAT. **ğuşşa yê-** → TT. endişe duy-

Bu kamçılarla rahatsız olmuş, *endişe duymuş* ve yerinde duramayan bir insan olmuşum (W-SI22C3A-0559-2).

EAT. **kayğu yê-** → TT. kaygı duy-

Gerçekleri çarpıtmaksızın, cesaretle ve apaçık görüyor, *kaygı duyuyor* (W-HG37C4A-0761-22).

X yor-

EAT. **düş yor-** → TT. rüya yorumla-

Yarın her şey sona erecek" diyerek *rüyayı yorumladı* (W-MD37C0A-0157-3).

X yor- madde başı altında yer alan eşdizimliliklerden biri de *söz yor-* “söz yorumlamak” eşdizimliliğidir. Derlemde, bu eşdizimliliğe ait bir örnek bulunmamaktadır.

X'den belā gel-

Yūsuf ve Zeliḥā metninde *Allāh'dan belā gel-* ve *Taḥrī'dan belā gel-* eşdizimlilikleri yer almaktadır. *Allāh'dan* ve *Taḥrī'dan* eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. Değişken unsurlara sahip olan eşdizimlilik *X'den belā gel-* şeklinde ifade edilmiştir.

EAT. **X'den belâ gel-** → TT. (Allah'tan, Tanrı'dan veya birinden) bela gel-

Açık söyleyeyim, ille de 'belâ'dan bahsedeceksek başıma gelen tatlı *belâ*ların hemen hepsi oradaki Türklerden *geldi* (W-LG09C4A-0107-5).

Derlemden alınan bu örneğe göre değişken kısma, *Türklerden* unsuru gelmiştir.

X'den dön-

Yūsuf ve Zeliḥā metninde *işden dön-* şeklinde geçen eşdizimlilikte, *işten* değişken unsurdur. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'den dön-* şeklinde değerlendirilmiştir.

EAT. **X'den dön-** → TT. (bir şeyden) dön-

Olsun *hatadan dönmek* de güzel oluyor (W-RI22E1B-2911-17).

Örnek olarak sunulmak istenen kısım, *hatadan dön-* şeklindeki ad+eylem eşdizimliliğidir. Derlemden alınan bu örneğe göre değişken kısma, *hatadan* unsuru gelmiştir.

X'den ud git-

Yūsuf ve Zeliḥā metninde *Zeliḥā'dan ud git-* şeklinde geçen eşdizimlilikte, özel ad (*Zeliḥā'dan*) değişken unsurdur. Bu sebeple eşdizimlilik *X'den ud git-* şeklinde ifade edilmiştir.

EAT. **X'den ud git-** → TT. (birinden) utanma duygusu, hayâ git-

Kadınların durumunu anlatmak için ise, "Bilgi sahibi doğru sözünü söyleyemez, kadından *haya gitti*, yüzlerini örtmezler" diyen yazar, kadınların örtünmeyişinden yakınır (W-EE39C4A-0975-1).

Derlemiden alınan yukarıdaki örneğe göre değişken kısma, *kadından* unsuru gelmiştir.

X'e alkış vër-

Yūsuf'a alkış vër- eşdizimliliğinde, *Yūsuf'a* değişken unsurdur. Özel adın değişken olması sebebiyle eşdizimlilik *X'e alkış vër-* şeklinde listeye eklenmiştir.

EAT. **X'e alkış vër-** → TT. (birine) alkış tutmak.

Kimler *alkış tutuyor* bu global village'te politikacı-işadamlı-medya kartelinin yükselen değerler'ine? Niçin? (W-HG37C4A-0761-1).

Derlemiden alınan bu örnekte değişken kısma, *politikacı-işadamlı-medya kartelinin yükselen değerler'ine* şeklindeki unsur gelmiştir.

X'e 'āşık ol-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *aṇa 'āşık ol-, buṇa 'āşık ol-, şifātına 'āşık ol-, şūrete 'āşık ol-, kula 'āşık ol-* eşdizimlilikleri geçmektedir. Bu eşdizimlilikteki ad unsurları, değişkendir. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'e 'āşık ol-* şeklinde listeye kaydedilmiştir.

EAT. **X'e 'āşık ol-** → TT. (birine, birinin bir yerine) âşık ol-

Kocama *aşık oldum* ve evlendim (W-WI45F1D-4700-27).

Derlemiden alınan bu örneğe göre değişken kısma, *kocama* unsuru gelmiştir.

X'e baş қо-

EAT. **secdeye baş қо-** → TT. secdeye baş koy-

Süheyb sevincinden o an *başını secdeye koydu* ve: (W-OI42E1B-2937-13).

EAT. **yère baş қо-** → TT. yere baş koy-

Ancak bu eğilmeyi de kafi bulmayız, sonra kalkıp *başımızı yere koyar*, *başımızla da minnetimizi dile getirmiş oluruz* (W-VI13C3A-2641-241).

X'e bat-

EAT. **(cihān) ni'mete bat-** → TT. (dünya) nimete kavuş-

Derken tüm insanlar bu *nimetlere kavuşmuş* (W-KA16B1A-0705-3).

EAT. **şaşak bat-** → TT. şaşakal-, hayrete kapıl-

Uzun müddet yürüdükten sonra bir kum çukurunun yanında 3-5 tane yavru kaplumbağa izine rastlıyoruz, izlerin başladığı yere dikkatle baktığımızda önce dehşete, dehşetten *hayrete kapılıyoruz* (W-DE39E1B-3023-1).

X'e belā eyle- ~ X'e belā ét- ~ X'e belā kııl-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *size belā eyle-*, *Yūsuf'a belā ét-*, *bulara belā kııl-* eşdizimlilikleri mevcuttur. *Size*, *Yūsuf'a*, *bulara* eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. Bu nedenle eşdizimlilik *X'e belā eyle- ~ X'e belā ét- ~ X'e belā kııl-* şeklinde alınmıştır.

EAT. **X'e belā eyle- ~ X'e belā ét- ~ X'e belā kııl-** → TT. (birine) bela ver-

- Allah öyle bir *bela* verecek sana ki bu günleri mumla arayacaksın, deyip sırtını döndü (W-KA16B3A-0636-3).

Derlemden alınan yukarıdaki örneğe göre değişken kısma, *sana* unsuru gelmiştir.

X'e belā gel-

Yūsuf ve Zelīḥā metninde *Zelīḥā'ya belā gel-* şeklinde geçen eşdizimlilikte, *Zelīḥā'ya* sözcüğü değişken unsurdur. Eşdizimliliğin *X'e belā gel-* şeklinde sunulmasının nedeni bu durumdan kaynaklanmaktadır.

EAT. **X'e belā gel-** → TT. (birine) bela gel-

Bu sıralar gelmedim başıma *bela geldi* (S-ADABCo-0202-1).

Derlem üzerinden alınan yukarıdaki örneğe göre değişken kısma, *başıma* unsuru gelmiştir.

X'e cevāb döndür-

Yūsuf ve Zelīḥā metninde *aḥa cevāb döndür-* ve *söze cevāb döndür-* eşdizimlilikleri bulunmaktadır. *Aḥa* ve *söze*, eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. Bu sebeple eşdizimlilik *X'e cevāb döndür-* şeklinde ifade edilmiştir.

EAT. **X'e cevāb döndür-** → TT. (bir şeye) karşı çık-

Bu nedenle halasının, babasını öldüren kişiyi öldürmesi gerektiği düşüncesine *karşı çıkmaktadır* (W-GG37C1A-0444-115).

Derlem üzerinden alınan bu örneğe göre eşdizimliliğin değişken kısmına, (...) *düşüncesine* unsuru gelmiştir.

X'e deg-

EAT. **devlete deg-** → TT. mutluluğa ulaş-, saadete er-

Yaratıcı birey aradığı *mutluluğa ulaşır* (W-OB29D1B-2439-4).

EAT. **dün güne deg-** → gece, gündüze dön(üş)-

Yani aradan bir saat geçince, *gece gündüze dönüşüyordu* (W-CG37C2A-0878-14).

X'e dön-

EAT. **oda dön-** → TT. ateşe dön-

Korkum *ateşe dönüşüyor* (W-UA16B1A-0913-6).

X'e dön- madde başı altında bulunan eşdizimliliklerden biri de *müzd yazuğa dön-* “sevap günaha dönmek” eşdizimliliğidir. Derlemde, bahsi geçen bu eşdizimliliğe dair bir örneğe ulaşılamamıştır.

X'e düş-

EAT. **fikre düş-** → TT. düşünceye dal-

Sultan birden tereddüte düştü, *düşünceye daldı* (W-PI22E1B-2909-14).

EAT. **țamuya düş-** → TT. cehenneme git-

Doğru *cehenneme gitsinler* (S-BEABXO-0089-1).

X'e egrilik kılma-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *size egrilik kılma-* şeklinde görülen eşdizimlilikte, *size* değişken unsurdur. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'e egrilik kılma-* şeklinde listeye eklenmiştir.

EAT. **X'e egrilik kılma-** → TT. (birine) hata yapma-

"Biz de çok *hatalar yaptık*, çok keskin davrandık, bunları yapmayabilirdik (W-LE09C4A-0465-26).

Eşdizimlilik, Yūsuf ve Zelīhā metninde değişken bir unsurla (*size*) birlikte kullanılırken; derlemde alınan örnekte ise değişken unsur olmadan kullanılmıştır.

X'e gel-

EAT. **dünyeye gel-** → TT. dünyaya gel-

Kimi günler kutsi olarak meydana gelmiş mesela 571 yılının herhangi bir gününde Peygamberimiz *dünyaya gelmiş* (W-NG43C1B-1886-26).

EAT. **hikāyete gel-** → TT. hikāye et-

İçeri aldığı misafirleri, bir iki koridor geçerek doğruca Şeyh'in yanına götürüp kapı önündeki karşılaşmalarını kısaca *hikaye etti* (W-PI42E1B-2938-8).

X'e gel- madde başı altında *dile gel-* "dile gelmek", *söze gel-* "söze gelmek" eşdizimlilikleri de bulunmaktadır. Derlemde, bu eşdizimliliklere dair örnekler yer almamaktadır.

X'e gir-

EAT. **ele gir-** → TT. ele geçir-

Şirketiniz hakkında her şeyi bilen bir muhasebeci, bir de karınızı aldattığınızı öğrenirse, şirketi bile *e*line *geçirir* haberiniz olsun! (W-QI22C4A-0852-18).

Yūsuf ve Zelīḥā metninde *ele gir-* eşdizimliliği geçerken; derlemden alınan örnek incelendiğinde *X'i ele geçir-* eşdizimliliğinin kullanıldığı fark edilmektedir. Bu örneğe göre değişken kısma, *şirketi* unsuru gelmiştir.

EAT. **gerdege gir-** → TT. gerdeğe gir-

Kız da nişanlısına kendi diktığı kırmızı renkte kaftan göndermekte ve oğlan *gerdeğe* bu kaftanı giyerek *girmektedir* (W-MD02A1B-4505-1).

EAT. **söze gir-** → TT. söze gir-

Çaylar art arda tazelenirken biri *söze girdi*: (W-LE39C3A-0067-118).

EAT. **yola gir-** → TT. yolculuğa çık-

Evlerini Sibel'e teslim edip, *yolculuğa çıktı* Yeşim ile Ayçan (W-EA16B2A-0684-27).

X'e gönli düş-

Yūsuf ve Zelīḥā metninde *Zelīḥā'ya gönli düş-* şeklinde geçen eşdizimlilikte, yönelme durum eki alan özel ad (*Zelīḥā'ya*) değişken unsurdur. Bu sebeple eşdizimlilik *X'e gönli düş-* şeklinde ifade edilmiştir.

EAT. **X'e gönli düş-** → TT. (birine) gönlünü kaptır-

Semiramis bu sefer sırasında bölgenin hakimi olan 'Ara' adındaki genç bir hükümdara *gönlünü kaptırmış* (W-VA14B1A-1605-7).

Derlemden alınan bu örnekte değişken kısma, (...) *hükümdara* unsuru gelmiştir.

X'e gönli ol-

Yūsuf ve Zelīḥā metninde *Zelīḥā'ya gönli ol-* şeklinde görülen eşdizimlilikte, *Zelīḥā'ya* sözcüğü değişken unsurdur. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'e gönli ol-* şeklinde listeye kaydedilmiştir.

EAT. **X'e gönli ol-** → TT. (birine) gönlü ol-

Ablamın da *gönlü oldu* (W-TA16B4A-0342-30).

Derlemden alınan örnekte ise eşdizimliliğin yönelme durum eki alan bir değişkenle kullanılmadığı fark edilmektedir.

X'e güci yêt-

Yūsuf ve Zelīḥā metninde *işî étmege güci yêt-* şeklinde geçen eşdizimlilikte, *işî étmege* değişken unsurdur. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'e güci yêt-* şeklinde değerlendirilmiştir.

EAT. **X'e güci yêt-** → TT. (bir şeye) gücü yet-

"Evet, toplarız, onun parmak uçlarını bile (yapıp) düzeltmeye *gücümüz yeter*." (W-HH42C3A-0418-74).

Derlem aracılığıyla erişilen bu örnekte değişken kısma, (...) *düzeltemeye* şeklindeki unsur gelmiştir.

X'e günāh tütma-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *koşana günāh tütma-* şeklinde yer alan eşdizimlilikte, *koşana* değişken unsurdur. Bu yüzden eşdizimlilik *X'e günāh tütma-* şeklinde alınmıştır.

EAT. **X'e günāh tütma-** → TT. (birine) günah yazma-

Aaaa... İnsanların şu kadın karşısındaki sünepe halleri de kabak tadı verdi ha! Yani, Allah *günah yazmasın* ama; Kevser olmasa, bizim hayatımız da birçoklarının hayatları da daha bir huzurlu geçecekmiş gibi sanki... (W-QA16B2A-1435-1).

Derlem aracılığıyla erişilen örnekte eşdizimlilik, *günah yazma-* şeklinde geçmektedir. Bahsi geçen bu örnekte, tarihî merinde görülenin aksine, değişken unsur görülmez.

X'e hāl bildür-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *aṇa hāl bildür-* şeklinde geçen eşdizimlilikte, *aṇa* değişken unsurdur. Eşdizimliliğin X işareti ile ifade edilmesinin nedeni de bu değişken unsurdur.

EAT. **X'e hāl bildür-** → TT. (birine) sıkıntısını anlat-

Bu nedenle oğlunu bir şeyhe götürdü ve ona *sıkıntısını anlattı* (W-TI41C3A-1344-11).

Derlemden alınan bu örnekte değişken kısma, *ona* unsuru gelmiştir.

X'e hayrān ol-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *her yere hayrān ol-* şeklinde kaydedilen eşdizimlilikte, *her yere* değişken unsurdur. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'e hayrān ol-* şeklinde listeye eklenmiştir.

EAT. **X'e hayrān ol-** → TT. (birine) hayran ol-

Bu bir haftalık süre boyunca çeşitli konularda o kadar çok fikir yürüttü ki kendine *hayran oldu* (W-CA16B2A-0159-7).

Derlemden alınan bu örneğe göre değişken kısma, *kendine* unsuru gelmiştir.

X'e hoş işle-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *size hoş işle-* şeklinde kullanılan eşdizimlilikte, *size* değişken unsurdur. Bu nedenle eşdizimlilik *X'e hoş işle-* şeklinde listeye kaydedilmiştir.

EAT. **X'e hoş işle-** → TT. (birine) iyilik yap-

Yani, niyeti çocuğuna kötülük yapmak mı; *iyilik yapmak* mı? Bunu bir düşün (W-OD03A4A-0253-6).

Derlemden alınan örneğe göre değişken kısma, *çocuğuna* unsuru gelmiştir.

X'e ıřķ vēr-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *aṇa ıřķ vēr-* şeklinde geçen eşdizimlilikte, *aṇa* değişken unsurdur. Eşdizimliliğin *X'e ıřķ vēr-* şeklinde değerlendirilmesinin sebebi budur.

EAT. **X'e ıřķ vēr-** → TT. (birine) aşk ver-

O, milletini bağına basmış ve bütün aşkını ona vermiş bir baba idi (W-VI19E1A-4054-12).

Yukarıdaki örnekte örnek olarak sunulmak istenen kısım, *X'e aşkını ver-* şeklindeki ad+eylem eşdizimliliğidir. Derlemden alınan bu örneğe göre değişken kısma, *ona* unsuru gelmiştir.

X'e 'ibret yét-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *saṇa baṇa 'ibret yét-* ve *bize 'ibret yét-* şekillerinde kullanılan eşdizimlilikte, *saṇa baṇa* ve *bize* değişken unsurlardır. Dolayısıyla eşdizimlilik X işareti ile gösterilmiştir.

EAT. **X'e 'ibret yét-** → TT. (birine) ibret ol-

- Birinci Memduh! gibi mavralar yapılmış, caddedeki müzik evinin sahibi Özer, sırf ibnelik olsun diye Memduh Ağbi'ye, "Saraydan Kız Kaçırma Operası" CD'si hediye etmiş, Memduh Ağbi de sırf muhitimize *ibret olsun* diye, Özer'i Karagümrük çarşısında dövmüştü (W-OA16B4A-0061-16).

Derlemden alınan bu örneğe göre değişken kısma, *muhitimize* unsuru gelmiştir.

X'e ƙal-

EAT. **cānı 'acebe ƙal-** → TT. şaşakal-, şaşkınlık içinde kal-

Neticesinden hayret ve *şaşkınlık içinde kaldığımız*, hoşumuza gitmeyen bir hareket, bir söz, bir düşünce karşısında "Ölür müsün; öldürür müsün?" diye yakınırız (W-MD37C4A-0226-156).

Örnek olarak sunulmak istenen kısım, *şaşkınlık içinde kal-* şeklindeki ad+eylem eşdizimliliğidir.

X'e kal- madde başı altında yer alan eşdizimliliklerden biri de *taşa kal-* şeklindedir. Bu eşdizimliliğin Türkiye Türkçesindeki karşılığı "şaşakalmak" olarak görülmektedir. Bu eşdizimlilik Türkiye Türkçesinde tek sözcük şeklinde kullanılır duruma geldiği için derlemde arama yapılamamıştır.

X'e kaşd eyle- ~ X'e kaşd ét- ~ X'e kaşd kıl-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *Zelhā'ya kaşd eyle-*, *Zelhā'ya kaşd ét-*, *işine kaşd kıl-* eşdizimlilikleri mevcuttur. Bu eşdizimlilikte yönelme durum eki alan adlar, değişken unsurlardır. Bu sebeple eşdizimlilik X işareti ile ifade edilmiştir.

EAT. **X'e kaşd eyle- ~ X'e kaşd ét- ~ X'e kaşd kıl-** → TT. (birine) kastet-

Popüler yazarın efendisi tüketici/okuyucu, yerlerde sürünen bir beğeni ve niteliğin içinde canın kıymetini bilmekten çok canın keyfini sürmekte, böylelikle *canına kast etmektedir* (W-SI22C4A-0847-2).

Derlemde alınan bu örneğe göre değişken kısma, *canına* unsuru gelmiştir.

X'e kıymet ur-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *saña kıymet ur-* şeklinde geçen eşdizimlilikte, *saña* değişken unsurdur. Bu nedenle eşdizimlilik *X'e kıymet ur-* şeklinde sunulmuştur.

EAT. **X'e kıymet ur-** → TT. (bir şeye) değer ver-

Kişiliğine *değer verir* (W-HE39C4A-0475-7).

Derlemden alınan bu örneğe göre değişken kısma, *kişiliğine* unsuru gelmiştir.

X'e kuvvet vér-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *size kuvvet vér-* şeklinde geçen eşdizimlilikte, *size* değişken unsurdur.

EAT. **X'e kuvvet vér-** → TT. (birine) kuvvet ver-

- Bu kadarcık şey insana ne *kuvvet verir* ki? diye bunu az bulunca, doktor şu karşılığı verdi: (W-OI42E1B-2937-18).

Derlemden alınan bu örneğe göre değişken kısma, *insana* unsuru gelmiştir.

EAT. **X'e metris ol-** → TT. (birine, bir şeye) siper ol-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *şuya metris ol-* şeklinde geçen eşdizimlilikte, *şuya* değişken unsurdur.

Ve koluyla siper olmuş sevdiğine... (W-EA16B1A-0856-3).

Derlemden alınan bu örneğe göre değişken kısma, *sevdiğine* unsuru gelmiştir.

X'e ni' met tök-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *ķamuya ni‘met tōk-* şeklinde görülen eşdizimlilikte, *ķamuya* değişken unsurdur. Bu nedenle eşdizimlilik *X’e ni‘met tōk-* şeklinde değerlendirilmiştir.

EAT. **X’e ni‘met tōk-** → TT. (birine) ihsan et-

Cenâb-ı Hak, elhamdülillâh bize iki kız çocuğu *ihsan etti* (W-TI42E1B-2942-3).

Derlemden alınan bu örneğe göre değişken kısma, *bize* unsuru gelmiştir.

X’e ok at-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *geyige ok at-* şeklinde geçen eşdizimlilikte, *geyige* değişken unsurdur.

EAT. **X’e ok at-** → TT. (bir şeye) ok at-

Askerler birbirlerine *ok atar*, kılıç ve mızrakla hamle yapar şekilde betimlenirken, Selim'in ordusunun ön safında tüfekli üç yeniçeri dikkati çeker (W-QG03A1B-3264-4).

Derlemden alınan bu örneğe göre değişken kısma, *birbirlerine* unsuru gelmiştir.

X’e otur-

EAT. **tefārüce otur-** → TT. gezintiye çık-

Baba ve iki küçük çocuğu ormanda *gezintiye çıkmışlardı* (W-RI37C0A-0214-2).

EAT. **yérine otur-** → TT. yerine geç-

Geçenlerde küçüklerden biri şöyle dedi: "Dede, sen ölünce *yerine* Ruşen Amca *geçecek*, değil mi?" Yine yanıtlamadım (W-VH20C4A-4854-46).

X'e öğüt vèr-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *baṇa öğüt vèr-* şeklinde kullanılan eşdizimlilikte, *baṇa* değişken unsurdur. Eşdizimliliğin X işareti ile ifade edilmesinin nedeni bu durumdur.

EAT. **X'e öğüt vèr-** → TT. (birine) öğüt ver-

1940 Kuşağı'nın önemli sayılması gereken bir iyimserlikle "yeni bir dünya"ya umudunu sürdüren ismi Arif Damar, genç şairlere *öğüt veriyor*: " eşlerini kendilerine her zaman destek olacak kişilerden seçmeliler " (W-LI22C4A-0741-12).

Derlemden alınan bu örneğe göre değişken kısma, *genç şairlere* şeklindeki unsur gelmiştir.

X'e perd' ol-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *Yūsuf'a perd' ol-* şeklinde kaydedilen eşdizimlilikte, *Yūsuf'a* değişken unsurdur. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'e perd' ol-* şeklinde ele alınmıştır.

EAT. **X'e perd' ol-** → TT. (birine) perde ol-

Derlemde, *perde ol-* şeklindeki eşdizimliliğe dair örnek bulunmazken aynı anlamı taşıyan *siper ol-* eşdizimliliğinin örneği yer almaktadır. Bu nedenle aşağıda *siper ol-* şeklindeki eşdizimliliğin örneği sunulmuştur.

Ve koluyla *siper olmuş* sevdiğine... (W-EA16B1A-0856-6).

Derlemden alınan bu örneğe göre değişken kısma, *sevdiğine* unsuru gelmiştir.

X'e rağbet kılma-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *aḡa rağbet kılma-* şeklinde geçen eşdizimlilikte, *aḡa* değişken unsurdur. Eşdizimliliğin X işareti ile ifade edilerek listeye eklenmesinin nedeni budur.

EAT. **X'e rağbet kılma-** → TT. (bir şeye) rağbet etme-

Yerli turist, yılbaşı tatilinin çok kısa olması, Şeker Bayramı'nın yeni bitmiş olması ve tur paket fiyatlarının yüksek olmasından dolayı yerli kayak merkezlerine *rağbet* etmedi (W-QF25D1@-2145-2).

Derlemden alınan bu örneğe göre değişken kısma, *yerli kayak merkezlerine* şeklindeki unsur gelmiştir.

X'e revā görme-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *kendüye revā görme-* şeklinde görülen eşdizimlilikte, *kendüye* değişken unsurdur. Bu nedenle eşdizimlilik madde başında kaydedilen şekliyle listeye alınmıştır.

EAT. **X'e revā görme-** → TT. (birine, bir şeye) reva görme-

Yine Nebiler Nebisi, yine O Kutlu İnsan, Taif yollarında kan revan olunca, şafak rengi kollarını yücelere açıp: "Affet Ya Rab onlar bilmiyorlar, bilselerdi bunu bana *reva görmezlerdi!*" derken insanlığın sertacı olma zirvesini hakkıyla elde etmiyor muydu? (W-Q122C3A-0841-1).

Derlemden alınan örnek incelendiğinde değişken kısma, *bana* unsurunun geldiği fark edilmektedir.

X'e şalavāt vēr-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *iblīsün körligine şalavāt vēr-*, *Muhammed'e şalavāt vēr-*, *peygāmbere şalavāt vēr-*, *ulu Aḥmed'e şalavāt vēr-* eşdizimlilikleri görülmektedir. Eşdizimlilikte yönelme durum eki alan adlar, değişken unsurlardır. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'e şalavāt vēr-* şeklinde değerlendirilmiştir.

EAT. **X'e şalavāt vēr-** → TT. (birine) salavat getir-

Kimileri pankartı asanlara küfrederken, kimileri de *salavat getiriyor*, herkes büyük bir sabırsızlıkla bir an önce karaya çıkmayı bekliyordu (W-GA16B4A-0048-1).

Derlemden alınan bu örneğe göre değişken kısma, *pankartı asanlara* unsuru gelmiştir.

X'e secde kııl-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *baṇa secde kııl-*, *Çalab'a secde kııl-*, *Hak'a secde kııl-*, *Tanrı'ya secde kııl-* eşdizimlilikleri geçmektedir. Bu eşdizimlilikte yönelme durum eki alan adlar, değişken unsurlardır. Eşdizimliliğin X işareti ile verilmesinin nedeni budur.

EAT. **X'e secde kııl-** → TT. (Allah'a, Tanrı'ya) secde et-

Çünkü bu baş Allah'a *secde etti*, emirlerini düşündü, dini hayatını yaşamak için zihin yorup, fikir yürüttü... (W-FH42C4A-0723-5).

Derlemden alınan örnekte de tarihî metinde olduğu gibi değişken kısımda, *Allah'a* unsuru bulunmaktadır.

X'e selām degür-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *aḡa selām degür-* şeklinde görülen eşdizimlilikte, *aḡa* değişken unsurdur. Değişken unsurun geldiği kısım X işareti ile ifade edilmiştir.

EAT. **X'e selām degür-** → TT. (birine) selam ilet-

"Fatih Altaylı'nın sana *selamlarını ilet*yorum (W-TE39C4A-0359-2).

Derlemden alınan bu örneğe göre değişken kısma, *sana* unsuru gelmiştir.

X'e selām eyle- ~ X'e selām kııl-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *saḡa selām eyle-*, *saḡa selām kııl-*, *size selām kııl-*, *Mıṣr'ın bākīsine selām kııl-*, *Yūsuf peygāmberine selām kııl-* eşdizimlilikleri mevcuttur. Yönelme durum eki alan sözcükler ve zamirler, değişken unsurlardır. Eşdizimliliğin madde başındaki şekilde değerlendirilmesinin sebebi bu durumdur.

EAT. **X'e selām eyle- ~ X'e selām kııl-** → (birine) selam ver-

Cümlelize *selam verdi* (W-SG37C2A-0821-106).

Derlemden alınan bu örneğe göre değişken kısma, *cümlelize* unsuru gelmiştir.

X'e selām vér-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *anlara selām vér-*, *aña selām vér-*, *Ya 'kūb'a selām vér-* eşdizimlilikleri vardır. Yönelme durum eki almış zamirler ve yönelme durum eki almış olan özel ad, eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır.

EAT. **X'e selām vér-** → TT. (birine) selam ver-

Cümledenize *selam verdi* (W-SG37C2A-0821-106).

Bir önceki madde başı altında aynı örnek alınmıştır. Orada da belirtildiği gibi örnek cümlede değişken kısma, *cümlenize* unsuru gelmiştir.

X'e söz getür-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *aña söz getür-* şeklinde geçen eşdizimlilikte, *aña* değişken unsurdur.

EAT. **X'e söz getür-** → TT. (bir şey üzerine) söz söyle-

Hakani Mehmed Bey, Divanı'nda azımsanmayacak ölçüde (92 beyitte) şiir üzerine sözler söylemiştir (W-KG03A1B-3227-185).

Derlemden alınan örnek incelendiğinde değişken kısma, *şiir üzerine* unsurunun geldiği görülmektedir.

X'e sultān ol-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *bize sultān ol-*, *ķamuya sultān ol-* eşdizimliliklerine rastlanmaktadır. *Bize* ve *ķamuya*, eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. Bu nedenle eşdizimlilik madde başındaki şekilde değerlendirilmiştir.

EAT. **X'e sultān ol-** → TT. (bir yere, bir topluluğa) sultan ol-

Vücutun şehrine o *sultan oldu* (W-FG03A1B-2414-12).

Derlemden alınan örneğe göre değişken kısma, *vücutun şehrine* şeklindeki unsur gelmiştir.

X'e şefā'at eyle- ~ X'e şefā'at kıl-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *baṇa şefā'at eyle-*, *saṇa şefā'at kıl-* eşdizimlilikleri vardır. Yönelme durum eki alan zamirler, eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır.

EAT. **X'e şefā'at eyle- ~ X'e şefā'at kıl-** → TT. (birine) şefaet et-

".....(Şimdi bizim şefaetçilerimiz var mı ki bize *şefaet* etsinler, yahut tekrar geri döndürülmemiz mümkün mü ki yaptıklarımızdan başkasını yapalım?... (W-HH42C3A-0418-1).

Derlemden alınan bu örneğe göre değişken kısma, *bize* unsuru gelmiştir.

X'e ṭanuḵ ol-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *baṇa ṭanuḵ ol-* şeklinde görülen eşdizimlilikte, *baṇa* değişken unsurdur. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'e ṭanuḵ ol-* şeklinde alınmıştır.

EAT. **X'e ṭanuḵ ol-** → TT. (birine, bir şeye) şahit ol-

O geceden sonra onda büyük bir değişikliğe *şahit olduk* (W-RE39E1B-3035-20).

Derlemden alınan bu örneğe göre değişken kısma, *büyük bir değişikliğe* şeklindeki unsur gelmiştir.

X'e tap-

EAT. **büte tap-** → TT. puta tap-

Hazret-i Muhammed dönemine gelince; hepimizin bildiği gibi, başta Kureyş olmak üzere Arap kabileleri *putlara tapıyorlardı* (W-GH41C4A-0887-2).

EAT. **hāça tap-** → TT. haça tap-

Put, heykele ve *haça tapmayı* kesinlikle yadsıyor, haç çıkarmayı reddediyor, "Babanı assalar, onu boğan ipe tapar mıydın?" diye soruyorlardı Katolıklara (W-CI13C2A-1917-3).

Örnek olarak sunulmak istenen kısım, *haça tap-* şeklindeki ad+eylem eşdizimliliğidir.

X'e tapu eyle-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *Yūsuf'a tapu eyle-* şeklinde kullanılan eşdizimlilikte, yönelme durum eki alan özel ad (*Yūsuf'a*) değişken unsurdur.

EAT. **X'e tapu eyle-** → TT. (birine) saygı göstermek.

* Kadına *saygı gösterir*, kadın haklarını korur ve önem verir (W-EE05A2A-3017-17).

Derlemden alınan örnek incelendiğinde değişken kısma, *kadına* unsurunun geldiği fark edilmektedir.

X'e tadbīr ét- ~ X'e tadbīr kıl-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *öldürmege tadbīr ét-*, *saḡa tadbīr kıl-* eşdizimlilikleri mevcuttur. *Öldürmege* ve *saḡa*, eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır.

EAT. **X'e tadbīr ét- ~ X'e tadbīr kıl-** → TT. (bir şeye) karar ver-

Gözlerinin üzerinde olduğunu fark edince susmaya *karar verdi* (W-RA16B3A-0257-143).

Derlemden alınan örneğe göre değişken kısma, *susmaya* unsuru gelmiştir.

X'e tevbe kıl-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *işe tevbe kıl-*, *saḡa tevbe kıl-*, *sözine tevbe kıl-*, *şuçına tevbe kıl-* eşdizimlilikleri geçmektedir. Değişken unsurlara sahip olan eşdizimlilik X işareti ile ifade edilmiştir.

EAT. **X'e tevbe kıl-** → TT. (bir şeye) tövbe et-

"Abi sakalımı kestim ve bu işlere *tövbe ettim* (W-RE39C2A-0358-4).

Derlemden alınan bu örneğe göre değişken kısma, *bu işlere* unsuru gelmiştir.

X'e tīmār eyle- ~ X'e tīmār ét-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *baḡa tīmār eyle-*, *bize tīmār ét-* eşdizimlilikleri kullanılmaktadır. *Baḡa* ve *bize*, eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'e tīmār eyle- ~ X'e tīmār ét-* şeklinde listeye eklenmiştir.

EAT. **X'e tīmār eyle-** ~ **X'e tīmār ét-** → TT. (birine) ilgi göster-

Mektup yazdığım bu kişilerden sadece Sedat Simavi *ilgi gösterdi* bana (W-GH09C3A-0710-8).

Derlemden alınan örneğe göre değişken kısma, *bana* unsuru gelmiştir.

X'e ʔur-

EAT. **mācerāya ʔur-** → TT. aşka düş-

İnsan *aşka düşer*, ama halk edebiyatında aşk da insanidir, bağışlayıcıdır, alçakgönüllüdür (W-EG37C3A-1152-7).

EAT. **ʔapuya ʔur-** → TT. hizmete gir-

İl radyoları, bu yıllarda *hizmete girdi* (W-PD03A1A-3346-26).

X'e ʔur- madde başı altında bulunan eşdizimliliklerden biri de *Ḥaḳ'a ʔur-* "Allah'a sığınmak" eşdizimliliğidir. Bu eşdizimliliğe dair örnek veri derlem üzerinden bulunamamıştır.

X'e var-

EAT. **geyik ata var-** → TT. ava çık-

Kral ve birkaç adamı tekrar *ava çıkmış* (W-OI22E1B-2908-19).

EAT. **ʔapuya var-** → TT. hizmet et-

Emir aldı, *hizmet etti* (W-VI45F1D-4717-30).

EAT. **teferrüce var-** → TT. gezintiye çık-

Baba ve iki küçük çocuğu ormanda *gezintiye çıkmışlardı* (W-RI37C0A-0214-4).

X'e var- madde başı altında bulunan eşdizimliliklerden biri de *ayruğa var-* “başkasına varmak” eşdizimliliğidir. Derlemde, bu eşdizimliliğe dair bir örnek saptanamamıştır.

X'e yavuz gelme-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *aṇa yavuz gelme-* şeklinde görülen eşdizimlilikte, *aṇa* değişken unsurdur. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'e yavuz gelme-* şeklinde listeye eklenmiştir.

EAT. **X'e yavuz gelme-** → TT. (birine) kötülük gelme-

Ama o kendi bilir ve ondan ona *kötülük gelmez* (W-FA16B1A-0390-8).

Derlemden alınan bu örneğe göre değişken kısma, *ona* unsuru gelmiştir.

X'e yavuzluk kıl-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *baṇa yavuzluk kıl-* şeklinde görülen eşdizimlilikte, *baṇa* değişken unsurdur. Bu nedenle eşdizimlilik madde başındaki şekilde ele alınmıştır.

EAT. **X'e yavuzluk kıl-** → TT. (birine) kötülük et-

Bizdeki aydın grubu, bu aykırı tutumuyla; karşısındaki insanlara olduğu kadar kendisine de *kötülük* etmiştir (W-LI22C1A-0776-2).

Derlemden alınan örneğe göre değişken kısma, *karşısındaki insanlara ve kendisine* unsurları gelmiştir.

X'e yavuzluk şan-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *baṇa yavuzluk şan-* şeklinde geçen eşdizimlilikte, *baṇa* değişken unsurdur. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'e yavuzluk şan-* şeklinde listeye eklenmiştir.

EAT. **X'e yavuzluk şan-** → TT. (birine) kötülük düşün-

Kele bacım, irâhmetlik Sülüman ağa da yılanlara herhal bi *kötülük düşündü* ki, başına bu iş geldi (W-GA16B3A-1009-2).

Derlemde kaydedilen örneğe göre değişken kısma, *yılanlara* unsuru gelmiştir.

X'e yigitlik vër-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *aṇa yigitlik vër-* şeklinde görülen eşdizimlilikte, *aṇa* değişken unsurdur. Bu sebeple eşdizimlilik madde başındaki şekilde değerlendirilmiştir.

EAT. **X'e yigitlik vër-** → TT. (birine) gençlik ver-

"Dünya hayatında bir kez, sadece bir kez "Allah!" deme; sana *gençlik* verilecek, güzellik ve sağlık verilecek, yürüyeceksin, yürümekle kalmayacak uçacaksın, ilâve olarak istediğin kadar dünya nimetleri verelim deseler.... (W-TI42E1B-2942-2).

Örnek olarak sunulmak istenen kısım, *X'e gençlik ver-* şeklindeki ad+eylem eşdizimliliğidir. Derlemden alınan bu örneğe göre değişken kısma, *sana* unsuru gelmiştir.

X'e ziyān gelme-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *a'zāsına ziyān gelme-* şeklinde geçen eşdizimlilikte, *a'zāsına* değişken unsurdur. Bu nedenle eşdizimlilik *X'e ziyān gelme-* şeklinde kaydedilmiştir.

EAT. **X'e ziyān gelme-** → TT. (birine) zarar gelme-

Yeter ki canına *zarar gelsesin!* (W-SI19E1A-3992-17).

Derlemden alınan bu örneğe göre değişken kısma, *canına* unsuru gelmiştir.

X'e ziyān kılma-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *yöremüze ziyān kılma-* şeklinde eşdizimlilik geçmektedir. *Yöremüze*, değişken unsurdur. Bu nedenle eşdizimlilik madde başındaki şekilde sunulmuştur.

EAT. **X'e ziyān kılma-** → TT. (bir şeye) zarar verme-

Onun öfkesi adama *zarar vermez* (W-MA16B4A-0102-187).

Derlemden alınan bu örneğe göre değişken kısma, *adama* unsuru gelmiştir.

X'i aç-

EAT. **gözin aç-** → TT. gözünü aç-, gözlerini aç-

Daha sonra, Korkut'un ay ışığında hayal meyal görebildiği yüzünde de kıpırdanmalar oldu ve *gözlerini açtı* (W-FA16B2A-1037-153).

X'i aç- madde başı altında bulunan eşdizimliliklerden biri de '*işmet kapusın aç-* şeklindedir. Bu eşdizimliliğin Türkiye Türkçesindeki karşılığı "ahlâka davet etmek" şeklindedir. Derlemde, bu eşdizimliliğe ait bir örnek bulunamamıştır.

X'i al-

EAT. '**aklın al-** → TT. aklını (başından) al-

'Benim senin *aklını başından* aldığım gibi benim *aklımı başımdan* alan (W-OA16B2A-0095-5).

Örnek olarak sunulmak istenen kısım, *aklını (başından) al-* şeklindeki ad+eylem eşdizimliliğidir.

EAT. **bahāsını al-** → TT. değerini al-

Derlemde yer alan *değer kaybet-* eşdizimliliği, *değerini al-* eşdizimliliğine benzemektedir. Derlemde, *değer kaybet-* eşdizimliliğine ait örnek yer aldığı için bu eşdizimliliğin örneği aşağıda sunulmuştur.

Bu sınıflandırma sorumluluk sigortalarının doğup gelişmesi ile *değerini kaybetmiştir* (W-GD05A2A-0427-1).

X'i 'âşık kıl-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *beni ‘āşık kıl-* şeklinde geçen eşdizimlilikte, *beni* değişken unsurdur. Bu nedenle eşdizimlilik *X’i ‘āşık kıl-* şeklinde listeye eklenmiştir.

EAT. **X’i ‘āşık kıl-** → TT. (birini) âşık et-

Karizmanın kelime anlamı, mükemmeliğin tanımı Kate Winslet kendisine herkesi *aşık etti* sanırım dün gece (W-YI45F1C-5071-3).

Derlemden alınan bu örneğe göre değişken kısma, *herkesi* unsuru gelmiştir.

X’i āzād eyle- ~ X’i āzād ét- ~ X’i āzād kıl-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *beni āzād eyle-*, *şurdu āzād ét-*, *şamusın āzād kıl-* eşdizimlilikleri bulunmaktadır. *Beni*, *şurdu*, *şamusın* adları, eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır.

EAT. **X’i āzād eyle- ~ X’i āzād ét- ~ X’i āzād kıl-** → TT. (birini) özgür bırak-

"Zweig’i özgür bırakın" (W-PG24D1B-2306-6).

Derlemden alınan bu örneğe göre değişken kısma, *Zweig’i* unsuru gelmiştir.

X’i bil-

EAT. **bahāsın bil-** → TT. değerini bil-

Bulunca, değerini hızla pul ettiğimiz, kaybedince *değerini bilip* ardından süründüğümüz de odur. Aşk! (W-QA16B4A-1251-95).

Derlemden alınan örnekte sunulmak istenen kısım, *değerini bil-* şeklindeki ad+eylem eşdizimliliğidir. Bil- eyleminin almış olduğu zarf fiil eki (-ip) göz ardı edilmelidir.

EAT. **hâlin bil-** → TT. kendini bil-

Zorda olana yardım edilir, koşulur, ama karşı taraf da *kendini bilir* (W-UI44F1D-4737-69).

X'i bil- madde başı altında '*aybı bil-* eşdizimliliği de yer almaktadır. Bu eşdizimliliğin Türkiye Türkçesindeki karşılığı "kusuru bilmek" şeklindedir. Sözüünü ettiğimiz bu eşdizimliliğe ait bir örneğe derlem aracılığıyla ulaşamamıştır.

X'i dilden kıma-

Yûsuf ve Zelîhâ metninde *seni dilden kıma-* şeklinde geçen eşdizimlilikte, *seni* değişken unsurdur. Bu nedenle eşdizimlilik *X'i dilden kıma-* şeklinde listeye alınmıştır.

EAT. **X'i dilden kıma-** → TT. (birini, bir şeyi) dilden düşürme-

Fakat Başvekil Komandoros, tarafsızlığı *dilinden düşürmediği* halde Koreneos'u ihtilal hazırlaması için harekete geçirmişti (W-DE05A2A-2623-10).

Derlemden alınan bu cümlede örneklenmek istenen kısım, *dilinden düşürme-* şeklindeki ad+eylem eşdizimliliğidir. Örneğe göre değişken kısma, *tarafsızlığı* unsuru gelmiştir.

X'i dile getir- ~ X'i dile getürme-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *sözi dile getür-* ve *Taḥrī'yı dile getürme-* eşdizimlilikleri geçmektedir. *Sözi* ve *Taḥrī'yı*, eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır.

EAT. **X'i dile getür-** ~ **X'i dile getürme-** → TT. (bir şeyi) dile getir-, (bir şeyi) anma-

Aklı olan herkesin aşağı yukarı bildiği, düşündüğü şeyleri alışılmıştan daha rahat bir dille *dile getiriyorum* (W-VI45F1D-4801-117).

Derlemden alınan bu örneğe göre değişken kısma, (...) *şeyleri* unsuru gelmiştir.

X'i dinme-

EAT. **göz yaşı dinme-** → TT. gözyaşı dinme-

Hissedebiliyordu, bir tutam ilham böyle buram buram kokmasa *gözyaşları* hiç *dinmeyecekti* (W-UA16B2A-0884-1).

X'i dinme- madde başı altında bulunan eşdizimliliklerden biri, *iki gözi dinme-* şeklindedir. Eşdizimliliğin Türkiye Türkçesindeki karşılığı “iki gözü dinmemek” şeklindedir. Bu eşdizimliliğin örneğine derlem üzerinden ulaşılammıştır.

X'i düşde gör-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *Yūsuf peygāmbəri düşde gör-* eşdizimliliği kullanılmaktadır. Bu eşdizimlilikteki *Yūsuf peygāmbəri*, özel bir addır ve değişken unsurdur. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'i düşde gör-* şeklinde sunulmuştur.

EAT. **X'i düşde gör-** → TT. (birini) rüyada gör-

- Şimdi Resulullahı *rüyamda gördüm* (W-OA16B0A-0174-77).

Derlemden alınan bu örneğe göre değişken kısma, *Resulullahı* unsuru gelmiştir.

X'i eri-

EAT. **eti teni eri-** → TT. bedeni çürü-

Böyle bir inancın doğruluğu ya da yanlışlığı tartışılırken insanın aklına gelen ilk şey şu olur: insan öldükten sonra ne oluyor? Gözle görebildiğimiz şey, *bedenin çürüyerek* kendini oluşturan elementlerine ayrışması (W-CH37C1A-1109-2).

Örnekte çürü- eylemi, zarf fiil eki (-erek) almıştır. Örnek olarak sunulmak istenen kısım ise ad+eylem kalıbındaki *bedeni çürü-* eşdizimliliğidir. Bu örnekteki zarf fiil eki göz ardı edilmelidir.

EAT. **kaygusu eri-** → TT. endişesi git-, endişeden kurtul-

Farklı olmanın getirdiği *endişeden kurtulmak* için kendini herkesin aynı olduğu bir dünyaya teslim eder.

Örnek olarak sunulmak istenen kısım, ad+eylem kalıbındaki *endişeden kurtul-* eşdizimliliğidir.

X'i fāş kıl-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *beni* zamiri ile birlikte kullanılan eşdizimlilikte, zamir değişken unsurdur. Bu nedenle eşdizimlilik *X'i fāş kıl-* şeklinde listeye eklenmiştir.

EAT. **X'i fāş kıl-** → TT. (birini, bir şeyi) açık et-

Yasemin, Emin'e fırsat bırakmadan, "Ressam, ressam sahiden, nasıl anladın?" diye *açık etti* hemen (W-NA16B2A-1001-56).

Yūsuf ve Zelīhā metninde değişken bir unsurla (*beni*) birlikte kullanılan eşdizimlilik, derlemde alınan bu örnekte değişken bir unsur almadan direkt kullanılmıştır.

X'i gérü döndür-

Yūsuf ve Zelīhā metninde geçen *şunu gérü döndür-* eşdizimliliğindeki *şunu* değişken unsurdur. Eşdizimliliğin madde başındaki şekilde kaydedilmesinin nedeni, bu değişken unsurdur.

EAT. **X'i gérü döndür-** → TT. (birini, bir şeyi) geri çevir-

Erel bu konserden sonra organizatörden, bu kez daha büyük olan Val-de-Grâce Kilisesi'nde verilmek üzere yeni bir konser teklifi daha aldıysa da Türkiye'deki assolistlerle rekabet içine girmemek için(!) teklifi *geri çevirdi* (W-ME09C4A-1026-72).

Derlemde kaydedilen bu örnek incelendiğinde değişken kısımda, *teklifi* unsurunun bulunduğu görülmektedir.

X'i git-

EAT. '**aklı git-** → TT. akli git-

Kafaya bak ya nereye *gitti* *aklım* (S-BEABXY-0063-2).

EAT. **derdi git-** → TT. derdi bit-

Paran varsa *derdin biter*, huzura kavuşursun." (W-PA16B4A-0089-7).

EAT. **güci kuvveti git-** → TT. gücü kuvveti tüken-

Derlemde bulunan *gücü kuvveti bit-* eşdizimliliği, madde başındaki eşdizimliliğe benzemektedir. Derlemde, *gücü kuvveti bit-* eşdizimliliğinin örneği bulunduğu için aşağıda bu eşdizimliliğin örneği sunulmuştur.

O kadar çok yaşarlar ki kuvvetleri gitmiş, ömrü yüz yetmiş, *gücü kuvveti bitmiş* olduğu hâlde yine dinç olurlar (W-VI19E1A-4052-46).

Örnek olarak gösterilmek istenen kısım, *gücü kuvveti bit-* şeklindeki ad+eylem eşdizimliliğidir.

EAT. **hâli git-** → TT. hâli kalma-

Sürekli bizi bir şekilde birleştirmeye çalıştığı için çok değişmişti, eski *hali kalmamıştı*." (W-HA16B1A-0728-65).

EAT. **şabrı git-** → TT. sabrı tüken-

Ahmet sözünü kesti; artık *sabrı tükenmişti*: (W-CA16B3A-0735-4).

EAT. **uşşı git-** → TT. akli git-

Kafaya bak ya nereye *gitti aklı*m (S-BEABXY-0063-2).

X'i git- madde başı altında; *küfri git-*, *şehveti git-*, *udı git-* eşdizimlilikleri de bulunmaktadır. Bu eşdizimliliklerin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları sırasıyla şu şekildedir: “inançsızlığı yok olmak”, “şehveti yok olmak”,

“utanma duygusu kaybolmak”. Derlemde, sözü geçen bu eşdizimliliklerin örneklerine rastlanmamıştır.

X'i gör-

EAT. **kend'özin gör-** → TT. kendini beğen-

Merhametsiz, kıskanç, kinci, inatçı, *kendini beğenmiş* (W-OI41C4A-1312-15).

Bu örnekte asıl sunulmak istenen kısım, *kendini beğen-* şeklindeki ad+eylem kalıbındaki eşdizimliliklerdir.

X'i gör- maddesi altında *āhı gör-* “ahı duymak”, *hālī gör-* “durumu anlamak”, *Tanrı'nun taqdīrini gör-* “Tanrı'nın takdirini görmek” eşdizimlilikleri de yer almaktadır. Bu eşdizimliliklerin örneklerine derlem üzerinden erişilememiştir.

X'i göyün-

EAT. **cānı göyün-** → TT. canı yan-

Yanına gidip durdum, dokunmaktan çekindim, fazladan bir hareket yapmaktan korktum, *canım yanıyordu*, çaresizdim (W-VA16B2A-1243-1).

EAT. **içi göyün-** → TT. içi yan-

Bugünlerde çocuklarımız yıkılan duvarların altında kaldı diye *içimiz yanıyor*, gözlerimiz yaşlı... (W-MI22C3A-0669-80).

EAT. **özi göyün-** → TT. içi yan-

Bugünlerde çocuklarımız yıkılan duvarların altında kaldı diye *içimiz yanıyor*, gözlerimiz yaşlı... (W-MI22C3A-0669-80).

X'i helāk kıl-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *seni helāk kıl-* eşdizimliliği kullanılmaktadır. Bu eşdizimlilikteki *seni*, değişken unsurdur. Bu durumdan kaynaklı olarak eşdizimlilik *X'i helāk kıl-* şeklinde sunulmuştur.

EAT. **X'i helāk kıl-** → TT. (birini) mahvet-, yok et-

Savaşlar çıkardı, bombalar attı, şehirleri *yok etti*, insanlığın şeklini değiştirdi... (W-RG37C1A-0844-244).

Derlemden alınan bu örneğe göre değişken kısma, *şehirleri* unsuru gelmiştir.

X'i hoş tut-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *anı hoş tut-* eşdizimliliği vardır. *Anı*, bu eşdizimliliğin değişken unsurudur. Değişken unsurun bulunduğu kısım X işareti ile ifade edilmiştir.

EAT. **X'i hoş tut-** → TT. (birini) hoş tut-

Bu gözdeyi *hoş tutmalıyım* diye düşündü (W-IA16B2A-1499-1).

Derlemden alınan bu örneğe göre değişken kısma, *gözdeyi* unsuru gelmiştir.

X'i kavlaş- ~ X'i kovlaş-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *anı kavlaş-*, *Zelḥā'yı kavlaş-*, *Zelīḥā'yı kovlaş-* eşdizimliliklerinin geçtiği görülmektedir. *Anı* ve *Zel(ī)ḥā'yı*, eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. Dolayısıyla eşdizimlilik madde başındaki şekilde ifade edilmiştir.

EAT. **X'i kavlaş- ~ X'i kovlaş-** → TT. (birini) çekiştir-, (birinin) dedikodusunu yap-

Normalde dedi biz öğrencilerin *dedikodusunu* yaparız hocalarla dedi (S-BEABXO-0390-1).

Derlem üzerinden erişilen bu örnek incelendiğinde değişken kısımda, *öğrencilerin* unsurunun bulunduğu fark edilmektedir.

X'i kula vér-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *kend'özin kula vér-* şeklinde geçen eşdizimlilikte, *kend'özin* değişken unsurdur. Bu nedenle eşdizimlilik *X'i kula vér-* şeklinde listeye eklenmiştir.

EAT. **X'i kula vér-** → TT. (kendini, birini) birine kaptır-

Ben *kendimi* ona, o da bana *kaptırmıştı* (W-UA16B2A-0482-41).

Derlemden alınan bu örneğe göre değişken kısma, *ona* unsuru gelmiştir.

X'i kurd kap- ~ X'i kurt kap-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *anı kurd kap-* ve *Yūsuf'ı kurt kap-* şekillerinde geçen eşdizimlilikte, *anı* ve *Yūsuf'ı* değişken unsurlardır. Değişken unsurları ifade edebilmek için eşdizimlilik *X'i kurd kap- ~ X'i kurt kap-* şeklinde ele alınmıştır.

EAT. **X'i kurd kap- ~ X'i kurt kap-** → TT. (birini) kurt kap-

"Biz de sizi *kurtlar kaptı* sandık (W-EA16B2A-0744-1).

Derlemde kaydedilen bu örnek incelendiğinde değişken kısma, *sizi* unsurunun geldiği anlaşılmaktadır.

X'i oda bırak-

Yûsuf ve Zelîhâ metninde *sizi oda bırak-* şeklinde görülen eşdizimlilikte, *sizi* değişken unsurdur. Değişken unsur sebebiyle eşdizimlilik *X'i oda bırak-* şeklinde listeye alınmıştır.

EAT. **X'i oda bırak-** → TT. (birini, bir şeyi) ateşe at-

Saçın *ateşe atılarak* büyü yapıldığı inanışını göz önüne alırsak, renginden ve teessüriyetinnden bir âteş olan yanak unsuru, yanak-âteş teşbihinde daha çok ehemmiyet arz eder (W-JG03A1B-3223-26).

Derlemden alınan bu örneğe göre değişken kısma, *saçı* unsuru gelmiştir. Örnekte geçen at- eylemi, zarf fiil eki (-arak) almıştır. Örnek, zarf fiil eki göz ardı edilerek incelenmelidir.

X'i şarar-

EAT. **benzi şarar-** → TT. yüzü sarar-

Ondan sonra *yüzü sarardı*, kalbini tutarak oturduğu koltuğa yığıldı (W-OA16B4A-0046-8).

X'i şarar- madde başı altında *eti teni şarar-* ve *teni şarar-* eşdizimlilikleri de bulunmaktadır. Eşdizimliliklerin her ikisinin de Türkiye Türkçesindeki

karşılıkları “bedeni sararmak” şeklindedir. Derlemde, *bedeni sarar-eşdizimliliğine* ait örnek bulunmamaktadır.

X'i sultān kıl-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *anı sultān kıl-* şeklinde görülen eşdizimlilikte, *anı* değişken unsurdur. Bu nedenle eşdizimlilik *X'i sultān kıl-* şeklinde listeye alınmıştır.

EAT. **X'i sultān kıl-** → TT. (birini) sultan ilan etmek.

Murad'ın aniden öldürülmesi üzerine, savaş alanında bir oldu bittiye getirilip Yıldırım Bayezid'in acele *sultan ilan edilmesi* de, gerçekte saray içindeki Hristiyan ve dönme unsurlarla, Türklerin bir iktidar kavgasıdır ve Türkler bu olayla saraydan tamamen kovulmuşlardır (W-ED37C3A-0551-4).

Örnek olarak sunulmak istenen kısım, *X'i sultan ilan et-* şeklindeki ad+eylem eşdizimliliğidir. Derlemden alınan örneğe göre değişken kısımda, *Yıldırım Bayezid'in* unsuru bulunmaktadır.

X'i ʔamuda kız-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *bizi ʔamuda kız-* şeklinde görülen eşdizimlilikte, *bizi* değişken unsurdur. Dolayısıyla eşdizimlilik madde başındaki şekilde sunulmuştur.

EAT. **X'i ʔamuda kız-** → TT. (birini) cehennemde yak-

"Kaç gündür tüylerini temizlememişsin, günah ki ne günah! Allah *cehenneminde* yakacak seni." Acuze kadınlar orasını burasını elliyorlardı (W-OA16B4A-0119-3).

Derlem üzerinden erişilen bu örneğe göre değişken kısımda, *seni* unsurunun yer aldığı açıktır.

X'i terk ét-

EAT. **başı terk ét-** → TT. canını feda et-

Şehitlik, Allah yolunda yani kişisel hiçbir çıkar düşünmeksizin vatan yahut kutsal değerler için *canını feda etmektir* (W-SH42C4A-0495-55).

EAT. **cānın terk ét-** → TT. canını feda et-

Şehitlik, Allah yolunda yani kişisel hiçbir çıkar düşünmeksizin vatan yahut kutsal değerler için *canını feda etmektir* (W-SH42C4A-0495-55).

EAT. **dünyāyı terk ét-** → TT. dünyadan göçüp git-

Çünkü biz bu *dünyadan göçüp gideceğiz* (W-TI45F1D-4704-1).

X'i vaşf eyle- ~ X'i vaşf kıl-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *derdi vaşf eyle-* ve *ağlamağı vaşf kıl-* eşdizimlilikleri vardır. *Derdi* ve *ağlamağı*, eşdizimliliğin değişken unsurlardır. Değişken unsurlara sahip olan eşdizimlilik *X'i vaşf eyle- ~ X'i vaşf kıl-* şeklinde ifade edilmiştir.

EAT. **X'i vaşf eyle- ~ X'i vaşf kıl-** → TT. (bir şeyin) durumunu anlat-

Norveç'teki kadınlar için sevindiğini söyleyen Onanç, Türkiye'deki kadınların *durumunu* da şöyle *anlattı*: "Bizde, bırakın yöneticiliği, kadınların genel işgücüne katılımı bile yüzde 24 (W-TF25D1B-2153-64).

Derlem aracılığıyla edinilen bu örnek incelendiğinde değişken kısma, *Türkiye'deki kadınların* unsurunun geldiği görülmektedir.

X'i yan-

EAT. **bağrı yan-** → TT. bağrı yan-

Bu dünyada hiç kimsenin görmediği ender bulunan hiç bulunmayan bir çiçek açmıştı gözlerimin önünde bir gece vakti ve çaresiz şaşkın yalnız damarlarımda gezişini izliyordum koltuğumdan bile kalkamadan, bir cigara daha yaktım sabah olacaktı cigaraların ucunda belli olmuştu bu, sabahı görebilecek miydim acaba bilmem dedim bağırarak bilmek de istemiyorum artık hiçbir şey bilmek istemiyorum dedim yine bağırarak, bilmenin anlamsız bir şey olduğunu düşünmüştüm sonra anlamsız ve gereksiz ve saçma, kollarımı kırmak istiyordum meselâ ya da parmaklarımı kibrit çöpü kırar gibi kırmak istiyordum, arkasında gittikçe kalınlaşacak kırmızı bir çizgi bırakmak istiyordum bıçağımla kollarım ve bacaklarım boyunca o çizgilerin kalınlaşmasını seyretmek istiyordum sabaha kadar, haykırmak istiyordum, haykırarak koşmak istiyordum bütün gece sokaklarından, *bağrım yanıyor*du ne yapacağımı bilemeden oturuyordum, kara gömmek istiyordum kendimi bembeyaz, üç damla kanla süslemek istiyordum kar kaplı yeryüzünü birisi yere, birisi göğe, birisi kime (W-GA16B3A-0794-2).

EAT. **cānı yan-** → TT. canı yan-

İki yıl olmuş öleli, öldüğünü Osman Serhat Erkekli'nin bir şiirinden öğrenince iyice *canım yandı*: Ne sessizliktir bu! (W-MG37C3A-0024-7).

EAT. **içi yan-** → TT. içi yan-

Ben bir evlat kaybettim *içim yanıyor* (W-TD09C4A-0211-41).

EAT. **özi yan-** → TT. içi yan-

Ben bir evlat kaybettim *içim yanıyor* (W-TD09C4A-0211-41).

X'îḡ cānın al-

Yūsuf ve Zelīḡā metninde *Yūsuf'(uḡ) cānın al-* eşdizimliliği yer almaktadır. Özel ad (*Yūsuf'(uḡ)*), değişken unsurdur. Bu sebeple eşdizimlilik *X'îḡ cānın al-* şeklinde sunulmuştur.

EAT. **X'îḡ cānın al-** → TT. (birinin) canını al-

Allahü Teala, duasını kabul etti ve secdeden başını kaldırmadan onun *canını aldı* (W-OI42E1B-2937-13).

Derlemde kayıtlı olan bu örneğe göre değişken kısma, *onun* unsuru gelmiştir.

X'îḡ göḡlin şor-

Yūsuf ve Zelīḡā metninde *Zelīḡā'(nuḡ) göḡlin şor-* eşdizimliliği yer almaktadır. Özel ad (*Zelīḡā'(nuḡ)*), değişken unsurdur. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'îḡ göḡlin şor-* şeklinde verilmiştir.

EAT. **X'îḡ göḡlin şor-** → TT. (birinin) hatırını sor-

Annesinin *hatırını* somalar, babasının *hatırını* somalar... (W-TA16B0A-0122-4).

Derlemden alınan örneğe göre değişken kısma, *annesinin* ve *babasının* unsurları gelmiştir.

X'îḡ ḥālî yatî dūşvār ol-

Yūsuf ve Zelīḥā metninde *Yūsuf'ūḡ ḥālî yatî dūşvār ol-* eşdizimliliği geçmektedir. Özel ad (*Yūsuf'ūḡ*), değişken unsurdur. Bu sebeple eşdizimlilik *X'îḡ ḥālî yatî dūşvār ol-* şeklinde ifade edilmiştir.

EAT. **X'îḡ ḥālî yatî dūşvār ol-** → TT. (birinin) durumu düşkün ol-

BDM şekilleri glisemi oynamaları nedeniyle hastanın genel *durumunun düşkün ol/up* olmadığına göre değişmektedir (W-GC01A1B-3611-1).

Derlemden alınan örneğe göre değişken kısma, *hastanın* unsuru gelmiştir. Örnek olarak sunulmak istenen, durumu düşkün ol- şeklindeki kısımdır.

X'îḡ maḳşūdın vēr-

Yūsuf ve Zelīḥā metninde eşdizimlilik, *sizūḡ maḳşūdunūz vēr-* şeklinde geçmektedir. *Sizūḡ*, eşdizimliliğin değişken unsurudur. Değişken unsura sahip olan bu eşdizimlilik *X'îḡ maḳşūdın vēr-* şeklinde değerlendirilmiştir.

EAT. **X'îḡ maḳşūdın vēr-** → TT. (birinin) isteğini gerçekleştir-, (birinin) isteği gerçekleş-

"Bir kök olsa yeter." diye yazdığı, anasının da kırmızı saksıya tutturduğu asma ile menekşe *isteği gerçekleşmişti* (W-RA16B2A-0840-2).

Yūsuf ve Zelīḥā metninde *X'îḡ maḳşūdın vēr-* eşdizimliliği geçerken; derlemden alınan bu örnek incelendiğinde *isteği gerçekleş-* eşdizimliliğinin kullanıldığı görülmektedir.

X'îḡ öḡine gelme-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *Yūsuf'un öğine gelme-* eşdizimliliği vardır. Eşdizimlilikte yer alan özel ad (*Yūsuf'un*), değişken unsurdur. Bu sebeple eşdizimlilik *X'in öğine gelme-* şeklinde listeye kaydedilmiştir.

EAT. **X'in öğine gelme-** → TT. (birinin) aklına gelme-

Üstelik, nasıl General Kirilov ve ailesinin kaybolmasından kimse babanı sorumlu tutmadıysa bu olayda da senden kuşkulanan kim senin *aklına gelmemişt*i (W-PA16B4A-0099-129).

Derlem aracılığıyla ulaşılan bu örneğe göre değişken kısma, *kimsenin* unsuru gelmiştir.

X'in teşvîşine düş-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *işün teşvîşine düş-*, *Yūsuf'un teşvîşine düş-* eşdizimlilikleri görülmektedir. X yerine; *işün*, *Yūsuf'un* adlarından her ikisi de getirilebilir. *İşün* ve *Yūsuf'un*, bu eşdizimliliğin değişken unsurlarıdır. Dolayısıyla eşdizimlilik *X'in teşvîşine düş-* şeklinde değerlendirilmiştir.

EAT. **X'in teşvîşine düş-** → TT. (birinin, bir şeyin) endişesine düş-

Derlem üzerinden endişe sözcüğü başsözcük olarak aratıldığında, *X'i endişeye düşür-* şeklindeki eşdizimliliğin örneklerine ulaşılmaktadır. Bahsi geçen bu eşdizimliliğin örneği aşağıda yer almaktadır.

Büyük Atatürk'ün Mondros Ateşkes Anlaşması'na karşı gösterdiği bu direnme, Osmanlı Devleti yetkililerini *endişeye düşürmü*ş, kendisinden kurtulmak için de 7 Kasım 1918'de Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı kaldırılarak, Mustafa Kemal'in de İstanbul'a dönmesine karar verilmiştir (W-LD39E1B-2927-4).

Derlemden alınan bu örneğe göre değişken kısma, *Osmanlı Devleti yetkililerini* şeklindeki unsur gelmiştir.

X'inq yolın ur-

Yūsuf ve Zelīhā metninde *bunlaruñ yolın ur-* şeklindeki eşdizimlilik geçmektedir. *Bunlaruñ*, eşdizimliliğin değişken unsurudur. Bu nedenle eşdizimlilik X'inq yolın ur- şeklinde sunulmuştur.

EAT. **X'inq yolın ur-** → TT. (birinin) yolunu kes-

Ne yazık ki soğuk bir kış günü beni taşıyarak kayalık geçitlerden geçen Tatar ulağın *yolunu* haramiler kesti (W-MG03A4A-0068-19).

Derlem aracılığıyla ulaşılan bu örneğe göre değişken kısma, *Tatar ulağın* şeklindeki unsur gelmiş gözükmemektedir.

5.2.3. Türkiye Türkçesindeki Karşılığının Örneğine Derlem Üzerinden Erişilemeyen Eşdizimliliklerin Listesi

Bu listede sıralanan eşdizimliliklerin Türkiye Türkçesindeki şekillerinin örneklerine, derlem üzerinden ulaşılamamıştır. Dolayısıyla bu eşdizimliliklere dair örnek cümleler tezimizde sunulamamıştır.

EAT. '**aceb ƙal-** → TT. şaşakal-

EAT. '**acebe ƙal-** → TT. şaşakal-

EAT. '**aceb ƙıl-** → TT. şaşakal-

EAT. '**afv ƙıl-** → TT. affet-

EAT. **āh eyle-** ~ **āh ét-** ~ **āh kııl-** → TT. ah et-

EAT. **‘aqlı yārī kııl-** → TT. akli yardım et-

EAT. **Allāh’dan X dile-** → TT. Allah’tan (bir şey) dile-

EAT. **bağlu ol-** → TT. bağlı ol-

EAT. **bahtlu X tıy-** → TT. talihli (bir şey) duy-

EAT. **buyruğda bulın-** → TT. emirde bulun-

EAT. **bütün eyle-** ~ **bütün ol-** → TT. bütün ol-

EAT. **cān(ı) gevededen uç-** → TT. can bedenden uç-

EAT. **cānı kork-** → TT. içi ürper-

EAT. **cānı sev-** → TT. içi ısın-

EAT. **cānı sevin-** → TT. içi rahatla-

EAT. **cānı titre-** → TT. canı titre-

EAT. **cānı tıy-** → TT. canı doy-

EAT. **cānı X’e var-** → TT. ruhu (bir yere) teslim ol-

EAT. **cānı X’i sev-** → TT. canı (birini) sev-

EAT. **cömerdlık kıl-** → TT. cömertlik et-

EAT. **Çalab X'in ög-** → TT. Allah'ın (birini, bir şeyi) övmesi.

EAT. **çirkîn iyisin koy-** → TT. kötülük kokusunu yay-, kötülük yay-

EAT. **delü ol-** → TT. deli ol-

EAT. **dīne okı-** → TT. dine çağır-

EAT. **dīnin bekle-** → TT. dinini koru-

EAT. **düş ma'nîsin bil(dür)-** → **düş ta'bîrin bil(dür)-** → TT. rüyanın anlamını yorumla-, rüya yorumla-

EAT. **düşe X gel-** → TT. rüyaya (bir kişi) gel-

EAT. **fâhiş işden yığlın-** → TT. suçtan, gûnahtan arın-

EAT. **feryād ét-** → TT. feryat et-

EAT. **gönli sırrını anlat-** → TT. gönül sırrını anlat-

EAT. **görklü ol-** → TT. gösterişli ol-

EAT. **Hâlık'a ağla-** → TT. Yaratıcı'ya ağla-

EAT. **Hâlık'a yalvar-** → TT. Yaratıcı'ya yalvar-

EAT. **hâli esirge-** → TT. durumunu bağışla-

EAT. **ḥayra ér-** → TT. hayra er-

EAT. **ḥayrân u zâr ḳal-** → TT. şaşakal-

EAT. **ḥurd uşan-** → TT. parçalan-

EAT. **ḥurd uşat-** → TT. parçala-

EAT. **iki gözi örtülü ol-** → TT. iki gözü örtülü ol-

EAT. **iki ḳat ol-** → TT. iki kat ol-

EAT. **işe şabır ḳıl- ~ işe şabr eyle- ~ işe şabr ḳıl-** → TT. işe sabret-

EAT. **işi Tanrı'dan bil-** → TT. işi, Allah'tan bil-

EAT. **ḳardaşa kıy-** → TT. kardeşe kıy-

EAT. **ḳarılıḳ gider-** → TT. yaşlılığı gider-

EAT. **ḳavlin berkit-** → TT. sözünü sağlamlaştır-

EAT. **ḳoca ol-** → TT. yaşlan-

EAT. **ḳorḳudan delü ol-** → TT. korkudan deli ol-

EAT. **maḡbün ol-** → TT. şaşkın ol-

EAT. **mālın yakın ḳoyma-** → TT. malını esirge-

EAT. **mālun teşvīşini yè-** → TT. malının endişesine kapıl-

EAT. **mü‘min seç(il)-** → TT. inananları belirle-

EAT. **nebāt bitme-** → TT. bitki bitme-

EAT. **ni‘mete ʔol-** → TT. nimetle dol-

EAT. **nişāndan ‘ārlan-** → TT. lekeden utan-

EAT. **‘ömrün va‘desi yeriş-** → TT. ömrün süresi dol-

EAT. **pere kıl- ~ pere ol-** → TT. parçalan-

EAT. **şirāṭ kur(dur)-** → TT. Sırat Köprüsü’nü kur(dur)-

EAT. **söze ʔayurma-** → TT. söze önem verme-

EAT. **sözi az-** → TT. ne dediğini bilme-

EAT. **sözi taşdıķle-** → TT. sözü onayla-

EAT. **sözleri X ol-** → TT. sözlerinde (birini) sayıkla-

EAT. **şūreti aya benze-** → TT. yüzü aya benze-

EAT. **Sūbhān’a tesbīḥ eyle-** → TT. Allah’a övgüde bulun-

EAT. **ṭa‘āmdan fāriḡ ol-** → TT. yemekten kesil-

EAT. **taḳdīr ol-** → TT. kader gerçekleş-, kaderin gerçekleşmesi.

EAT. **ṭamudan X gel-** → TT. cehennemden (biri) gel-

EAT. **ṭamuya yanmağa git-** → TT. cehenneme yanmaya git-

EAT. **Taṇrı maḳṣūdın vēr-** → TT. Tanrı'nın (birinin) isteğini vermesi.

EAT. **Taṇrı X vēr-** → TT. Tanrı'nın (bir şey) vermesi.

EAT. **Taṇrı'dan ḳorḳ- ~ Taṇrı'dan ḳorḳma-** → Allah'tan kork-, Allah'tan korkma-

EAT. **Taṇrı'dan raḥmet èn-** → TT. Tanrı'dan rahmet in-

EAT. **Taṇrı'dan X dile-** → TT. Tanrı'dan (bir şey) dile-

EAT. **Taṇrı'dan X gel-** → TT. Tanrı'dan (bir şey) gel-

EAT. **ten(ler)i abbaḳ ol-** → TT. vücutları apak ol-, vücudu günahsız ol-

EAT. **uçmaḳda ḳal-** → TT. cennette kal-

EAT. **uçmaḳdan X eyle-** → TT. cennetten (bir şey) getir-

EAT. **uçmaḳdan X èn-** → TT. cennetten (bir şey) in-

EAT. **uçmaḳdan X getür-** → TT. cennetten (bir şey) getir-

EAT. **üstden belā git-** → TT. üstten bela git-

EAT. **yaradana şığın-** → TT. Yaradana sığın-

EAT. **yüzi X'e ur-** → TT. yüzünü (bir yere) kapat-

EAT. **zārī kıl-** → TT. ağla-

Sıralanan bu eşdizimliliklerin örneklerine, derlem üzerinden erişilememesinin çeşitli nedenleri vardır. Mesela, Eski Anadolu Türkçesinde iki ya da daha çok sözcüğün birlikte kullanılmasıyla kurulan eşdizimliliklerden bazıları, Türkiye Türkçesinde tek sözcükle ifade edilir şekle gelmiştir (EAT. *'aceb kal-* → TT. *şaşakal-*, EAT. *koça ol-* → TT. *yaşlan-*, EAT. *zārī kıl-* → TT. *ağla- vb.*). Eşdizimlilikler ise en az iki sözcüğün birlikte kullanılmasıyla oluşmaktadır. Türkiye Türkçesinde tek sözcükle ifade edilir şekle gelen bu eşdizimliliklerin örneklerine eşdizimlilik sorgusundan ulaşılamamasının nedeni budur. Bu şekilde olmayan diğer eşdizimliliklerin örneklerine erişilememesinin bir sebebi, eşdizimlilik örneklerini sorguladığımız derlemin hacmi ve teşkil ettiği örneklerle ilgilidir. Derlem üzerinden sırasıyla basit sorgu, başsözcük adımları takip edildiğinde; başsözcük olarak aratılan kimi sözcüklere dair verilere erişilememektedir (*Allah*, *Yaradan vb.*). Bu nedenle de bazı eşdizimliliklerin örneklerine derlem üzerinden ulaşılamamıştır (EAT. *Taḡrı'dan kork-* ~ *Taḡrı'dan korkma-* → TT. *Allah'tan kork-*, *Allah'tan korkma-*, EAT. *yaradana şığın-* → TT. *Yaradana sığın- vb.*). Kullandığımız derlem geniş kapsamlı olsa da derlemin kimi eşdizimlilik örneklerini içermemesi doğaldır. Çünkü Eski Anadolu Türkçesinde eşdizimlilik olarak görülen bazı kullanımların, Türkiye Türkçesinde kullanımdan kalkmış ya da kullanım sıklığı göstermiyor olması da kimi eşdizimliliklerin örneğine derlem üzerinden erişilememesinin bir sebebidir (*uçmaḡdan X eyle- vb.*).

5.2.4. X İşareti ile İfade Edilen ve Türkiye Türkçesindeki Karşılığının Örneğine Derlem Üzerinden Erişilemeyen Eşdizimliliklerin Listesi

Burada, ad+eylem kalıbıyla kurulmuş eşdizimlilikler listesinde X maddesi altında incelenen ve örneğine derlem üzerinden ulaşılamayan eşdizimlilikler listelenmiştir.

Örnek:

X al-

EAT. **él al-** → TT. halkı topla-

Bu gösterim, X al- maddesi altında kaydedilen eşdizimliliklerden olan él al- eşdizimliliğinin Türkiye Türkçesindeki karşılığının halkı topla- şeklinde olduğunu ve bu eşdizimliliğin örneğine derlem üzerinden erişilemediğini anlatmaktadır. Listenin devamı, bu şekilde değerlendirilmelidir.

Direkt EAT. X kızlan- → TT. (bir kimse) kız olması şeklindeki örneklerde ise eşdizimliliğin bir alt maddesi olmadığı, X yerine özel bir ad ya da zamir geldiği için bu şekilde gösterildiği ve bu eşdizimliliğin Türkiye Türkçesindeki karşılığına dair bir örneğe derleminden ulaşılamadığı anlaşılmaktadır.

X bağışla- ~ X bağşıla-

EAT. **ümmet bağışla-** → TT. müslümanları bağışla-

X düz-

EAT. **naẓm düz-** → TT. şiire dök-

X gel-

EAT. **toğru gel-** → TT. doğru çık-

X geç-

EAT. **geñez geç-** → TT. kolaylaştır-

X gör-

EAT. **şavāb gör-** → TT. doğru bul-

EAT. **X kızlan-** → TT. (bir kimse) kız olması.

X sağışla-

EAT. **māl sağışla-** → TT. mal hesapla-

EAT. **suç sağışla-** → TT. suç hesapla-

X tök(ül)-

EAT. **şehvet tök(ül)-** → TT. şehvet dök(ül)-

X tut-

EAT. **‘azīz tut-** → TT. üstün tut-

X yor-

EAT. **söz yor-** → EAT. söz yorumla-

EAT. **X'den ḥalāşlīk vēr-** → TT. (bir şeyden, bir yerden) kurtar-

EAT. **X'den sakla-** → TTT. (birinden) esirge-

X'den ün gel-

EAT. **Hak Çalab'dan ün gel-** → TT. Allah'tan, Tanrı'dan ses gel-

EAT. **yokarudan ün gel-** → TT. gökten ses gel-

EAT. **X'e 'āṣī ol-** → TT. (birine) asilik et-

EAT. **X'e bağışla-** → TT. (birine) bağışla-

X'e dil vèr-

EAT. **kurda dil vèr-** → TT. kurda dil ver-

EAT. **şaneme dil vèr-** → TT. puta dil ver-

X'e dön-

EAT. **müzd yazuğa dön-** → TT. sevap günaha dön-

X'e kal-

EAT. **taṇa kal-** → TT. şaşakal-

EAT. **X'e kurt yon-** → TT. (birine) kurt saldır-

EAT. **X'e ma'lūm eyle-** → TT. (birine) malum et-

EAT. **X'e mu'cizât kıl-** → TT. (birine) mucize ver-

EAT. **X'e oğul ol-** → TT. (birine) evlat ol-

EAT. **X'e sulṭānlık gel-** → TT. (birine) sultanlık ver(il)-

X'e ṭur-

EAT. **Ḥaḵ'a ṭur-** → TT. Allah'a sığın-

X'e var-

EAT. **ayruḡa var-** → TT. başkasına var-

EAT. **X'e yār kıl-** → TT. (birine) eş et-

X'i aç-

EAT. **'işmet ḵapusın aç-** → TT. ahlâka davet et-

EAT. **X'i 'afv eyle- ~ X'i 'afv ét- ~ X'i 'afv kıl-** → TT. (birini, bir şeyi) affet-

EAT. **X'i aḡırla-** → TT. (birini) aḡırla-

X'i avın-

EAT. **cānı avın-** → TT. gönlü avun-

EAT. **göñli avın-** → TT. gönlü avun-

EAT. **X'i begne-** → TT. (birini) bey kabul et-

EAT. **X'i berdār kııl-** → TT. (birini) as-

X'i bil-

EAT. **'aybı bil-** → TT. kusuru bil-

X'i bilme-

EAT. **kendü ḥālin bilme-** → TT. kendini kaybet-

EAT. **X'i cānı bilme-** → TT. (birini) tanıyama-

EAT. **X'i cūftlen-** → TT. (birini) eş edin-

X'i diṇme-

EAT. **iki gözi diṇme-** → TT. iki gözü dinme-

EAT. **X'i ʿerişdür-** → TT. (birini) kavuştur-

X'i git-

EAT. **kūfri git-** → TT. inançsızlığı yok ol-

EAT. **şehveti git-** → TT. şehveti yok ol-

EAT. **udı git-** → TT. utanma duygusu kaybol-

EAT. **X'i gönülden çıkar-** → TT. (birini, bir şeyi) gönülden çıkar-

X'i gör-

EAT. **āhı gör-** → TT. ahı duy-

EAT. **hāli gör-** → TT. durumu anla-

EAT. **Tanrı'nun taqdīrini gör-** → TT. Tanrı'nın takdirini gör-

EAT. **X'i ma'lūm eyle-** → TT. (bir şeyi) malum et-

EAT. **X'i sakla-** → TT. (birini) koru-

X'i şarar-

EAT. **eti teni şarar-** → TT. bedeni sarar-

EAT. **teni şarar-** → TT. bedeni sarar-

EAT. **X'i söylet-** → TT. (birini) konuştur-

EAT. **X'i tamudan çıkar-** → TT. (birini) cehennemden kurtar-

X'i tut-

EAT. **dīni tut-** → TT. dini destekle-

EAT. **suçluyu tut-** → TT. suçluyu savun-

EAT. **X'i yandur-** → TT. (birini) yak-

EAT. **X'i yarlığa-** → TT. (birini) bağışla-

EAT. **X'i zıkr eyle-** → TT. (birini) an-

EAT. **X'ın diline gel-** → TT. (birinin) diline gel-

EAT. **X'ın gönlünü tar gör-** → TT. (birinin) gönlünü dar gör-

EAT. **X'ın iysini yu-** → TT. (birinin) kokusunu arındır-

EAT. **X'ın katına dër(il)-** → TT. (birinin) huzuruna toplan-

EAT. **X'ın katına èlt-** → TT. (birinin) huzuruna ilet-

EAT. **X'ın yüzi teze kal-** → TT. (birinin) yüzü genç kal-

İlk unsuru X işareti ile ifade edilen eşdizimliliklerin örneklerine derlemden ulaşılamaması normaldir. X işareti, değişken olan zamirleri ve özel adları ifade etmek için kullanıldığında, derlem üzerinden zamirleri ve özel adları aratmak mümkün değildir. Bu şekildeki eşdizimliliklerin örneklerine derlem üzerinden ulaşılamaması, doğaldır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu tez çalışmasında tespit ettiğimiz sonuçlar aşağıda maddeler hâlinde verilmiştir.

- 1) Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nde Şeyyād Hamza tarafından yazılmış olan Yūsuf ve Zelīhā mesnevisinde; ad+ad, ad+eylem, eylem+eylem, sıfat+ad, zarf+eylem, zarf+sıfat kalıplarıyla kurulmuş toplam 648 adet eşdizimlilik tespit edilmiştir. Hangi kalıpta kaç adet eşdizimliliğin tespit edildiği aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere, metin içerisinde en fazla ad+eylem kalıbıyla kurulmuş eşdizimlilikler yer almaktadır. Metin içerisinde, örneğine en az rastlanan eşdizimlilik kalıbı ise zarf+sıfat kalıbı olarak gözükmemektedir.

Tablo 12. Metin İçerisinde Tespit Edilen Eşdizimlilik Kalıpları ve Sayıları.

Eşdizimlilik Kalıbı	Metin İçerisinde Bu Kalıpla Kurulan Eşdizimlilik Sayısı
Ad+ad	8
Ad+eylem	511
Eylem+eylem	52
Sıfat+ad	15
Zarf+eylem	61
Zarf+sıfat	1

- 2) Ad+eylem kalıbında kurulmuş eşdizimliliklerin anlamsal açıdan en önemli ve karakteristik özelliği; bir unsurlarının mecaz, diğer unsurlarının gerçek anlam içermesidir (ikiden fazla unsur varsa; en az bir unsur mecaz, en az bir unsur gerçek anlamdadır) (Kumanlı 2016: 199). Eşdizimlilikler tespit edilirken, bağlam unsuru son derece önem taşımaktadır. İncelenen bağlamda yapıyı oluşturan sözcüklerden biri anlaşılıyorsa bu eşdizimliliktir. Buna karşın incelenen bağlamda yapıyı oluşturan sözcüklerin anlamı anlaşılmıyorsa, yani yapı başka özelleşmiş bir anlama sahipse, bu deyimdir.
- 3) Ad+eylem kalıbıyla kurulan eşdizimliliklerde, eylemler (yardımcı eylemler hariç), bazen yalnızca bir adla birlikte kullanılırken bazen de ortak özellik gösteren çeşitli adlarla birlikte kullanılmaktadır. Örneğin *boğazla-* eylemi, ortak özellik gösteren bir kısım hayvan adıyla (büyükbaş hayvanlar için) birlikte kullanılmaktadır. Bu şekilde, büyükbaş bir hayvanın adı+boğazla-eylemi eşdizimlilik oluşturmaktadır.
- 4) Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'ne ait metinler incelendiğinde, bazı hayvan adlarının bazı eylemlerle kullanım sıklığı gösterdiği tespit edilmiştir. Örneğin *boğazla-* eylemi ile *oğlak*, *boğa* ~ *buğa*, *deve*, *koç*, *aygır at* gibi hayvan adları kullanım sıklığı göstermektedir (*oğlak boğazla-*, *boğa boğazla-* ~ *buğa boğazla-*, *deve boğazla-*, *koç boğazla-*, *aygır at boğazla-*). *Avla-* eylemi ile *kurd*, *gâyik sığın*, *kuş* gibi hayvan adları kullanım sıklığı göstermektedir (*kurd avla-*, *gâyik sığın avla-*, *kuş avla-*). Türkiye Türkçesinde de bu durum devam etmektedir. *Balık* adı ile *tut-* eylemi (*balık tut-*) kullanılırken; *tavşan* adı ile *avla-* eylemi (*tavşan avla-*) kullanılmaktadır. Bu durum, adlar ve eylemler arasında seçme ölçütünün gerçekleşmesi sonucunda oluşmuştur.
- 5) Metin içerisinde, adların, Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'ne özgü eylemlerle (*begne-*, *kızlan-*, *cüftlen* vb.) birliktelik kurarak oluşturduğu eşdizimlilikler mevcuttur.
- 6) Durum eklerinin yan işlevleri ile eşdizimliliklere farklı anlamlar verdikleri görülmektedir. Örneğin *fikre düş-*, *şamuya düş-* eşdizimliliklerinin ikisi de

yönelme durum eki almıştır (bu eşdizimlilikler *X'e düş-* şeklinde ifade edilir). Anlamları ise sırasıyla “düşünceye dalmak”, “cehenneme gitmek” şeklinde farklıdır.

- 7) Dil bir kullanımdır. Tez çalışmamızda ad+eylem eşdizimlilikleri sunulurken kullanılan X işaretli yöntem, eşdizimliliklerin kullanımını ifade etmek için oldukça elverişli bir yöntemdir. Dil bir kullanım olduğu için eşdizimlilik sözlüğünün ötesinde eşdizimliliklerin kullanımını incelemek ve sunmak, tezimizde öncelikli tutulmuştur.
- 8) Ad+eylem kalıbıyla kurulan eşdizimliliklerin bazıları sadece asıl unsurlardan oluşurken; bu kalıpla kurulan bazı eşdizimliliklerde değişken unsurlar da bulunmaktadır. Bugüne kadar yapılmış çalışmalarda, eşdizimliliklerin değişken unsurları ve bu değişken unsurların gösterilmesi ihmal edilmiştir. Tezimizde kullanılan X işaretli yöntem, eşdizimliliklerin değişken unsurlarının dikkate alınmasını ve literatüre sunulmasını sağlamıştır. Tezimiz, bu yönüyle, eşdizimliliklerin nasıl kullanılacağını tam olarak yansıttığı için hem ana dili Türkçe olan hem de Türkçeyi ikinci dil olarak öğrenen kişilerin eşdizimlilik öğrenimine fayda sağlayacak niteliktedir.
- 9) Ad+ad, eylem+eylem, sıfat+ad, zarf+eylem, zarf+sıfat kalıplarında kurulan eşdizimlilikler, birbirleriyle sıkça kullanılan sözcüklerle oluşmaktadır. Bu kalıplarla kurulan eşdizimliliklerin anlamları açıktır. Bu kalıplardaki eşdizimlilikler için sıklık ölçütü belirleyici olmaktadır. Eylem+eylem kalıbıyla kurulan bazı eşdizimliliklerde, anlam ölçütü belirleyici olsa da bu eşdizimliliklerin de anlamlarının açık olduğu görülmektedir.
- 10) Eşdizimlilikler, ait oldukları toplumun inanç sistemini ve hayata bakışını, yorumlayışını yansıtmaktadır (*Taḡrı'dan rahmet én-, Taḡrı maḡşūdın vēr- vb.*).

- 11) Eşdizimliliklerin tespit edilmesinde, sıklık ölçütünün oldukça önemli olduğu tezimizde vurgulanmıştır. Anlam ölçütünün de eşdizimlilikler hakkında oldukça belirleyici bir ölçüt olduğunu göz ardı etmemek gerekmektedir. Nitekim ad+eylem kalıbındaki eşdizimlilikler, karakteristik özelliklerini anlam ölçütü sayesinde kazanmaktadır. Bazı eşdizimliliklerin oluşmasında sıklık ölçütü bazı eşdizimliliklerin oluşmasında anlam ölçütü belirleyici olmaktadır. Net olan ise bir metindeki tüm eşdizimliliklerin tespit edilmesinde kullanılacak yöntemin hem sıklık ölçütünü hem de anlam ölçütünü dikkate alması gerektiğidir.
- 12) Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'ne ait deyimler sözlüğü yoktur. Bu sebeple Eski Anadolu Türkçesi Dönemi için eşdizimlilikleri ve deyimleri teyit edecek bir kaynak bulunmamaktadır. Türkiye Türkçesi üzerine yazılan deyimler sözlüklerinde bulunan ve deyim olarak kaydedilen kullanımların ise bir kısmı aslında eşdizimlilik özelliği taşımaktadır. Esasen bu kullanımların deyimler sözlüğünde kaydedilmesi doğru değildir. Bugüne kadar bu kullanımlar yanlış şekilde konumlandırılmış ve kabul görmüştür. Bu durumun sebebi, Türkçenin eşdizimsel söz varlığına yönelik duyarlılığın oluşmamış olmasıdır. Bu yanlışlığın düzeltilmesi ve deyimler sözlüklerinde yer alan eşdizimliliklerin ayıklanarak eşdizim sözlüklerinde sunulması gerekmektedir. Hem Türkçenin tarihî dönemlerine ait eşdizim sözlüklerinin hem de Türkiye Türkçesinin eşdizim sözlüklerinin hazırlanması gerektiği açıkça görülmektedir. Hazırlanan eşdizim sözlükleri, Türkçenin eşdizimlilik haritasını bütünüyle ortaya çıkaracağı gibi Türkçenin ikinci dil olarak öğretiminde de büyük katkılar sağlayacaktır. Bu doğrultuda bugüne kadar hazırlanmış çalışmalarda ayrı ayrı tespit edilen eşdizimlilikler, dönemlerine göre birleştirilmeli ve detaylı eşdizim sözlükleri hazırlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aça, M. (2004). Şeyyad Hamza'nın Yusuf u Züleyha Mesnevisi ile Tatar Türklerinin Yosıf Kitabı Üzerine Karşılaştırmalı Bir Bakış. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 17/7-20.
- Adalar, D. (2005). Arapça ve Türkçe Ders Kitaplarındaki “Yardımlaşma” ve “Arkadaşlık” Konulu Metinlerin Karşılaştırılması: Bir Eşdizimsel Örüntüleme Çözümlemesi Örneği. *Tömer Dil Dergisi*, 129/63-84.
- Ağca, M. (2019). Tarihi Metinlerin Anlaşılması ve Aktarımında Eşdizimlilik Bilgisinin Önemi. *X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Eskişehir, 12-20.
- Ağca, M. (2020a). Deyimsel Sözcük Birlikteliklerinin Sınıflandırılması ve Bir Eşdizimlilik Kategorisi: Deyimsel Eşdizimlilik. *Gazi Türkiyat*, 27/161-177.
- Ağca, M. (2020b). *Eski Türkçe Metinlerde Sıfatların Eşdizimliliği*. Doktora Tezi. Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Akar, A. (2005). *Türk Dili Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Akar, A. (2019). *Oğuzların Dili Eski Anadolu Türkçesine Giriş*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Akar, M. (1987). Şeyyad Hamza Hakkında Yeni Bilgiler-I. Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2/1-14.
- Akın, C. (2020). *Cengiz Aytmatov'un Birinci Mugalim Adlı Eserinin Bağlam-Eşdizim-Sıklık Sözlükleri*. Ankara: Gazi Kitabevi.

- Aksan, D. (1999). *Anlambilim: Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, D. (2004). *Türkçenin Sözvarlığı (Türk Dilinin Sözcükbilimiyle İlgili Gözlemler, Saptamalar)*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, M. ve Demirhan, U. U. (2017). Bakmak Eylemi ve Söylem İşlevleri: Eşdizimlilik Örüntülerinin Gösterdikleri. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 14 (2), 85-107.
- Aksan, Y. et al. (2012). Construction of the Turkish National Corpus (TNC). In Proceedings of the Eight International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2012). İstanbul. Türkiye. <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2012/papers.html>
- Aksan, Y. ve Demirhan, U.U. (2014). Türkçe Ulusal Derlemi (TUD) arayüz özellikleri: Tanıtım ve uygulama. [Turkish National Corpus (TNC) interface properties]. *Proceedings of the 27th National Linguistics Conference*, 280-290. Ankara: Hacettepe University.
- Aksu Kurtoğlu, Ö. (2016). Öğretim Düzleminde Bütünleyici Bir Yaklaşım Savunusuyla Eşdizimliliğe Kuramsal Bir Bakış. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 13 (1), 39-70.
- Aksu Kurtoğlu, Ö. (2017). Türkçede Ad-Eylem Eşdizimliği İçin İstatistiksel ve Anlamsal Ölçütler Temelinde Derlem Çıkışlı Bir Ulamlama. *30. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri, Dilbilim Derneği Yayınları*, 219-226.
- Aktaş, Ö. (2019). *Türkiye Türkçesinde İsimlerin Fiillerle Kurduğu Eşdizimler (I-Ö Maddeleri Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi. Ordu Üniversitesi, Ordu.

- Akyol, H. (2022). *Altun Yaruk'taki Fiillerin Eşdizim Sözlüğü*. Yüksek lisans tezi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Albayrak, N. (2012). “Ne Tas Düşsün Ne Hamam Çınlasın.” Sözü Yargı Değil midir?. *Türk Dili*, 66-73.
- Alibekiroğlu, S. ve Çelik, S. (2018). Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf u Zelîhâ'sının Söz Varlığına Dair Bir İnceleme. *Asia Minor Studies*, 6/12, 201-220.
- Alsarray, M. (2015). *Türkçe Ulusal Derlemi'nde Yüksek Sıklıkta Kullanılan Adların Eşdizimlilikleri*. Yüksek Lisans Tezi. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Altıkulaçoğlu, S. (2010). Yabancı Dil Sınıflarında Eşdizimli Sözcük Öğretimi ve Anadilinin Rolü. *Dil Dergisi*, 148/37-52.
- Arı, R. (2011). *Şeyyad Hamza'nın Yusuf u Zelîhâ Hikayesinde Beşerî His ve Hasletler*. Yüksek Lisans Tezi. Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Ayabakan, M. (2015). *Türkçe Sözlükte Eşdizimli Ögelerin Sunumu ve Görünümleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ayabakan, M. (2016). Sözlükbilim Terminolojisinde Eşdizim-Eşdizin Farkı. *III. Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu*, Eskişehir.
- Ayabakan, M. ve Elmas, N. T. (2017). Yabancı Dil Öğretimi Kitaplarında Eşdizimli Sözcüklerin Sunumu. 30. *Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri Dilbilim Derneği Yayınları*, 163-168.

- Ayabakan İpek, M. (2019). *Türkçe Sözlük'te Eşdizimli Ögelerin Sunumu ve Görünümleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydın, H. (2012). “Yûsuf u Zelihâ”da Rivâyet Sıfat Fiil Ekleri. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2/2, 92-101.
- Aydoğan, D. ve Akyalçın, N. (2020). Yusuf u Züleyhâ Mesnevisi'nin Kalıp Söz, Deyim, Atasözü, İkileme Bağlamında Söz Varlığı Üzerine Bir İnceleme. *Homeros*, 3/1, 13-20.
- Bakırlı, Ö. C. ve Düzdemiş, Ş. (2010). E. Hemingway'in “Farewell to Arms” Adlı Romanında “Savaş” Olgusuna Bakış Açısını “Eşdizimlilik” Çerçevesinde Saptamaya Yönelik Bir Uygulama Çalışması. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34 (2), 76-80.
- Balı, E. ve Yıldız, M. (2020). Arapça Fiil+İsim Birlikteliğindeki Eşdizimlerde Fiilin Türkçeye Aktarımında Farklı Anlamlar Kazanması Üzerine Bir Değerlendirme. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2), 681-689.
- Bartsch, S. (2004). *Structural and Functional Properties of Collocations in English: A Corpus Study of Lexical and Pragmatic Constraints on Lexical Co-occurrence*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Bauer, L. (1983). *English Word Formation*. Cambridge University Press.
- Bayraktar, N. (2017). Çok Anlamlılık ve Eşdizimlilik Bağlamında Çık- Eylemi. E. Boz, F. Bozkurt, F. Doğru, D. Kamacı, E. Aslan ve N. Girişen (Ed.). *III. Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu 3-4 Kasım 2016 Bildiri Kitabı* (s. 636-645). Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Yayınları.

- Benson, M., E. Benson, R. Ilson (2009). *The BBI Combinatory Dictionary of English*, Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Buluç, S. (2012). Şeyyâd Hamza'nın Lirik Bir Şiiri. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 12/139-142.
- Bulut, G. (2016). Sıradışı Eşdizimlilik: Göz Sözcüğü Üzerine Derlem Temelli Bir İnceleme. C. Can ve A. Kilimci (Ed.). *Sosyal ve Beşeri Bilimlere Küresel Yaklaşımlar* (s. 83-95). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Caferoğlu, A. (1984). *Türk Dili Tarihi I-II* (3. Baskı). İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Can, Ö. ve Öztürk, B. (2013). 'Özelleştirme' ve 'Borsa': Gazete Haber Metinlerinde Eşdizimsel Örüntüler Üzerine Bir Uygulama. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 2 (7), 47-58.
- Can, Ö. ve Öztürk, B. (2014). Eşdizimlilik: Kanser ve Aids Sözcükleri Üzerinde Bir Uygulama Çalışması. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 25/311-318.
- Cangır, H. (2018). *Investigating The Relationship Between L1 And L2 Collocational Processing In The Bilingual Mental Lexicon*. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cengiz Arslan, Ş. (2019). *Arap Basınında Eşdizimsel İfadeler*. Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Cengiz Arslan, Ş. (2019). Dilin Anahtar Yapıları Eşdizimler ve Arapçada Eşdizim. *Doğu Araştırmaları Dergisi*, 1 (19), 68-76.

- Cin, A. (2004). *Ali, Kısası-i Yûsuf (H.630/M.1233) (İnceleme-Metin-Dizin)*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cin, A. (2011). *Türk Edebiyatının İlk Yûsuf ve Züleyhâ Hikâyesi Ali'nin Kısası-Yı Yûsuf 'u*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Cowie, A. P. (1998). *Phraseology Theory, Analysis and Applications*. Oxford: Clarendon Press.
- Cuci, H. (2020). *Maytrisimit Eşdizim Sözlüğü*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Çakmak Bilgili, N. (2017). *Japoncadaki 'Hairu' Eyleminin Eşdizimli Yapılarının Türkçedeki Görünümleri*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çalışkan, N. (2018). Veri Yöntemli Öğrenme: Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Yazılım ve Derlem Kullanımı. *Uluslararası Eğitim ve Dil Dergisi*, 2018/1, 18-27.
- Çalışkan, N. (2019a). Yabancı Dil Sınıflarında Tümluç Yan Cümlelerinin Öğretimi: Eşdizimlilik ve Semantik Eğilimler Temelli Bir Yaklaşım. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8 (3), 1709-1741.
- Çalışkan, N. (2019b). Yüklem Konumundaki Sıfatlar İle Fiilimsi Tamlayıcıları Arasındaki Eşdizimlilik İlişkileri. *Dil Araştırmaları Dergisi*, (24), 75-88.
- Çalışkan, N. (2020). *Yüksek Sıklıktaki Adlar: Zaman Sözcük Biçimi Üzerine Derlem Temelli Bir İnceleme (Eş Dizimlilikler, Biçim Birimi Dizileri, Dil Bilgisel Örüntüler ve Semantik Prozodi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Çelik, H. ve Ekşi, H. (2013). Söylem Analizi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 27, 99-117.

Çelik, T. (2014). Füzûzan'ın Öyküleri ya da Kadınların Tarafı Bir Eşdizimsel Çözümleme Örneği. *14 Şubat Dünyanın Öyküsü Dergisi*, 128-133.

Çetinkaya, B. (2009). Eşdizimli Sözlükler. *Turkish Studies*, 4 (4), 196-206.

Çetinkaya, B. (2010). Eşdizimli Sözlükler ve Türkçenin Eşdizimli Sözlüğü. *Türkiye'de ve Dünya'da Sözlük Yazımı ve Araştırmaları Sempozyumu*, İstanbul: Kubbe Neşriyat, 406-415.

Çıkrıkçı, S. ve Arıca Akkök, E. (2014). Yazınsal Metinlerde Boyut Sıfatlarının Eşdizimsel Görünümleri. *Dil ve Edebiyat Dergisi*, 11 (2), 1-20.

Daşdemir, M. (2010). Dedem Korkut Kitabı (Genel Değerlendirme). *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 58 (2), 67-90.

Dedeoğlu, E. ve Şen, G. (2010). *İngilizce-Arapça-Türkçe Eşdizim*. Ankara: Fecr Yayınevi.

Demir, T. (2012). İlköğretim Sekizinci Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Hikâye Metinlerinde Yer Alan Değer Unsurlarının Eşdizimsel Örüntülemeler Açısından Görünümleri. *Turkish Studies*, 7 (2), 1063-1078.

Demiray, M. (2018). *A Collocational Reading Of Pygmalion and Ghosts*. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Demirci, K. (2021). *Türkoloji İçin Dilbilim Konular Kavramlar Teoriler*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Demirci, Ü. Ö. (2011). Şeyyad Hamza'nın Yusuf u Zeliha'sındaki Bazı İbareler Üzerine. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 45/1-8.

Demirci, Ü. Ö. (2013). Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf u Zelihâ'sında Yanlış Algılanan Bir Kelime Üzerine. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 49, 67-72.

Denk, S. (2018). *Eşdizimlilik ve Kürtçe Sözlükte Eşdizimli Öğelerin Görünümleri*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Dilçin, D. (1946). *Şeyyad Hamza Yusuf ve Zeliha*. İstanbul: Klişecilik ve Matbaacılık T. A. Ş.

Doğan, C. (2022). Kudûrî'nin El-Muhtasar Adlı Eserinin En Eski Türkçe Tercümesi. *Dil Araştırmaları*, 30/139-156.

Doğan, N. (2015). Türkçe Sözlük'te Fiilisel Eşdizimlilik. *Gazi Türkiyat*, Güz 2015/17, 67-84.

Doğan, N. (2016a). *Türkiye Türkçesinde Fiillerin Eşdizimleri*. Ankara: Yayınevi.

Doğan, N. (2016b). Türkçe Öğrenci Sözlüklerinde Eşdizimlilik Bilgisi. *International Journal of Language Academy*, 4/1, 267-282.

Doğan, N. (2016c). Türkçe Sözlük'te Sıfatların Eşdizimlilik Bilgisi. *XI. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri Kitabı*, 801-809.

Doğan, N. (2019a). Türkçede Dil Bilgisel Eşdizimlilik. *X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı*. F. Ağca, A. Koç (Ed.). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 535-545.

- Doğan, N. (2019b). Yabancılarla Türkçe Öğretiminde Eşdizimsel Farkındalık ve Öğrencilerin Eşdizim Yeterlilikleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (68), 115-122.
- Doğan, N. (2020). Türkçede Sözcük ve Dil Bilgisi İlişkisi: Dil Bilgisel Eşdizim Kalıpları. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (6), 1945-1957.
- Eken, N. T. (2015). *Anlatı Metinlerinde Sözcük Birliktelikleri: Türkçe Üzerine Eğitim-Öğretim Ortamları Hedefli Gözlemler*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Eken, N. T. (2016). Eşdizimlerin Saptanmasına ve Betimlenmesine Yönelik Kuram ve Yaklaşımlar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (33), 28-47.
- Elmalı, K. (2022). *Eski Türkçe Köñül Sözcüğü ve Eşdizimliliği*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Elyıldırım, S. (2007). Gazete Dilinde Kullanılan Eşdizimlilikler. M. Aksan ve Y. Aksan (Hazırlayanlar). 21. *Ulusal Dilbilim Kurultayı* (s. 1- 11). Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları.
- Eminoğlu, E. (2008). *Şeyyâd Hamza Destân-ı Yûsuf (Dil İncelemesi-Metin-Dizin)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Emlik, N. (2021). *Kutadgu Bilig'deki Fiillerin Eşdizim Sözlüğü*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.

- Ercan, G. S. ve Danış, P. (2019). Söylem, Söylem Çözümlemesi ve Eleştirel Söylem Çözümlemesi: Tanımları ve Kapsamları. *DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6/2, 527-552.
- Ercilasun, A.B. (2015). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdağı Doğuer, B. (2001). Anadolu'da Yazılmış İlk Türkçe Tıp Kitabı. *Türkbilig*, 2/46-54.
- Erdağı Doğuer, B. (2016). *Hulâşa Metin-Sözlük*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Eyri, S. (2014). *Çeviribilim ve Dilbilimde Edimbilim*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Feşel Güzelışık, G. (1996). *Şeyyâd Hamza Mi'râc-nâme*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Firth, J. R. (1957). Modes of Meaning. *Papers in Linguistics 1934-1951*. London: Oxford University Press, 190-215.
- Girgin, M. (2022). *Süheyl ü Nev-Bahâr'daki Fiillerin Eşdizim Sözlüğü*. Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kütahya.
- Gökdayı, H. (2011). Dilde Kalıplaşma Dereceleri. Çukurova Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011), 660-670.

- Göz, İ. (2003). *Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, G. (1998). Köktürk Bengü Taşlarındaki Oğuzca Özellikler. *Kardeş Ağızlar (Türk Lehçe ve Şiveleri Dergisi)*, 7/12-18.
- Gülsevin, G. ve Boz, E. (2019). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Gündoğdu, A. E. (2019a). Eşdizimlilik Görünümleri Dilde Bilişsel Yapılanmaya İlişkin Ne Söyler? Türkçede ‘Aşk, Sevgi, Sevda’ Sözcüklerinin Derlem Temelli İncelenmesi. *Söylem Filoloji Dergisi*, 4 (2), 455-469.
- Gündoğdu, A. E. (2019b). Türkçede Metin Türünün Eşdizimlilik ve Anlam Tercihi Görünümlerine Etkisi: ‘Geniş’ Sıfatı Örneği. *Ege Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (1), 26-34.
- Güven, M. (2018). Sentagmatik ve Paradigmatik İlişkiler Bağlamında Türkçe Dil Birimlerine Metodolojik Bakış. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Mart 2018 22(1): 57-72.
- Halliday, M. A. K. (1966). *Lexis as a Linguistic Level*. Memory of F. R. Firth. C. E. Bazell vd. (Ed.). London: Longman.
- Halliday, M. A. K. (2004). Lexicology. *Lexicology and Corpus Linguistics*. London and New York: Continuum, 1-22.
- Hill, J. (2000). Revising Priorities: From Grammatical Failure to Collocational Success. *Teaching Collocation*. M, Lewis (Ed.). Hove, England: Language Teaching Publications, 47-69.

- Hill, J. and Lewis, M. (1997). *LTP Dictionary of Selected Collocations*. Language Teaching Publications.
- Hirik, E. (2017). Türkiye Türkçesi Duyu Fiillerinde Anlam ve Kelime Sıklığı İlişkisi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (41), 53-74.
- Hirik, S. (2017). İstemsel Eşdizimlilik ve Kiplik İlişkisi: Tahmin Kiplikleri Örneği. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Edebiyat Eğitim Dergisi*, 6 (2), 719-733.
- Hoey, M. (1991). *Patterns of Lexis in Text*. Oxford, Oxford University Press.
- Howarth, P. A. (1996). *Phraseology in English Academic Writing: Some Implications for Language Learning and Dictionary Making*, Niemeyer, Tübingen.
- İlerten, F. (2010). *L2 Influence On L1 Collocational Knowledge: The case of Turkish in the USA*. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- İmer, K., Kocaman, A., Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Kansu Yetkiner, N. (2009). *Çeviribilim Edimbilim İlişkisi Üzerine*. İzmir: İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karadağ, B. M. (2018). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Eşdizimlilik*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karahan, L. (2013). Oğuzcanın Anadolu'da Yazı Dili Olma Sürecine Dair Düşünceler. Âşık Paşa ve Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Oluşumu Sempozyumu, 219-228.

Kayaselçuk, C. (2014). Sıradışı Eşdizimlilik: Zaman Sözcüğü Üzerine Derlem Temelli Bir İnceleme. V. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi (TUDOK)* (s. 83-92). İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.

Kılıçoğlu, A. (2021). *Türkiye Türkçesindeki Duyu Fiillerinin Eşdizimliliği*. Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun.

Kırmızı, Y. (2018). *Garibnâme'de İnsan Vücuduyla İlgili Adların Eşdizimlilikleri ve Kavramlaştırma -Yüz, Beñiz, Rûy, Surat Örneği*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kjellmer, G. (1987). Aspects of English collocations. In Willem Meijs (Ed.). *Corpus Linguistics and Beyond*. Proceedings of the Seventh International Conference of English Language Research on Computerized Corpora, 133–140. Amsterdam: Rodopi.

Koç, M. (2011). Anadolu'da İlk Türkçe Telif Eser. *Bilig Dergisi*, 57/159-174.

Koç, N. (1992). *Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Koçaslan, T.N. (2021). *Şeyyad Hamza'nın Yusuf u Zeliha Mesnevisinde Rüya Motifi*. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

- Korkmaz, Ş. ve Korkmaz Bulut, T. (2017). Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf u Zelîhâ Mesnevisindeki İkilemeler ve Yinelemeler. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 11/240-279.
- Korkmaz, Z. (1974). Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler. *Türkoloji Dergisi*, 6 (1), 16-30.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2013). *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü* (Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 5. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkut, E. (2018). Eşdizimlilik, Sıklık ve Bağlam Açısından İnsana Verilen Genel Adlar: Bir Kişi-Bir Kimse. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15 (28), 75-89.
- Kozan, O. (2019). Dil Dizgesinde Eşdizimlilik: Öğretim Odaklı Dilbilimsel Betimleme Örneği. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), 251-256.
- Kumanlı, M. S. (2016). Türkçe Sözlük'te Eşdizimliliklerin Gösterilişi. *Gazi Türkiyat*, Bahar 2016/18, 195-204.
- Kurt, M. (2016). *Arapça Yazılı Basında Yer Alan Spor Metinlerindeki Eşdizimsel İfadelerin Sınıflandırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Kurtoğlu, Ö. (2016). Öğretim Düzleminde Bütünleyici Bir Yaklaşım Savunusuyla Eşdizimliliğe Kurumsal Bir Bakış. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi (MEUDED)*, 13 (1), 39-70.
- Kurtoğlu, Ö. A. (2017). Türkçede Ad-Eylem Eşdizimliliği İçin İstatiksel ve Anlamsal Ölçütler Temelinde Derlem Çıkışlı Bir Umlama. 30. *Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri Dilbilim Derneği Yayınları*, 219-226.
- Küçük, S. (2014). Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf u Zelîhâ Mesnevisindeki Arkaik Unsurlar. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 52/1-25.
- Lamiroy, B. (2016). For a typology of phraseological expressions: how to tell an idiom from a collocation? Orlandi, Adriana and Giacomini, Laura (Ed.). *Defining collocation for lexicographic purposes. From linguistic theory to lexicographic practice*.
- Lüle Mert, E. (2013). İlköğretim 6, 7 ve 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Öykü Metinlerindeki Değerlerin Eşdizimli Sözcükler Bağlamında İncelenmesi. *İlköğretim Online*, 12 (3), 808-821.
- Lüle Mert, E. (2018). Sabahattin Ali'nin Üç Öykü Yaşar Kemal'in Kalemler Adlı Çocuk Yapıtlarındaki Değerlerin Eşdizimli Sözcükler Bağlamında İncelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 73/17-36.
- Mansuroğlu, M. (1946 ve 2012). Anadolu Türkçesi (XIII. Asır) Şeyyad Hamza'ya Ait Üç Manzume. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1 (1-2-3-4), 180-195.
- Mansuroğlu, M. (1956). Şeyyad Hamza'nın Doğu Türkçesine Yaklaşan Manzumesi . *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten* , 4/125-144 .

- McEnery, T. and Wilson, A. (2001). *Corpus Linguistics -An Introduction-*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Mel'čuk Igor A. (1998) Collocations and Lexical Functions. In A. P. Cowie (Ed.). *Phraseology. Theory, Analysis and Applications*. Oxford: Clarendon Press, 23-53.
- Metin, S. K. ve Karaoğlu, B. (2016). Türkiye Türkçesinde Eşdizimlerin İstatistiksel Yöntemlerle Belirlenmesi. *Bilig*, (78), 253-284.
- Mitchell, T. F. (1971). Linguistic 'goings on': collocations and other lexical matters arising on the syntagmatic record. *Archivum Linguisticum*, 2, 35-69.
- Nation, I. S. P. (2001). *Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nesselhauf, N. (2004). *What Are Collocations?* Allerton, N. Nesselhauf ve P. Skandera (Ed.). *Phraseological Units: Basic*.
- Onan, N. H. (1949). Şeyyat Hamza'nın İki Yeni Gazeli Dolayısıyla. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* , 7 (4) , 529-534.
- Oxford (2002). *Oxford Collocations Dictionary for students of English*. Oxford: Oxford University Press.
- Önder, Ş. G. (2014). *Arap Dilinde Eşdizim*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ördem, E. (2013). Yabancılar Türkçe Öğretiminde Leksikal Yaklaşım: Bir Eşdizimlilik Çalışması Modeli. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Türkçenin Eğitimi Öğretimi Özel Sayısı*, 6 (11), 905-931.

- Özcan, M. S. (2017). *Mobil Ortam Yazılımlarının Dil Eğitiminde Kullanımı: Eşdizimsel Kelime Öğretimi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özdağlı, Ö. A. (2019). *Politik Söylemde Eşdizimsel Örüntüler: Parti Programları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Durum Çalışması*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özkan, B. (2007). *Türkiye Türkçesinde Belirteçlerin Fiillerle Birliktelik Kullanımları ve Eşdizimliliği*. Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Özkan, B. (2010). Türkçenin Öğretiminde Sıfatların Eşdizim Sözlüğü –Yöntem ve Uygulama-. *e-international journal of educational research*, 1 (2), 51-65.
- Özkan, B. (2011). *Türkiye Türkçesinde Belirteçlerle Fiillerin Birlikte Kullanılması ve Eş Dizimlilikleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özkan, B. (2012). Türkiye Türkçesinin Eşdizim Sözlüğü. *IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı*, (2), 93-102.
- Özkan, B. (2013). Yöntem ve Uygulama Açısından “Türkiye Türkçesi Söz Varlığının Derlem Tabanlı Sözlüğü”. *Bilig*, 66/149-178.
- Özkan, B. (2020). *Türkiye Türkçesinde Ön Adlarla Adların Birliktelik Kullanımı ve Eş Dizimi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özkan, İ. E. (2019). Şeyyad Hamza’nın Yusuf u Zeliha’sındaki Bazı Sözcüklerle İlgili Okuma ve Anlamlandırma Önerileri. *Türk Dünyası Araştırmaları (TDA)*, 238/231-236.

Özkan, M. (2010). Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Ortaya Konan Kuran Tercümeleri Üzerine. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 0 (39), 115-159.

Öztuna, S. (2009). *Effects Of Input Flood And Negative Evidence On Learning Of Make / Do Collocations: A Study With Seventh Grade Turkish EFL Students*. Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Öztuna, S. (2014). *Katılım Yükü Varsayımının Yabancı Dilde Eşdizimli Sözcük Öğretimindeki Rolü: İngilizceyi Yabancı Dil Olarak Öğrenen Üniversite Hazırlık Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Öztürk, B. ve Can, Ö. (2013). ‘Özelleştirme’ ve ‘Borsa’: Gazete Haber Metinlerinde Eşdizimsel Örüntüler Üzerine Bir Uygulama. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 2/7, 47-58.

Öztürk, E. (2019). Nehcü'l-Ferâdis'teki Yûsuf Kıssası ve Şeyyad Hamza'nın Yûsuf u Zelîha'sındaki Bazı Dil Özellikleri Üzerine. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 14/577-592.

Pilten, Ş. (2008). Eş Dizimlilik Özellikleri Bakımından Türk Dilinde “Temiz” Sözcükleri. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 5 (4), 24-46.

Sarı, İ. (2015). *Türkçede Ekleme Dışı Sözcük Yapımı ve Sözlükselleşme*. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Say, G. (2021). *Nehcü'l-Feradis'te Eşdizimlilik*. Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.

- Seferli, G. (2011). Akademisyen Hamit Araslı ve “Kitab-ı Dede Korkut”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* (Azerbaycan Özel Sayısı-I), 86-93.
- Sel, P. (2020). *Runik Harfli Metinlerde Eşdizimlilik*. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Selçuk, H. (2020). *Türkiye Türkçesinde İsimlerin Fiillerle Kurduğu Eşdizimler (A-H Maddeleri Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun.
- Sert, G. (2017). Türkçe Eşdizimlilik Çalışmalarında Terminoloji Sorunu. E. Boz, F. Bozkurt, F. Doğru, D. Kamacı, E. Aslan ve N. Girişen (Ed.). *III. Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu 3-4 Kasım 2016 Bildiri Kitabı* (s. 301-311). Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Yayınları.
- Sinclair, J. (1991). *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford: Oxford University Press.
- Subaşı Uzun, L. (1991). Deyimleşme ve Türkçede Deyimleşme Dereceleri. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 2/29-39.
- Şahin, H. (2003). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şen, G. ve Dedeoğlu, E. (2010). *İngilizce-Arapça-Türkçe Eşdizim*. Ankara: Fecr Yayınevi.
- Şentürk, A. A. ve Kartal, A. (2018). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh.
- Şimşek, G. (2008). *An Effective Way Of Teaching Vocabulary: Collocations*. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Tahiroğlu, B. T. (2021). Derlem Dilbilim Açısından Edip Cansever, Cemal Süreya ve Turgut Uyar'ın Söz Varlığında Sözcük Sıklığı ve Eşdizimlilik. *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 7 (4), 1524-1538.
- Tan, N. (2012). Bir Kalıplaşmış Sözle İlgili Sormaca / Anket Ve Sonuçları. *Türk Dili*, 90-93.
- Taş, İ. (2008 ve 2019). *Yûsuf ve Zelîhâ / Şeyyâd Hamza [Gramer-Metin-Çeviri-Notlar-Sözlük-Dizin-Tıpkıbası]*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Taş, İ. (2010). Şeyyad Hamza'nın Yûsuf ve Zelîhâ Mesnevisinde Yer Alan Yardımcı Eylemler ve Deyimler. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 1/193-244.
- Taşıgüzel, S. (2004). İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarında Öğretici Nitelikli Metinlerdeki Eşdizimsel Örüntülemelerin Görünümü. *Dil Dergisi*, 125/72-87.
- Tavukçu, O. K. (2009). Klâsik Edebiyatta Hamse Geleneği ve Şeyyâd Hamza. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9/594-602.
- Tavukçu, O. K. (2010). Şeyyad Hamza. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 39/104-105.
- Tekin, Ş. (1974). 1343 Tarihli Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Türk Dili Tarihinde 'Olğa-Bolğa' Sorunu. *TDAY BELLETEN*, 59-133.
- Tekin, Ş. (2000). Timur Öncesinde Anadolu ile Orta Asya Türk Dünyası Arasındaki Kültür İlişkileri ve Güzide Kitabı'nın Tercüme Hikayesi . *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 45 (1997), 150-194.

- Tekin, T. (1951). *XIII. Asır Anadolu Şairlerinde Şeyyâd Hamza'nın Destân-ı Yûsuf Mesnevisi Üzerinde Dil Tetkikleri*. Basılmamış Bitirme Tezi. İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Enstitüsü, İstanbul.
- Timurtaş, F. K. (1993). *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Tognini-Bonelli, E. (2001). *Corpus Linguistics at Work*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Toklu, M. O. (2003). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Torun Öğretmen, Y. (2020). Türkiye Türkçesinde Üzere Edatının Eşdizimlilik Özellikleri Bağlamında Görünümleri. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 22, 24-33.
- Torun Öğretmen, Y. ve Al, E. (2021). Türkiye Türkçesinde Birik- ve Topla-Fiillerinin Eşdizimlilik Açısından Görünümleri. *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 7 (4), 1561-1579.
- Torun, Y. (2011). Dede Korkut Hikâyelerinde Barınma ile İlgili Sözler ve Bu Sözlerin Birliktelik Kullanımları Üzerine. *Turkish Studies*, 6 (3), 1251-1263.
- Turan, S. (2018). *Türkçede Eşdizimli Eylemlerin Altulam Özellikleri ve Bu Özelliklerin Türkçe Eğitim-Öğretim Ortamlarına Aktarılması*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Turhal Güner, F. (1996). *Şeyyâd Hamza'nın "Vefât-ı Hazret-i Muhammed 'Aleyhi's-selâm" Adlı Mesnevisi*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul.

Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Van Der Meer, G. (1998). Collocations as one particular type of conventional word combinations Their definition and characters. *Proceedings of the Sth EURALEX International Congress*. Belgium, Liege, August 4-8.

Vardar, B. (1988 ve 2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.

Vural, E. (2010). *Explicit And Incidental Teaching Of English Verb-Noun Collocations In An Efl Context*. Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Yağcıoğlu, S. (1999). Gazete Köşe Yazılarında Eşdizimsel Örüntüleme ve İdeoloji. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 10/55-64.

Yakasız, S. (2019). *Türkiye Türkçesinde İsimlerin Fiillerle Kurduğu Eşdizimler (Türkçe Sözlük'teki P-Z Madde Başları)*. Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Yazıcı Ersoy, H. (2018). Orhun Yazıtlarında Eşdizimlilik. *Köktürk Yazısının Okunuşunun 125. Yılında Orhun'dan Anadolu'ya Uluslararası Türkoloji Sempozyumu Bildiri Kitabı* (s. 1499-1516).

Yıldız, O. (2008). Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf u Zelîhâ Mesnevisinde Oğuz Türkçesine Aykırı Dil Unsurları, VI. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri* (20-25 Ekim 2008), IV/4739-4747.

Yule, G. (1996). *The Study of Language: An Introduction*, Cambridge: CUP.

Wray, A. ve Perkins, M. R. (2000). The functions of formulaic language: An integrated model, *Language and Communication*, 20/ 1-28.

Elektronik Kaynaklar:

METU Corpus (t.y.). Erişim: 20 Ekim 2022, <https://ii.metu.edu.tr/metu-corpora-research-group>

Türkiye Türkçesinde Sıfatların Eşdizim Sözlüğü (t.y.). Erişim: 20 Ekim 2022, <http://derlem.mersin.edu.tr/ctb/modules.php?module=tanitim>

Türkçe Ulusal Derlemi (TUD) (t.y.). Erişim: 13 Nisan 2023, <https://v3.tnc.org.tr/>

Türkçe Ulusal Derlemi (TUD) (t.y.). Erişim: 19 Ekim 2022, <https://www.tnc.org.tr/tr/derlem-hakkinda/amac/>

KONUyla İLGİLİ DİĞER OKUMALAR

Aksoy, Ö. A. (1984). *Deyimler Sözlüğü II* (Dördüncü Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksu Kurtoglu, Ö. (2015). *Türkçede Ad-Eylem Eşdizimliliği İçin İstatistiksel ve Anlamsal Ölçütler Temelinde Derlem-ıkışlı Bir Umlama*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ciğa, Ö. (2013). *Süheyl ü Nev-Bahâr (Metin-Aktarma, Art Zamanlı Anlam Değişmeleri, Dizin)*. Yüksek Lisans Tezi. Dicle Üniversitesi, Eğitim Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.

otuksöken, Y. (2004). *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Toroslu Kitaplığı.

Özçelik, S. (2016). *Dede Korkut: Dresden Nüshası: Metin, Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Zgusta, L. (1971). *Manual of Lexicography*. Prague: Academia.

EK 1. ORJİNALLİK RAPORU

 HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU								
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA								
Tarih: 02/05/2023								
Tez Başlığı : YÜSUF VE ZELİHA'NIN KARŞILAŞTIRMALI EŞDİZİM İNCELEMESİ Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 452 sayfalık kısmına ilişkin, 28/04/2023 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %14 'tür. Uygulanan filtrelemeler: 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☐ Alıntılar hariç 4- ☒ Alıntılar dâhil 5- ☐ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.								
Tarih ve İmza 02.05.2023								
<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 30%;">Adı Soyadı:</td> <td>DENİZ ŞAHİN</td> </tr> <tr> <td>Öğrenci No:</td> <td>N21132431</td> </tr> <tr> <td>Anabilim Dalı:</td> <td>TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI</td> </tr> <tr> <td>Programı:</td> <td>TÜRK DİLİ (TEZLİ YÜKSEK LİSANS)</td> </tr> </table>	Adı Soyadı:	DENİZ ŞAHİN	Öğrenci No:	N21132431	Anabilim Dalı:	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI	Programı:	TÜRK DİLİ (TEZLİ YÜKSEK LİSANS)
Adı Soyadı:	DENİZ ŞAHİN							
Öğrenci No:	N21132431							
Anabilim Dalı:	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI							
Programı:	TÜRK DİLİ (TEZLİ YÜKSEK LİSANS)							
<u>DANIŞMAN ONAYI</u> UYGUNDUR. Doç. Dr. F. Binnur ERDAĞI DOĞUER (Unvan, Ad Soyad, İmza)								

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE DEPARTMENT**

Date: 02/05/2023

Thesis Title : COMPARATIVE COLLOCATION ANALYSIS OF YÛSUF VE ZELÎHÂ

According to the originality report obtained by my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 28/04/2023 for the total of 452 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 14 %.

Filtering options applied:

1. ☒ Approval and Declaration sections excluded
2. ☒ Bibliography/Works Cited excluded
3. ☐ Quotes excluded
4. ☒ Quotes included
5. ☐ Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature
02.05.2023

Name Surname: DENİZ ŞAHİN
Student No: N21132431
Department: TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE
DEPARTMENT
Program: TURKISH LANGUAGE (MA) (MASTER'S THESIS)

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Doç. Dr. F. Binnur ERDAĞI
DOĞUER

(Title, Name Surname, Signature)

EK 2. ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

 HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA
Tarih: 02/05/2023
Tez Başlığı: YÜSUF VE ZELİHA'NIN KARŞILAŞTIRMALI EŞDİZİM İNCELEMESİ Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam: 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.
Tarih ve İmza 02.05.2023
Adı Soyadı: DENİZ ŞAHİN Öğrenci No: N21132431 Anabilim Dalı: TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI Programı: TÜRK DİLİ (TEZLİ YÜKSEK LİSANS) Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Doktora
<u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u>
Doç. Dr. F. Binnur ERDAĞI DOĞUER (Unvan, Ad Soyad, İmza)
Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr
Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE DEPARTMENT**

Date: 02/05/2023

Thesis Title: COMPARATIVE COLLOCATION ANALYSIS OF YÛSUF VE ZELÎHÂ

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature
02.05.2023

Name Surname: DENİZ ŞAHİN
Student No: N21132431
Department: TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE DEPARTMENT
Program: TURKISH LANGUAGE (MA) (MASTER'S THESIS)
Status: ☒ MA ☐ Ph.D. ☐ Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Doç. Dr. F. Binnur ERDAĞI
DOĞUER

(Title, Name Surname, Signature)